RĒZEKNES AUGSTSKOLA

Via Latgalica
Humanitāro zinātņu žurnāls
Journal of Humanities

LATGALISTIKYS KONGRESU MATERIALI

PROCEEDINGS OF THE CONGRESS ON LATGALISTICS

IV

A. MICKEVIČA UNIVERSITATE POZNAŅĀ
LATVEJIS UNIVERSITATE
RĒZEKNIS AUGSTŠKOLA
SANKTPĪTERBURGYS VAĻSTS UNIVERSITATE

APDRAUDĀTŪS VOLŪDU I KULTURU DOKUMEŅTIEŠONA — NU TRADICIONALŪS PĪROKSTU DA DIGITALŪS RESURSU

Konfereņce veļteita Stefanejis Uļanovskys apceriejuma „Łotysze Inflant Polskich“ 120 godim

4. storptautyskuo latgalistikys konfereņce

Poznaņa,
2011. goda 29.–30. septembris

2012

„Apdraudātūs volūdu i kulturu dokumeņtiešona — nu tradicionalūs pīrokstu da digitalūs resursu“. Konfereņce veļteita Stefanejis Uļanovskys apceriejuma „Łotysze Inflant Polskich“ 120 godim. 4. storptautyskuo latgalistikys konfereņce (Poznaņa, 2011. goda 29.–30. septembris) / Redkolegeja: A. Andronovs, L. Leikuma, N. Naua, I. Šuplinska. — Rēzekne: Rēzeknis Augstškola, 2012. — 192 pl. — (Via Latgalica: Latgalistikys kongresu materiali, IV)

Žurnala „Via Latgalica“ sereja „Latgalistikys kongresu materiali“ publicej rokstus piec storptautyskajuos latgalistikys konfereņcēs skaiteitūs referatu.

The series “Proceedings of the Congress on Latgalistics” of the journal “Via Latgalica” publishes articles based on talks given at the International Conferences on Latgalistics.

Redakcejis kolegeja / Editorial board:

Aleksejs Andronovs (Sanktpīterburgys Vaļsts universitate)
/ Aleksey Andronov (St. Petersburg State University)
Lideja Leikuma (Latvejis Universitate / University of Latvia)
Nikole Naua (A. Mickeviča Universitate Poznaņā)
/ Nicole Nau (Adam Mickiewicz University Poznań)
Ilga Šuplinska (Rēzeknis Augstškola / Rēzekne University College)

Kruojumam „Latgalistikys kongresu materiali, IV“ finaņsiali paleidz

Vaļsts pietejumu programa „Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)“

VALSTS PĒTĪJUMU PROGRAMMA NACIONĀLĀ IDENTITĀTE

Angļu volūdys konsuļtaņte *Joanna Hojņicka (Joanna Chojnicka)*

Vuoku zeimiejs *Māris Justs*
Gruomotu maketiejs *Aleksejs Andronovs*

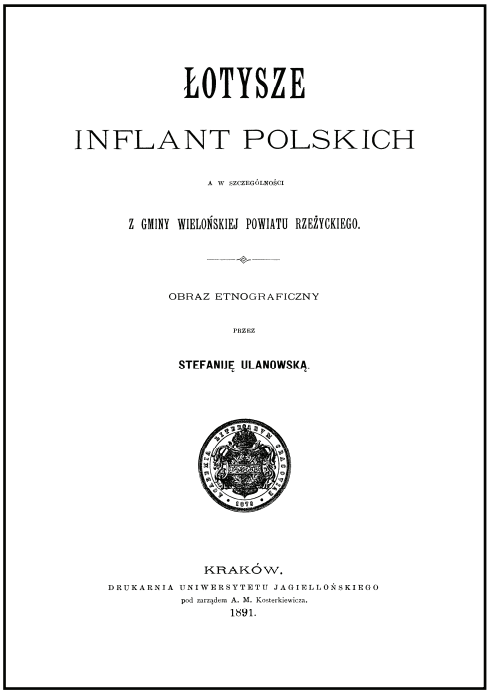
ISSN 1691-5569

© Rēzeknis Augstškola, 2012
© Latvejis Universitate, 2012
© A. Mickeviča Universitate Poznaņā, 2012
© Sanktpīterburgys Vaļsts universitate, 2012
© Autoru kolektivs, 2012

Prīškvuordi

Niu jau catūrtuo storptautyskuo latgalistikys konfereņce nūtyka 2011. goda 29. i 30. septembrī Adama Mickeviča universitatē Poznaņā. Latgalistikys konfereņcis reikuošona Pūlejā stateja dziļuok aizadūmuot par daudzveideigajom atteiceibom Latgolys i Pūlejis viesturē i kulturā, bet pyrmom kuortom par pūļu zynuotneicu, kurei beja vīna nu latgalistikys suocieju: konfereņce tyka veļteita Stefanejai Uļanovskai (*Stefania Ulanowska*) i juos nūzeimeigajam dorbam „Pūļu Inflantejis latvīši“ (*Łotysze Inflant Polskich*), kuo pyrmais siejums izguoja 1891. godā Krakovā[1]. Ir vierts puorskaiteit vuordus, ar kurim itys pyrmais siejums suocās:

ŁOTYSZE

INFLANT POLSKICH

A W SZCZEGÓLNOŚCI

Z GMINY WIELOŃSKIEJ POWIATU RZEŻYCKIEGO.

OBRAZ ETNOGRAFICZNY

PRZEZ

STEFANIĘ ULANOWSKĄ.

KRAKÓW.
DRUKARNIA UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO
pod zarządem A. M. Kosterkiewicza.
1891.

[1] Piec Stefanejis Uļanovskys dzeivis guojuma i dorbu pietnīka Andžeja Rataja ziņu, ir zynomi tik diveji juos attāli: vīns nūdrukuots kruojumā „Z okolic Dźwiny“ (Witebsk, 1912: Dział literacki, 82) i puorpublicāts V. Vonoga rokstā „Aizlīguma laika folkloras krōjēji“ („Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei“. Daugavpiļs, 1944: 211), ūtrys — pīminis kruojumā E. Ožeškovai „Upominek. Książka zbiorowa na cześć Elizy Orzeszkowej (1866–1891)“ (Kraków—Petersburg, 1893: 548), kurū i puorpublicejam nu originala (atsarūn Pūlejis zynuotņu akademejis Literarūs pietejumu institutā Varšavā (Instytut Badań Literackich PAN w Warszawie: Archiwum Elizy Orzeszkowej, sygn. 786, fotografia nr. 220)).

Są ludy i okolice, nad któremi, zdaje się, że klątwa jakaś zawisła: świat się niemi nie interesuje, nic o nich nie wie i ostatecznie zapomina o ich istnieniu. Tak się do niedawna jeszcze działo z Kaszubami, tak się do dnia dzisiejszego dzieje z ludem łotewskim zamieszkującym nasze polskie Inflanty, któremu ani etnografia, ani lingwistyka żadnej dotąd kartki nie poświeciła. Co gorsza, że na miejscu, wśród tak zwanej „inteligencji", krąży mniemanie, że łotysze nie mają ani literatury, ani gramatyki! Mniemanie niedorzeczne; — faktem jest bowiem niezaprzeczonym, że u łotyszów są własne przysłowia, są piosnki starodawne i nowożytne, są bajki i opowiastki, są podania i cudowne wierzenia mitologiczne, — a więc jest owszem wszystko, co stanowi rodzimą ustną literaturę. Niemniej jest i gramatyka, skoro wszyscy mówią podług tych samych prawideł, skoro prawidła te przenoszą z pokolenia w pokolenie; a choć może nie umieją zdać sobie z nich sprawy, lecz mają je we krwi i nawet tworzą odmienne w pewnych szczegółach okoliczne gwary. Nie braknie im więc materyjału do literatury i gramatyki, jest nawet wielka obfitość zapasów nagromadzonych w spiżarni narodowej, lecz braknie tylko umiejętnego pracownika, któryby to wszystko dla nauki potrafił wyzyskać. A że się taki między niemi nie znalazł jeszcze, to nic dziwnego, gdyż lud ten należy dotąd do analfabetów i temu się raczej dziwić wypada, że wśród najnieprzyjaźniejszych okoliczności, — wśród zaniedbania i pogardy ze strony klas wyższych, — potrafił on przechować zabytki starej swojej fantazji.

> Ir tautys i vītys, kuruos kai puorluodātys ruodīs: pasauļs par jom nasaiņteresej, nikuo par jom nazyna i gols golā aizmierst par jūs eksisteņci. Tai da naseneja laika beja ar kašubim, tai da myusu dīnu nūteik ar tim latvīšu ļaudim, kurī apdzeivoj myusu pūļu Inflanteju i kam da šam ni etnografejā, ni volūdnīceibā nav veļteita nivīna lapeņa. Vēļ slyktuok ir tys, ka vītom, tai saucamuos „inteligeņcis" vydā, pastuov īskots, ka latvīšim[2] nav ni literaturys, ni gramatikys! Maļdeigs ir itys īskots, partū ka naapstreidoms ir fakts, ka latvīšim ir pošim sovi sokomvuordi, ir senejis i myusu dīnu dzīsmis, ir puorsokys i stuosteni, ir teikys i breineigi tautys ticiejumi — tys zeimoj, ir vyss, kas veidoj dzymtū mutvuordu literaturu. I tai tod ir i gramatika, kam vysi runoj, īvāruodami tūs pošus lykumus, kam itūs lykumus nūdūd nu paaudzis paaudzē; i, ka jī varbyut itūs lykumu naapsazynoj, tod vystik jim jī ir asnī, i jī vēļ roda atškireigys atseviškuos detaļuos vītejuos izlūksnis. Natryukst, tys zeimoj, jim materiala literaturai i gramatikai, pat cīš boguoti ir kruojumi, kas salaseiti tautys kuleņā, tik tryukst saprateiga prācaunīka, kurs muocātu itū vysu izmontuot zynuotnei. A, kam taida storp jim vēļ nav atsarads, na breinums, ka itī ļauds da šam pīdar pi analfabetu, i tam dreižuok vajadzātu breinuotīs, ka storp pošim nalabvieleiguokajim apstuoklim, — storp aizlaissonu i nycynuošonu nu augstuokūs apryndu, — jī varēja izglobuot sovys senejuos fantazejis pīminiekļus.

[2] Dūmuoti L a t g o l y s latvīši, vāluok saukti i par latgalīšim voi latgalim.

120 godu vāluok latgalīšu literatura jau ir atsateistejuse, gramatikys ir pīraksteitys. Latgalīši vaira nav „boltys lopys“ etnografejā i volūdnīceibā. Vystik Stefanejis Uļanovskys kruojums nav zaudiejs sovys aktualitatis — jis vys vēļ ir vīns nu svareiguokūs olūtu latgalīšu volūdys (iz vysa vaira Viļānu izlūksnis) i folklorys izpietei. Pasasokūt Alekseja Andronova i Lidejis Leikumys naatlaideibai i prācai, Vaļsts Kulturys kapitala fonda pabolstam, Latgolys Studentu centra paleigam, 2011. goda beiguos vysi treis siejumi tyka izdūti vīnā gruomotā, kas tagad kotram latgalistam var (i vajadzātu) byut pa rūkai.

Par pošu Stefaneju Uļanovsku Latvejā, taipat kai Pūlejā, cīši moz kas zynoms. Vysys pīejamuos zinis savuocs i ar poša pietejumim papyldynovs Krakovys etnografiskuo muzeja ilggadejais direktors Andžejs Ratajs (*Andrzej Rataj*). Ar rezultatim, kurī tyka prezentāti konfereņcis pyrmajā plenarsēdē, skaiteituojs var īsapazeit itymā kruojumā. Eipašs A. Rataja atrodums, kū publicejam ite pat, ir treis viestulis, kuruos Stefaneja Uļanovska 1890. godā nu Viļānu ir syutejuse materialu izdeviejam Romanam Zaviliņskam (*Roman Zawiliński*), i juos moz pazeistama foto karteņa. Cytu skatīni iz Uļanovskys dorbu romaņtisma koņtekstā pīduovoj poloniste, Vroclavys Universitatis doktoraņte, Teresa Rončka (*Teresa Rączka*). Uļanovskys kruojums ir pats leluokais 19. g. s. latgalīšu folklorys vuokums, koč i na pyrmais. Par pyrmū latgalīšu tautysdzīšmu vuokumu „Piosnki ludowe łotewskie“ (1860) i juo sastateituoju Celinu Plateri plenarsēdē stuosteja i kruojumā niu roksta Skaidreite Kalvāne. Plenarsēde beidzēs ar Lidejis Leikumys referatu „Stefanejis Uļanovskys trilogejis „Łotysze Inflant Polskich“ (1891, 1892, 1895) personu vuordi latgalīšu antroponimikys koņtekstā“.

Ūtrei plenarsēde beja veļteita mozūs tautu volūdys i kulturys dokumeņtiešonys myusu dīnu projektim. Pyrmais beja Iļzis Spergys i Kristīnis Pokratneicys referats „Myusu dīnu latgalīšu tekstu korpusu izveide“. Piec tuo Tomašs Viherkevičs (*Tomasz Wicherkiewicz*) informēja par tūpūšū datu bazi, kuramā byus savuoktys zinis par jom i pīmāri nu tūs mozūs volūdu, kuruos pīdar pi Pūlejis Žečpospolitys kulturys montuojuma. Dorbs itymā projektā suocēs 2012. godā i turpynojās vēļ vysu 2013. godu. Datu bazē teik lykts i Stefanejis Uļanovskys savuoktais latgalīšu materials. Trešajā referatā Pjotrs Grabļuns i Jovita Nevule-Grabļune (*Piotr Grabluns, Jowita Niewulis-Grablunas*) prezeņtēja puorskotu par ekspedicejom, kruojumim i pietejumim, kuru prīkšmats ir Pūlejā runuotuos līituvīšu izlūksnis. Dīvamžāļ, nivīns nu pīmynātūs referatu cikom kas natyka sagataveits publiciešonai.

Trešajā plenarsēdē tyka puorskaiteiti četri referati par myusu dīnu latgalīšu volūdys, literaturys i kulturys situaceju i aktualom problemom. Sanita Lazdeņa apsavēre latgalīšu volūdys vītu Latgolys regiona atteisteibā, Solvita Pošeiko atkluoja volūdys lūmu latgaliskajuos iņterneta sātys lopuos, a Ingars Gusāns analizēja myusu dīnu latgalīšu dzīšmu volūdu i raksteibu. Ar itim pietejumim skaiteituojs var īsapazeit jau tagad. Referatā „Latgalīšu literatura školā: asūšais i vālamais“ Ilga Šuplinska apsavēre latgalīšu autoru tekstu izmontuošonu literaturys vuiceišonā školuos i rūsynova vuiceibu planu modernizaceju i papyldynuošonu.

Storp plenarsēdem konfereņcis dorbs nūtyka sekcejuos, tyka prezentāti i vairuoki stenda referati. Leluokuo daļa prīšklasejumu beja veļteita latgalīšu volūdys, latgalīšu folklorys voi Latgolys kulturys viesturis vaicuojumim (datryuka pietejumu par latgalīšu literaturu). Nazcik pietnīku apsavēre latgalīšu voi latvīšu i pūļu atteiceibys: Malgožata Ostruvka (*Małgorzata Ostrówka*) īpazeistynova ar Latgolā runuotuos pūļu volūdys sovpateibom sintaksē, Agņeška Durejko (*Agnieszka Durejko*) analizēja 1920. i 1930. godūs Latvejā izdūtū pūļu presi. Taipat kai īprīkšejuos latgalistikys konfereņcēs, itamā programā beja i referati par cytu mozūs tautu pīredzi, jūs problemom. Vysu referatu tezis atrūnamys konfereņcis kruojumā, apsaveramys piec adresis: http://www.staff.amu.edu.pl/~baltolog/abstrakty/LATG4toprint.pdf.

Sevišku duovonu konfereņcis pīsadaleituojim i organizātuojim nu Latgolys atvede Anna Bryška ar muosu Vitu i vēļ divejom folklorys kūpys daleibneicom, juos savīseigajā vokorā sasalasejušūs prīcynova ar latgalīšu dzīsmem — tymā skaitā vairuokom senejom tautysdzīsmem nu Stefanejis Uļanovskys kruojuma — i kūpeigim daņčim. Par itū vēļ reizi sirsneigs paļdis!

Konfereņcis organizacejis komitejis vuordā
— Nikole Naua (*Nicole Nau*)

Ольга Владимировна Фёдорова

Судьбы латгальских переселенцев, приехавших в Сибирь в период Столыпинской реформы (на примере семей Батня и Эйсак)

В данной работе предпринимается попытка проследить историю сибирских латгальцев на примере двух семей, приехавших в Сибирь из Витебской губернии — Батни и Эйсаков, моих предков. Материалами для исследования послужили документы из сибирских и латышских архивов (в частности, Архив города Ачинска, Государственный архив Томской области, сайт Государственного исторического архива Латвии «Raduraksti»: http://www.lvva-raduraksti.lv); письма из семейного архива; публикации, посвящённые Столыпинской реформе и переселению латгальцев[1].

Главным источником информации, а также вдохновения для меня стала моя бабушка, Шавленко (Батня) Янина Адамовна (1930–2011), латгалка (под этой национальностью она записана в свидетельстве о рождении своей дочери, моей мамы). Её воспоминания я записывала летом 2010 года.

Янина Адамовна Батня родилась в деревне Букмыж Бороковского сельсовета Тяжинского района Западно-Сибирского края РСФСР 2 марта 1930 года. По её словам, её дедушка и бабушка (по матери) Клементий и Мальвина Эйсаки приехали в Сибирь из Витебской губернии в начале XX века во время Столыпинской реформы.

Аграрная реформа П. А. Столыпина была главной причиной, которая способствовала переселению крестьян из европейской части России в Сибирь в начале XX века. Целями реформы было формирование класса мелких и средних собственников из числа крестьян на базе коренного переустройства сельскохозяйственного производства. 9 ноября 1906 года был принят указ № 28528 «О дополнении некоторых постановлений действующего закона, касающихся крестьянского землевладения и землепользования» (Полное собрание законов 1909: 970), облегчавший всем крестьянам процедуру выхода из общины. Выходя из крестьянской общины, бывший её член мог требовать от

[1] За помощь в поиске некоторых материалов благодарю участников Генеалогического форума «Всероссийское генеалогическое древо» (http://forum.vgd.ru).

неё закрепления в личную собственность участок положенной ему земли. В этот период начат процесс активного переселения за Урал, в Сибирь, на Дальний Восток, в Среднюю Азию. Столыпин рассчитывал использовать переселенческие участки в качестве идеальных образцов для формирования новых условий землевладения и землепользования. Он признавал проблему малоземелья, указывая на то, что существуют объективные пределы земельного фонда: «…для удовлетворения землёй одного только прирастающего населения, считая по 10 десятин на один двор, потребно было бы ежегодно 3 500 000 десятин» (Столыпин 1907). Одним из путей преодоления малоземелья было переселение земледельцев в малоосвоенные регионы Российской империи: «…придётся прибегнуть к тому же средству, которое предлагает правительство, то есть к переселению» (там же). Одновременно с устранением «земельной тесноты» в европейской части России переселение позволяло заселить окраины страны «русским элементом». С 1896 года по 1909 год включительно в Сибирь приехало около трёх миллионов семейных переселенцев, назад вернулось за это время 300 000 (Столыпин и Кривошеев 1911). По количеству переселенцев Витебская губерния в начале XX в. занимала одно из первых мест в России (Колоткин 2012: 7).

Что манило крестьян в Сибирь? Семейства, водворившиеся на основании статей в таёжных пространствах, пользовались следующими льготами:

> 1) в течение десяти лет со времени перечисления по месту водворения они освобождаются от всякого рода казённых сборов и от земских и мирских (волостных) повинностей; 2) все члены этих семейств, достигающие призывного возраста в течение первых четырёх лет по водворении, призываются к исполнению воинской повинности через четыре года со дня заявки о водворении, и 3) нуждающимся семействам выдаются ссуды от Правительства на общих для переселяющихся в Сибирь основаниях (Правила 1906).

Основную массу переселенцев составляли безземельные крестьяне и те, которые её имели в размере 5 десятин на двор (Колоткин 2012: 8). Таким образом, крестьяне принимали решение о переселении из-за нехватки земельных наделов, когда на душу приходилось слишком мало пахотной поверхности, чтобы на полученный урожай можно было прокормиться.

Можно провести параллели с ситуацией в конце XIX века, когда уже был заметен интерес крестьян европейской части России к пере-

селению за Урал. Подтверждение этого находим в прошении о разрешении на переселение, которое было составлено ещё до начала Столыпинской реформы, в 1895 году, крестьянами из Архангельской волости:

> Мы, бывшие крепостные крестьяне помещицы Графини Натальи Павловны Строгановой, при добровольном выкупе земли у нея нашим Архангельским сельским обществом по дополнительному к уставной грамоте акту в 1870 году получили в надел земли по $7^1/_8$ десятин на душу. В течение 25 лет, вследствие прироста населения, земельного надела стало мало, ремесла и промысла не развиваются, поэтому и причитается нам заниматься исключительно хлебопашеством; если остаться на настоящих местах жить ещё 25 лет, то мы доживём до того, что на каждую наличную душу мужского пола дойдёт земли до 1 десятины, — пока ещё не поздно, мы имеем намерение предпринять переселение в Томскую губернию (Прошение 1895).

Моя бабушка Янина также рассказывала о том, что братьев Эйсаков было очень много, а надел был один; чем больше рождалось детей, тем меньше становился кусочек земли, который полагался каждому из них. Эта ситуация и подтолкнула их к переселению в Сибирь, где государство давало много земли.

В Сибирь крестьян из европейской части Росийской империи переселяли организованно — назначались специальные поезда с согласованным маршрутом следования. Процесс переселения в Сибирь в конце XIX века описал в своём письме крестьянин И. Е. Беляков из Пензенской губернии (Письмо 1895). Крестьянин писал, что охотников переселиться за Урал было немало:

> Но мои доброхоты ...одно только и говорят: поедем да поедем в Сибирь. Там бают: ...как приедешь на место, Господи благослови, — лошадь, а потом — корову, пять овец, одну свинью и две курицы, чтобы сразу полным хозяином был, а потом денег по 300 рублей на каждый дом.

На рубеже XIX–XX веков в Сибирь из европейской части России переселялись разные национальности — во «Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1917 года» (Государственный архив Томской области, ф. 239, оп. 17, д. 44, л. 73–80) в селениях «Бароковской» волости Мариинского уезда зафиксированы белорусы, великороссы, украинцы, поляки, литовцы, мордва и латыши, в частности, в селении Широкий Лог зарегистрировано 63 хозяйства, из них 29 белорусских и 37 латышских — в то время латгальцев как отдельную национальность не выделяли. Однако уже в «Списке населённых

мест Сибирского края» по переписи 1926 года (Список 1929: 330–342) в тех же самых селениях (изменилось административное деление, к тому времени это Ачинский округ Итатского района) не встречается национальность латыши, вместо этого — латгальцы. Так, обозначено, что в селении Букмыж (Широкий Лог), основанном в 1907 году, численно преобладающей национальностью являются латгальцы (всего в селе 70 хозяйств).

> Чиновники, а вслед за ними и простые обыватели нередко называли латгальцев лифляндскими латышами. Русскоговорящие соседи, не разбиравшиеся в тонкостях прибалтийских языков, тоже не всегда понимали, кто именно появился в их краях — латыши или латгальцы. Поэтому сегодня достаточно трудно однозначно определить национальный состав населённых пунктов переселенцев из Латвии.
>
> (Цыбульс 2004)

Существуют данные, что в 1909 г. в Тобольской, Томской и Енисейской губерниях было около 125 деревень, населённых латгальцами, общая численность которых накануне первой мировой войны превышала 20 тысяч человек (Колоткин 2012: 9).

Моя бабушка Янина — латгалка — сама не проводила чётких разграничений между латышской и латгальской национальностью и языками. В свидетельстве о рождении своей дочери она записана как латгалка, её отец Адам Батня в военном билете — латыш, мать Юзефа Эйсак в разных документах — либо латышка, либо полька. Скорее всего, когда моя бабушка говорила о латышском языке и национальности, это был латгальский язык и национальность.

Из воспоминаний бабушки Янины:

> — Братишка Вася Рева часто играл в карты с моей матерью ⟨Юзефой Эйсак⟩ и дядей Женей ⟨Зиновием Эйсаком⟩, и они всегда его оставляли в дураках — пошепчутся между собой и обыгрывают. Потом я ему подсказала,что это они между собой на латышском переговариваются — отец ведь у них был латыш, поэтому латышский они знали.
>
> — В Черниговке, где я училась в школе, я жила у почтальона. Бабушка, мать почтальона, говорит: давай, я научу тебя латышскому языку. А я думаю: да что, она не учитель даже, простой человек, да и казалось, что это и не нужно, поэтому отказалась. Только несколько выражений запомнила: *Мяйте лобус* ‘добрая девушка’, *А кур ту иси* ‘куда ты пойдёшь’, *Ась назэню* ‘я не знаю’.

По словам бабушки, Клементий и Мальвина Эйсак по приезде из Витебской губернии обосновались в деревне Рудзитовка. Рудзитов-

ка — ныне не существующий населённый пункт, находившийся на территории Новомарьинского сельсовета Тяжинского района, до 1917 г. она входила в состав Мариинского уезда Томской губернии. Согласно данным из «Краткого топонимического словаря Кемеровской области», деревня была основана крестьянами-переселенцами из Европейской России Рудзитовыми, по фамилии которых и названа (Шабалин 1994). Я, однако, предполагаю, что название могло происходить от латгальского слова *rudzi* ‘рожь’.

Информацию о переселении Эйсаков, полученную от бабушки, удалось подтвердить. В «Книге учёта переселенцев, водворённых на участок Рудзитовский Боготольской волости Мариинского уезда за 1909 год» (Архив города Ачинска, ф. 10, оп. 1, д. 411, л. 1, 6) под номером 1 записан Эйсак Клементий Адамович (30 лет), место прежней приписки — Витебская губерния, Люцинской уезд, «Ляндскоронская» волость, деревня Путаны. Вместе с ним — жена Мальвина (23), сын Зиновей (3), отец Адам Станиславович (60), его жена Зузанна (60), а также братья Клементия — Болеслав (25), Альбин (27), Сабин (36), жена и дети Сабина.

На сайте «Raduraksti» удалось найти также информацию о семье и месте проживания прапрабабушки Мальвины: Василевская Мальвина Степановна появляется в «Первой всеобщей переписи населения Российской империи» 1897 года[2]. Место проживания — Витебская губерния, Люцинский уезд, «Ляндскоронская» волость, село Полищено (Полещина). В переписи указано, что Мальвине тогда было 12 лет (не совсем совпадает с информацией о возрасте из Ачинского архива). Вероисповедание Мальвины — римско-католическое, родной язык — «Б. Р.» (белорусский), умеет читать, училась дома. Информация о родном языке не соответствует воспоминаниям бабушки Янины и других родственников о том, что Мальвина была полькой и говорила на польском, латышском и русском языках.

На участок Рудзитовский («Рудзиковский») было водворено много латгальских семейств — это подтверждают данные «Всероссийской сельскохозяйственной переписи 1917 года»: «участок Рудзиковский: хозяйств 21, из них 11 латышских» (читаю латгальских; Государственный архив Томской области, ф. 239, оп. 17, д. 44, л. 25–26).

Таким образом, семья Эйсаков приехала в Рудзитовку в 1909 году и моя прабабушка Юзефа родилась уже в Сибири, так же как её

[2] http://www.lvva-raduraksti.lv/lv/menu/lv/12/ig/12/ie/5072/book/29685.html, с. 843–844 (851–852 по нумерации сайта).

сестра Гунефа. Юзефа (по-русски её звали Зоя) Клементьевна Эйсак родилась 20 сентября 1912 года, умерла 1 августа 1977 года.

Из воспоминаний бабушки Янины:

> — Бабушка Мальвина рассказывала: когда они приехали в Сибирь, везде был непроходимый лес, который надо было самостоятельно вырубать. Чтобы увидеть, что вокруг, надо было поднять голову и посмотреть наверх, на небо, потому что если смотреть по сторонам, ничего не было видно, кроме густого леса.

Информацию о Эйсаках удалось найти также в цикле статей Н. И. Дудиной «Деревенька моя» в газете «Призыв» Тяжинского района, опубликованных в 1990-х годах. В статье «С сердцем навеки срослось» автор вспоминает о Рудзитовке:

> Началом зарождения деревеньки стал год 1908, когда свои первые подводы распрягли первые поселенцы — три брата Эйсак — Севастьян, Клим и Иван[3]. Первое время это место именовали Верхней Малиновкой, но это название пересмотрелось в райисполкоме и обозначилось на карте района как Рудзитовка — в честь составителя карты этой местности Рудзинского (Дудина 1995).

Скорее всего, Клим — это Клементий (мой прапрадед), Севастьян — его брат Сабин, то есть имена русифицировались. Что касается Ивана, скорее всего, это Иван Павлович Эйсак, который также упоминается в документах из Ачинского архива.

Деревня росла, в ней появилась школа, а потом пришло время колхозов. Эйсаки активно участвовали в колхозной жизни. В статье Н. И. Дудиной говорится о том, что Зиновий (сын Мальвины и Клементия) возглавлял колхозную пасеку (это совпадает с воспоминаниями моих родственников). Упоминается также Бронислав — его двоюродный брат, сын Сабина Эйсака.

> Стали подумывать, как бы объединиться, коллективно вести крестьянское хозяйство. И коль родилось оно в начале мая 1930 года, так и колхоз назвали — «1 мая»... А какой колхоз без народных умельцев, деревенских столяров да плотников. Тут уж в почёте были Эйсаки — что наличник разукрасить, что половицы подогнать, что дом как игрушку построить — вот на что способны были братья Бронислав да Зиновий. Если надо, плели кузова и корзины, свободных дней мало у них было в году, все в работе. Зиновий к тому же ухаживал за колхозной пасекой, самым по тому времени выгодным

[3] Отметим, что год прибытия братьев Эйсак расходится с цитированными выше архивными данными, согласно которым Эйсаки приехали на участок Рудзитовский в 1909 году.

> для колхоза делом — места привольные, пчелы роились и давали большую прибыль хозяйству.

Эйсаки упоминаюся и при описании проводов на войну деревенских парней. Ева Эйсак — это дочь Сабина Эйсака, сестра Бронислава.

> Деревня без гармони как лошадь без седла, так было и в Рудзитовке... Подбадривающие частушки и песни деревенских певунь Евы Эйсак, Екатерины Синицыной, Марии Артюховой и Елены Болтуновой провожали их в нелёгкий солдатский путь, в даль от родной сторонки, а гармони братьев Эйсак, Анатолия Голышкова своими переборами просили не забывать и обязательно вернуться живыми.

Упоминается также моя прабабушка Зоя Рева (Юзефа Эйсак в девичестве; Рева — фамилия её второго мужа):

> И жизнь своим чередом шла, и пихтовое масло в Рудзитовке Любовь Тимошенко государству поставляла со своей бригадой, и председатель колхоза Зоя Рева, Пётр Артюхов, бригадиры колхозные Сергей да Николай Демидовы о колхозниках заботились, хлеб вместе с ними растили, детишек, живность колхозную. Деревне хватало, и государству.

Юзефа действительно была во время Великой Отечественной войны председателем колхоза, об этом вспоминала моя бабушка Янина; по словам бабушки, когда она училась в школе, её называли «председательская дочка».

О Клементии Эйсаке известно также (от бабушки Янины), что он воевал в I мировой войне, а умер, возвращаясь домой. В поезде устроился подработать санитаром, среди раненых бушевала эпидемия тифа, Клементий заразился от них и умер, оставив Мальвину одну с тремя детьми — Юзефой, Гунефой и Зиновием. Прапрабабушка Мальвина скончалась в 1947 г. в Рудзитовке.

Юзефа Клементьевна вышла замуж в возрасте 15–16 лет за Адама Иосифовича Батню из деревни Букмыж (другие названия — Букмуйжа, Широкий Лог). Адам Батня был гораздо старше, ему было около 30 лет, семья Батней была зажиточная. По воспоминаниям моих родственников, венчались молодые в Бороковке[4].

Бороковка — населённый пункт Новомарьинского сельсовета Тяжинского района. Согласно данным из «Краткого топонимического

[4] К сожалению, не удалось пока обнаружить метрическую книгу Бороковского костёла за этот период. Ответ из отдела ЗАГС Тяжинского района Кемеровской области: «архивы сохранены неполностью».

словаря Кемеровской области», деревня была основана в начале XX в. крестьянином-переселенцем Бороковым, по фамилии которого и названа (Шабалин 1994).

Батня Адам Иосифович родился в 1899 году в деревне Мураны «Догинской» (Дагденской) области Двинского уезда «Латышской ССР» (информация из военного билета). Национальность латыш, родной язык латышский (читаю: латгалец и латгальский). Адам Иосифович приехал со своими родителями в Букмуйжу в 1909 году. В «Списке переселенцев, водворённых на участок в Широком Логу Итатской волости Мариинского уезда Томской губернии» (Государственный архив Томской области, ф. 196, оп. 15, д. 1835, л. 88) под номером 1 записан Батня Иосиф Якубович (52 года), его жена Розалия (48), дети Иван (18), Пётр (16), Адам (9) и Ядвига (7); семья приехала из Витебской губернии Двинского уезда Дагденской волости, деревни Мураны и была водворена на участок 9 апреля 1909 года.

В то же время в Архиве города Ачинска также находится информация о семье Батня[5], согласно которой они переселились из Витебской губернии, Двинского уезда, Дагденской волости, деревни Мураны в 1907 году в составе: Батня Осип Яковлевич (56 лет), жена Розалия (37 лет), их дети: Алоизий (Алексей[6]) — 33 года, Казимир — 18 лет, Иван — 16 лет, Пётр — 14 лет, Адам — 9 лет, Ядвига — 6 лет. Таким образом, существенно отличается возраст членов семьи Батня

[5] «Списки переселенцев, водворённых на участки „Еланский“ Тюхтетской волости, и „Н-Вишневский“ Рубинской волости, Мариинского уезда» (Архив города Ачинска, ф. 10, оп. 1, д. 84, л. 49); на основании просмотра других документов о переселении в Государственном архиве Томской области можно предположить, что на самом деле это фрагмент другого документа (скорее всего, о водворении на участок Широкий Лог), пришитого к «Спискам...» без обложки и начальных страниц.

[6] В «Первой всеобщей переписи Российской империи на основании высочайше утверждённого положения 5 июня 1895 года» (проходила в 1897 г.) по Витебской губернии, Двинскому уезду, Дагденской волости, деревне Мураны записан как Алоизий, 12 лет (с. 417–418 (http://www.lvva-raduraksti.lv/ru/menu/lv/12/ig/12/ie/5017/book/29572.html — с. 424–425 по нумерации сайта)), в «Списке переселенцев, водворённых на участок „Еланский“ Тюхтетской волости, и „Н-Вишневский“ Рубинской волости, Мариинского уезда» 1909 г. под номером 54 (Архив города Ачинска, ф. 10, оп. 1, д. 84, л. 22 об.) — также как Алоизий, 24 года.

(особенно Розалии и Алоизия) от данных, найденных с других документах; скорее всего, это описка.

О судьбе Ядвиги и Алоизия ничего не известно. Казимир был портным, умер в Латвии в возрасте более 90 лет (информация из писем, которые он писал в Томск уже из Латвии; неизвестно, когда он туда вернулся). Пётр был ветеринаром (по воспоминаниям бабушки Янины), его судьба неизвестна. Ивана, который, по воспоминаниям бабушки, был самый интеллигентный и образованный из всей семьи, расстреляли в конце 1930 х годов. Его данные я нашла в списке жертв политического террора в СССР, размещённом на сайте Международного историко-просветительского правозащитного и благотворительного общества «Мемориал» (http://lists.memo.ru/index.htm):

> Ботня <= Батня — О. Ф.> Иван Осипович, родился в 1886 г.[7], с. Мурыны Дагденской волости Витебской губ.; латыш; образование начальное; столяр в управлении электросети. Проживал: г. Новосибирск. Арестован 20 ноября 1937 г. Приговорён: Постановлением комиссии НКВД и Прокурора СССР 4 января 1938 г., обв.: по обвинению в «причастности к контрреволюционной националистической организации» (ст. 58 2 10 11 УК РСФСР). Приговор: к расстрелу. Расстрелян 17 января 1938 г. Реабилитирован 13 октября 1956 года (http://lists.memo.ru/d5/f199.htm).

Имя и фамилия, а также год и место рождения Ивана Ботни (Батни) значатся под номером 10 в «Списке лиц, привлечённых НКВД СССР (УНКВД по Новосибирской области) по делу А. Д. Эйсуля — гл. редактора латгальской краевой газеты „Тайснейба“, арестованных в августе — октябре 1937 г., постановлением НКВД и прокурора СССР от 04.01.38, осуждённых по ст. 58-2-10-11 УК РСФСР к высшей мере наказания — расстрелу (приговор в отношении А. Д. Эйсуля приведён в исполнение 11.07.38) и реабилитированных Военной Коллегией Верховного Суда СССР 13.10.56» (Колоткин 1994: 62). Именно в то время начались репрессии против сибирских латгальцев. М. Н. Колоткин в своей работе «Латгальские поселенцы в Сибири» описывает этот процесс так:

> В 1937 г. латгальцев Сибири постигло тяжёлое испытание. Страшная, сталинская мельница, под жернова которой сплошным потоком сыпались осуждённые тройками и особыми совещаниями НКВД

[7] Год рождения не совпадает с данными «Списка переселенцев...», где указано, что на 1909 год Ивану 18 лет, то есть он должен был родиться не в 1886, а в 1891 году.

люди, настигла и их. 24 ноября 1937 г. Новосибирское управление НКВД запросило у редакции «Тайснейбы» дать сведения о латгальском населении, в целом по области и по г. Новосибирску, данные о количестве колхозов, культурно-просветительных учреждений и т. д. В тот же день редактор Д. Грауба отправил сотруднику НКВД Эденбергу подробные сведения по Новосибирской и Омской областям и Красноярскому краю. Общая численность латгальцев составила около 25 тыс. человек, имелось 87 колхозов, 69 школ, 14 изб-читален, 24 клуба и т. д. Не были забыты и 150 учащихся латгальского отделения Ачинского педтехникума. Не трудно было догадаться, что готовятся репрессии против латгальцев. <...>

Людей брали по сфабрикованным обвинениям. В частности, одного из них, Казимира Пинюту, обвинили в поджоге колхозной мельницы, хотя в деревне её не было. Арестованных увозили в Каинскую (ныне г. Куйбышев Новосибирской области) тюрьму и там убивали. Днём копали могилы, а ночью расстреливали на Савкиной гриве.

(Колоткин 1994: 55).

В августе 1937 года был арестован редактор латгальской газеты «Тайснейба» А. Эйсуль. По политическим обвинениям были взяты органами НКВД и другие сотрудники газеты:

Всего по «делу Эйсуля» было арестовано 22 человека... многие из которых к редакции никакого отношения не имели. Всем им было предъявлено обвинение в том, что они якобы являются участниками «латышско-латгальской фашистско-националистической диверсионно-повстанческой террористической организации и в составе этой организации вели подготовку к вооружённому восстанию и совершению диверсий». Показания были сфальсифицированы сотрудниками УНКВД по Новосибирской области. Все арестованные позднее были реабилитированы в 1956 г. (Колоткин 2012: 43–44).

В начале 1930 х годов семью Юзефы и Адама стали раскулачивать. Из воспоминаний бабушки:

— Когда мать с отцом стали раскулачивать в начале 30-х годов, мать отвезла меня к бабушке в Рудзитовку. Люди подсказали, что их придут раскулачивать, отец скрылся. Потом не было о нём слышно. Раз он только наведывался в Рудзитовку, когда я была небольшенькая.

Дом Батней перешёл к властям и стал конторой. Когда я начинала работать, цел был дом, ещё можно было посмотреть сходить. Потом всех, кого раскулачивали, реабилитировали, кто строение потерял — оплачивали; я не хлопотала, чтобы мне вернули это здание, хотя я на фамилию отца записана, хотя я единственная дочь.

О судьбе отца Адама Батни моей бабушке удалось узнать только в 1980 х годах, когда она целенаправленно искала его по всей стране. Оказалось, что он умер в 1966 году в Томске, куда во время войны был призван в трудармию (работал кузнецом). Там также похоронены его родители Розалия и Иосиф.

История переселения латгальцев в Сибирь требует дальнейшего изучения, хотя бы даже потому, что для большинства переселение в Сибирь ассоциируется прежде всего со ссылкой и каторгой. Следует помнить, однако, что многие жители Европейской части России переселились в Сибирь по собственной воле — история сибирских латгальцев тому подтверждение.

Интересна также проблема идентификации латгальцев-латышей и их отношения к латгальскому языку. Для продолжения исследования необходима дальнейшая работа в архивах (например, Иркутский архив), изучение материалов сайта «Raduraksti» и поиски потомков сибирских латгальцев с целью анализа их воспоминаний.

Литература

Дудина 1995 — Н. И. Дудина. С сердцем навеки срослось // Призыв. 1995, 23 августа. — С. 2.

Колоткин 2012 — М. Н. Колоткин. Латгальские поселенцы в Сибири. Ачинск — Санкт-Петербург, 2012. (Использована интернет-версия: http://www.latgalec-ru.narod.ru/publikacii/Kolotkin.htm)

Столыпин и Кривошеев 1911 — П. А. Столыпин и А. В. Кривошеин об итогах и проблемах переселенческого движения в Сибирь // Сибирские переселения. Документы и материалы. Выпуск 1. Новосибирск, 2003. (Использована интернет-версия: http://history.nsc.ru/kapital/project/peres1/061.html)

Письмо 1895 — Письмо крестьянина И. Е. Белякова о переселении в Сибирь // Сибирские переселения. Документы и материалы. Выпуск 1. Новосибирск, 2003. (Использована интернет-версия: http://history.nsc.ru/kapital/project/peres1/055.html)

Полное собрание законов 1909 — Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Третье. Т. XXVI. Санкт-Петербург, 1909 (Использована интернет-версия: http://runivers.ru/bookreader/book10028/#page/971/mode/1up)

Правила 1906 — Правила о переселении на казённые земли // Сибирские переселения. Документы и материалы. Выпуск 1. Новосибирск, 2003. (Использована интернет-версия: http://history.nsc.ru/kapital/project/peres1/001.html)

Прошение 1895 — Прошение о разрешении на переселение // Сибирские переселения. Документы и материалы. Выпуск 1. Новосибирск, 2003. (Использована интернет-версия: http://history.nsc.ru/kapital/project/peres1/010.html)

Список 1929 — Список населённых мест Сибирского края. Т. 2. Округа Северо-Восточной Сибири. Новосибирск, 1929.

Столыпин 1907 — Речь П. А. Столыпина во II Государственной думе 10 мая 1907 г. // http://dugward.ru/library/stolypin/stolypin_rech_vo_2_gosdume_10marta1907.html (Впервые опубликовано: Государственная дума. Второй созыв. Сессия вторая. 1907 год. Стенографические отчёты. Т. 2. СПб., 1907. — С. 433–445)

Цыбульс 2004 — Ю. Цыбульс. Латгалы в Латвии и в Сибири // Краеведческий альманах «Сибирская старина», № 22. Томск, 2004. — С. 59–65. (Использована интернет-версия: Латгалы в Сибири // http://lvlksa.nautreni.lv/sibirija_1.htm)

Шабалин 1994 — В. М. Шабалин. Тайны имён земли Кузнецкой. Краткий топонимический словарь Кемеровской области. Кемерово, 1994. (Использована интернет-версия 2007 г.: http://kaltan21veka.hop.ru/zeml-kuzn.html)

The Latgalians in Siberia: unfolding the destinies of two Latgalian families

In my paper I made an attempt to research the history of the Latgalians who came to Siberia from the European part of the Russian Empire at the beginning of the XX century, during Stolypin agrarian reform. To the large extent my research is based upon the relations of my grandmother Janina, the Latgalian. Her relations got confirmed by the documents that I found in Siberian archives (Achinsk archive, Tomsk province archive). I also used old letters, newspaper articles, scientific researches devoted to this historical period as well as Internet sources.

I explore the history of the Latgalians in Siberia basing on the destinies of two Latgalian families, the Batņas and the Eisaks, my ancestors, who came to the governorate of Tomsk from the governorate of Vitebsk. The Eisaks came from Putany village of Landskoran parish of Lucin county: there were the head of the family Klementii Eisak with his wife Malvina and their child, his parents and three brothers one of whom came with the wife. The Batņas — Iosif Batņa with his wife Rozalia and four children — used to live in Murany village of Dagden parish of Dvinsk county.

In my paper I also describe Siberian villages where my ancestors settled down — Rudzitovka and Bukmuiža situated in Tiazhin region of the governorate of Tomsk. The Eisaks used to be ones of the first settlers of Rudzitovka village that can be proved by the memories of the Latgalians written down in the series of articles in the regional newspaper.

Finally, I try to follow the lives of my ancestors which reflect the realities of these times. They were involved in the mainstream events such as First and Second World Wars and became victims of Stalin's repressions (one of them was even shot among other Latgalians — the so called editor's Eisuļ case).

Ольга Владимировна Фёдорова
olgafedorowa@gmail.com
пр. Молодёжный, д. 11, корп. Б, кв. 20
Кемерово, 650070, Россия

Ingars Gusāns
(Rēzeknes Augstskolas Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte)

Latgaliešu mūzikas kompaktdiski un to valodas raksturojums

Kopš Latvijas neatkarības atgūšanas ir iznākuši vairāk nekā 30 latgaliešu mūzikas kompaktdiski, kas ietver dažādu stilu mūziku. Stila izvēle lielā mērā nosaka tās vai citas grupas tekstu izvēli. Tie var būt gan tautasdziesmas, gan oriģināllteksti: pašu mūziķu vai dzejnieku sacerēti. Bieži vien no izraudzītā darba ir atkarīga arī tā rakstība. Ja tas ir jau agrāk publicēts teksts, piemēram, tautasdziesma vai kāda dzejnieka vārsmas, mūziķi izmanto un tālāk popularizē to rakstību, kādā ar šo tekstu ir iepazinušies. Ja tie ir pašsacerēti teksti, tad izpildītāji izmēģina savas latgaliešu rakstu valodas prasmes. Tas nav vienkārši, jo, no vienas puses, pastāv vēlme popularizēt latgaliešu valodu, kuras rakstības pamatus joprojām nav iespējams mācīties skolā, — tā tiek apgūta pašmācības ceļā, tāpēc tekstos bieži ir izmantoti fonētiskās rakstības paņēmieni, vērojama balstīšanās uz izlokšņu izrunu. No otras puses, jāņem vērā, ka lielākajai daļai latgaliešu mūziķu viņu nodarbošanās ir tikai hobijs, tāpēc tekstu kvalitāte ir atšķirīga. Lielā mērā darbojas princips: kā runāju, tā rakstu, vai, vēl sliktāk, — kā māku, tā maunu... Protams, populārāko latgaliešu grupu pārstāvji rauga sekot jaunajām pareizrakstības normām, tās iedzīvina dziesmu tekstos, tomēr ne vienmēr tas notiek konsekventi. Tam ir vairāki iemesli, par ko šeit tad vairāk.

Rēzeknes Augstskola ESF projektā „Teritoriālās identitātes lingvokultoroloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā“ (1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071) veido lingvoteritoriālo vārdnīcu, kurā tiek aprakstīta arī latgaliešu valoda un ar latgaliešu mūziku saistītie koncepti. Projekta izpildē tapušā pētījuma mērķis ir latgaliešu mūzikas kompaktdisku valodas raksturojums. Tā īstenošanai izvirzīti šādi uzdevumi:

1) apzināt un apkopot dziesmu tekstus, kas ir publicēti no 2005. līdz 2010. g. izdotajos diskos,
2) analizēt diskos izmantoto rakstību, valodu kopumā, uzmanību veltot oriģināltekstu apskatam,
3) sniegt priekšlikumus mūziķu latgaliešu valodas uzlabošanai.

Tā kā ne visi latgaliešu dziesmu teksti ir pieejami drukātā formātā, šai pētījumā izmantota tikai daļa no latgaliešu dziesmu materiāla.

Aplūkojot autoram pieejamos kompaktdiskus, ir jāsecina, ka aina ir tipiska un līdzīga visam latviešu mūzikas tirgum, proti, — šlāgeru izpildītāji tekstus publicē reti. To var skaidrot ar vairākiem iemesliem: 1) šlāgeri ir domāti izklaidei, precīzāk, dejām, ballēm, jautriem pasākumiem, tāpēc diez vai to klausītāji gribētu meklēt kompaktdiska vāciņu/bukletu, lai iedziļinātos tekstos. Bieža šo dziesmu klausīšanās tāpat noved pie tā, ka cilvēki ļoti ātri iegaumē vārdus un dungo līdzi, 2) dziesmu tekstu publicēšana sadārdzina diska izdošanu. Protams, lētāks ir divlapu buklets nekā 8 lapu brošūriņa, kas parasti ir nepieciešama visu tekstu publicēšanai. Izdevējiem daudz svarīgāk bukletā šķiet ievietot fotogrāfijas ar pašiem izpildītajiem, kas garantē lielāku atpazīstamību nekā dziesmās izmantotie teksti. Daži autori, piemēram, grupa „Patrioti.lg“, bukletu veido tikai vienas lapas formātā, 3) varbūt kāds no muzikantiem ir bijis paškritisks un tāpēc nav publiskojis tekstus, lai gan ticamāk, ka bukleta formātu nosaka vieglās mūzikas žanra tradīcija kopā ar izdevēju finansiālajām iespējām.

Rakstā tātad netiek apskatīti visi publicētie diski un tajos pieejamie teksti, bet tieši oriģinālteksti, lai arī atsevišķos diskos (piemēram, Birutas Ozoliņas un grupas „Laimas Muzykanti“ izdevumos), kur iedziedātas tautasdziesmas, nereti ir grūti pateikt, cik lielā mērā teksts ir autentisks, cik pašu mūziķu transformēts, mūsdienu klausītāju uztverei pielāgots, — šī nenoteiktība var atspoguļoties arī pieraksta valodā.

Kā pētījuma avoti ir izmantoti 8 kompaktdiski: „Es Tava topmodele“ („Latgales Dāmu Pops“, 2005), „Trepis iz nakurīni“ („Borowa MC“, 2005), „Pyrms Vuorda“ („Bez PVN“, 2006), „Plastilina pasaule“ („Borowa MC“, 2007), „Ui, lobs!“ („Borowa MC“, 2008), „Ļepetņīks“ („Dabasu Durovys“, 2008), „Sūpluok“ (Sovvaļnīks, 2009), „Bolts susātivs“ (Sovvaļnīks, 2010).

Trijos albumos teksti ir fragmentāri: grupas „Borowa MC“ debijas albumā „Trepis iz nakurīni“ publicēti dziesmu fragmenti, kas ir, pēc autoru domām, idejas izpratnei nozīmīgākā teksta daļa. Savukārt, grupa „Latgales Dāmu Pops“ (turpmāk arī „LDP“) kompaktdiskā „Es Tava topmodele“ piedāvā triju dziesmu vārdus, lai gan albumā pavisam ir 12 dziesmu. Arī grupa „Bez PVN“ savā bukletā diskam „Pyrms Vuorda“ neievēro konsekvenci, jo no 15 iedziedātajām dziesmām publicēti tikai 10 teksti: 9 oriģinālteksti un tautasdziesma „Tymsa, tymsa“. Savukārt, otrai tautasdziesmai „Tuoli dzeivoj“ vārdi netiek publicēti, tāpat kā vēl 4 dziesmām, kā tekstu autori bijuši gan grupas dalībnieki, gan arī Kārsavas puses dzejniece Līga Rundāne.

Aplūkojot visu 8 tuvākam apskatam pieteikto albumu tekstus (kopā skatīti 65 pilni teksti un 9 tekstu fragmenti), var ievērot vairākas tendences, kas atspoguļo ne tikai mūziķu, bet arī sabiedrībā valdošo latgaliešu rakstu valodas prasmes līmeni. Pirms pievērsties analizēto tekstu tipiskākajām atkāpēm no latgaliešu literārās valodas normām (sal. ar 2007. g. 28. septembrī LR Tieslietu ministrijas Valsts valodas centrā apstiprinātajiem „Latgaliešu pareizrakstības noteikumiem"), vispirms tiek pārspriests leksikas izvēles jautājums, tās autentiskums vai atkarība no kopnacionālās latviešu literārās valodas. Analizēti tikai drukātie teksti — grupas reizēm ir iedziedājušas no iespiestā teksta atšķirīgas vārdformas, par ko varētu tapt atsevišķs pētījums.

Skatīto tekstu pieraksts pamatā atspoguļo autoru dzimtās izloksnes pazīmes. Līdz ar to var redzēt, cik dziļa, seniskāku leksiku (arī fonētiskās un morfoloģiskās īpatnības) saglabājoša ir izloksne, vai, tieši pretēji, cik lielā mērā kāda areāla leksika ir pakļauta lejaslatviešu vai krievu valodas ietekmei. Pētījumā tiek aplūkots: 1) valodas leksiskais līmenis un 2) dziesmu tekstu atbilsme pastāvošajām ortogrāfijas normām.

Leksiskajā līmenī var pamanīt: 1) fonētiskos pārcēlumus no latviešu valodas, kas netieši veicina tā sauktās trešās izloksnes veidošanos, 2) slenga izmantošanu, nevēlamu aizguvumu (galvenokārt no krievu, tagad arī no angļu valodas) lietojumu, 3) internacionālismu ieviešanu latgaliešu valodā mūsdienu reāliju apzīmēšanai, 4) liekvārdību, kas izpaužas palīgvārdu blīvējumos (dažkārt to attaisno ritma prasības, tomēr vēl biežāk tā ir autora neprofesionalitāte vai elementārs valodas izteiksmes līdzekļu trūkums).

Dziesmu tekstu tipiska parādība ir leksikas pārlikšana no lejaslatviešu valodas. Un tas ir likumsakarīgi, jo tā ir mūziķu skolas, darba valoda, šai valodā attīstības procesi notiek straujāk, tie arī nav bijuši varmācīgi pārtraukti. Tā kā visgarākie iedziedāto dziesmu teksti ir grupai „Borowa MC", tajos arī visbiežāk sastopams šāds pārkārtots izteiksmes veids. Piemēram, dziesma „Piedeigī vuordi":

> Dzeivis tylts pusī ī b r y u k ,
> Zam kuojom tovom l e j ā —
> A p k u o r t kluss bezgaleigums (Borowa MC 2007, 1)[1].

Apstākļa vārds *lejā* šai gadījumā visvairāk kalpo nepieciešamajam ritmam, taču katrs no izceltajiem vārdiem varētu būt aizstāts ar pašu latgaliešu leksēmu, un attiecīgi: *sakreit* (Reķēna 1998: 16), *sasaguožās* (Reķē-

[1] Iekavās dots grupas nosaukums, tad — albuma izdošanas gads un dziesmas kārtas numurs kompaktdiskā.

na 1998: 33), *zamuškā* (Slišāns 2009: 30), *apleik* (Lukaševičs 2011: 29) u. tml.

Arī citās grupas „Borowa MC“ dziesmās šādi tiešie pārlikumi lietoti bieži:

Vārdšķira	Latgaliskā forma	Latviskā forma	Latgaliešu valodas vārdnīcu (sk. lit.) piemērs
Darbības vārdi	*atsacer*, *atcerās (eņgeļs)*	*atceras*	*pīmiņ*
	man līkuos, *škīt*	*man liekas*, *šķiet*	*maņ redzīs*, *maņ ruodīs*
	skotīs	*skaties*	*verīs*
	(buču) snīdz	*sniedz (buču)*	*sumynoj*, *mutis dūd*
	pīguoja kluot	*piegāja klāt*	*daguoja*
Lietvārdi	*rāta*	*rēta*	*rāna*
	muoja	*māja*	*sāta*
	vaigi	*vaigi*	*byudi*
	stārķis	*stārķis*	*starks* vai kāds cits, tieši mūziķa dzimtajā izloksnē lietots sinonīms, piem., *bacjans* (LVDA 1999: 96–98)
Apstākļa vārdi vai to funkcijā lietoti vārdu savienojumi	*vīnmār*	*vienmēr*	*vysod*
	savaiduok	*savādāk*	*cytaižuok*
	nu mugurys	*no aizmugures*	*nu pakalis*
Vietniekvārdi	*kotrs*	*katrs*	*sevkurs*, *kotrys*

Tiek izmantota arī tāda leksika, kurai grūti uzreiz atrast piemērotu latgaliešu valodas analogu, piemēram, *tikšķis*, *īskicej*.

Grupas „Dabasu Durovys“ tekstos šādu no latviešu literārās valodas pārņemtu leksēmu ir krietni mazāk. Kārsavas puses leksikā vispār ir labāk saglabājies latgaliskās leksikas slānis, to apliecina arī grupas „Bez PVN“ teksti (Gusāns 2011: 46).

Jēkabpils grupa „Latgales Dāmu Pops“ biežāk ir izmantojusi fonētiskus darbības vārdu un apstākļa vārdu pārlikumus, piemēram, *atcerūs*, *neatcerēšūs*, *otkol*, *apkort*[2].

Runājot par pārcēlumiem, ir jāņem vērā, ka paaudžu saikne valodas pēctecībā kļūst aizvien vairāk nosacīta: pilsētvidē reti kura ģimene latgaliešu valodu patur par savstarpējas saziņas līdzekli. Sadzīvē strauji ienāk jaunas reālijas, kam latgaliešu valodā trūkst atbilstoša apzīmējuma, tā jaunā paaudze trūkstošo aizgūst no latviešu, dažkārt arī krievu vai angļu valodas. Ja netiek lasīti latgaliešu teksti, netiek izmantotas novada runas vārdnīcas, arī ikdienā lietotā leksika, kaut runājot latgaliski, tiek pārņemta no skolas un darba vietas valodas (resp., latviešu literārās valodas), veidojot fonētiskus pārcēlumus un formējot latgaliski latvisku hibrīdvalodu, ko var lasīt disku bukletos un dzirdēt pa radio.

Otra tipiska parādība aplūkoto dziesmu leksikā ir nevēlamu aizguvumu vai slenga izmantošana (galvenokārt no krievu, mūsdienās arī no angļu valodas). Jāņem vērā, ka jauno tehnoloģiju reālijas ienāk ļoti strauji, tāpēc pastāv problēmas ar to korektu nosaukšanu latviski resp. latgaliski. Kamēr tiek piedāvāts kāds latvisks risinājums, aizgūtās un vairāk vai mazāk pielāgotās leksēmas jau tiktāl ir nostiprinājušās lietotāju apziņā, ka to izmantojumu mazināt kļūst grūti vai pat neiespējami. Piemēram, ar datora lietošanu saistītajā leksikā, kā *link* (en) — *links* (Bušs 2009: 274) — *saite* (lv) — *saita* (lg)[3]; *file* (en) — *fails* (aizg.) — *datne* (lv, lg); *copy* (en) — *kopī* (aizg.) — *kopēt* (lv) — *puorspīst* (lg); *online* (en) — *onlains* (aizg.) — *interaktīvi* (lv) — *iņteraktivai* (lg) (ALDV) u. c., latgaliskie leksiskie varianti noteikti ir mazāk populāri par angliskajiem aizguvumiem.

Līdzīgi arī mūziķu tekstos. Sekojot līdzi mūzikas virzienu attīstībai, postmodernisma ietekmētajai dažādu stilu un leksikas slāņu saplūšanai, slengs bieži vien ir neatņemama literāra teksta sastāvdaļa un kalpo adresāta, protams, galvenokārt gados jauna, uzrunāšanai. Dabiski, šāda leksika parādās arī dziesmu tekstos, tikai tai tur nevajadzētu dominēt. Valodas attīstībai problemātisks ir apstāklis, ka jaunie vārdi bieži tiek aizgūta bez jebkādas kritiskas atlases, pastāvošo normu respektēšanas, — tas gan sākotnēji vērojams ikvienā valodā, kurā notiek terminoloģijas papildināšanās. Dziesmu tekstos tā ir leksika, kas saistīta ar jauniešu brīvo laiku (nosacīti): *madelka* ‘modele’, *diskoteka*, *pohas* ‘paģiras’ (Bušs, Ernstsone 2009: 378), *gļuki* ‘halucinācijas’ (Bušs, Ernstsone 2009: 171), *medļaki* ‘lē-

[2] Šeit un citur saglabāta diska bukleta rakstība.

[3] en — angliski, sleng. — slengisms, aizg. — aizguvums, lv — latviski, lg — latgaliski.

nās dejas', *dizeļs* 'dīzeļdegviela', *tosols* 'dzesēšanas šķidrums', *maršrutka* (Bušs, Ernstsone 2009: 289) u. c.

Internacionālismu un citu jaunaizgūtu svešvārdu izmantošana latgaliski dziedošo grupu tekstos ir populāra parādība, kas jo sevišķi spilgti redzams „Latgales Dāmu Popa" publicēto triju dziesmu vārdos. Protams, šajā gadījumā tas ir arī īpašs stilistisks paņēmiens domas paušanai:

(..) iz Ameriku iz ANO b i r o j u
Par itū lelū d i s k r i m i n ā c e j u
Par skaistuma f a l s i f i k ā c e j u

Tei tīveņo kai salauzts m i k r o f o n s
Bet muna f i g ū r a kai skanēgs s a k s a f o n s
Maņ apkort kaulu d e m o n s t r ā c e j a
Iz mani skotīs! Kāda g r ā c e j a ! (LDP 2005, 11)

Cits piemērs — ar atkārtotas interjekcijas ietveršanu:

Es tova top top t o p m o d e l e top (LDP 2005, 1).

Vēl cits:

Nasekmeigs as f i z i k ā ,
Kur skaitli i f o r m u l y s (Borowa MC 2008, 2).

No vienas puses, šādi teksti rāda, ka latgaliešu valodā (tāpat kā jebkurā citā) tiek lietota leksika, kas atspoguļo mūsdienu pasaules norises, ka latgaliešu valoda ir dzīva un attīstās. No otras puses — citētie piemēri apliecina, ka potenciālais latgaliešu valodnieku darba lauks ir ļoti plašs. Dabiski, diskutējams ir jautājums, vai ir nepieciešama šādu vispārzināmu un jau ierastu vārdu (*mikrofons*, *fizika*, *formula*) tuvināšana agrākām latgaliešu valodas tradīcijām, piem., aizvietojot līdzskani *f* ar *p* (*pormula*, *saksapons*, *mikropons*) (sal. Cibuļs, Leikuma 2003: 18), jo diez vai šādi tuvinājumi tautas runai iesakņotos jaunākās paaudzes lietojumā. Tai pat laikā latgalisko izskaņu izmantojums (kā *-eja*, sk. LPN 2008: 37), īso patskaņu lietojums internacionālismu izskaņās (*diskriminaceja*, *falsifikaceja*) ir norma, kas apgūstama un respektējama arī mūziķu tekstos.

Nevēlama parādība, no kuras ir maz izredžu izvairīties dziesmu tekstos, ir vienzilbīgu un divzilbīgu palīgvārdu, apstākļa vārdu, vietniekvārdu blīvējumi, kas rada liekvārdību:

Es š u r p u t u r p u v o t i t a i staigoju
Par i t ū probļemu n u cīši dūmoju (LDP 2005, 11).

Šai gadījumā par liekvārdību vedina domāt vārdi *vot itai*, *itū*, *nu*, kas vairāk der domas vizualizācijai uz skatuves, nevis domas atklāšanai, skanot dziesmai pa radio. Humoristiskā dziesmā, protams, var tikt izmantoti

jebkuri valodas līdzekļi, tomēr labskaņu un estētisku baudījumu tie var arī mazināt.

Sevišķi aktuāla šī problēma varētu būt tā saucamajos repa vai hip hop tekstos, kur akcents tiek likts uz tekstu, uz ideju, uz ritmu. Kāds piemērs no grupas „Borowa MC" dziesmas „Decembrī":

> Tagad esmu es stypra,
> Maņ vairs navajag tevis,
> redzi, naraudu vairs,
> Redzi, poša par sevi!
> Redzi! Es naraudu vairs! (Borowa MC 2008, 4)

Runa šeit nav par palīgvārdu vai citu īso vārdu blīvu izmantošanu tekstā, bet gan par to, ka rečitatīvs prasa sava veida domas „zelēšanu", aplūkošanu no visām pusēm, tātad paredz atkārtošanos bez īpašas metaforiskās izteiksmes. Arī tā ir sava veida prasme: vairākos teikumos runāt par vienu un to pašu, turklāt paužot gan vajadzīgās atziņas, gan arī veidojot atskaņas, kas apliecina sava veida meistarību, piemēram,

> Nav padūma nivīnam
> Dūta golva — kotram vīna (Borowa MC 2007, 3).

> Tev juobyut blokus maņ —
> Vuordi, kas apkuort skaņ,
> Vīnys tik tryukst,
> Sapni kod lyuzt...[4] (Borowa MC 2007, 4).

Ir divas iespējas, kā mazināt liekvārdību un uzlabot dziesmu tekstu kvalitāti. Pirmkārt, var izmantot mākslinieciski augstvērtīgu dzeju. Šādu variantu saviem diviem albumiem ir izvēlējies raksta autors jeb latgaliešu mūziķis Sovvaļnīks. Tas gan sagādā papildu grūtības, jo mūzika ir vairāk jāpieskaņo tekstam, kurš ne vienmēr ir uzrakstīts ar nepieciešamo zilbju skaitu rindās, to piemērotu garumu, vajadzīgajām krusteniskām vai blaku atskaņām u. tml. Otrkārt, ja teksta autors ir mūziķis, viņam būtu jātiecas pēc konsekvences latgaliešu leksikas lietojumā (palīdzētu dzimtās izloksnes leksika vai valodnieku, arī literātu, kā, piem., O. Slišāna vai V. Lukaševiča, vārdnīcu latgalisko vārdu krājums), nepārblīvējot tekstu ar īsvārdiem — palīgvārdiem, apstākļa vārdiem un vietniekvārdiem, bet tos izmantojot gadījumos, kad patiešām tie kalpo kā stilistisks līdzeklis.

Tomēr — pārspīlēta teksta „safrizēšana", kas nepieciešama zinātniska vai populārzinātniska stila darbā, nav tik svarīga literārā tekstā (tātad arī dziesmā), jo ar teksta pārlieku noslīpēšanu var zust pārdzīvojuma dabis-

[4] Šeit ir arī ortogrāfijas kļūda: pareizi ir *lyust*.

kums, turklāt tiktu veidota mākslīga mūsdienu latgaliešu valoda, lai arī gramatiski pareiza.

Tātad — leksikas izvēle nebūtu stipri regulējama, jo: 1) mūziķi var pretendēt uz savas izloksnes prezentēšanu (un nevis pusaizmirstā, vairākuma nepraktizētā, bet mūsdienu lietojuma variantā), 2) mākslīga (pārspīlēta) mazāk zināmā, senākā latgaliskās leksikas slāņa lietošana palīdzētu bagātināt, izkopt valodu, tomēr tad dažkārt varētu zust dziesmas patiesā pārdzīvojuma šarms, ko stimulē arī teksta saprašana.

Jebkurā gadījumā — lielāka vērība ir jāveltī tekstos izmantotajai rakstībai un konsekventam tās lietojumam publicējamos tekstos. Šis aspekts lielākoties ir atkarīgs no tekstu redaktoriem, kurus mūziķi izvēlas savu dziesmu vārdu koriģēšanai, vai arī viņi paļaujas uz savām zināšanām un šīs funkcijas pilda paši. Dabā tomēr ir tā, ka tekstos paliek dažādas neprecizitātes un darba procesā var veidoties pārpratumi, jo pat tad, kad bukletu tekstus izlabo, tos iespiežot mūziķu izvēlētajās izdevniecībās, atklājas, ka datorprogramma nav sapratusi kādu simbolu vai kāds ir sajaucis datnes un tiek nodrukāts neizlabotais variants. Visumā ir vērojama tendence publicēt dziesmu vārdus, kas pēc iespējas vairāk atbilstu mūsdienu pareizrakstības normām, lai no tā būtu lielāks labums interesentiem, kuri grib mācīties vai gūt kādu citu saskari ar latgaliešu valodas tekstiem.

Tekstu izvēle bieži vien ir noteicošais faktors arī pareizrakstības normu ievērošanā/neievērošanā. Piemēram, Sovvaļnīka albumā „Sūpluok“, kur tekstu autori ir O. Seiksts, V. Lukaševičs, L. Rundāne, kas pārzina latgaliešu pareizrakstības normas, kā arī darina jaunvārdus un nostiprina latgaliešu leksikas senāko slāni (kā *prīceibys*, *apleicīne*, *gādns*, *paticeišu*, *apleik* u. c.), pareizrakstība ir ievērota samērā konsekventi. Savukārt M. Andžānes dzejoļi, kas izmantoti šai pašā albumā, savulaik ir iespiesti, ievērojot agrākās latgaliešu pareizrakstības normas, tomēr, pārpublicējot tos diskam, izvēle izdarīta par labu vienotam un mūsdienīgam tekstu pierakstam: *grōmotu* > *gruomotu*, *dūmōs* > *dūmuos* (sal. LPN: 36).

Daudz lielāks darbs tika veikts, koriģējot Sovvaļnīka otrā albuma „Bolts susātivs“ dziesmu tekstus, kuru autors ir Antons Kūkojs. Te pamatā ir saglabāta dzejnieka rakstība, mēģinot izvairīties no dažādām nekonsekvencēm. Tāpat kā M. Andžānes tekstos, A. Kūkoja dzejā ir izdarīta izvēle par labu jaunajām ortogrāfijas normām, piem., divskanis [uo] ir atveidots ar digrafu <uo>, nevis burtu <ō>, ieviestas latgaliskās izskaņas un latgaliešu vairākuma lietotās galotnes (4., 5. deklinācijas lietvārdiem dsk. nominatīvā, akuzatīvā, vsk. ģenitīvā *-as*, *-es* vietā tagad ir *-ys*, *-is*: *nūpyutas* > *nūpyutys*, *lyupas* > *lyupys*, *zvaigznes* > *zvaigznis* (sal. LPN: 38–39)). Mīk-

stinājumi, ja līdzskanim seko palatalizētājskaņa, ar diakritisku zīmi netiek atspoguļoti (LPN: 36–37). Vārda saknē rakstīts reāls divskanis [ie], nevis tā aizstājējgrafēma <ē> (ir: *piec*, *viejs* u. tml.), piemēram:

Aizlīnej man s o v a s l y u p a s !
(..) ap j ō s asi treis r e i z e s apgrīzt vēl s p ē š u ! (Kūkojs 1995: 22)

un:

Aizlīnej man s o v y s l y u p y s !
(..) ap j u o s asi treis r e i z i s apgrīzt vēļ s p i e š u ! (Sovvaļnīks 2010, 9)

Tai pat laikā A. Kūkoja dzejā svarīgs simbols ir vārds *pasaule*, ko autors lieto sieviešu dzimtē, tāpat kā latviešu literārajā valodā, lai arī latgaliešu valodā dominē lietvārda vīriešu dzimtes forma *pasauļs*. Nemainīts atstāts arī vārds *sudrobs*, kaut Latgalē biežāk saka — *sudobrys* (sal. Cibuļs, Leikuma 2003: 20), *sudobrs* (Strods 1933: 167), resp., vārdu izrunā bez metatēzes.

Kopumā korekta savos dziesmu tekstu publicējumos ir grupa „Bez PVN“, kas precīzi lieto mīkstinājumus, atgriezenisko darbības vārdu formas utt. un to visu papildina ar sava novada izloksnes formām: *asu* ‘esmu’, *dzīžam* ‘dziedam’, *sadzīžom* ‘sadziedam’ u. c. (sal. Cibuļs, Leikuma 2003: 62, 72). Kā trūkumu var minēt nekonsekvenci vietniekvārda *es* un *as* formu lietojumā, kā arī vairākas neuzmanības kļūdas (burtu izlaidumus). Grupa, iespaidojoties no interneta vides paviršībām, mēģina būt oriģināla un izmanto arī tādas formas, kas neatbilst latgaliešu ortogrāfijas prasībām, savukārt jaunajai paaudzei tās ir saprotamas un varbūt pat šķiet stilīgas, piemēram, *Laix (laiks) nūzūg* vai arī *Mes poshi (poši)*. Kā oriģinalitātes un uzmanības pievēršanas paņēmiens šāds pieraksts, iespējams, reizēm ir attaisnojams, tomēr arī šeit nebūtu vēlami pārspīlējumi.

Daudz vairāk atkāpju no latgaliešu pareizrakstības normām ir pārējo grupu („Latgales Dāmu Pops“, „Dabasu Durovys“, „Borowa MC“) tekstos.

Jēkabpils trio „Latgales Dāmu Pops“ publicētajos tekstos vispār grūti saskatīt jebkādas pareizrakstības normas. Pēc latviešu literārās valodas parauga šeit netiek šķirti divskanis [uo] un patskanis [o], lietots burts <o>:

Es šudiņ s o k u raksteit vēstuli (LDP 2005, 2),

Šajā gadījumā iespējams pat vārda nozīmes pārpratums: *es soku* = es [soku] ‘saku’ vai [suoku] ‘sāku’. Vai, piemēram:

Mierkači siež lelūs kūkūs
banānus tur s o v o s r ū k o s (LDP 2005, 11).

Vienā un tai pašā rindiņā burts *o* apzīmē gan divskani, gan patskani:

Pateik rūzis boltā krosā.
(..) pateik kod tu soki: „mozo“ (LDP 2005, 2).

Arī šajā gadījumā var veidoties nozīmes pārpratums, jo *krosā* var būt lasāms gan kā *kruosā* ‘krāsā’, gan *krosā* ‘krosā, skrējienā’. Kļūdas ir dziesmu nosaukumos: „Noc ļeigūt pi manis“, „Varakļoni 5-5“, „Treis moseņis“. Grupa „LDP“ rakstītā tekstā it kā atveido vietējās izrunas īpatnības, bet dara to, neievērojot nekādas pareizrakstības normas un netiecoties pēc konsekvences pat savu disku bukletos, piemēram, rakstot šādi:

n ū p l e y k t y s , kas reita rosā (LDP 2005, 2).

Dažviet tekstos šī retāk sastopamā noteikta areāla izlokšņu (Rudzātu, Vārkavas, Līvānu; Rudzīte 2005: 126–127) forma, resp., divskanis *eu* citur Latgalē runātā *ū* vietā, atveidota korektāk:

Atcerūs, kod pučis p l e u c o m
(..) Bitis soldu madu s e u c e (LDP 2005, 1).

Lasot grupas „Dabasu Durovys“ tekstus, rodas iespaids, ka pastāvošās normas tiek ņemtas vērā tikai tik daudz, cik tās atbilst pašu mūziķu izrunai. Ja tekstu rakstītājiem šķiet, ka lasītājs/klausītājs varētu nezināt kādu likumību, ko neredzēs atveidotu grafiski, tad viņi rakstībā ievieš savas korekcijas. Tas visuzskatāmāk izpaužas mīkstinājuma lietojumā arī tad, ja līdzskanis ir palatālā pozīcijā (sal. LPN: 36–37), piemēram, sākot jau ar albuma nosaukumu — *Ļepetņīks* un beidzot ar tekstiem: *mekļejūt*, *maņi*, *ņikuo*, *mirkļis*, *kaļendarī* u. c.

Savukārt, kad latgaliešu valodā ir nepieciešams mīkstinājums, jo mīkstinātājskaņa (nosacīti) neseko (LPN: 50), piemēram, *šudin*, *vēl* — mīkstinājums netiek rādīts.

Arī 3. konjugācijas darbības vārdu nenoteiksmes atveidojumā šajos tekstos atstāts izrunai (pēc grupas „Dabasu Durovys“ dalībnieku domām) atbilstošākais variants ar *-āt*: *atbildāt*, *gaidāt*, *sacāt*. Līdzīgi arī pagātnes formās: *atraidāja*, *pasyutāja*, tādējādi vairs neatbilstot locīšanas paradigmai (sal. Cibuļs, Leikuma 2003: 72).

Arī personu vietniekvārdi: *tav (< tev)*, *as (< es)* rakstīti pēc austrumlatgaliešu izrunas īpatnībām un atšķiras no pieņemtajām normām.

Tātad par tipiskākajiem pareizrakstības normu pārkāpumiem var uzskatīt:

— nekonsekvenci divskaņa [uo] rakstībā (visvairāk attiecināms uz grupu „Latgaliešu Dāmu Pops“),
— nekonsekvenci personas vietniekvārda formu *es* un *as* lietojumā,

— 3. konjugācijas darbības vārdu nenoteiksmes (ar *-āt*) un locījumu formu neatbilsmi latgaliešu valodas pareizrakstības normām,
— nekonsekventu mīkstinājuma lietojumu pozīcijās, kur tas pēc pareizrakstības normām nav jāapzīmē (ja līdzskanis atrodas palatālā pozīcijā),
— un, tieši pretēji, — mīkstinājuma nelietošanu apstākļa vārdos (*šudin*), personas vietniekvārda datīvā (*man*), partikulās (*vēl*), lai arī šeit mīkstinājums ir obligāts.

Šīs nekonsekvences ir novēršamas, taču ne tik vienkārši tas ir, piem., ar darbības vārda formām, kur neskaidrību netrūkst kā mūziķiem, tā citiem latgaliešu valodas lietotājiem. Tāpēc būtu svarīgi panākt vismaz latgaliešu valodas ievadkursa ieviešanu un apguvi skolā. Savukārt mūziķiem būtu jāapzinās, ka viņi ir sava veida informācijas nesēji, kurus, ja ne uzklausa, tad vismaz pievērš uzmanību, līdz ar to viņiem ir ērta iespēja gan izglītot, gan ietekmēt klausītāju un lasītāju. Kāpēc lai to nedarītu atbilstoši oficiāliem noteikumiem un nosacījumiem?

Avoti

Bez PVN — 2006. Pyrms Vuorda... Latgolys Producentu Grupa, 2006.
Borowa MC — 2005. Trepis iz nakurīni. Mikrofona Ieraksti, 2005.
Borowa MC — 2007. Plastilina pasaule. Mikrofona Ieraksti, 2007.
Borowa MC — 2008. Ui, lobs! A2Promo, SIA Ideju parks, 2008.
Dabasu Durovys — 2008. Ļepetņīks. Latgolys Producentu Grupa, 2008.
Latgales Dāmu Pops — 2005. Es tava topmodele. Gailītis-G, 2005.
Sovvaļnīks — 2009. Sūpluok. SIA Ideju parks, 2009.
Sovvaļnīks — 2010. Bolts susātivs. SIA Ideju parks, 2010.

Elektroniskie resursi

ALDV — Anglīšu-latgaļu datortermynu vuordineiceņa. (Izmantota interneta versija: http://latgola.lv/voluda/vuordineicys/danglatg.shtml (26.09.2011.))

Literatūra

Bušs, Ernstsone 2009 — O. Bušs, V. Ernstsone. Latviešu valodas slenga vārdnīca. Rīga, 2009.
Cibuļs, Leikuma 2003 — J. Cibuļs, L. Leikuma. Vasals! Latgaliešu valodas mācība. Rīga, 2003.
Gusāns 2011 — I. Gusāns. Latgaliešu mūzikas nozīme latgaliskās pašapziņas celšanā // Via Latgalica: Latgalistikys kongresu materiali, III, Rēzekne, 2011. — 41.–52. lpp.
Kūkojs 1995 — A. Kūkojs. Mīlesteiba, Lelais Līpu kolns. Daugavpils, 1995.
LVDA 1999 — Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika / Darba zin. vad. B. Laumane. Rīga, 1999.

LPN — Latgaliešu pareizrakstības noteikumi. Rīga—Rēzekne, 2008.
Lukaševičs 2011 — V. Lukaševičs. Latgaliešu-latviešu vārdnīca. Daugavpils, 2011.
Reķēna 1998 — A. Reķēna. Kalupes izloksnes vārdnīca. I–II sēj. Rīga, 1998.
Rudzīte 2005 — M. Rudzīte. Darbi latviešu dialektoloģijā. Rīga, 2005.
Slišāns 2009 — O. Slišāns. Latgaļu volūdys vuordneica. [Upīte], 2009.
Strods 1933 — P. Strods. Pareizraksteibas vōrdneica. Rēzekne, 1933.

The analysis of language of song lyrics on Latgalian music CDs

The aim of this article is to analyze the language of songs on Latgalian music CDs. Out of approximately 30 issued CDs, about 20 discs contain folklore material worth of separate research. Only 8 discs include complete or fragmentary transcripts of lyrics: Latgales Dāmu Pops (2005) — „Es Tava topmodele", Borowa MC (2005) — „Trepis iz nakurīni", Bez PVN (2006) — „Pyrms Vuorda", Borowa MC (2007) — „Plastilina pasaule", Borowa MC (2008) — „Ui, lobs!", Dabasu Durovys (2008) — „Ļepetņīks", Sovvaļnīks (2009) — „Sūpluok", Sovvaļnīks (2010) — „Bolts susātivs".

Studying the transcripts of lyrics from 8 albums mentioned above reveals several tendencies which reflect not only the level of writing skills in the Latgalian language among musicians, but also in the society in general.

Thus, firstly, on the lexico-grammatical level one may trace: 1) phonetic transfers from the Latvian language indirectly facilitating origination of the so-called third dialect, 2) use of slang, sometimes also insubstantial application of undesirable borrowings, 3) introduction of internationalisms into the Latgalian language to denote modern reality, 4) redundancies in the form of strings of auxiliary words.

Secondly, certain deviations from the orthographic norms of the Latgalian language can be noticed, the most typical of them being:

— irregular use of signs marking palatalization in the positions where they should not occur according to orthographic norms,
— and *vice versa* — lack of palatalization marks in adverbs (*šudin*), dative forms of personal pronouns (*man*) or particles (*vēl*) where they are required.

INGARS GUSĀNS
ingars.gusans@ru.lv

Rēzeknes Augstskolas
Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte
Filoloģijas katedra

Atbrīvošanas aleja 90
Rezekne, LV-4600, Latvija

Skaidrīte Kalvāne
(Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts)

Par Celinu Plateri un viņas „Piosnki ludowe łotewskie“ (1860) kā pirmo latgaliešu folkloras dokumentējumu

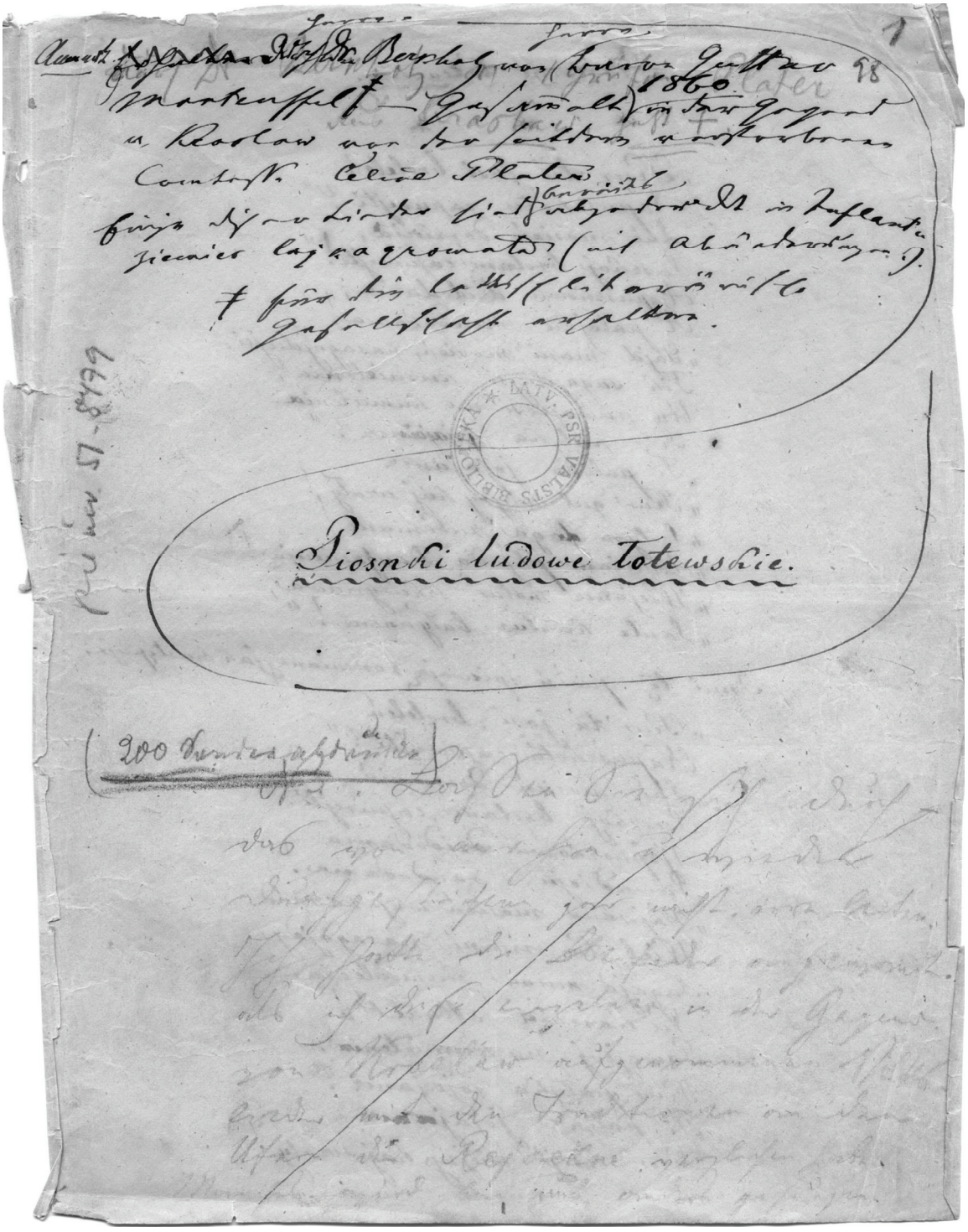
Pirmais plašākais latgaliešu mutvārdu daiļrades dokumentējums ir grāfienes Celinas Plateres 1860. gada manuskripts „Piosnki ludowe łotewskie“, kas glabājas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā (Piosnki 1860). Četrdesmit skolas burtnīcas bezlīniju lappusēs lasāmas 172 dziesmas — klasiskās četrrindes un garāki sižetā vienoti sacerējumi. Manuskripta nosaukumā minētais vārds „piosnki“ jau nākamajā lappusē tiek rakstīts kā „piosenki“ — „Piosenki łotewskie“. Iespējams, tā pat nav pārrakstīšanās kļūda, jo 19. gadsimtā poļi lieto vēl abas šā vārda formas[1].

Manuskripts tiek publicēts Latviešu literāriskās biedrības 1869. gada izdevumā „Magazin“[2] (Mag 1869: 162–206) ar vācisku nosaukumu „Lettische Volkslieder“ atbilstoši biedrības un tās izdevuma specifikai. Publikācijas ievadā lasāma piezīme, ka dziesmas un ziņģes Krāslavas apkārtnē savākusi nu jau mirusī komtese *Celine von Plater* un ka izdošanai Latviešu literāriskajai biedrībai tās nodevis barons Gustavs fon Manteifelis (*Manteuffel-Szoege*). Krājums esot īpaši vērtīgs Krāslavas apkārtnes savdabīgā dialekta dēļ, bet dažas no dziesmām (ar grozījumiem) jau nodrukātas „Inflantuziemies Łajkagromotā“ (Mag 1869: 162). Un tā 1862. gada kalendārā atrodama „Wacwaca miejtu-dzismienie“ (Kur tu jôsi broleleń), „Moza dzismienie diel Kôzułajka“ (Kyukowa dzagûdzie obielê) — katrā no tām ir 3 panti (Manteuffel 1861: 42–43), un 6 dziesmas, kuras apvienotas ciklā „Kaj myusu Latwiszu miejtinies, sasalasiejuszas ab Jauniejû, łajkâ Kôzu dzid“: „Kad eś byutum zynowusie“, „Na elksznim tajdy gołdy“, „Zynu zynu brôla sâtu“, „Kad eś iszu pieć mosienieś“, „Jyudiń wydâ, akmiń wydâ“ un „Aplejk kołnu saule tak“ — kopā 23 četrrindes (78.–81. lpp.). Kalendārā 1870. gadam „Kyukowa dzagûzie obielê“ publicēta vēlreiz (Manteuffel 1869: 50). Pieņēmumi, ka šīs „Magazīnu“ tautasdziesmas varētu būt Gustava Manteifeļa vākums, ir stipri apšaubāmi, jo par

[1] Piemēram, „Piosnki wieśniacze z nad Niemna, Dniepra i Dniestra“ (Wilno, 1845).

[2] Latviešu literatūras vēsturē ir nostiprinājusies šā vārda latviskotā forma „Magazīnas“, kas paturēta arī šeit.

Celinu Plateri kā vācēju skaidri norādīts minētajā 1869. gada „Magazīnu“ publikācijā. G. Manteifeļa līdzautorību nepierāda „abu divu (C. Plāteres un G. Manteifeļa) vārdi uz rokraksta titullapas“, kur „jau norādīts, ka tautasdziesmas vācis G. Manteifelis un jau mirusī Krāslavas grāfiene C. Plātere“ (Juško-Štekele 2002: 28) — vāciski rakstītais paskaidrojums uz manuskripta vāka precīzi atbilst tekstam pirmajā publikācijā „Magazīnās“ (sk. 1. att.).

1. att.

Valodnieces Lidijas Leikumas nesenais tautasdziesmu krājuma valodas izvērtējums (Leikuma 2010) pārliecina, ka gan 1860. gada manuskripta, gan 1869. gadā publicēto dziesmu vācēja un pierakstītāja ir dienvidlatgaliešu runas (ne centrālās Latgales izlokšņu!) pratēja, un tā ir Celina Platere.

Kāpēc vēlāk uz šo dziesmu vācēja godu sāk pretendēt Gustavs Manteifelis, nav skaidrs. Vai, atklājot folkloras universālo raksturu, barons šīs pašas dziesmas „saklausa" arī savā dzimtajā pusē? Iespējams, palikt mirušas jaunkundzes pavēnī viņam pēc kāda laika vairs neliekas pietiekami godcienīgi.

1885. gada bibliogrāfiskajās piezīmēs („Bibliographische Notiz...") par rakstiem „in der hochlettischen oder der sog. oberländischen resp. polnisch-livländischen Mundart" — 'augšlatviešu vai t. s. augšzemnieku resp. poļu livoniešu runas veidā', kas izdoti no 1604. līdz 1871. gadam, G. Manteifelis pirmoreiz min faktu, ka viņš ir 1869. gadā publicētā tautasdziesmu vākuma līdzautors, jo C. Platere tās vākusi Krāslavas, bet viņš pats — Dricānu apkaimē (Manteuffel 1885: 203–204). Tas tiek atkārtots arī viņa rakstā par latviešu tautasdziesmām (Manteuffel 1899: 225), informāciju jau grozot (sk. arī Leikuma 2010: 55).

Ziņu par divu vācēju kopdarbu pie pirmā latgaliešu tautasdziesmu krājuma pārņem daudzi Latgales kultūrvēstures pētnieki. Tā, piemēram, filozofijas profesors Pēteris Zeile ne tikai apgalvo, ka G. Manteifelis ir „pirmais, kurš sāka vākt un publicēt latgaliešu tautasdziesmas" (Zeile 2001: 253), bet arī iztēlojas, kā „viņi (C. Platere un G. Manteifelis — S. K.) kopīgi izreizoja krietnus nogabalus, vākdami latgaliešu tautasdziesmas, pēc tam tās publicēdami Baltijas latviešu izdevumos. C. Plātere bija Manteifeļa iecerētā un lielā, ar kādu citu neaizvietojamā, taču nepiepildītā mīlestība. Kā dēļ viņš visu mūžu tā arī palika vecpuisī, kompensēdams neiegūto ar iegrimi krēslainajos arhīvos un lielu kvantumu visdažādāko sacerējumu radīšanu, kas bija viņa vienīgie bērni" (Zeile 2007: 10). Šī pati „patiesība" sniegta arī apjomīgajā „Latgales kultūras vēsturē" (Zeile 2006: 221, 340).

Ka G. Manteifelis vācis tautasdziesmas kopā ar Celinu Plateri, lasām arī nesenā G. Manteifeļa rakstu izdevuma priekšvārdos (Zajas 2007: IX). Tāpat 1869. gada dziesmu krājumu Manteifelim piedēvē poļu vikipēdijas veidotāji: „pierwsza znacząca praca popularno-naukowa G. Manteuffela" 'pirmais nozīmīgais populārzinātniskais G. Manteifeļa darbs' (Manteuffel). Tā nu ir sanācis, ka pirmā latgaliešu folkloras vācēja Celina Platere gadu ritējumā ir nonākusi ievērojamā etnogrāfa un vēsturnieka ēnā.

Tas apstāklis, ka Celina Platere latviešu kultūras vēsturē līdz šim bijusi maz pazīstama personība, viņas nopelnu pāradresāciju, saprotams, ir veicinājis. Par C. Plateri ilgu laiku bija zināmi tikai divi viņas biogrāfijas fakti: jaunā grāfiene dziesmas ir vākusi Krāslavas un Kombuļu pusē; to publicēšanas gadā (1869) viņa jau ir mirusi.

Cecilija Marija, vēlāk daudzu saukta par Celinu[3], ir grāfu Broelu-Plateru dzimtas atvase. Viņas tēvs Juzefs (1796–1852) — Viļņas universitātes absolvents, vēlākais Rēzeknes apriņķa maršaleks (muižniecības pārstāvis, Kombuļu[4] un citu mazāku muižu (arī *foļvarku* jeb pusmuižiņu) īpašnieks) —, ir ne tikai agronoms, kurš Kombuļu muižas apkārtni pārvērš parkā ar daudzām retām koku sugām (Aftanazy 1992: 316). Viņš raksta par zemkopības jautājumiem un sagatavo reliģiska satura rakstus krājumiem „Rocznik gospodarski“ un „Czytelnię dla służących“ (Zawiadomienia 1852: 327). Līdz šim nenovērtēts, jo maz zināms, ir 1842. gadā žurnālā „Rubon“[5] publicētais Juzefa Platera apcerējums „Rzut oka na Inflanty“ (Plater 1842). Tas ir viens no pirmajiem darbiem, kas sniedz ne tikai ģeogrāfiskas un vēsturiskas ziņas par Latgali, bet arī inflantiešu raksturojumu. Tā, piemēram, līdzās novērotajam, ka latvieši slimo ar dzeršanas un zagšanas (jeb nepieskatītas mantas paņemšanas) netikumu un mīl dūmus, jo joprojām dzīvo dūmistabās, tiek minēta arī viņu dievbijība un draudzīgums. Interese par dzimto pusi augusi izsūtījuma laikā — pēc 1831. gada poļu sacelšanās dalībnieku atbalstīšanas grāfs Juzefs Platers tiek izsūtīts uz Smoļensku, kur pavada 12 gadus, līdz pat 1846. gadam (PSB: 664). 1848. gadā viņam tiek atcelta policijas uzraudzība (Brežgo 1935: 7). Kā vēstī Krāslavas draudzes 1852. gadā mirušo metriku grāmata, J. Platers mirst *ot predeļnoj gorjački* (Metrika 1852), kas ir oficiālais nāves cēlonis. No izsūtījuma viņš esot atgriezies pa pusei paralizēts un zaudējis spēkus (Chelmno 1871: 3). Sieva Antoņina (cēlusies no Soltanu dzimtas; 1800–1871) vīru apmeklēt izsūtījumā acīmredzot drīkstējusi. Visi Juzefa un Antoņinas bērni ir dzimuši Kombuļos, daži pabijuši arī pie tēva Smoļenskā.

Celina piedzimst 1839. gada 7. decembrī, un Ziemassvētkos lazaristu klostera priekšnieks Juzefs Galkevičs (*Józef Gałkiewicz*) meiteni kristī Krāslavas sv. Ludvika baznīcā (Metrika 1839). Kombuļu grāfu ģimenē dzimuši 14 bērni, Celina ir visjaunākā. Kā teiktu latgalieši — *pedeleits* ‘pastarīte’. Biogrāfisku ziņu par komtesi Celinu nav daudz. Ir saglabājušās pēc Celinas nāves rakstītās Helmno klostera Žēlsirdības māsu piezīmes

[3] *Celina*, *Celinka* ir priekšvārda *Cecilija* īsinājumi poļu valodā.
[4] Agrāk un vietējo lietojumā arī vēl tagad — *Kombuļs* vai *Kumbuļs*.
[5] *Rūbona* [Rūbōna] ir sens Daugavas nosaukums.

(Uwagi), kurās raksturota viņas agrīnā dievbijība. Vēl šūpulī mazā Celina dzirdējusi, kā māte saviem bērniem māca katehismu. Piecu gadu vecumā meitene iemācās lasīt un uz baznīcu ņem līdzi savu lūgšanu grāmatu.

Baznīca, ko apmeklē Plateru ģimene, atradās Kombuļu muižas pagalma galā un sākotnēji ir vienkāršs, no šķūņa pārbūvēts dievnams. Greznuma ziņā tā, protams, nevarēja sacensties ar Krāslavas baznīcu, kas reiz bija iecerēta pat par Livonijas bīskapa katedrāli, bet Plateru saimei tā bija iemīļota lūgšanu vieta. Apmēram 11 km attālumā no Kombuļiem atradās Krāslavas pils, kurā saimniekoja Celinas tēvabrālis Adams, un Krāslavas baznīca, kurā kristītas arī Kombuļu Plateru atvases. Šai majestātiskajai celtnei blakus atradās Celinas vecvecmāmiņas Augustas uz Krāslavu ataicināto Žēlsirdības māsu klosteris, kas ir vienīgais pēcreformācijas laika katoļu sieviešu klosteris (pastāvēja no 1789. līdz 1864. gadam, darbojās, aprūpējot vecos un slimos, audzinot un izglītojot bērnus) (Māsa Klāra 2010). Dziļāku reliģisko izglītību šeit saņēma Celinas vecākās māsas un, iespējams, arī pati Celina.

Reliģisko audzināšanu ģimenē papildināja patriotiskā — poliskā. 1831. gada poļu dumpja dēļ Kombuļu grāfs Juzefs Platers kļūst par trimdinieku, savukārt viņa brālis Kazimežs mirst vecticībnieku (raskoļņiku) ievainots un aplaupīts nākamā poļu dumpja laikā 1863. gada 23. aprīlī (Broel-Plater 1939: 19; Buiņickis 2007: 195). Vēl lielāks trieciens ģimenei ir Celinas brāļa Leona, 1863. gada sacelšanās dalībnieka, notiesāšana uz nāvi 37 gadu vecumā (Broel-Plater 1939). Ciest iznāk arī Soltanu dzimtai, vairākiem tās locekļiem jādodas izsūtījumā, Celinas māsīca — mātesbrāļa Juzefa meita Oktavija (*Oktawia Sołtan*; 1830–1871) — mirst Kazaņā (Sołtan). Poliskais un katoliskais šai laikā nozīmē protestu pret pareizticības un krieviskā uzspiešanu. Tā ir aizstāvēšanās pret pārkrievošanas politiku, kas vērsās pret nekrievu valodām un katoļu Baznīcu.

Bez ģimenes otrs nozīmīgs Celinas personības veidošanās avots ir Kombuļu muižas apkārtne, kurā netrūka eksotisku koku un puķu blakus vietējam dabas skaistumam — daudzie avoti muižas apkārtnē, ezers, netālais Sauleskalns, no kura varot redzēt 9 ezerus. Teiksmainais „Dīva duorzs“[6]… Par Kombuļu apkaimi saglabājušies nostāsti, kas saistīti arī ar

[6] Kad Dievs bija radījis pasauli, viņš gribēja to apkārt apskatīt un lika Saules dēliem seglot zelta kumeļus. Pēc liela ceļojuma Dievam gribējās atpūsties. Viņš raudzījās pēc skaistākās vietas. Sauleskalnā Dievam ļoti paticis un viņš licis kumeļus laist atpūtā. Pats uzkāpis kalna galā un priecājies par skaisto skatu. No tā laika birzis ap Sauleskalnu sauc par Dieva dārzu. http://kombulupagasts.times.lv/vesture.htm (skatīts 14.01.2012).

Plateru dzimtu, piemēram, skaidrojums, kāpēc Kombuļu mežā nav čūsku, vai briesmu stāsts par Margrietas gravu, ko vietējie zina vēl mūsdienās. Šādā romantisma pilnā gaisotnē aug Plateru jaunākā meita — jūtīga un atvērta labajam, kaut arī šās dzimtas liktenis kopumā nav ne viegls, ne vienkāršs.

Uz tautasdziesmu vākšanu jauno grāfieni droši vien pamudināja Rietumeiropā pieaugošā interese par tautas gara mantām. To viņa varēja just, lasot poļu un franču laikrakstus, ceļojot pa ārzemēm. Celinai varēja būt zināms fakts, ka viņu attāla radiniece — poļu nacionālā varone Emilija Platere, kas dzīvoja Līksnā, arī ir vākusi tautasdziesmas, kaut ne latviešu, bet baltkrievu (Малишевский 2002). Savam laikam labu izglītību ir guvuši Celinas brāļi: Kazimežs (1830–1853) studē Tērbatas universitātē, Leons mācās Jelgavas, vēlāk Rīgas ģimnāzijā — tātad gaišu prātu Kombuļu Plateros netrūkst.

Nav ziņu par to, kā Celina kļuva par tautasdziesmu pierakstītāju — vai tas sākās Kombuļu muižā, klausoties kalpotājos un par zinīgiem daudzinātus vai labām balsīm apveltītus zemniekus aicinot uz muižu, vai notika tās apkārtnē, tiekoties ar muižas ļaudīm un dziesmas pierakstot no viņiem. Kombuļu muižas pazinējs mariāņu tēvs Staņislavs Škutāns apgalvo, ka „muižōs un foļvarkōs dzeivōja pūli voi pōrpūļotī boltkrīvi“, bet „cīmūs dzeivōja latgali“ (Škutāns 1986: 88). Varbūt dziesmas tika pierakstītas Kombuļu muižai tuvējās *soluos* (ciemos) — tādas ir „Yubeli voi Vyrvališkis, Bļūdeni voi Vaļdeniški, Turki, Ašari, Vonogi, Trūpi, Aizpūri, Skadeni“ (Škutāns 1986: 88)? Latviešu aukles esamība ģimenē nešķiet ticama — muižā latviešu valodai nav bijis vietas. Par Kombuļu Plateriem kā vietējo ļaužu pārpoļotājiem raksta 20. gs. 20. gadu latgaliešu prese, piem., Lekse 1920. 19./20. gs. mijā vietējie latvieši uz jautājumu, kādai tautībai viņi ir piederīgi, atbildējuši *tutejszy* — ‘šejienieši’ (Broel-Plater: 6).

Poļu ģenealoģijas pētnieki min, ka Varšavas Tautas bibliotēkā līdz 1944. gadam glabājies kāds rokraksts, ne vēlāks par 1844. gadu — vai nu pašas Celinas rakstīts, vai ziņas par viņu (Konarski 1982: 104). Cerēt, ka tajā varēja būt ietverta kāda informācija par dziesmu vākšanu, nebūtu prātīgi, jo Celinai tai laikā ir pieci gadi…

P. Zeile gan raksta, ka „Celīna Plātere vāca latgaliešu tautasdziesmas, vairākās grāmatās publicēja vietējo ieražu aprakstus“ (Zeile 2010: 22), tomēr filozofijas profesora pieņēmuma otra puse nav pamatojama.

Kā Celinas Plateres savāktās dziesmas nokļūst G. Manteifeļa rokās? Arī to precīzi iztēloties ir pagrūti. Skaidrs, ka viņi abi ir personiski pazīstami, droši vien tikušies, ciemojoties pie kopīgajiem radiem Benislavskiem

Pasienes pusē (Celinas vecāmāte no mātes puses ir Juzefata Benislavska u. tml.), kādā muižnieku sarīkojumā vai ballē. G. Manteifelis ir pāragri mirušā Celinas brāļa Kazimeža studiju biedrs Tērbatā, viņam ir pazīstami gan Celinas tēva Juzefa, gan tēvabrāļa Adama apcerējumi. „Piosnki ludowe łotewskie“ manuskriptu G. Manteifelim varēja būt uzticējusi pati Celina vai kāds no viņas ģimenes locekļiem. Acīmredzot tas noticis pirms jaunās grāfienes un viņas mātes garā 1861. gada ceļojuma pa ārzemēm, kas Celinai savā ziņā ir izšķirīgs turpmākā dzīves ceļa izvēlē. Dažas viņas krājuma tautasdziesmas, kā jau minēts, G. Manteifelis iespiež kalendārā uz 1862. gadu.

„Atrast“ Celinu Plateri raksta autorei izdevās 2010. gadā, pateicoties interneta iespējai iepazīties ar Plateru dzimtas ģenealoģiju (Konarski 1982) un vēl kādai laimīgai nejaušībai — poļu vēsturnieces Annas Soborskas-Zeliņskas (*Soborska-Zielińska*) ierakstam Soltanu dzimtas mājas lapā, kur skanēja lūgums palīdzēt noskaidrot ko vairāk par Antoņinu (no Soltaniem) Broel-Platerovu, kuras piemiņai Helmno Žēlsirdības māsu klostera baznīcā ir plāksne. Tā paša dievnama kriptā bija apbedīta Antoņinas meita — klostera māsa Celina. Helmno vēsturniece internetā bija ievietojusi arī Celinas kapa plāksni. Sākās sarakste ar viņu un Helmno klostera māsām, bet 2010. gada septembrī, sekojot māsas Celinas gaitām Polijā, izdevās apmeklēt arī pašu Helmno.

Žēlsirdības māsu klostera asistente Anna Mamona uzticēja klostera arhīvā atrastās ziņas par māsu Celinu: 1862. gada sākumā Celina dažus mēnešus pavada postulātā Poznaņā Dlugas ielā (*ulica Długa*; tulkojumā — *Garā iela*); 1862. gada 6. novembrī viņa uzsāk noviciātu Parīzē — svētā Vincenta no Paulas un Luīzes Demariljakas 1633. gadā dibinātās Žēlsirdības māsu kongregācijas klostera mājā. 1863. gadā Žēlsirdības māsa Celina ierodas Helmno klosterī, kur strādā aptiekā, māca bērnus un audzina klostera postulantes. 1864. gada 17. decembrī, saslimusi ar tīfu, aiziet mūžībā (Arhīvs). Celinai tad ir 25 gadi.

Laikraksts „Culmer Kreisblatt” 1865. gada 14. janvārī par Celinas klosterī iestāšanās iemeslu nosauc Plateru dzimtas traģiku, minot divus notikumus: 1863. gadā par piedalīšanos poļu dumpī ar nāvi sodīts grāfu Plateru dēls Leons — Celinas brālis; tajā pat laikā mirst Celinas tēvabrālis Kazimežs, kad raskoļņiki (vecticībnieki), iebrukuši viņa pusmuižā Ludvikovā, ar cirvi tam nocērt roku un krievu uradņiks ļauj grāfam noasiņot Krāslavas Žēlsirdības māsu slimnīcas priekšā (Culmer Kreisblatt). Šie notikumi nevarēja neskart Celinu, tomēr tie nebija klostera dzīves izvēles pa-

matā, jo viņa savu dzīves ceļu bija izvēlējusies jau agrāk. Tā bija mīlestība uz Dievu, un cilvēciski „taustāms“ skaidrojums šoreiz neder.

Varbūt tieši negarās un noslēpumainās dzīvesgaitas dēļ vedas domāt, ka 1860. gadā (vai pirms tā) pierakstītās tautasdziesmas kādā mērā atspoguļo pašas Celinas Plateres personību un gara pasauli. Ja vērtējumam izmantojam literatūrzinātnieka V. Vonoga tautasdziesmu iedalījumu: Ziemassvētku dziesmas, dziesmas par jauno ļaužu sadzīvi, par kumeliņu, ganu un bāreņu dziesmas, mitoloģiskās dziesmas (Vonogs 1944: 207), tad varētu secināt, ka tās ne ar ko neatšķiras no citiem līdzīgiem latviešu folkloras krājumiem, kaut salīdzinājumā ar S. Uļanovskas latgaliešu tautasdziesmu vākumu (Ulanowska 1892) tās šķiet vairāk minorīgas — trūkst jautrības un nebēdnības, nedzirkstī kūsājošs dzīvesprieks. Celinas Plateres savāktās dziesmas pārsvarā ir poētiskas un tikumus cildinošas. To var saprast — kurš gan iedrošinātos grāfu jaunkundzei citādas dziesmas celt priekšā pierakstīšanai?

Minorīgas ir daudzas klasiskās četrrindes (ap 30) par bārenīti, kuru svešie nesaprot, nenovērtē, nemīl — „Świesza motie mani syuta / Da obielis słutu grystu. / Vaj tu okła naredziei, / Kajdi zory obielejtiej?“ (Piosnki 1860: 32–33) Māte meitu ir lolojusi kā saule zirņu ziedu, katru dienu sukājot tai gludu galvu un svētdienās vedot baznīcā; kad mātes nav, tad — „Swata Mora kojus awa! Łajmie gołvu sasukawa!“ (Piosnki 1860: 37)

Vākumā visvairāk dziesmu ir „par jaunu ļaužu dzeivi” (ap 70), bet arī tajās pamaz jautrības. Kāzu dziesmas ir skumju un žēluma pilnas, jo „jyudiniâ wina śmiertie, tautieniôs pícys, sieszys“ (Piosnki 1860: 13). Tikai dažā dziesmā ieskanas kas drastiskāks: „Skajsta augu natiklejta, / Gonûs goju, kumpi gryźu. / A diel to mań wiejrs izwedia / skajstuma wierdamiś“ (Piosnki 1860: 23). Arī tajās, kas apraksta vietas — sētas, meža, pļavas — skaistumu.

Viktors Vonogs ir saskaitījis piecas Ziemassvētku dziesmas, minot to numurus „Magazīnās“ — 5–9 (1944: 207). Liekas, uz to pētnieku mudinājis refrēns „koładu, koładu“. Kā pirmā šķietamo Ziemassvētku dziesmu klāstā ir dziesma „Meś biejom trejś mosienias, koładu, koładu“ (Piosnki 1860: 4). Celina Platere pievienojusi piezīmi, ka to dzied ziemā, ap Ziemassvētku laiku, un ka tā atgādina „iepriekšējo dziesmu“, bet „Magazīnās“ piezīme lasāma jau šādi: „Um Weihnachten wird folgende Variante gesungen“ (Mag 1869: 165) — ‘Ziemassvētkos tiek dziedāti šādi varianti’. Dziesma vēstī, ka trešā māsa, kuru neieredz, tiek iemesta upītē, tā viņu ienes ezerā, ezers Daugavā, Daugava jūriņā, putu gabalā, un „ti izauga kupła lipa, — ti bie dorga dwiesielejta“ (Piosnki 1860: 4–5), un šis sižets maz

saistās ar Ziemassvētkiem. Drīzāk tā iederas mitoloģisko tautasdziesmu grupā. „Iepriekšējā dziesma“ resp. „Nutiecieju boryniejta” (Piosnki 1860: 3), kā to bija ievērojusi Celina Platere, ir ļoti līdzīga šai. Abās plūst ūdeņi, abās ir Daugava, dvēsele, kas pārvērtusies liepā, — kā uzskata folkloras pētnieki (Rączka 2012), tas viss jāskata mitoloģiskajā kontekstā. Interesanti, ka G. Manteifelis, kurš ar laiku „pieteicās“ par C. Plateres tautasdziesmu līdzvācēju, pēc 30 gadiem publicē šo dziesmu („Meś biejom trejś mosienias“) ar paralēlu tulkojumu poļu valodā, bet jau atmetot refrēnu „koładu, koładu“ (Manteuffel 1899: 225–226) un pieskaitot to mitoloģiskajām dziesmām. Nekonsekvence, kas tomēr par ko liecina.

Līdzīgi arī V. Vonoga Ziemassvētku ciklam piedēvētā „Kur tu tieci moza piela?“ (Piosnki 1860: 5) iekļaujas mitoloģisko dziesmu ciklā.

K. Barons „dažādām budeļu dziesmām“ pieskaitījis C. Plateres pierakstīto un „Magazīnās“ publicēto „Diwiańcz braucia por’ azaru / Koładu, koładu! / Bołtus ładus łauziejdams. / Koładu, koładu! / Piec Diwienia swàta Mora, / Koładu, koładu! / Lipa łopas kłóstiejdama / Koładu, koładu!“ (Piosnki 1860: 5)

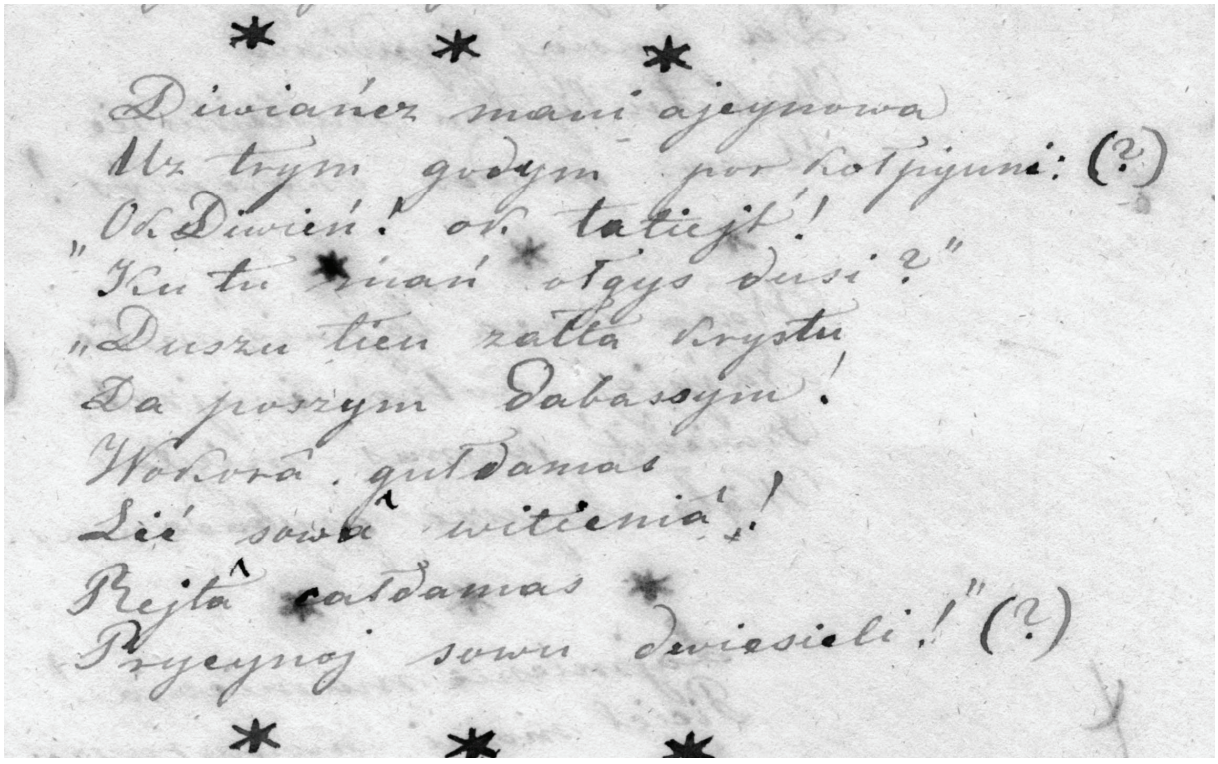
Vai C. Plateres vākumā vispār ir Ziemassvētku dziesmas to tradicionālajā izpratnē, protams, jāspriež folkloras speciālistiem. Diemžēl latgaliešu folkloras aprakstītāju līdzšinējā prakse ir tāda, ka tiek atkārtoti kāda autora sākotnējie priekšstati par to vai citu lietu, bet ne veikts autonoms pētījums. V. Vonoga minētajā 9. Ziemassvētku dziesmā tiek runāts par iešanu tautiņās — „Syłâ sieju siejkas roźenias“, un tajā skan latviešu folklorā neierasts refrēns „ładu, ładu“. Vai to varam uzlūkot par *koładu* saīsinājumu? Bet varbūt tomēr šis „ładu, ładu“ ir aizguvums no slāvu tautu folkloras, kur *lad — laditj* nozīmē ‘sakārtot, darīt labu, labu vēlēt’ (Адоньева).

Konkrētu tautasdziesmu pieskaitīšana kādai noteiktai tematiskai grupai, bez šaubām, arī šoreiz var būt apstrīdama, tomēr vairāku autoru līdz šim citētais V. Vonoga proponētais Celinas Plateres dziesmu tematiskais dalījums liek aizdomāties, ka kam būtiskam var arī paskriet garām, paļaujoties tikai uz citu rakstītāju saprasto.

Celinas Plateres piebilde pie dziesmas „Kur’ tu skryjsi wanadziań“ liecina ne tikai par labu latgaliešu valodas prasmi, bet arī par vēlmi klausīto tekstu saprast. Piebildē teikts, ka šī dziesma acīmredzot nāk no seniem laikiem un ir gājusi no mutes mutē, bet laika gaitā šķiet ļoti sakropļota, tāpēc tās īsto jēgu patlaban grūti uztvert. Un ir arī par ko palauzīt galvu! Pēc pazīstamās četrrindes par liepas apraudzīšanu no vanadziņa puses, vai tā liela izaugusi, seko vairākas darbības ainas, līdz nokļūstam Māras baznīcā, kur liepas galotnīte tiek eņģeļu — divu Dieva dēliņu — šūpota zelta šū-

pulī, līdz tiek izšūpota skaista jumpraviņa, kam seko vēl lielāka neskaidrība, kā atpazītā (?) „miła motie" saistāma ar atbildi: „Szym godym pa jyureniu lidinieju por pałaku wanadzianiu (?)" (Piosnki 1860: 7–8). Tekstā lietotās jautājuma zīmes ir pašas C. Plateres liktas.

Īpaši gribas akcentēt dziesmas, kuras grūti ierindot kādā noteiktā kategorijā, proti, mitoloģiskās dziesmas, jo tās sliecas būt reliģiskas. Tā, piemēram, dziesma „Diwiańcz mani ajcynowa / Uz trym godym por kołpyuni: (?) / „Ok Diwień! ok tatiejt'! / Ku tu mań ołgys dusi? / Duszu tieu załta krystu / Da poszym dabassym! / Wokorâ gułdamas / Lić sowa witieniâ! / Rejta całdamas / Prycynoj sowu dwiesieli! (?)" (Piosnki 1860: 37; sal. ar oriģinālu 2. att.) Dziesmas neparastums atklājas salīdzinājumā ar citiem „Latvju dainu" līdzīgiem variantiem, piemēram, „Dieviņš mani aicināja / Trīs gadiņi dienastā. / Es Dievam pavaicāju: / Ko solīji loniņā? / — Es tev došu zelta kroni / Ar visiem vizuļiem. / — Dieviņam pavaicāju: / Kur es būšu paglabāt? / — Vakaros guldamies / Liec savā pagalvī, / Rītos agri celdamies / Mazgā zelta rasiņā; / Nomazgaise rasiņā, / Liec savā galviņā." (LD 33658) vai „Dieviņš mani lūgtin lūdza / Trīs gadiņi dienastā; / Es Dievam paprasīju / Pilnu pūru zelta naudas, / Kā var' pirkt kumeliņu, / Ievest sev līgaviņu." (LD 33659) Celinas Plateres dziesmas variants liek domāt, ka viņa varētu būt dziesmas pārveidotāja — izvēloties savas dvēseles noskaņām atbilstošu „algu".

2. att.

Neskaidrs sižets arī dziesmai „Paworgusie cielu goju“, kurā neviena neievēroto, pavārgušo gājēju bitīte aicina par kalponi, solot šādus labumus: „dziersim ołu (?! — C. Plateres lietotā interpunkcija. — S. K.), essim madu / lipieniâ sadadamas“ (Piosnki 1860: 8).

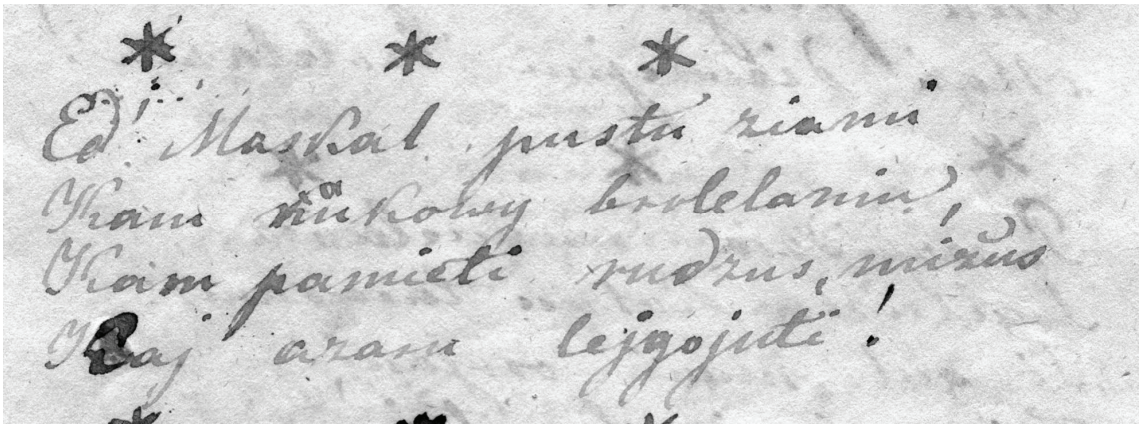
Dziesmā par „ūļuošonu“ ar kādu „Reigys jumpraveņu“ tiek runāts par „dollariem“ (Piosnki 1860: 9) — vai te tomēr nav domāti dālderi, kas tajā laikā kā naudas vienība jau ir maz pazīstama?

Daudzas mīklas šajā C. Plateres vākumā lasītājam uzdod vārdi, kuru semantika mums ir sveša, piemēram, „Portiecieju kała plowu“ (Piosnki 1860: 7). Ja tā nav pārrakstīšanās un šeit nav domāta zaļa pļava, tad minējumus var turpināt, raugot noskaidrot, vai netiek domāta pārdesmit kilometru attālumā esošā Kala pļava, kas atrodas netālu no Kalakolniem vai Kalakolnu ezera. Tā varētu būt arī *pūsta* — ‘tukša, plika’ pļava, kuras nosaukums aizgūts no vācu „kahl“ ‘kails, pliks’ vai slāvu „кал“ arhaiskās nozīmes ‘netīra, dubļaina’. Saprotams, risinājums var būt meklējams arī pašas dziesmas refrēnā „koładu, koładu“. Tie visi ir tikai minējumi, kas valodniekos, iespējams, izsauc smaidu, bet viens gan nav apstrīdams — Celinas Plateres vākuma valodā mīklu netrūkst.

Tautasdziesmu publikācijā „Magazīnās“ ir saglabātas visas dziesmu pierakstītājas piezīmes, izņemot vienu, proti, pie dziesmas „Wins gons numyra“ rakstīto, ka pēdējo četrrindi („A ciejrulańcz ołu dora / Kumielenia padieniâ! / Ti dzier kungi un sułajni / Ziami (? — S. K.) lejka doncojuti“), kas neiederas dziesmas nobeigumā, daži uzskata par atsevišķu dziesmu (Piosnki 1860: 31). Otra atšķirība (starp manuskriptu un publicējumu) ir tā, ka „Magazīnās“ raudzīts skaidrot refrēna „Koładu, koładu!“ nozīmi — „kolada“ esot Jaunāgada vai Ziemassvētku dāvana, bet šai gadījumā šis vārds izsakot lūgumu pēc Ziemassvētku dāvanas (Mag 1869: 165). Saskan arī dziesmu kārtība abos izdevumos. Vietām, iespējams, mēģinot panākt gludāku izteiksmi, „Magazīnu“ publicējumā ienākušas citas nianses, tā, piemēram, „Jyudiń vydā, akmiń vydā“ (Piosnki 1860: 16) parādās „jūra“ (Mag 1869: 177).

1869. gada publicējumā nav iekļauta dziesma „Gutień muna rajbulejta / Kas tieu raibu rajbynowa? / „Swata Mora rajbynowa / Swatâ dinâ ganiejdama“ (Piosnki 1860: 30). Ja tā būtu šķitusi ne pārāk sakarīga, citas, kuras vēl grūtāk saprotamas, tomēr ir nodrukātas, piemēram, par sauli, kas rīta agrumā aizkavējusies, „ajz kalnieniu, ajz ołtora“ bārenīšus sildīdama (Piosnki 1860: 33).

„Magazīnās“ nav iekļauta arī dziesma par *maskali* — krievu. Tā noteikti tika atzīta par politiski bīstamu: „Ed', Maskal, pustu ziami / Kam nukowy brolelaniu, / Kam pamieti rudzus, miżus / Kaj azaru lejgojuti!“ (Piosnki 1860: 18; sk. 3. att.).

3. att.

K. Barona „Latvju dainu“ izdevumā no 1869. gada „Magazīnām“ pārpublicētas 38 dziesmas, to vākums piedēvēts G. Manteifelim un C. Platerei, krājums apzīmēts ar numuru 414 (Reģistrs 1894).

Par 1869. gada „Magazīnās“ iespiestajām tautasdziesmām līdz šim visizvērstāk ir rakstījis literatūrvēsturnieks V. Vonogs. Pārskatā par latgaliešu tautasdziesmu vākšanu un publicēšanu C. Plateres vākumu minējusi un atbilstoši savam laikam raksturojusi M. Asare (Asare 1959: 325–355). Atsevišķu apakšnodaļu promocijas darbā „Fokloristika Latgalē 19. gadsimta otrajā pusē“ Celinai Platerei ir veltījusi A. Juško-Štekele (Juško-Štekele 2002: 26–32), gan ieskicējot 1860. gada manuskripta autorības problēmu, gan apzinot citu pētnieku līdz tam (resp., 2002. gadam) rakstīto par krājuma dziesmām. Tomēr daudzi jautājumi nav raduši atrisinājumu joprojām. Tā kā šis krājums latviešu kultūrvēsturē ir unikāls, būtu vēlama tā tekstu detalizēta analīze gan no folkloristu, gan valodnieku puses.

Avoti un literatūra

Адоньева — С. Б. Адоньева. Звуковые формулы в ритуальном фольклоре // http://www.ruthenia.ru/folklore/adonieva1.htm

Aftanazy 1992 — R. Aftanazy. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T. 3. Ossolineum, 1992.

Arhīvs — Helmno Žēlsirdības māsu klostera arhīva materiāli.

Asare 1959 — M. Asare. Pārskats par latgaliešu tautasdziesmu vākšanu un publicēšanu // Valodas un literatūras institūta raksti, XI. R., 1959. — 325.–355. lpp.

Brežgo 1935 — B. Brežgo. Materjały odnoszące się do powstania 1830–31 roku zgromadzone w byłem archiwum gubernjalnem w Witebsku. Wilno, 1935.

Broel-Plater — Ks. L. Broel-Plater. Dookoła wspomnień. Wydano na prawach rękopisu. Londyn, [B.g.].
Broel-Plater 1939 — Ks. Leon Broel-Plater. Leon Plater. Bohater powstania 1863 roku w Inflantach Polskich. Przedruk z wydania I we Lwowie, 1939.
Buiņickis 2007 — K. Buiņickis. Klejojumi pa maziem ceļiem. Rēzekne, 2007.
Chełmno 1871 — Chełmno // Gazeta Toruńska. Nr. 297, 1871. — S. 3.
Culmer Kreisblatt — Culmer Kreisblatt, 1865, 14. janv.
LD — http://www.dainuskapis.lv/ (11.01.2012.)
Juško-Štekele 2002 — A. Juško-Štekele. Folkloristika Latgalē 19. gadsimta otrajā pusē. Rēzekne, 2002.
Konarski 1982 — The Platers by Simon Konarski (Translated from Polish by M. B. de Plater). Brisbane, 1982. (Izmantota interneta versija: http://platerak.republika.pl/konarski.html)
Leikuma 2010 — L. Leikuma. Par dažiem Latgales latviešu folkloras pieraksta jautājumiem: *Lettische Volkslieder* (1869) // Baltu filoloģija. XIX (1/2). 2010. — 53.–70. lpp.
Lekse 1920 — Kombuls // Latgolas Vords. Nr. 51. 1920.
Mag 1869 — Magazin der lettisch-literärischen Gesellschaft. Bd. 14, St. 2. Mitau, 1869. — S. 162–206.
Малишевский 2002 — Я. Малишевский. Белорусская Жанна д'Арк // Туризм и отдых, № 39, 2002. (Izmantota interneta versija: http://tio.agava.ru/newsp/2002/39/06.shtml)
Manteuffel 1861 — Inflantuziemies Łajkagromota aba kalenders uz 1862. goda. Rejgâ, Nomâ tajsiejszonas gromotu Ernesta Platesa, [B. g.].
Manteuffel 1869 — Inflantuziemies Łajkagromota aba kalenders uz 1870. goda. Rejgâ, Nomâ tajsiejszonas gromotu Ernesta Platesa, [B. g.].
Manteuffel 1885 — Bibliographische Notiz über lettische Schriften, welche von 1604 bis 1871 in der hochlettischen oder der sog. oberländischen resp. polnisch-livländischen Mundart veröffentlicht worden sind.. // Magazin. Bd. 17, St. 2. Mitau, 1885. — S. 181–204.
Manteuffel — Gustaw Manteuffel // http://pl.wikipedia.org/wiki/Gustaw_Manteuffel (11.01.2012.)
Manteuffel 1899 — Łotwa i jej pieśni gminne przez Gustawa Manteuffla // Z ziemi pagórków leśnych, z ziemi łąk zielonych : książka zbiorowa poświęcona pamięci Adama Mickiewicza w stuletnią rocznicę jego urodzin 1798–1898. Warszawa, 1899. — S. 166–259.
Māsa Klāra 2010 — Māsa Klāra PIJ. Sv. Vincents un Žēlsirdības māsas Krāslavā // Katōļu Dzeive. Nr. 9. 2010. — 37.–43. lpp.
Metrika 1852 — О умерших Креславского Римско-католического приходского костела за 1852 год, ieraksts nr. 16 // http://www.lvva-raduraksti.lv/lv/menu/lv/3/ig/5/ie/2503/book/9696.html
Metrika 1839 — О рожденных Римско-католического приходского костела за 1839 год, ieraksts nr. 414 // http://www.lvva-raduraksti.lv/lv/menu/lv/3/ig/5/ie/2503/book/9650.html

Piosnki — Piosnki ludowe łotewskie, LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa, A. Bīlenšteina fonds, R/57,2,14.
Plater 1842 — J. Plater. Rzut oka na Inflanty // Rubon. T. 2. Wilno, 1842. — S. 49–65.
PSB — Polski Słownik Biograficzny. T. XXVI. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1981. — S. 664–665.
Rączka 2012 — T. Rączka. Inflancka „piosneczka" dla Mickiewicza // Polsko-bałtyckie związki kulturowe / Red. A. Kazjukevičs, K. Barkovska. Daugavpils 2012 (Iesniegts publicēšanai).
Reģistrs 1894 — Vietu un krājēju un dziesmu skaita reģistrs // Latvju dainas. 1. sēj. Jelgavā, 1894. — LIV lpp.
Sołtan — Genealogia Sołtanów // http://www.genealogia.okiem.pl/soltan.htm
Škutāns 1986 — S. Škutāns, M.I.C. Kombuļs un Sauleskolns // Tāvu zemes kalendars 1987. [Minhene], 1986. — 87.–92. lpp.
Ulanowska 1892 — S. Ulanowska. Łotysze Inflant polskich, a w szczególności z gminy Wielońskiej, powiatu Rzeżyckiego. Obraz etnograficzny. Część II. // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. T. XVI. Kraków, 1892. (sk. arī: S. Ulanowska. Pūļu Inflantejis latvīši, i seviški Rēzeknis apriņka Viļānu pogosta: Etnografiskys tāluojums. Reiga, 2011. — 109.–227. pl.)
Uwagi — Uwagi o Siostrach Celinie Plater, liczącêj wieku lat 25, — powolania lat 2 /../ z Domu Centralnego Chełmińskiego (Helmno klostera arhīva materiāli).
Vonogs 1944 — V. Vonogs. Folkloras krōjēji // Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei. Daugavpils, 1944. — 205.–222. lpp.
Zajas 2007 — K. Zajas. Neistniejąca kraina, zapomniany historyk // Manteuffel G. Zarysy z dziejów krain dawnych inflanckich. Krakow, 2007.
Zawiadomienia 1852 — Zawiadomienia o śmierci Józefa Platera, marszałka powiatu rzeczyckiego. Nekrologi // Przegląd Poznański. T. 14. 1852. — S. 327.
Zeile 2001 — P. Zeile. Gustavs Manteifels — novadnieciskās kultūras tālākveidotājs, kalendāru iedibinātājs Latgalē // Ai, māte Latgale. Rīga, 2001. — 244.–261. lpp.
Zeile 2006 — P. Zeile. Latgales kultūras vēsture. Rēzekne, 2006.
Zeile 2007 — P. Zeile. Oda Krāslavai un tās senajai augstskolai // Krāslavas Garīgais seminārs — pirmā augstskola Latvijā. Rēzekne, 2007. — 8.–15. lpp.
Zeile 2010 — P. Zeile. Latgale un tās ļaudis. Rēzekne, 2010.

Celina Plater and her "Piosnki ludowe łotewskie" (1860) as the first record of Latgalian folklore

Celina Plater (1839–1864), a member of the family of Polish Counts Broel-Platers living in Latgale, is a little-known collector and systematiser of Latgalian folk songs. Her manuscript of folk songs (1860) collected in the area of Kombuli (*Kombuļi)* and Kraslava (*Krāslava*) is stored in the Department of Rare Books and Manuscripts of the National Library of Latvia. In 1869, it was published in the periodical of The Latvian Literary Society "Magazin" (Bd. 14, St. 2, S. 162–206). Later this publication was also related to the name of Gustav Manteuffel. As Celina

Plater is a barely known, or even enigmatic historical figure, her name is almost forgotten.

The young Countess was impressed by the picturesque surroundings of the Kombuli area and its fabulous history, and committed to the preservation of Catholic and Polish traditions of her family as counterforce to the policy of Russification. Possibly the religious disposition of the young Countess prompted her to start recording folk songs (and even writing them, especially on Christian and mythological topics). In 1862, Celina Plater joined the Congregation of Sisters of Charity. Her convent life started in Poznan, followed by the novitiate in France, and then led her to Chelmno where she worked in a pharmacy, as a school teacher and as a teacher of postulants. Celina's short life came to an end in Chelmno.

The materials used in the article, collected by the sister Anna Mamon, come from Chelmno convent archives; special thanks for help in finding records and information are due to a historian from Chelmno, Anna Soborska-Zielińska.

The collection of folk songs registered by Celina Plater is still under-appreciated. It is a vivid documentary material of the spiritual world of Latgalians in which the folklore ideas merge with Christianity. The mythological songs recorded by her tend to be religious. The majority of them is written in a minor mode.

The article analyzes several folk songs that could have been translated (localized) by the recorder herself.

A detailed analysis of the texts of songs collected by C. Plater should be carried out both by folklorists and linguists.

SKAIDRĪTE KALVĀNE
muosa@inbox.lv
Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts
Klostera iela 4
Rīga, LV–1050, Latvija

Antra Kļavinska
(Rēzeknes Augstskolas Reģionālistikas zinātniskais institūts)

Leksēmas *burlaks* semantika laikraksta „Drywa“ (1908–1917) diskursā

Ievads

Daudznozīmīgā, kulturoloģiski marķētā leksēma *burlaks* sastopama vairākās slāvu un baltu valodās, katrā no tām var būt atšķirīgs nozīmes pamatkomponents un iespējami vairāki papildkomponenti. Piemēram, krievu *бурлак* ‘upes kuģu strādnieks; zemnieks, kas dodas peļņā; stiprinieks; vecpuisis; klaidonis’, ukraiņu *бурлак* ‘dienas strādnieks; bezpajumtnieks; klaidonis’, poļu *burlak* ‘vecticībnieks; klaidonis; stiprinieks’ (Фасмер 1986: 125–126), lietuviešu *burliokas* ‘Krievijas strādnieks, upju kuģu vilcējs; vecticībnieks krievs Lietuvā; resnulis’ (LKŽ elektroninis variantas 2005), latviešu *burlaks/-a* ‘strūdzinieks, kuģu un plostu vilcējs; zemnieks, kas dodas peļņas darbos; klaidonis, laupītājs’ (Kursīte 2009: 71). Skaidrojošajās vārdnīcās, kas atspoguļo latgalisko izlokšņu leksiku, *burlaks* — hist. ‘mazzemnieks, arī bezzemnieks, kas gāja peļņā’ (Reķēna 1998: 201) vai ‘1) peļņā gājējs; 2) huligāns’ (Strods 1991: 10).

Interesi par šīs leksēmas nozīmes izpēti latgaliešu tekstualitātē ir rosinājis ESF projekts „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā“ (Nr. 2009/0227/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071), kurā tiek izstrādāta „Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca“. Šī raksta mērķis — noskaidrot, kāds ir leksēmas *burlaks* semantiskais lauks 20. gs. sākuma latgaliešu laikrakstā „Drywa“.

Plašsaziņas līdzekļu diskursa[1] analīzē iespējams kombinēt diskursa un korpusa analīzes metodiku, iegūstot datus gan automātiski, gan manuāli (Bednarek 2006: 8). Tādējādi šai pētījumā analizēti gan kvantitatīvie (leksēmas lietojuma biežums), gan kvalitatīvie rādītāji. Izmantojot semantiskā lauka teoriju, meklēti leksēmas *burlaks* sinonīmi, polisēmiskā funkcionalitāte sintagmatiskajās attieksmēs[2], jo, modelējot nozīmes lauku, svarīgi ir divi kritēriji: loģiski semantiskais un sintaktiskais (Fāters 2010: 160).

[1] Ar jēdzienu *diskurss* rakstā saprotams teksts mijiedarbē ar apkārtējo pasauli — sociāliem, psiholoģiskiem, kultūras un citiem faktoriem (Skujiņa 2007: 93).

[2] Šajā pētījumā skatītas galvenokārt subjekta un predikāta attieksmes.

1. *Burlacība* ‘peļņā iešana’ laikraksta „Drywa“ diskursā

Pētījuma gaitā, analizējot Latvijas Nacionālās bibliotēkas digitālās bibliotēkas periodikas datu bāzes resursus, tika noskaidrots, ka leksēma *burlaks*, kā arī atvasinājumi *burlacinš*, *burlaciba* dažādās formās visbiežāk konstatējami laikrakstā „Drywa“ (68 numuri; 1908–1917). No 68 avīzes numuriem tika atlasīti teksti, kuros atspoguļots iepriekš minēto leksēmu lietojums, no atlasītajiem tekstiem savukārt tika izveidots korpuss (326 556 vārdlietojumi), kas izmantots leksēmu lietojuma biežuma un kolokāciju noskaidrošanai, lietojot programmu *MonoConc Pro for Windows*.

Laikraksts „Drywa“ ir viens no pirmajiem ilglaicīgākajiem (1908–1917) latgaliešu periodiskajiem izdevumiem, izdots Sanktpēterburgā, no 1917. g. 22. aprīļa Rēzeknē (Nr. 14–48), redaktors Kazimirs Skrinda. Jau laikraksta nosaukums liecina, ka tā mērķauditorija ir Latgales lauku ļaudis, kam pēc latīņu drukas aizlieguma atcelšanas (1904) pietrūka periodisko izdevumu, jo pirmās latgaliešu avīzes („Gaisma“ (1905–1905), „Auseklis“ (1906–1907), „Sākla“ (1906)) nāca klajā īslaicīgi un neregulāri. Avīzē „Drywa“ galvenokārt tiek rakstīts par aktuāliem saimnieciskās un politiskās dzīves notikumiem, tai skaitā par tautas nabadzības cēloņiem un ekonomiskās situācijas uzlabošanas iespējām. Laikrakstu „Drywa“ kā avotu 20. gs. 30. gados izmantojis latviešu sabiedriski politiskais darbinieks, statistiķis M. Skujenieks, raksturojot peļņā iešanu kā Latgalei tipisku sociālu parādību (Skujenieks 1930: 96–100).

Leksēmas ar *burlak-*, *burlac-* konstatētas galvenokārt rubrikā „Zinias nu Dzimtenes“, tās autori — dažādu Latgales draudžu pārstāvji, kas informē par vietējām aktualitātēm; iepriekš minētais liecina par vārda *burlaks* funkcionalitāti dažādās latgaliskajās izloksnēs. Publicēti arī vairāki problēmraksti par peļņā iešanas iemesliem, sarežģījumiem un sekām, autori — latgaliešu sabiedriskie darbinieki Kazimirs Skrinda, Francis Trasuns, Čenču Jezups (Jezupa Kindzuļa pseidonīms; Salceviča 2003: 295) u. c.

Rakstu satura analīze atklāj tikai vienu vārda *burlaks* pamatnozīmi — ‘peļņā gājējs’. Šīs sēmas dominanti nosaka: 1) iespējams, leksēmas aizgūšana no krievu val., kur viena no nozīmēm ir ‘zemnieks, kas dodas peļņā’, 2) vēsturiskais konteksts — pirmie peļņā gājēji un iešanas iniciatori laikraksta „Drywa“ diskursā ir krievi: *par pyrmim pelniâ gojejim beja kriwi, kuri wysporigi naciši spižas pi zemes apstrodošonas* (Drywa 1913, 25)[3]. Tāpēc teorētiski var pieņemt, ka sākotnējā vārda *burlaks* nozīme varētu būt līdzīga kā lietuviešu un poļu valodā — ‘vecticībnieks, krievs’.

[3] Šeit un turpmāk atsaucēs uz avotu aiz komata norādīts laikraksta numurs.

Burlaciba ‘peļņā iešana’ (avīzes „Drywa“ tekstu korpusā konstatēti 26 vārda lietošanas gadījumi, sk. 1. tabulu) kļūst aktuāla pēc dzimtbūšanas (1861) un pārvietošanās aizlieguma (1863) atcelšanas, kad Latgales (Vitebskas guberņas) zemnieks iegūst „„brīvību“ eksistēt trūkumā, pusbadā, badā, tumsībā, analfabētismā. „Brīvību“ mirt, ar muižnieka piekrišanu doties „peļņā““ (Brolišs 2000: 63). Zemes trūkums, straujais ģimenes locekļu skaita pieaugums, preču naudas saimniecības attīstība, darba vietu trūkums un niecīgā samaksa dzimtajā pusē rosina Latgales ļaudis doties peļņas meklējumos. Ērtā satiksme (1860. g. izbūvētā Pēterburgas–Varšavas dzelzceļa līnija šķērso Latgales teritoriju), Krievijā strauji augošie rūpniecības uzņēmumi, Transsibīrijas maģistrāles būves un darbā vervētāju solījumi orientē *burlakus* doties austrumu virzienā. Viņi kļūst par „izlūkiem“ un palīdz Krievijas varas iestādēm popularizēt iedzīvotāju izceļošanu un savu koloniju veidošanu Sibīrijā un citviet. Sezonas darbos Latgales *burlaki* dodas arī pie tautiešiem Baltijas guberņā, taču pārnovadnieku neadekvātā attieksme (darbs svētdienās, diskriminācija sociālajā un reliģiskajā jomā) nerosina ilglaicīgām darba attiecībām.

Leksēmas *burlaks* formas un atvasinājumi	Vienības
burlakûs (dsk. lok.)	98
burlaki (dsk. formas, izņemot lok. un *nu burlaku/-im*)	76
burlaciba	26
burlaks (vsk. formas)	17
nu burlaku (dsk. ģen.)	6
nu burlakim (dsk. dat.)	4
burlacinš	3
Kopā	230

1. tabula. Leksēmas *burlaks* formas un atvasinājumi laikraksta „Drywa“ (1908–1917) tekstu korpusā.

Vārdam *burlaciba* laikrakstā piemīt negatīva konotācija: *burlaciba ir pec dzeršonas wina nu wysulelokom latwìšu nalaimem* (Drywa 1910, 46). Laikraksta pirmajos numuros tiek ieteikts doties peļņā (par kalpiem) pie tautiešiem Baltijas guberņā, kur solīts labāks atalgojums, kā arī iespēja iepazīties ar jaunām, racionālām saimniekošanas metodēm, ko vēlāk varētu ieviest savās saimniecībās. Taču pēc pirmajām ziņām par Latgales *burlaku* neveiksmīgo kalpošanu pie Vidzemes un Kurzemes saimniekiem, polemizējot ar laikrakstu „Jaunas Zinias“ (1912–1914), „Drywas“ rakstos attieksme pret jebkuru peļņā iešanas virzienu ir noraidoša. Tā vietā bezzemnie-

kiem ieteikts pievērsties amatniecībai, bet zemniekiem — saimniekot atbildīgi, racionāli, izglītoties, kooperēties, iegādāties vairāk zemes.

Latgales vēsturē vērojami trīs valdošās ekonomiskās politikas radīti masveida peļņā iešanas viļņi: 1) 19. gs. b. — 20. gs. sāk.; 2) 20. gs. 20.–40. gadi; 3) kopš 21. gs. sāk. Šīs problēmas atklāsmē visos posmos svarīgs ir bijis preses diskurss.

Pēc Latvijas Republikas nodibināšanas 20. gs. 20. gadu sākumā tiek uzsākta agrārā reforma, tomēr tās rezultātā likumā paredzētās 22 ha saimniecības vietā Latgales laukos dominē 5–15 ha lielas saimniecības un pārapdzīvotība lielā dabiskā pieauguma dēļ (Maldups, Salnais 1928: 29), tādēļ *burlacība* turpinās. Šie *burlaki* ir dažādu tautību, vecuma un dzimuma nabadzīgākie Latgales ļaudis, kas dodas peļņā, lielākoties uz Vidzemi un Zemgali, vasaras darbos kā laukstrādnieki. Minētā perioda *burlacības* kustība plaši tiek apspriesta laikrakstā „Latgolas Words“ (1919–1940). Sižeti par *burlakiem* subjektīva pārdzīvojuma formā atklājas arī latgaliešu literatūrā, piemēram, J. Rudiņa stāstā „Skrondu vosora“ (1931), J. Klīdzēja romānā „Jaunieši“ (1942) u. c.

Burlacības problēma, lai arī ne vienmēr šādi saukta: *latgalīši niu lāc ar samaļotim (..) iz Īreju i Spāneju burlakūs* (Sperga 2009), ir aktuāla arī 21. gs. sāk. plašsaziņas līdzekļos. Darbaspēka masveida izceļošana darba meklējumos Rietumeiropas virzienā (uz Lielbritāniju, Norvēģiju, Vāciju u. c. ekonomiski attīstītām un sociālās garantijas nodrošinošām valstīm) nu jau ir visas Latvijas (arī citu Austrumeiropas valstu) aktualitāte, tomēr joprojām visintensīvāk doties peļņā ir spiesti Latgales iedzīvotāji — 2008. g. katrs ceturtais (22,8 %) no ārzemēs nodarbinātajiem Latvijas iedzīvotājiem (Ušackis 2009). 2011. g. tautas skaitīšanas provizoriskie dati liecina, ka, salīdzinot ar 2000. g., Latgalē iedzīvotāju skaits samazinājies visvairāk (par 21,1 %), tas noticis gan iedzīvotāju dabiskās kustības (mirušo skaitam pārsniedzot jaundzimušo skaitu), gan starptautiskās migrācijas ietekmē (CSP 2012).

2. Leksēmas *burlaks* semantiskais lauks[4]

Laikraksta „Drywa“ diskurss aptver laika periodu no 1908. līdz 1917. g., tas ļauj izdarīt secinājumus par leksēmas *burlaks* pamatnozīmes

[4] „Semantiskais lauks — valodas līdzekļu kopums, kas atspoguļo kādu īstenības jomu un ko vieno kāds vispārīgs semantisks elements“ (Skujiņa 2007: 349), šajā pētījumā semantiskais lauks apvieno leksiskos un gramatiskos līdzekļus, kas izsaka peļņā iešanas sēmu.

‘peļņā gājējs’ rašanās iemesliem, lingvistiskajiem un ekstralingvistiskajiem faktoriem.

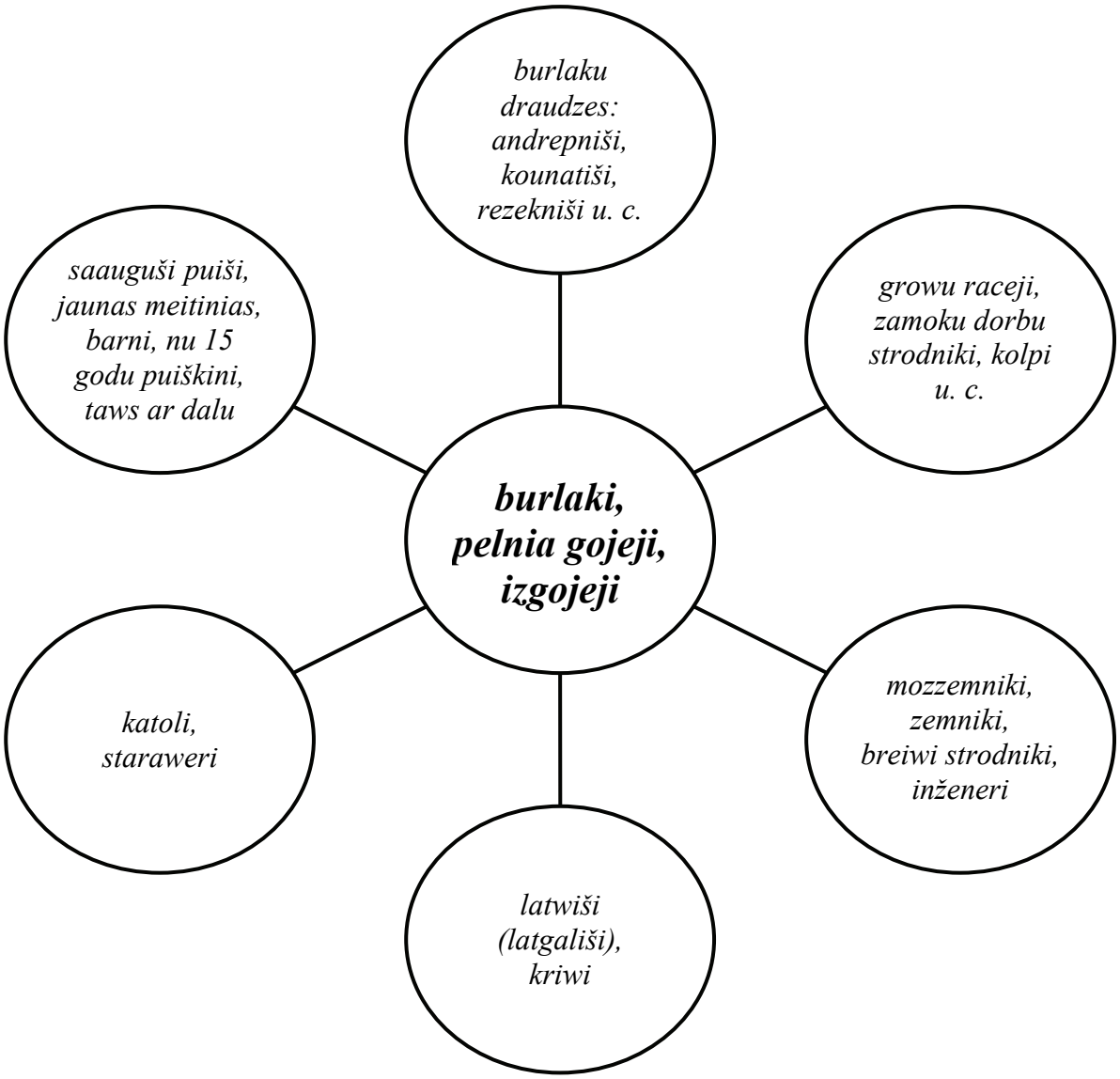
Vārds *burlaks* tekstos (arī viena teksta robežās) nekonsekventi rakstīts gan pēdiņās, gan bez tām. Lai arī leksēmas semantiku pēdiņu klātbūtne vai trūkums neietekmē, pēdiņu lietojumu avīzes kontekstā varētu skaidrot vai nu kā aizguvuma apzīmēšanu (līdzīgi kā, piemēram, *(..) aizmasloja myusu woludu ar taidim wordim kai: „utka“, „lebedzs“, „padriads“, „dwadcat picas kapeikas“, „upei kruti beregi“* (Drywa 1916, 3), vai arī, iespējams, ar vārda lietojumu pārnestā nozīmē: vārdkopas *it „burlakûs“* sākotnējā nozīme „Drywas“ tekstos ir ‘iet peļņā uz Krieviju’ (plašāk sk. 2.2. nodaļu).

2.1. Leksiski semantiskais lauks

Pavisam tekstu korpusā konstatētas 320 vienības ar *burlak-, burlac-,* no tām visbiežāk minētas vārda *burlaks* dsk. formas ar adverbiālu nozīmi: lok. forma *burlakûs* — 98 reizes; *nu* + dsk. ģen. *burlaku* — 6 reizes, *nu* + dsk. dat. *burlakim* — 4 reizes; pārējās dsk. formas — 76 reizes (sk. 1. tabulu). Lai arī konkrēti statistikas dati netiek sniegti (vienīgi par atsevišķām draudzēm: *Dyužgolas draudzē ir 1704 cylwaki (..), it burlakûs 333 cylvâki (279 weiriši un 54 siwites)* (Drywa 1912, 112)), laikraksta „Drywa“ diskursā vārda *burlaks* dsk. formu dominēšana liecina par peļņā iešanu kā masveidīgu parādību. Vsk. formas (17) arī lielākoties lietotas vispārinošā nozīmē, ko pastiprina vietniekvārds *taids*: *Nu Krìvijas atit taids burlaks apaudzis ar bòrdu, ar garim motim, apsawilcis plotûs, sorkonûs kraklûs ar škeiru uz sonu: uz kòjom speiduši zoboki* (Drywa 1909, 23).

No korpusa izgūtas 3 vienības ar atvasinājuma *burlacinš*, kura kontekstuālā nozīme ir 1) ‘mazs bērns, kas nolemts peļņā iešanai’: *„pìdudi man, tiàtìt, ka tik moz ìbèru rudzišu, redzi, burlacinš vel mozs“, soka jej, rodidama uz sowu zeidamu barnu* (Drywa 1909, 23), 2) ‘vientiesīgs, viegli apkrāpjams peļņā gājējs’: *paslapyna krudzinia saiminiks aizsauc uz sewim naz’kaidu „burlaciniu“ (nusaweris, ka pi winia ir nauda) pidzirda tu un nu guliuša izwalk 10 rub. naudas* (Drywa 1912, 121).

Laikrakstā par vārda *burlaks* sinonīmiem uzskatāmi *pelnia gojejs, izgojejs: padums izgojejim uz Kurzemi un Wydzemi* (Drywa 1912, 113). *Burlaku* leksiski semantiskajā laukā ietilpst arī vārdi un vārdkopas, kas raksturo peļņā gājēju vecumu, dzimumu, tautību, konfesionālo piederību, pastāvīgo dzīvesvietu, pamatnodarbošanos, peļņā veicamos darbus (sk. 1. attēlu), kā arī peļņā došanās laiku un peļņas vietu (plašāk sk. 2.2. nodaļu).

1. att. Leksiski semantiskais lauks *burlaki* laikraksta „Drywa“ diskursā

Raksturojot peļņā gājēju sociālo statusu un pamatnodarbošanos (*mozzemnìki, zemnìki*, *breiwi strodniki*), tiek uzsvērts, ka pat lielāku zemes gabalu īpašnieki, paļaujoties uz vieglas peļņas iespējām, atstāj saimniecību sieviešu, bērnu un vecu cilvēku pārziņā. Parādās informācija, ka arī izglītotā laicīgā latgaliešu inteliģence Latgalē darbu nevar dabūt: *inženieri — tim maizes dzimtenê naw, — ti wysi aizalaide swešumâ, aizbrauce „burlakûs“* (Drywa 1914, 26). Avīzes „Drywa“ kontekstā lielākā daļa *burlaku* ir neprecēti, gados jauni vīrieši (*saauguši puiši, jaunekli)*, tomēr peļņā gājēju vidū nosaukti arī *barni, nu 15 godu puiškini, taws ar dalu, jaunas meitinias.*

„Drywas“ tekstos Latgales *burlaki* tiek minēti arī pēc konkrēta peļņas darba veida: *growu (zemes) raceji*, *zamoku dorbu strodniki, laukstrodniki, kolpi* u. c. Zemais izglītības līmenis, prasmju, iemaņu un darba ņēmēju

pieredzes trūkums ir par iemeslu latgaliešu nodarbinātībai fiziski smagos, maz apmaksātos peļņas darbos: *leidza kai teik dorba witâ, tyulen jus lik kaidâ porâ pi growu rakšonas wai uz dzelža celia pi kaida nateira dorba, a Baltijâ pi kaida borga izsyucuša saiminika. Meitas teik lyktas pi dorzu rewešonas, wai teiruma dorbim, pi ceglu kraušonas (fabrikôs) un t. t.* (Drywa 1913, 26). Lētticīga paļaušanās uz darbā vervētāju solījumiem, neprasme aizstāvēt savas tiesības dažkārt noved neapskaužamā situācijā, piemēram, Pēterburgā sievietes, *nawaradamas atrast witas biži pakreit, pasalaiž un palik par ilas meitom* (Drywa 1911, 82).

Burlaku semantiskajā laukā nozīmīga loma ir etniskajam un reliģiskajam (konfesionālajam) aspektam: laikraksta tekstos galvenā uzmanība pievērsta peļņā gājējiem latviešiem (*latwiši, latwiši-katoli, latgališi*), retāk — Latgalē dzīvojošajiem krieviem (*kriwi, staraweri*), citu tautību pārstāvji netiek nosaukti. Peļņā iešanas kontekstā īpaši uzsvērti draudi tādām vērtībām kā

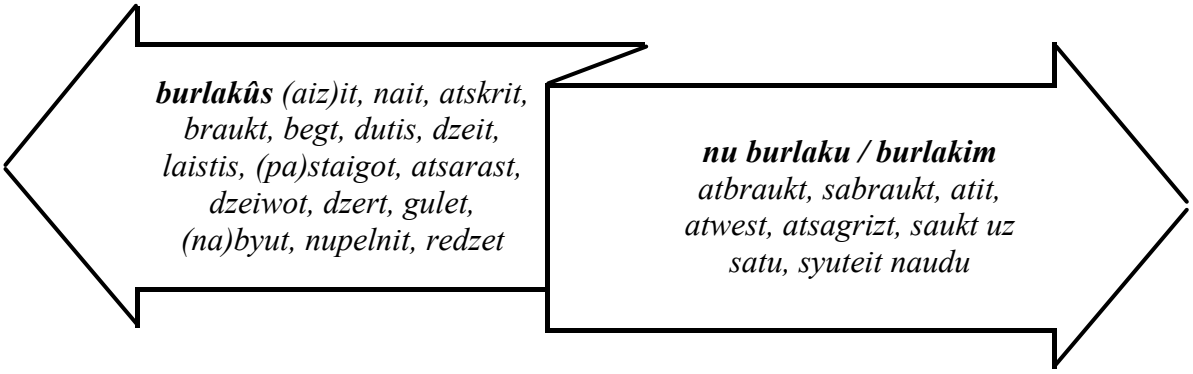
1) valoda: *aizit latwits burlakûs wai uz kaidu pilsatu dzeiwot, weris, atbrauc tys pats latwits taids, ka jo i pazeit nawar: runoj jis wai kriwyski, wai poliski, bet uz tim „latyšim“ un jû woludu atsanas ar lelu naidu un smodešonu* (Drywa 1914, 22);
2) ticība, kas vai nu tiek zaudēta pavisam: *braukdami pa plotu pasauli ji* [burlaki — A. K.] *gaisynoj sowu ticibu* (Drywa 1910, 46), vai arī latgaliešiem ierastā katoliskā ticība tiek nomainīta ar pareizticību: *nu myusu latwitem, kuras izbrauca „burlakûs“,(..) sasapreceja cerkwâ ar pareizticigajim picas jaunas meitines* (Drywa 1911, 65);
3) zeme: *Ji jau tik toli šajâ ziniâ ir nugojuši, ka nycynoj zemnika dorbus, skaita par pazamynošonu strodot pliowâ wai teirumâ. Jo burlakam ir zemes gabalinš, jis to nacinej, galigi aplaiž* (Drywa 1912, 139);
4) tikumība: *it burlakûs, dzer, un atnas uz satu sifilisu* (Drywa 1910: 46);
5) ģimene: *burlaki sagaidis ari tù, ka jaunos meitinias nagribes pi jìm ìt pi weira* (Drywa 1910, 49);
6) dzimtene: *„Burlakûs“ na reizi īrauga leloku portikšonu na dzimtenê. Tad aplaisto dzimtine soc salt'. Cylwaks soc meklet dzimtenes tur, kur jaukok un šmukok* (Drywa 1911, 65).

Vārdu savienojumam *burlaku draudzes* ‘draudzes, no kurām daudz cilvēku dodas peļņā’ piemīt negatīva kontekstuālā nozīme: *burlaku draudzês puorsadud muižas, folwarki, fermas... Itu wysu perk kriwi, staroweri, baltiši...* (Drywa 1910, 46). Konkrētu *burlaku draudžu* pārstāvju *(pušaniši,*

andrepniši, kaunatiši, rozentowiši, rezekniši, bukmuiziši u. c.) pieminēšana pastiprina peļņā iešanas masveidīgo raksturu 20. gs. sākumā: *pawasar wysas natol* [*burlaku draudžu* — A. K.] *dzelžu celiu stancejas kustet–kust nu burlakim* (Drywa 1910, 46). Pretstatam sniegta informācija par draudzēm, pagastiem (*Waraklionûs, Borkowâ, Wydsmuižâ* u. c.), kuru ļaudis nedodas peļņas darbos, bet racionāli saimnieko savās saimniecībās: *Workawìši burlakûs nait, paši zemi stròdoj, un ir portykuši ar maizi un naudu* (Drywa 1909, 20).

2.2. Formu *burlakûs*, *nu burlaku* / *burlakim* semantika

Kā minēts, forma *burlakûs* korpusā lietota 98 reizes, savukārt formas *nu burlaku / burlakim* — 10 reizes. Šīs vārdformas pētījumā tiek īpaši uzsvērtas ne tikai lietojuma biežuma, bet arī to adverbiālās nozīmes dēļ. Vietas nozīme pastiprināta sintagmatiskajās attieksmēs ar predikātiem (kustības verbiem) *(aiz)it, nait, skrit, braukt, laistis, dutis, staigot, begt burlakūs; atbraukt, sabraukt, atit, atvest, atsagrizt nu burlaku/ burlakim* (sk. 2. attēlu). Iteratīvā verba *(pa)staigot* lietošana blakus formai *burlakûs,* piemēram, *pastaigoj godu desmit burlakûs* (Drywa 1913, 25), raksturo peļņā iešanu kā sezonālu (no pavasara līdz rudenim) un regulāru (ik gadus) parādību: *kotru godu, rudiniam beidzutis, grižas uz sowom mojom gara, gara wertine latwišu-burlaku. (..) Nokušu pawasar ji otkon laižas uz swešutni. Tai it gods pa godam, bez porstošonas* (Drywa 1912, 139).

2. att. Formu *burlakûs; nu burlaku / burlakim* kolokācijas laikraksta „Drywa“ tekstu korpusā

Pārskatot avīzes „Drywa“ numurus manuāli, var secināt, ka formas *burlakûs* sākotnējā nozīme ir ‘Krievijā’: *Ku lobu lai redz latgalits burlakûs (pa Kriwiju un pa lelokom pilsatom* [Pēterburgu, Maskavu — A.K.]*)?* (Drywa 1910, 61). Blakus formai *burlakûs* ‘Krievijā’ minētas arī citas peļņas vietas: 1) *Baltijâ* [Baltijas guberņā — A. K.]*: burlakûs par wosoru nupelnešut wairok na Baltijâ* (Drywa 1911, 81), 2) *uz „čyulim“* (*čyuļs*

‘niev., Vidzemes, Kurzemes, Zemgales iedzīvotājs’ (Reķēna 1998: 227)): *padejûs godûs, pateicut baltišu agentim, kuri soka braukot uz pogostu sapulcem un cimim, daudz liaužu aizit, kai te runoj, uz „čyulim“* (Drywa 1913, 25), 3) *uz Wydzemi un Kurzemi*: *kur syutit breiwus strodnikus: uz Wydzemi un Kurzemi voi burlakûs* (Drywa 1915, 17).

Pakāpeniski ar formu *burlakûs* izteiktā peļņas vietas nozīme tiek vispārināta: *burlakûs, tys ir, pelniâ uz swešom molom* (Drywa 1910, 49), *braukt burlakûs uz Baltiju* (Drywa 1914: 26). Minētas konkrētas populārākās latgaliešu peļņas vietas: *Piterburga, Moskowa, Reiga, Grodna, Sibirs, Baltija (Kurzeme, Wydzeme).*

Dzīves un darba apstākļi peļņas vietās tēloti visai dramatiski: *apwylkti ji wacôs sapleisušôs sadubliotôs drebês (..), gul’ barakûs, uz zemes wai kaidâ nateirâ ustobâ... Daudzi saslymst nu pormeriga dorba, nu porsalšonas un nu naweseligim edinim* (Drywa 1913, 26).

Virziens no peļņas vietas uz mājām nav tik spilgti atklāts, iespējams, tāpēc, ka ieguvumi ir mazi: *lelim borim latwiši-puiši un meitas brauc „burlakūs“, un kotru godu atpakal’ grižas mozoks ju skaits, nakai izbrauc* (Drywa 1911, 65). Iegūta vai nu neliela peļņa (ziņots arī par vairākiem strādnieku apkrāpšanas gadījumiem), vai arī tā tiek neracionāli izmantota: *Rudin, atgojuši nu „burlakim“, sed nu reita leidz wokoram krugâ: wajag tak pret cytim pasalilet, parodit, ka naudas kešâ ir pa pylnam: bet kad ustobai caurojs čukurs, tys moza bada* (Drywa 1909, 16). Pavisam nedaudz ir veiksmes stāstu, kad, atgriežoties no peļņas darbiem, tiek iekrāta nauda, kas izmantota zemes iegādei: *aizpercis zemi, atstoja burlaka omotu un stojos pi zemkupibas* (Drywa 1912, 139).

2.3. Nominālo vārdkopu semantika

Laikraksta korpusā konstatētas vairākas nominālās vārdkopas ar leksēmas *burlaks* ģenitīva formu kā atkarīgo komponentu. Šajos gadījumos vārdam *burlaks* piemīt dažādas konotatīvās nozīmes.

Burlaku ceļš ‘regulāra peļņā iešana, šī procesa turpināšanās no paaudzes uz paaudzi’, *„burlaku“ slimiba* ‘progresējoša, bieži vien nepamatota tieksme doties peļņā uz attālām vietām’, *burlaka nosta* ‘smags peļņas darbs’ metonīmiski pastiprina *burlacības* fatālo neizbēgamību, neskaidru nākotnes perspektīvu Latgales ļaužu apziņā: *na ilgi ji spej nest gryutu burlaku nostu (..). Sastrodoti kauli jau naspej strodot gryutu burlaku dorbu. Tywojas eistyn gryutas un bedigas dinas* (Drywa 1912: 139).

„Burlaku“ zemes ‘peļņas vietas’ kontekstā tiek ironizēts par savas zemes, saimniecības atstāšanu novārtā: *tû „burlaku“ zemi, laikam myusu*

zemniki daudz wairok milioj, na kai sowu, jo byutu utraidi, tad ji naitu kotru godu ti sowu swidru litu (Drywa 1909, 16).

Burlaku dzismes ‘dziesmas krievu valodā’ (*ji doncoj, dzid kriwyskos burlaku dzismes* (Drywa 1915, 39)), frazeoloģisms *lomojâs kai padejis „burlaks“* (Drywa 1915, 49) daļēji apstiprina pieņēmumu par sākotnējo leksēmas *burlaks* nozīmi ‘krievs’.

Secinājumi

Ņemot vērā iepriekš aplūkoto leksēmas *burlaks* semantisko lauku, var pieņemt, ka leksēmas nozīme latgaliskajās izloksnēs piedzīvojusi šādu transformāciju: (?) ***burlaks*** ‘krievs (vecticībnieks), kas dodas peļņā’ → ***īt burlakūs*** ‘iet peļņā (uz Krieviju)’→ ***burlaks*** ‘bezzemnieks, sīkzemnieks, kas dodas peļņā (uz Krieviju)’ → ***burlaks*** ‘peļņā gājējs’. Tātad, iespējams, vispārinātā peļņā iešanas sēma attīstījusies no konkrētas peļņā gājēju kategorijas nosaukuma.

Konceptuāli laikraksta „Drywa“ diskursā leksēmai *burlaks* (ieskaitot visu paradigmu un atvasinājumus) ir negatīva nozīme: *burlakûs dzeš ticības goru, burlakûs jauni liauds pazaudej tykumibu, burlakûs ari merst tautas gors* (Drywa 1911, 82). Došanās *burlakos* un savas nelielās saimniecības atstāšana novārtā, neracionāla saimniekošana tiek nosodīta; strādāšana (vergošana) svešā, pat naidīgā vidē tiek saistīta arī ar tikumisko pagrimumu, dzimtās valodas un tradīciju aizmiršanu, veselības problēmām; iegūtā peļņa ir vai nu salīdzinoši neliela, vai tiek neracionāli izmantota. Tāpēc arī mūsdienās aktuāls šķiet laikrakstā paustais aicinājums: *Winiojamis wysi kupâ palykdami dzimtenê un stojam pi patisiga dorba. Tik tulaik mes isawersim boltas dinas... un tautas leloku uzplaukšonu!* (Drywa 1913, 26).

Tā kā peļņā iešanas problemātika joprojām ir svarīga, leksēmu *burlaks* ‘peļņā gājējs’ varētu aktualizēt mūsdienu latgaliešu leksikogrāfijas avotos. Būtu turpināms pētījums arī par leksēmas *burlaks/-a* nozīmes ‘klaidonis, laupītājs’ rašanos un funkcionalitāti latviešu tekstualitātē.

Avots

Drywa 1908–1917 — Laikraksta „Drywa“ tekstu korpuss no 68 numuriem:
1908. g. Nr. 8;
1909. g. Nr. 16, 17, 20, 23, 27, 31,
1910. g. Nr. 36, 46, 49, 50, 59, 61,
1911. g. Nr. 65, 70, 74, 81, 82, 88, 93, 96, 102,
1912. g. Nr. 111, 112, 113, 121, 125, 127, 129, 131, 136, 139, 140,
1913. g. Nr. 5, 6, 7, 8, 9, 18, 22, 25, 26, 40, 42,

1914. g. Nr. 1, 10, 11, 12, 17, 21, 22, 24, 26, 31, 31, 37,
1915. g. Nr. 17, 29, 39, 44, 49,
1916. g. Nr. 2, 3, 17, 24, 42,
1917. g. Nr. 7, 13. (Izmantota interneta versija:
http://data.lnb.lv/digitala_biblioteka/laikraksti/Drywa/index.htm)

Literatūra

Bednarek 2006 — M. Bednarek. Evaluation in Media Discourse: Analysis of a Newspaper Corpus. London, 2006.

Brolišs 2000 — J. Brolišs. Latgales latviešu likteņi Sibīrijā. Rēzekne, 2000.

CSP 2012 — Centrālā Statistikas pārvalde. 18.01.2012. Par 2011. gada tautas skaitīšanas galvenajiem provizoriskajiem rezultātiem // http://www.csb.gov.lv

Fāters 2010 — H. Fāters. Ievads valodniecībā. Rīga, 2010.

Kursīte 2009 — J. Kursīte. Tautlietu vārdene. [Rīga], 2009.

LKŽ elektroninis variantas 2005 — Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas / Vyr. red. G. Naktinienė. Vilnius, 2005 // www.lkz.lt

Reķēna 1998 — A. Reķēna. Kalupes izloksnes vārdnīca, 1. sēj. Rīga, 1998.

Salceviča 2003 — I. Salceviča. Jezups Kindzuļs // Latviešu rakstniecība biogrāfijās / Red. I. Stašulāne. Otrais, pārstr. un pap. izd. Rīga, 2003.

Skujenieks 1930 — M. Skujenieks. Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā. Rīga, 1930.

Skujiņa 2007 — Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca / Atb. red. V. Skujiņa. Rīga, 2007.

Sperga 2009 — I. Sperga. Jezupa dīna // http://www.diena.lv/lat/tautas_balss/blog/saprge/jezupa-dina?galpos=3

Strods 1991 — H. Strods. Latgales etnogrāfisko terminu skaidrojums. Rīga, 1991.

Ušackis 2009 — U. Ušackis. Par iedzīvotāju migrācijas aktuālajām tendencēm 2008. gadā // http://www.csb.gov.lv/notikumi/par-iedzivotaju-migracijas-aktualajam-tendencem-2008-gada-26162.html (26.04.2011.)

Фасмер 1986 — М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка. Т. 1. Москва, 1986.

Semantics of the lexeme *burlaks* in the discourse of the newspaper "Drywa" (1908–1917)

A polysemantic, culturologically marked lexeme *burlaks* is found in several Slavic and Baltic languages; in each of them, a different basic component of the meaning can be traced, and several additional components are possible. According to explanatory dictionaries which reflect the lexicon of Latgalian sub-dialect, *burlaks* is 1) 'a small scale farmer, also landless peasant going to earn money'; 2) 'a hooligan'.

The aim of the article is, using the discourse analysis methods and semantic field theory, to find out the meaning and semantic fields of the lexeme *burlaks* in the newspaper "Drywa" published in Latgalian at the beginning of the 20th century and what extralinguistic factors influenced it. The newspaper "Drywa" is one of the first long-term (1908–1917) Latgalian newspapers published in St Petersburg, from April

22, 1917 in Rezekne. The choice of this source is substantiated by the fact that these are the first Latgalian texts where the lexeme *burlaks* is found very frequently.

Basing on the articles selected from 68 issues of the newspaper, a corpus of 326 556 words has been created to find out the frequency of the use of the lexeme and its collocations. Altogether the corpus of the texts of the newspaper "Drywa" contains 320 units with a root *burlak-, burlac-,* out of which the most frequent ones are the plural forms of the word *burlaks* with an adverbial meaning: a locative form *burkakûs* — 98 times; *nu* + plural genitive *burlaku* — 6 times, *nu* + plural dative *burlakim* — 4 times; other plural forms — 76 times.

The quantitative and qualitative analysis of the content of the articles reveals only one basic meaning of the word *burlaks* — 'person going to earn money'. Among small scale farmers and landless peasants of Latgale (at that time Vitebsk province of the Russian Empire), going away to earn money to other provinces of Russia is a typical socio-economic phenomenon after abolition of serfdom (1861) and prohibition of migration (1863). Conceptually the word *burlaks* in the newspaper "Drywa" has a negative connotation — going to earn money, abandoning one's farm and irrational mismanagement are disapproved of; working in strange, even hostile environment is also considered moral decline, forsaking the native language and traditions and causing health problems; the earnings gained are either relatively small or used irrationally.

It is possible that the generalized meaning of going away to earn money has originated from the name of the specific category of persons going to earn money: *burlaks* 'Russian, old-believer going to earn money' → *īt burlakūs* 'to go to earn money (to Russia)' → *burlaks* 'small scale farmer, also landless peasant going to earn money (to Russia)' → *burlaks* 'person going to earn money'. As going away to earn money is also a topical issue nowadays, the lexeme *burlaks* could be updated in contemporary Latgalian lexicographic sources as it is done in the "Linguoterritorial Dictionary of Latgale" which is being currently compiled.

ANTRA KĻAVINSKA
antraklavinska@inbox.lv

Rēzeknes Augstskolas
Reģionālistikas zinātniskais institūts

Atbrīvošanas aleja 90
Rēzekne, LV-4600, Latvija

Otīlija Kovaļevska
(LĢIA Ģeodēzijas un kartogrāfijas departaments, Toponīmikas laboratorija)

Latgales mazo sādžu nosaukumi kā kultūrvēsturiska vērtība un to saglabāšanas iespējas mājvārdu masveida piešķiršanas apstākļos

Ciemu jeb sādžu[1] nosaukumi Latgalē gadu simtiem bija un joprojām ir svarīgs vietas identificēšanas līdzeklis. Daudzus no pašlaik lietotajiem sādžu nosaukumiem atrodam 18. gs. avotos, bet gandrīz visus — 19. gs. otrās puses un 20. gs. sākuma apdzīvoto vietu sarakstos. Vismaz divus gadsimtus tie ir lietoti sadzīvē, dažādos dokumentos, kā baznīcu grāmatās, revīziju un tautas skaitīšanas materiālos, kartēs, literāros darbos. Ar tiem cieši saistīta ir novada vēsture, un tie paši ir kļuvuši par nozīmīgu Latgales kultūrvēstures daļu. Sādžu nosaukumi ir pietiekami raksturīgi, lai pēc tiem varētu atpazīt konkrētu vietu, arī tad, ja toponīms kādā vēstures avotā rakstīts latīņu, vācu, poļu vai krievu valodā, un pat, ja tas ir kā sagrozīts.

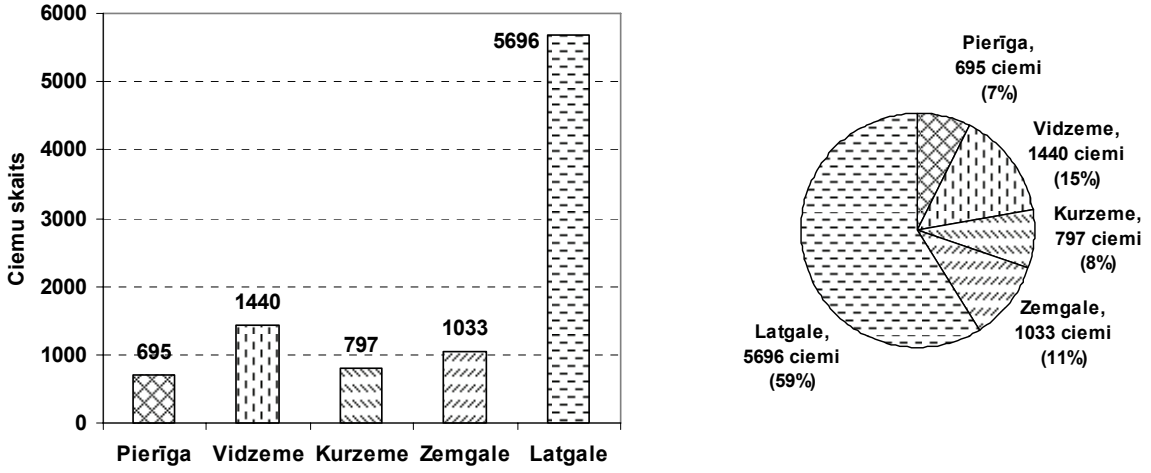
Latgale 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā bija ļoti biezi apdzīvota, taču sekojošie 20. gs. notikumi ir izklīdinājuši latgaliešus ne vien pa Latviju, bet visu pasauli. Ļoti daudziem cilvēkiem saknes ir Latgalē, neskaitāmu dzimtu vēsture saistīta ar kāda ciema vai sādžas nosaukumu, nemaz nerunājot par vietējiem iedzīvotājiem, kuriem šie nosaukumi ir viņu dzīves vides būtisks elements. Savukārt jaunie mājvārdi, kas pēdējos 10–20 gados masveidā ir piešķirti viensētām, lielākoties vēl ilgi nespēs pildīt vietvārda būtiskāko — vietas identifikācijas — funkciju. Tie nespēs pilnībā aizvietot sādžu nosaukumus arī tad, ja tajās būs palikušas tikai dažas mājas. Tomēr mājvārdi arvien biežāk un straujāk piesaka sevi adresācijas sistēmā, ienāk ikdienas lietojumā. Nenoliedzot to lietderīgumu Latgalē, ir jādomā, kā sabalansēt šos divus savstarpēji atšķirīgos vietvārdu slāņus, nepazaudējot vēsturiskos sādžu nosaukumus un ļaujot organiski ieaugt vietējā toponīmiskajā vidē arī jaunajiem mājvārdiem.

Raksta mērķis ir sniegt ieskatu šajā problemātikā un, balstoties uz vēsturiskiem un mūsdienu avotiem, kā arī praktiskā darba pieredzi vietvārdu jomā, pamatot sādžu nosaukumu iespējami ilgākas saglabāšanas nepieciešamību.

[1] Termins *sādža* neietilpst kādā oficiālā apdzīvoto vietu klasifikācijā un parasti tiek attiecināts uz Latgales mazajiem ciemiem.

Sādžu nosaukumi Latgales vēstures avotos

Latvijas Vietvārdu datubāzē apkopots pāri par 5500 Latgales ciemu nosaukumu, kas ir gandrīz 60% no visas Latvijas ciemiem (sk. 1. att.). Kas īsti ir šie vietvārdi un kādu informāciju tie ietver?

1. att. Ciemu skaita sadalījums pa reģioniem[2]
(Latvijas Vietvārdu datubāzes dati 2012. gada decembrī[3])

Pagaidām senākās plašāk pieejamās ziņas par apdzīvoto vietu nosaukumiem Latgalē ir no 17.–18. gs. Vēsturnieki S. Škutāns, B. Brežgo, E. Dunsdorfs u. c. ir publicējuši 16.–18. gs. dokumentus par Latgali (Škutāns 1972, 1974; Brežgo 1943; Dunsdorfs 1991). Ja, piem., 1583., 1590. un 1599. gada Rēzeknes stārastijas muižu revīzijās vietvārdu nav daudz un nav viegli pasakāms, uz kuru vietu tie attiecas, 1712. gada Rēzeknes stārastijas inventārs ietver nodokļu maksātāju sarakstu, kuru uzvārdos saskatāma liela līdzība ar tagadējiem sādžu nosaukumiem. Šādus uzvārdus un atbilstošus vietvārdus atrodam arī 1738. gada inventārā, savukārt 1784.–1785. gada ģenerālmērīšanas sarakstos un kartēs jau nepārprotami redzam ļoti daudzus līdz mūsdienām saglabājušos sādžu nosaukumus (sk. 1. tab.).

Augstāk minētos 1784.–1785. gada ģenerālmērīšanas zemju aprakstus labi papildina attiecīgās kartes jeb plāni. Daži no tiem daļēji reproducēti E. Dunsdorfa darbā „Latgales vēsturiskās kartes“ (Dunsdorfs 1991) kopā ar vietvārdu sarakstu. Daudzi 1785. gada plāni un kartes glabājas

[2] Tagadējie plānošanas reģioni gan pilnībā nesakrīt ar vēsturiskajiem novadiem, tomēr tas šajā gadījumā nav būtiski.

[3] Tā kā ciemu nosaukumi šeit tiek skatīti kultūrvēsturiskā aspektā, diagrammā sniegti dati par kopējo ciemu skaitu, neatkarīgi no to oficiālā statusa, ciema lieluma un pat šā brīža stāvokļa (pastāv vai jau ir izzudis).

Vārdi un uzvārdi Asūnes voitistē 1712. g. Rēzeknes stārastijas inventārā (Škutāns 1972)	Uzvārdi un vietu nosaukumi[4] Asūnes voitistē 1738. g. Rēzeknes stārastijas inventārā (Škutāns 1974)	Atbilstošie vietu nosaukumi 1784. g. ģenerālmērīšanas zemju aprakstos (Brežgo 1943)	Tagadējie (2011. g.) sādžu nosaukumi Asūnes, Ķepovas un Svariņu pag.
po Brencu Approbu	*Aprobakałns*	*Апрабова*	*Aprobauci*
Ora Kayrysz	*Jan et Martin Kayryszowie za pustey Kayryszowa nic się nie płaci*	*Канърышова, Канирышова*[5]	*Kairiši*
po Juru Katryniszku	*Katriniszki*	*Катренишки, Катъренишъки*	*Katriniški*
Wilim Kywlin	*Jan Kulikay, Erman Kulingniowa za pustey Kuliniowa...*	*Кулянова*	*Kiuliņauci*
po Iwanie Kryszkanie	*Kryszkanowa*	*Кришканова*	*Kriškinova*
po Gabrielu Łukszu	*Łukszowa*	*Лукшева*	*Lukšova*
po Mongiach, po Grygiu Mengiu	*Andrzej Meng za pustey Menkiszki...*	*Мингишки, Мынгишки*	*Meņģi*
po Pietrze Misniku	*Mysnikowa*	*Месникова*	*Misņikova*
po Joniku Patmalniku	*Piter Patmalnik za pustey Patmalnikowa...*	*Патмалники*	*Patmaļnīki*
po Siemonie Raczu	*Raczowa*	*Рачева*	*Račova*
Siemion Rubin, Stasz Rubin	*Laur Gied Rubeniowie, Jan Ruben za puste Rubenowa...*	*Рубенова*	*Rubinova, Rubinauci*
po Lawru Spogiu	*Spogiowa*	*Споева*[6]	*Spoģova*
po Mikitu Szwelmiu	*Swelmowa*	*Свелмова*	*Sveļmova*
Jan Weyzan	*Jur Weyzan, za pustey Weyzeniszki...*	*Вейзенишки*	*Veiziniški*
Siemion Weter	*Jon Weter, za pustey Weteryski...*	*Ветеришки*	*Veterauci*

1. tab. Daži personu vārdi un uzvārdi 18. gs. avotos un mūsdienu apdzīvoto vietu nosaukumi

Latvijas Valsts vēstures arhīvā, tur var atrast arī 19. gs. plānus, kas ir jau daudz sīkāki un precīzāki par 1785. g. kartēm un kaligrāfisko rokrakstu dēļ

[4] 1738. gada inventārā apdzīvoto vietu nosaukumu nav, toties ir uzvārdi, bet vietvārdi attiecas tikai uz neizmantojamām platībām.

[5] Šajos avotos viens un tas pats vietvārds nereti ir pierakstīts atšķirīgos variantos, mēdz būt samainīti burti. Daļa kļūdu var būt radušās oriģināla grūti salasāmā rokraksta dēļ. Tomēr atpazīt vietu nosaukumus tas pārāk netraucē.

[6] Avotā ir drukas kļūda (acīmredzot domāts *Спогева*).

viegli lasāmi. 19. gs. plānos dažkārt pierakstīti arī vietu agrākie vai paralēlie nosaukumi. Iedzīvotāju (zemnieku) skaits gan 1785. gada, gan vēlākajās 19. gs. kartēs minēts pēc sava laika revīziju datiem, dažkārt pievienots arī iedzīvotāju skaits zemes uzmērīšanas laikā. Revīziju dati sniedz priekšstatu par sādžu lielumu (iedzīvotāju un māju skaitu) un arī par apdzīvoto vietu tipu.

18.–19. gs. Latgales apdzīvoto vietu nosaukumi līdz ar citu informāciju atrodami vēl daudzos avotos, piem., baznīcu grāmatās, revīziju dokumentos, 1897. gada tautas skaitīšanas materiālos, literatūrā. Sīkāk nepakavējoties pie šo avotu apskata, īpaši jāpiemin 1906. gadā izdotais Vitebskas guberņas apdzīvoto vietu saraksts „Список населённых мест...“ (Сапунов 1906), kurā minēti gandrīz visi mūsdienu Latgales ciemu un sādžu nosaukumi. Tajā norādīts katras apdzīvotās vietas tips, ietverti atsevišķi tobrīd neapdzīvoti īpašumi vai bijušās apdzīvotās vietas, norādīta atrašanās vieta pie ūdenstilpēm vai tecēm, ir ziņas par īpašniekiem, zemju platībām un to izmantošanas veidu, norādīts māju un iedzīvotāju skaits, piederība konfesijai un draudzei, attālums līdz Vitebskai, apriņķa pilsētai (Rēzeknei, Daugavpilij vai Ludzai), pagasta valdei, tāpat tuvākajam pastam un telegrāfam. Zinot vismaz aptuvenu toreizējo un pašreizējo administratīvo iedalījumu un tagadējos sādžu nosaukumus, tos diezgan viegli var identificēt šajā sarakstā.

Minētais 1906. gada saraksts lieliski parāda Latgales apdzīvotību 20. gs. sākumā, pirms Pirmā pasaules kara. 20. gs. 20.–30. gados vairums sādžu izgāja viensētās, kurām tika piešķirti mājvārdi, taču to iesakņošanos pārtrauca Otrais pasaules karš un kolektivizācija. Padomju varas gados sādžu nosaukumi turpināja pastāvēt gan sadzīves, gan, daļēji, oficiālajā apritē. Atjaunojoties Latvijas neatkarībai, tie ieguva oficiālu statusu un tika reģistrēti Valsts informācijas sistēmā kā ciemi. Kartogrāfijas vajadzībām tika precizēta šo ciemu atrašanās vieta, tādējādi par Latgales vietvārdiem iegūstot bagātīgu un uzticamu materiālu[7].

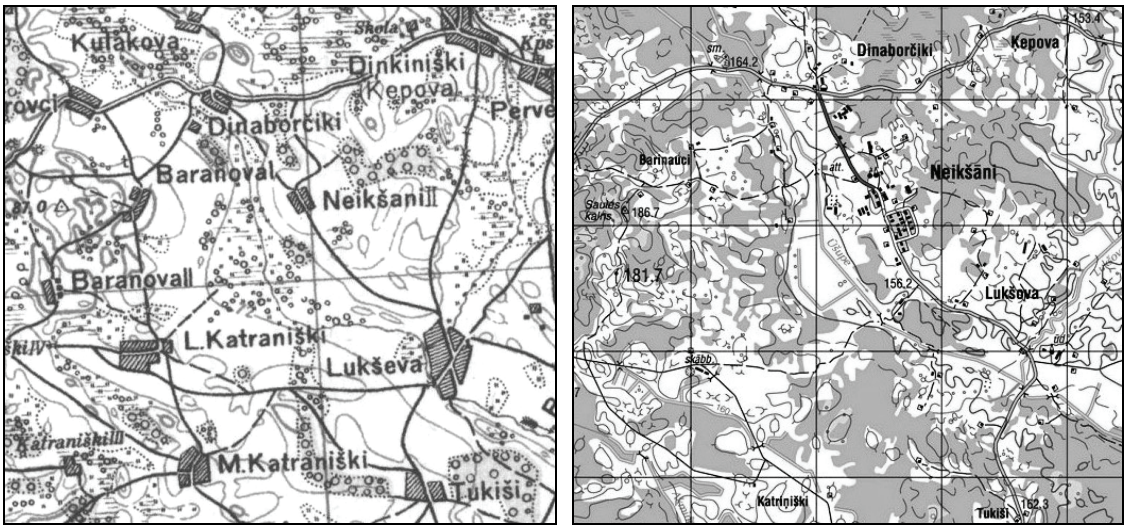
Situācija Latgalē 21. gs., ja salīdzina ar 20. gs. sākumu, ir stipri mainījusies, un lielākā daļa no agrākajiem ciemiem tikai nosacīti atbilst LR „Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likumā“ noteiktajiem ciema kritērijiem, kas skan šādi: „Ciema statusu var piešķirt tādai novada teritorijas daļai, kurā ir vai tiek plānota koncentrēta apbūve, pastāvīgi dzīvo cil-

[7] Praktiski visi mūsdienās vēl lietotie sādžu nosaukumi ir atrodami LR Satelītkartē mērogā 1:50 000, topogrāfiskajās kartēs mērogā 1:50 000 un 1:10 000 (pieejamas arī internetā, LĢIA Karšu pārlūkā: http://kartes.lgia.gov.lv), kā arī Latvijas Vietvārdu datubāzē (publiskā versija atrodama: http://vietvardi.lgia.gov.lv).

vēki un ir izveidota attiecīga infrastruktūra“ (Adm. ter. lik. 2008: 11. p. 2. d.). Attiecībā uz Latgales sādžām parasti grūti ir runāt par koncentrētu apbūvi (ja vien to neattiecina uz ēku izvietojumu viensētā) un kopīgu infrastruktūru (izņemot ceļus), toties kā papildu kritērijs sādžām ir pieskaitāma to ilgā vēsture un vienojošais nosaukums.

Latgales apdzīvotības struktūras izmaiņas un mazo sādžu „jautājums“

Pēdējo 100 gadu laikā Latgalē ir radikāli mainījusies apdzīvotības struktūra. Ja vēl 20. gs. 20. gadu kartēs Latgali redzam vienmērīgi pārklātu ar kompaktiem ciemiem, tad mūsdienu kartēs kā izteiktus ciemus (ar koncentrētu apbūvi, ielām) atrodam vairs tikai pagastu centrus un nedaudzas citas apdzīvotas vietas, pārējā teritorijā ir izkliedētas viensētas (sk. 2. att.). Tomēr vietējo iedzīvotāju uztverē šīs viensētas ietilpst noteiktu sādžu teritorijās. Visbiežāk tie ir dispersi ciemi, resp., tādi, kuros mājas izvietotas izklaidus. Tie ir dažādi pēc lieluma, nereti arī daļēji izzuduši, tomēr tiem ir sava īpaša un būtiska vieta Latgales ģeogrāfijā.

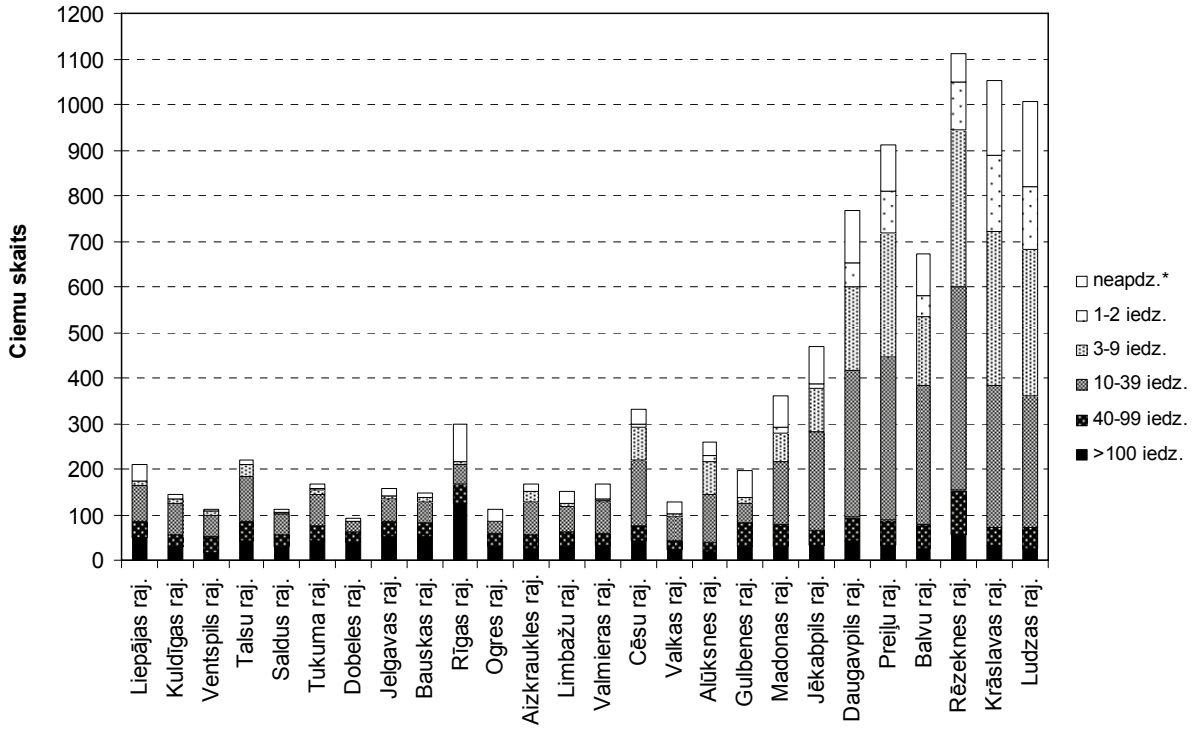

2. att. Ķepovas pagasta daļa agrāk un tagad:
1928. gada (pa kreisi) un 2006. gada topogrāfiskajā kartē (pa labi)

Jāpiezīmē, ka Latgales pagastos pastāv „neoficiāls“ apdzīvoto vietu iedalījums ciemos (ar to domājot lielākos ciemus) un sādžās. Vēl nesen pat pašvaldību lēmumos attiecībā uz ciema statusa piešķiršanu vai ciemu nosaukumu precizēšanu varēja redzēt šo iedalījumu. Piemēram, Kalniešu pagasta pašvaldības lēmuma (Pag. lēm. 12.12.2000.) ievadtekstā lasām: „...apstiprināt *ciemu* /*sādžu*/ sarakstu“, kur par ciemiem tiek atzīti tikai *Kalnieši* un *Andžāni*, bet par sādžām — visas pārējās, mazākas apdzīvotās vietas, izņemot viensētas. Ūdrīšu pagasta pašvaldība bija nolēmusi „...at-

stāt bez izmaiņām pagasta *ciematu* un *sādžu* nosaukumus“ (Pag. lēm. 30.03.1999.). Varētu teikt, ka līdzīga vēlme nodalīt lielos ciemus no mazajiem faktiski ir visā Latgalē. Taču, tā kā pagaidām Latvijā oficiāli ir atzīti tikai divi lauku apdzīvoto vietu tipi (ciemi un viensētas), tad sādžas vai nu tiek iekļautas ciema kategorijā, vai arī vispār netiek reģistrētas. Pēdējais vairāk gan attiecas uz Latgales kaimiņu novadu mazajiem ciemiem, jo Latgalē tomēr ir pozitīva tendence vēsturiskos nosaukumus saglabāt iespējami ilgi (kamēr vien mazā sādža ir apdzīvota). Tā Aizkalnes pagasts 2000. gadā nolēma „ieskaitīt pagasta apdzīvotās vietas — *sādžas* — ciemu kategorijā“ (Pag. lēm. 04.02.2000.), Galēnu pagasts (Pag. lēm. 16.09.2000.) ciema statusu piešķīra „apdzīvotām vietām (bijušajām sādžām)“. Riebiņu pagasta pašvaldības lēmumā pavisam mazās sādžas (1–2 mājas) nosauktas par „citām kādreiz apdzīvotām vietām“, Preiļu pagastā — par „citām apdzīvotām vietām“ (Pag. lēm. 18.04.2000.).

Tātad, vēloties saglabāt gadsimtos izveidojušos tradīciju un paaudžu mantojumu, Latgales pašvaldības 20. gs. 90. gados izmantoja iespēju reģistrēt visu sādžu nosaukumus kā ciemus. Tādējādi ir izveidojusies situācija, ka Latgalē, salīdzinot ar citiem Latvijas novadiem, ir ļoti daudz oficiāli reģistrētu mazu ciemu (sk. diagrammu 3. att. un 2. tab.).

3. att. Latvijas ciemu skaita sadalījums pēc iedzīvotāju skaita
(Latvijas Vietvārdu datubāzes dati 2011. gada augustā)

Rajoni[8]	>100 iedz.	40–99 iedz.	10–39 iedz.	3–9 iedz.	1–2 iedz.	neapdz.*	Kopā
Liepājas raj.	50	35	78	10	1	36	210
Kuldīgas raj.	28	28	70	9	1	7	143
Ventspils raj.	18	35	44	10	1	4	112
Talsu raj.	41	45	99	25	0	10	220
Saldus raj.	30	26	47	3	0	5	111
Tukuma raj.	44	31	70	8	3	10	166
Dobeles raj.	40	23	21	2	0	6	92
Jelgavas raj.	52	33	49	6	1	16	157
Bauskas raj.	52	31	44	10	0	11	148
Rīgas raj.	126	40	45	4	2	82	299
Ogres raj.	30	29	25	0	0	27	111
Aizkraukles raj.	27	30	71	22	0	16	166
Limbažu raj.	30	31	57	5	3	25	151
Valmieras raj.	32	26	70	4	1	35	168
Cēsu raj.	43	31	147	71	5	33	330
Valkas raj.	23	19	54	6	0	26	128
Alūksnes raj.	19	20	106	73	11	29	258
Gulbenes raj.	29	54	43	11	0	61	198
Madonas raj.	30	49	136	65	12	68	360
Jēkabpils raj.	33	32	216	97	9	82	469
Daugavpils raj.	43	52	323	181	54	113	766
Preiļu raj.	33	56	357	271	93	103	913
Balvu raj.	27	52	303	152	47	90	671
Rēzeknes raj.	56	99	444	345	106	61	1111
Krāslavas raj.	34	37	313	337	167	163	1051
Ludzas raj.	26	46	288	322	138	188	1008
Kopā:	996	990	3520	2049	655	1307	9517

* vai neatbilst ciema kritērijiem (tai skaitā daļa t. s. vasarnīcu ciemu)

2. tab. Latvijas ciemu skaita sadalījums pēc iedzīvotāju skaita
(Latvijas Vietvārdu datubāzes dati 2012. gada janvārī)

Kā redzam 2. tab. un 3. att., arī citur Latvijā ir diezgan daudz mazu ciemu vai mājkopu ar apvienojošu nosaukumu. Būtu labi kādreiz atrisināt lauku apdzīvoto vietu klasifikāciju tā, lai šie simti un pat tūkstoši vēsturisko nosaukumu neaizietu zudībā tikai tādēļ, ka attiecīgie ciemi neatbilst lielo ciemu kritērijiem. Attiecībā uz bijušajām sādžām, kur iedzīvotāju un

[8] Rajoni kā administratīvi teritoriālās vienības kopš 2009. gada vairs nepastāv, taču to vienmērīgā izvietojuma, kā arī relatīvi nelielā skaita dēļ tie ir vieglāk izmantojami salīdzināšanai nekā jaunie novadi.

līdz ar to māju skaits ir sarucis līdz dažām vai vienai, attiecīgajos reģistros var ciema statusu (jeb stāvokli) marķēt ar atzīmi „daļēji izzudis" vai pat „izzudis", tomēr no reģistriem tos nevajadzētu izņemt[9]. Līdz ar to būtu pavērta iespēja vēsturisko nosaukumu nekļūdīgai atjaunošanai, ja kāda no sādžām atkal kļūtu apdzīvota (dažviet tā arī notiek).

2011. gada vasarā plašsaziņas līdzekļos izskanēja ziņa, ka 14. jūlijā Daugavpils novada domes deputāti, pamatojoties uz LR Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likuma 11. p. un 2009. gada 3. novembra MK noteikumu Nr. 1269 „Adresācijas sistēmas noteikumi" 30. p., ir atcēlusi ciema statusu Degļu ciemam, kurā vairs nedzīvo cilvēki un nav reģistrēta neviena ēka[10]. Šis nebūt ne pirmais, ne vienīgais un ne ārkārtējais kādas pašvaldības lēmums šoreiz izraisīja plašu diskusiju un rosināja arī citas pašvaldības pārskatīt savus ciemu sarakstus. Līdz ar to 2011. gada otrajā pusē ciema statuss tika atcelts diezgan daudziem faktiski jau izzudušiem ciemiem, kuru nosaukumi līdz tam bija oficiālā uzskaitē.

Ielūkosimies ciemu statistikā dažos Latgales novados (saskaņā ar ARIS datiem).

Tagadējā Dagdas novada pagastos 1999.–2000. gadā tika reģistrēts 361 ciems. Vēl pirms administratīvi teritoriālās reformas 2009. gadā Ezernieku pagasts atcēla ciema statusu kopumā 24 vietām (daļa no tām bija jau neapdzīvotas, citos bija palikušas 1–2 mājas). Ar novada domes lēmumu „Par izmaiņām adresācijas objektu sarakstos Dagdas novadā" 2011. gada 29. jūnijā ciema statuss tika atcelts 33 bijušajām apdzīvotajām vietām. Šobrīd Dagdas novadā pastāv 297 ciemi.

Aglonas novadā 2011. gada beigās Adrešu reģistrā bija uzskaitīti 211 ciemi, turklāt viens no tiem — Boreksti — no jauna reģistrēts 2011. gada jūlijā. Savukārt ciema statuss 2009. gada 30. jūnijā atcelts 15 izzudušajiem ciemiem.

No Krāslavas novada pašlaik pastāvošiem 465 ciemiem divi no jauna tika apstiprināti 2011. gada 11. jūlijā. Savukārt jau 2009. gadā ciema statuss ticis atcelts 32 mazapdzīvotām vai neapdzīvotām vietām, no kurām 16 bija Aulejas pagastā[11], 15 Indras pagastā un viena Izvaltas pagastā (jāpiebilst, ka Krāslavas novads apvieno 11 pagastus). Tikai viens ciems —

[9] Līdzīga prakse ir Adrešu reģistrā, taču tajā norādes „eksistē", „likvidēts" vai „kļūdains" attiecas tikai uz ciema statusu (resp., vai tas pašvaldībā tiek atzīts par ciemu), bet par ciemu pastāvēšanu pēc šī reģistra spriest nevar.

[10] Jegorova I. Daugavpils novadā atbrīvojās no pirmā izmirušā ciema // http://www.d-fakti.lv/lv/news/article/40306

[11] Lielākajā daļā no tiem bija mazāk nekā trīs mājas.

Pirmā Saveņeca Indras pagastā — 2011. gadā atzīts par neeksistējošu, turklāt tas faktiski ir tikai kļūdas labojums, jo jau agrāk Pirmā, Otrā un Trešā Saveņeca bija apvienotas vienā ciemā ar nosaukumu Savenci.

No Preiļu novada 175 pašlaik pastāvošiem ciemiem viens ticis no jauna apstiprināts 2010. gadā. Savukārt jau 2009. gada 30. jūnijā par kļūdainiem bija atzīti 33 apstiprinājumi un ciema statuss atcelts 3 apdzīvotām vietām. Vēl 10 ciemi par izzudušiem atzīti 2011. gada 28. jūlijā.

Līvānu novadā ir 193 ciemi. Deviņiem no tiem ciema statuss atcelts 2009. gada 30. jūnijā, vēl deviņiem — 2011. gada 10. jūnijā un vienam — 2011. gada 11. augustā. Riebiņu novadā pašlaik ir 277 ciemi. 2009. gada 30. jūnijā likvidēti pieci, 2011. gada 11. jūlijā — viens. Vārkavas novadā ir 117 ciemu, 2009. gadā desmit tikuši atzīti par kļūdaini apstiprinātiem.

Rēzeknes novadā, kas platības ziņā ir lielākais Latgalē, uzskaitīti 1145 ciemi, bet ciema statuss atcelts tikai 24, tai skaitā trim 2011. gada otrajā pusē.

Uzskaitījumu varētu turpināt, taču šos skaitļus pa novadiem ir grūti salīdzināt, jo novadu lielums ir ļoti atšķirīgs. Tomēr situācija visos Latgales novados ir līdzīga un to varētu ieskicēt šādi:

1. Ciemu Latgalē ir daudz un tie ir ļoti dažādi pēc lieluma (iedzīvotāju skaita un arī teritorijas ziņā).
2. Katrā pagastā ir viens vai vairāki „klasiski“ ciemi ar pāri par simt iedzīvotājiem, tomēr vairums ciemu ir nelieli vai pat ļoti mazi.
3. Ļoti svārstīgs ir to mazo ciemu skaits, kuros ir palikušas tikai dažas vai pat 1–2 mājas; dažos pagastos tie vispār nav uzskaitīti vai ir pieskaitīti citiem, lielākiem, ciemiem, citur — pa kādam izzūd (diemžēl samērā strauji) vai tiek atkal atjaunoti (reti).

Attiecībā uz mazajām sādžām būtiska ir vēl kāda nianse. Daudzas no tām īstenībā nekad nav bijušas sādžas šī vārda tradicionālajā izpratnē. Tās ir arī bijušās muižas, pusmuižas (foļvarkas), nelielas viensētu grupas un dažāda veida viensētas. 18.–19. gs. avotos sastopam zastenkus (ārpus sādžām esošas viensētas), mežsargmājas, krogus, dzirnavas, fermas (iespējams, pusmuižas paveids). 1906. gada sarakstā (Сапунов 1906) viensētas sauktas dažādi (krieviski: *усадьба, хутор, односелье, выселок*). Šo kādreizējo viensētu vietā dažkārt ir izveidojušies vairāku māju puduri, taču parasti tās tiešām ir grūti nosaukt par ciemiem. Būtu labi, ja šos senos viensētu nosaukumus pārmantotu tagadējās viensētas (vai vismaz tie tiktu saglabāti kā vēsturiskie mājvārdi).

Kopumā ir jāatzīst, ka milzīgais mazo sādžu nosaukumu skaits ir Latgales realitāte. Šis bagātais kultūrvēsturiskais mantojums kā tāds ir jāakceptē un jāmeklē risinājumi, kā to saglabāt.

Kā jau ievadā tika minēts, pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas viensētām atkal, tāpat kā 20. gs. 30. gados, masveidā tika piešķirti mājvārdi. Kādi tie ir un kā tie „sadzīvo“ ar vēsturiskajiem sādžu nosaukumiem?

Mājvārdi Latgalē — vai drauds mazo sādžu nosaukumiem?

Viensētas Latgalē tātad neparādījās tikai 20. gadsimtā. 4. attēlā redzamas dažas Asūnes pagasta apdzīvotās vietas, kas jau 19. gs. beigās ir bijušas viensētas ārpus kompaktiem ciemiem — foļvarkas *Kriņica*, *Parfenova* un zascenki *Rubinova*, *Foļvaroka*, *Gorki*. 20. gs. 90. gados tās visas

4. att. Asūnes pagasta viensētas — foļvarkas un zastenki —
1887. gada uzmērīšanas plānā[12] (augšā)
un 2006. gada LR Topogrāfiskajā kartē 1:50 000 (apakšā)

[12] Fragments no 1887. gada kartes „План хозяйственной съёмки имения Большая Осунь...“ (Dagdas novadpētniecības biedrības „Patria“ muzeja nepublicētie materiāli).

reģistrētas kā sādžas, resp., ciemi, taču faktiski šīs vietas grūti nosaukt pat par vēsturiskajiem ciemiem. Tādēļ 2009. gada Adrešu reģistrā *Rubinovu* un *Gorkus* jau redzam atzīmētus kā viensētas ārpus jebkura ciema, bet viensēta ar nosaukumu *Kriņica* kā vienīgā ir reģistrēta tāda paša nosaukuma ciemā. Savukārt vienīgā viensēta Foļvarokā reģistrēta ar nosaukumu *Kalibri*, bet Parfenova vairs nav apdzīvota.

Šobrīd Latgalē nu jau katrai viensētai ir oficiāls nosaukums. Mājvārdi ienāk topogrāfiskajās kartēs, parādās uz ceļa norādēm, un pakāpeniski tos sāk lietot arī sadzīvē. Nosaukumi mājām lielākoties piešķirti mākslīgi, masveidā, un pagaidām tie vēl ir svešķermenis vietējā toponīmiskajā vidē. Tie principā ir „cita līmeņa" vietvārdi, kurus pagaidām vienus pašus, bez sādžas nosaukuma, orientēšanās nolūkos ir grūti izmantot. Parasti viensētas tiek reģistrētas konkrētā sādžā un reti kurai viensētai tiek piešķirts sādžas nosaukums. Piemēram, no Aglonas pagasta 493 „nekustamajām lietām" (lielākoties viensētām) tikai 20 (tātad 4%) ir piešķirts sādžas vārds, piem., *Biešoni*, *Botori*, *Dzervankas*, *Gūteņi*, *Jaunsekļi*, *Kodori*, *Leitāni*, *Liudaniškas*, *Meiruļi*, *Misāni*, *Rajecki*, *Rutuļi*, *Valaiņi*, *Voguļi* u. c. un vēl 9 viensētām nosaukumi ir atvasināti no sādžas vārda, piem., *Mazbernāni* un *Stūru Bernāni* atrodas Mazajos Biernānos, *Meirulīši* — Meiruļos, *Skudriņas* — Skudru Grebiežos, *Skujeņi* — Skujās u. tml. Asūnes pagastā no sādžās reģistrētajām viensētām tikai divas nosauktas sādžas vārdā. Zeliškos vienīgā māja arī saucas *Zeliški*, Mazajā Jolzā vienai no trim mājām piešķirts nosaukums *Jolza*, bet abas pārējās ir *Apsītes* un *Guntiņi*. Tiliešovā vienīgā palikusī māja saucas *Vizbuļi*, Mazajā Asūnē — *Drūvkalni*[13], Kovaļkos — *Bitītes*, Butkonos — *Kļavu mājas*. Protams, tas nerada orientācijas grūtības tādā gadījumā, ja tiek saglabāta vairākpakāpju adrese, piem., „Apsītes", Mazā Jolza, Asūnes pag.; „Bitītes", Kovaļki, Asūnes pag. Taču šajā pašā pagastā 16 viensētas ir reģistrētas ārpus ciemiem (sādžām), bet tikai divām no tām ir dots vecais „sādžas"[14] nosaukums. Pārējie mājvārdi nav saistīti ar sādžu nosaukumiem: *Dzeguzes*, *Ezermājas*, *Ērgļi*, *Ērkšķi*, *Grāvmalas*, *Krasti*, *Lazdiņas*, *Māras*, *Mežmalas*, *Purvmaļi*, *Tīreļi* u. tml. Protams, bez papildu informācijas ir grūti pateikt, kurā pagasta daļā kāda no sētām atrodas.

Lielākā daļa mājvārdu Latgalē tomēr ir reģistrētas ciemos, kas ļoti lielā mērā atvieglo orientēšanos un, domājams, padarīs mājvārdu „ieaugšanu" vietējā toponīmiskajā vidē dabiskāku.

---

[13] Iespējams, šeit domāti *Druvkalni*, taču oficiāli ir reģistrēti *Drūvkalni*.

[14] Tie ir augstāk minētie *Gorki* un *Rubinova*, kas arī agrāk faktiski ir bijušas viensētas, nevis sādžas.

Savukārt, dažbrīd vērojamās tendences „ravēt“ no oficiāliem sarakstiem pārāk mazos ciemus var novest pie zināma vietvārdu haosa, kā to liecina dažu kaimiņu novadu pieredze.

Augšzemē, Daugavas kreisajā krastā, 20. gs. sākumā apdzīvojuma struktūra bija līdzīga kā Latgalē. Tomēr 20.–30. gados piešķirtos mājvārdus tur turpināja lietot arī padomju gados, savukārt senākie sādžu, pusmuižu un pat muižu nosaukumi daļēji izzuda no oficiālās aprites. Daļa no tiem saglabājās dažādu ražotņu, autobusu pieturu, visai bieži arī viensētu nosaukumos, un vietējie iedzīvotāji tos turpināja lietot. Vācot un precizējot vietvārdus Latvijas Satelītkartei 1995.–1996. gadā, nereti gadījās, ka pēc detalizētas, pagasta valdē pārbaudītas kartes precīzi orientēties tomēr nebija iespējams, jo teicēji lauku mājās kaimiņu viensētu nosaukumus nezināja. Toties viņi lietoja agrākos sādžu un muižu nosaukumus, kas mūsdienu kartē vairs nebija atzīmēti. Lai gan samērā daudzas viensētas bija mantojušas iepriekšējo sādžu nosaukumu (izlīdzoties arī ar cipariem, piem., *Budiški 1*, *Budiški 2*, *Budiški 3*) vai dažos mājvārdos varēja pamanīt līdzību vai kādas asociācijas ar senākajiem nosaukumiem (piem., *Odiņi* agrākajos Kamariškos, *Dziedoņi* agrākajos Spevakiškos), tomēr tas neatviegloja orientēšanos. Tādēļ tika rasta iespēja šos agrāk aktuālos vietvārdus rakstīt Satelītkartē un vēlāk topogrāfiskajās kartēs, un daudzi no tiem atgriezās arī oficiālā lietojumā kā ciemu vai māju vārdi.

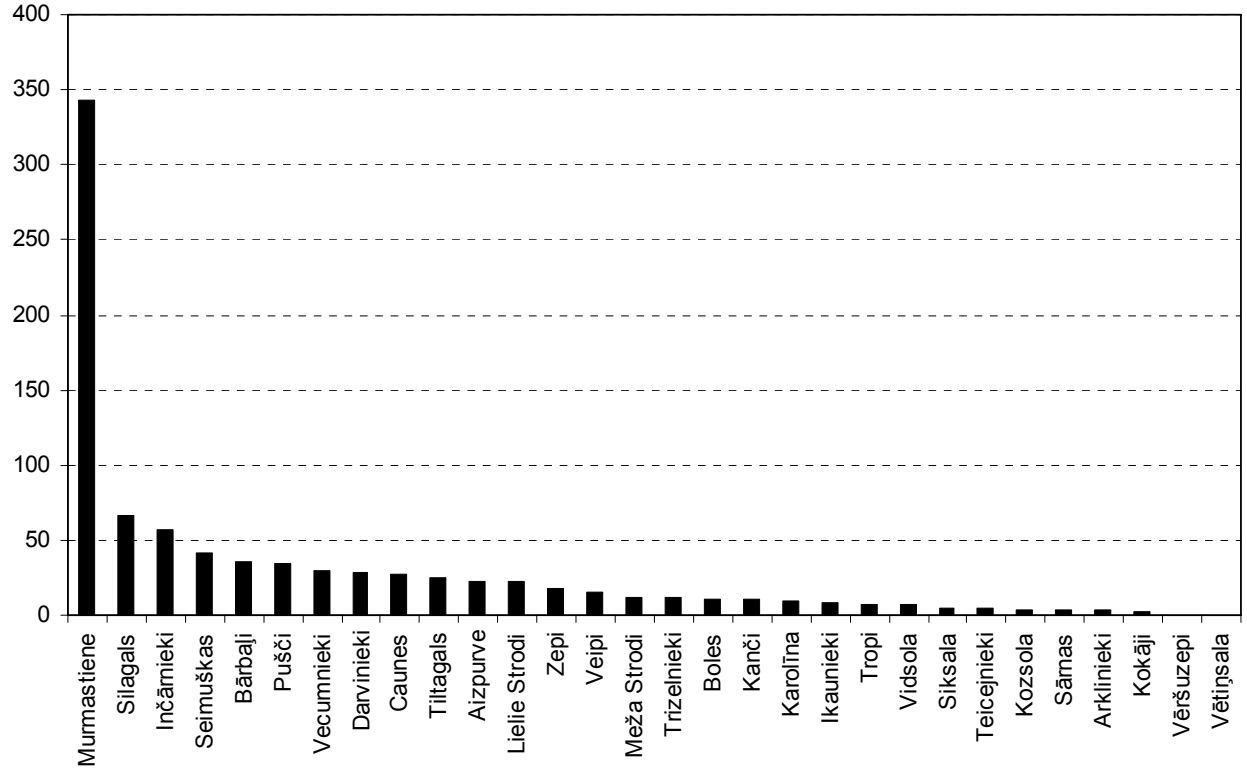
Divdomīga situācija ir izveidojusies Varakļānu novadā[15]. Lai gan pēc II Pasaules kara šī teritorija tika iekļauta Madonas rajonā, tātad nosacīti Vidzemē, vēsturiski tā ir saistīta ar Latgali. Arī tur ir saglabājušies sādžu nosaukumi, kuri vēl nesen bija reģistrēti kā ciemi. Piemēram, Murmastienes pagastā 1999. gadā ciema statuss tika piešķirts 31 apdzīvotai vietai[16], Varakļānu pagastā — ap 40[17]. Līdzīgi kā citur Latgalē šajos pagastos ir pa vienam izteiktam ciemam ar vairāk nekā simt iedzīvotājiem, turpretim pārējie ciemi ir nelieli vai pat ļoti mazi (sk. 5. att.).

Pēc novada izveidošanas 2009. gadā pašvaldība vairākkārt ir precizējusi apdzīvoto vietu nosaukumus. Sākotnēji nekustamie īpašumi tika reģistrēti ciemos un adreses izskatījās apmēram šādi: „Putniņi“, Meža Strodi; „Robežnieki“, Vēršuzepi. Tā kā daudzi ciemi bija ļoti mazi, tika rasts oriģināls risinājums — ciemu nosaukumus pievienot mājvārdiem. Līdz ar to 2010. gadā Adrešu reģistrā Varakļānu novadā parādījās neparasti gari

[15] Novadā ietilpst Varakļāni, Varakļānu pag. un Murmastienes pag.

[16] Murmastienas pag. pad. lēmums „Par ciema statusa piešķiršanu apdzīvotām vietām un to nosaukumiem“; 01.04.1999.

[17] Latvijas Vietvārdu datubāzes dati.

5. att. Iedzīvotāju skaits Murmastienes pagasta ciemos un sādžās 2009. gadā (Latvijas Vietvārdu datubāzes dati).

Līdzīga attiecība starp iedzīvotāju skaitu lielajos un mazajos ciemos ir arī citur Latgalē

viensētu nosaukumi, kas sastāvēja no diviem, bet nereti arī trim un četriem vārdiem, piemēram, Varakļānu pagastā: *Aizkalniešu Priedaine*, *Piļpuku Upmalas*, *Jurašinku Alkšņu mājas*, *Justu Jaunās Ābeles*, *Lielo Leimaņu Galotnes*, *Mazo Leimaņu Bites*, *Mazo Veipu Alejas*, *Skapstatu Parka māja*, *Stirnienes muižas Kļavu mājas* u. tml. Līdzīgi Murmastienes pagastā: *Boļu Arāji*, *Darvinieku Bitītes*, *Inčārnieku Lauru mājas*, *Lielstrodu Odumeņi*, *Meža Strodu Kalnu mājas*, *Seimušku Amālijas*, *Silagala Jāņumājas*, *Tiltagala Dzimtenes*, *Trizelnieku Lauku mājas*, *Vēršuzepu Robežnieki* u. tml. (sk. 6. att.). Starp tiem varēja lasīt arī ne visai veiksmīgus vārdu salikumus, kā *Lielo Leimaņu Leimaņi*, *Smilšukalna Lāčukalns*, *Smilšukalna Lapsukalns*, *Stirnienes muižas Dārziņi 1* u. c. (ARIS, 2010).

Pirmajā brīdī šāds mēģinājums saglabāt vēsturiskos ciemu nosaukumus var likties ļoti labs, jo apvieno gan jaunos mājvārdus, gan ikdienā lietotos agrākos vietu nosaukumus. Tomēr, ja šādu mājvārdu ir pārāk daudz un tie ir pārāk gari, saliktie nosaukumi var izrādīties nepraktiski lietojumā, tai skaitā kartogrāfijā, tāpēc Varakļānu novada pašvaldība 2011. gadā no tiem gandrīz pilnībā atteicās, atstājot tikai mājvārda daļu bez ciema nosaukuma, piem., *Arāji*, *Bitītes*, *Lauru mājas*, *Odumeņi*, *Kalnu mājas*, *Amālijas*, *Jāņumājas*, *Dzimtenes*, *Lauku mājas*, *Robežnieki* u. tml. (ARIS,

6. att. Mēģinājums mājvārdiem pievienot sādžas nosaukumu.
Topogrāfiskās kartes makets ar datiem no Adrešu reģistra
(LĢIA Toponīmikas laboratorijas nepublicētie materiāli)

2011)[18]. Tai pat laikā tā atcēla ciema statusu visiem mazajiem ciemiem, oficiālam lietojumam atstājot tikai trīs lielāko ciemu nosaukumus. Tātad formāli varētu teikt, ka dažu gadu laikā novada toponīmija ir radikāli mainīta. Atliek cerēt, ka vēsturiskie sādžu nosaukumi, kā, piem., minētie Boļi, Inčārnieki, Trizelnieki utt., no kartēm un, protams, no izmantojuma sadzīvē tik drīz nepazudīs.

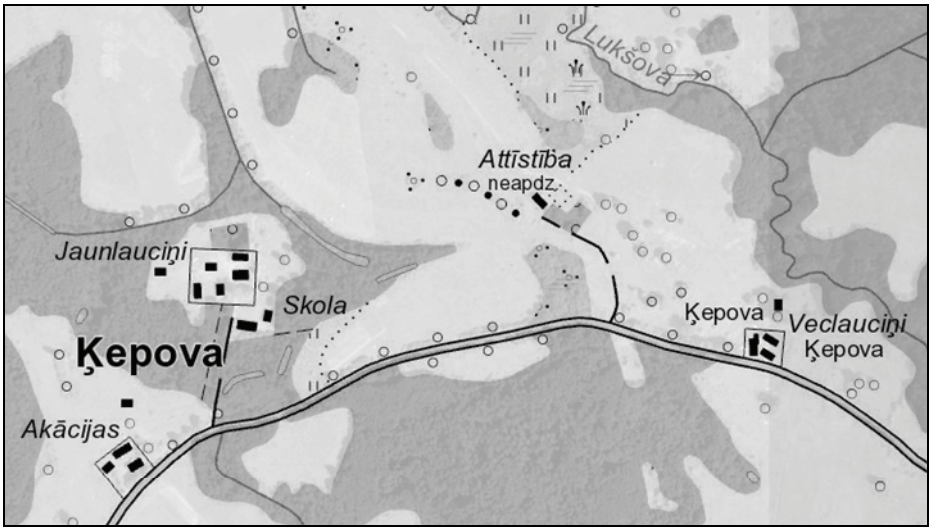
Mazo sādžu nosaukumu saglabāšanas iespējas

Kartogrāfijā ir rasta iespēja parādīt mājvārdus kartē, vienlaikus nepazaudējot sādžu nosaukumus — māju un ciemu nosaukumi tiek rakstīti atšķirīgā šriftā (sk. 7. att.).

Tāpat ir iespējams kartē parādīt ciema lielumu (iedzīvotāju skaitu), statusu (oficiāls, neoficiāls) un pastarpināti arī stāvokli (apdzīvots, neapdzīvots, izzudis).

Praktiski visi mūsdienās lietotie sādžu nosaukumi ir fiksēti Latvijas Vietvārdu datubāzē (http://vietvardi.lgia.gov.lv), lielākā daļa no tiem atrodami Adrešu reģistrā. Līdz ar to var teikt, ka šī nozīmīgā kultūrmantojuma daļa Latgalē pēdējo divdesmit gadu laikā nav zudusi, un tā pastāvēs tik ilgi, kamēr savus vietvārdus lietos paši vietējie iedzīvotāji. Tomēr ir svarīgi, lai šādi nosaukumi neizzustu arī no oficiālās aprites. Dažādos reģistros, datubāzēs ir iespējams atzīmēt objekta stāvokli (pastāv, daļēji izzudis, izzudis). Reģistru uzdevums ir fiksēt reālo situāciju, vajadzības gadījumā regulējot nosaukumu atbilstību likumā noteiktajām normām (tai skaitā vietvārdu atbilstību latviešu valodas gramatikai).

[18] Daži šādi apvienotie mājvārdi Varakļānu novadā vēl ir palikuši (piem., *Boļu Lazdiņi*, *Kozsolas Upmalas*, *Kokaru Zeilāni* u. c.), tādējādi vēsturiskie vietu nosaukumi vismaz daļēji tiek saglabāti.

7. att. Sādžas un viensētu nosaukumi topogrāfiskajā kartē 1:10 000 (LĢIA Karšu pārlūks, 2011)

Ko vēl varētu darīt lietas labā? Joprojām nav pienācīgi novērtēta vizuālās informācijas loma. Arvien biežāk Latgales ainavā ieraugāmi mājvārdi, bet plaši pazīstamie un ikdienā aizvien vēl lietotie sādžu nosaukumi uz ceļu norādēm sastopami reti. Dažs labs izlasāms autobusu pieturu nosaukumos, tādēļ nevajadzētu steigties, piem., noņemt autobusu pieturu plāksnes likvidētajos maršrutos. Bijušo sādžu nosaukumus būtu lietderīgi minēt dabas un kultūras pieminekļu norādēs. Varētu atbalstīt privātas iniciatīvas sādžu atpazīstamības zīmju uzstādīšanā (piem., pie pastkastēm, līdzās mājvārdiem u. c.), tāpat varētu uzstādīt labi redzamas kapu nosaukumu zīmes. Lielāku izzudušo sādžu vietās vai arī kādu ievērojamu personu dzimto māju vietās varētu uzstādīt piemiņas zīmes ar attiecīgās sādžas nosaukumu.

Šie simti un pat tūkstoši Latgales mazo ciemu (sādžu) nosaukumu ir ne vien svarīga pagātnes liecība, bet arī būtiska šodienas realitāte, tādēļ tie ir saglabājami.

Literatūra un avoti

Adm. ter. lik. 2008 — LR likums „Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums“ („LV“, 202 (3986), 30.12.2008.; „Ziņotājs“, 3, 12.02.2009.), ar grozījumiem: 28.01.2010; 16.09.2010; 01.07.2011; 15.12.2011).

ARIS — Latvijas Valsts Adrešu reģistrs, skatīts 2011. gada septembrī.

Brežgo 1942 — B. Brežgo. Latgolas inventari un generalmēreišonas zem'u aproksti, 1665.–1784. — Daugavpils, 1943.

Dunsdorfs 1991 — E. Dunsdorfs. Latgales vēsturiskās kartes. — Melburna, 1991.

Karšu pārlūks 2011 — Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Karšu pārlūks // http://kartes.lgia.gov.lv

Kovaļevska 2004 — O. Kovaļevska. Krāslavas rajona apdzīvoto vietu nosaukumi. Maģistra darbs. — Rīga, 2004 (manuskripts).
LT 75 — Latvijas topogrāfiskā karte M 1:75 000. (1922–1928). — Rīga, [b. g.].
Pag. lēm. — Pagastu padomju lēmumi 1999.–2002. gadā // LĢIA Ģeodēzijas un Kartogrāfijas departamenta Toponīmikas laboratorijas nepublicētie materiāli.
Škutāns 1972 — S. Škutāns. Dokumenti, kas atsateic uz Latgolas vēsturi. (1562., 1583., 1590., 1599., 1712. g. Rēzeknes starostijas revizijas) // Acta Latgalica. 4. d. — [Minhene], 1972. — 179.–400. lpp.
Škutāns 1974 — S. Škutāns. Dokumenti, kas atsateic uz Latgolas vēsturi. Nūbeigums (1738. godā sastōdeitais Rēzeknes starostijas inventars) // Acta Latgalica. 5. d. — [Minhene], 1974. — 17.–88. lpp.
VDB 2011 — Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Vietvārdu datubāze (publiskā versija http://vietvardi.lgia.gov.lv).
VVA — 1784.–1785. g. ģenerālmērīšanas kartes un 19. gs. zīmētie plāni M 1:84 000. — Valsts vēstures arhīvs, 666. fonds, 11., 12., 13. un 14. apraksts.
Zeps 1984 — V. J. Zeps. The Placenames of Latgola. — Madison. Baltic Studies Center, 1984.
Голенищев-Кутузов 1887 — План хозяйственной съёмки имения Большая Осунь, участок первый, образованный из бывшего казённого имения Осуни первой Витебской губернии Динабургского уезда. Помещика отставного поручика Виктора Фёдоровича Голенищева Кутузова. Составлен в 1887 году // Dagdas novadpētniecības biedrības „Patria“ muzeja nepublicētie materiāli.
Сапунов 1906 — Список населённых мест Витебской губернии. Изд. Витебского Статистического Комитета и Губернской Типо-Литографии, под ред. А. Сапунова. — Витебск, 1906.

The small village names in Latgale as a part of the cultural history and possibilities of their preservation through the official process of naming individual homesteads

Throughout the centuries, the village names in Latgale have been an essential means of their identification. A lot of currently used village names can be found in written sources of the 18th century, but almost all of them — in lists of populated places compiled in the late 19th and early 20th centuries.

The population structure of Latgale has changed radically during the past 100 years. Maps compiled in 1920s show the territory of Latgale covered with compact villages. On contemporary maps, almost only civil parish centres and few other settlements can be depicted as villages. The rest of the villages have now decreased to standing-alone or scattered homesteads. Nevertheless, local inhabitants still perceive these homesteads not as separate, individual objects but as houses standing in the areas of the respective former villages.

In the 1990s, the national addressing system was being established. The local governments of Latgale used this as an opportunity to register the names of disappearing villages in State Register of Addresses — as actual official village

names — so that the heritage of the previous generations and the tradition would be preserved. As a result, there are a lot of officially registered small villages in Latgale in comparison to other regions. Some of them do not correspond to the actual category of a village anymore and their names may cease to be used officially.

After the renewal of the independence of Latvia, the process of village names disappearing from the landscape of Latgale (like it happened in the 1930s) has been strengthened by the mainstream tendency of giving an individual name to each homestead. Latgale, unlike other regions of Latvia, has no tradition of individual names of homesteads within villages, but at present every homestead and house in Latgale has its official name. Homestead and house names are being included in topographic maps and road signs, which means that gradually they will be used in everyday life as well.

To prevent historical small village names from disappearing, the possibilities to preserve them are being searched for.

In some regions, names of lost villages have been given to some of the homesteads or houses related to them, or combined with individual homestead or house names. Nevertheless, that sort of practice has not proven successful and sufficient enough. Instead, the Latgalian local governments support the idea of registering the new names of homesteads and houses as units included in those small villages within which they are located. It has been made possible to depict house names on maps without losing small village names. All the currently used small village names have been registered in the Place Names Database of Latvia. The majority of them are registered also in the State Register of Addresses. Therefore this significant part of Latgale cultural history has not disappeared over the last twenty years.

On the other hand, the new administrative-territorial reform is changing the situation. The local governments are revoking the village status of small settlements. As small village names might cease to be used officially, it is crucial to declare a special status for them. There are several hundreds of small villages in Latgale. Their names are essential in the context of the cultural history and in life of local people also today; therefore it is important to maintain them.

OTĪLIJA KOVAĻEVSKA
e-pasts: otilija.kovalevska@lgia.gov.lv Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra
Ģeodēzijas un kartogrāfijas departaments
Toponīmikas laboratorija
O. Vācieša ielā 43
Rīga, LV-1004, Latvija

Sanita Lazdiņa
(Rēzeknes Augstskolas Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte)

Latgaliešu valoda kā instruments Latgales reģiona attīstībā: lingvistiskās ainavas dati tūrisma industrijas kontekstā

Ievads

Jebkura dzīva valoda ir mainīga, kas norāda, ka tā tiek lietota, ir apritē. Mainās arī skatījums uz valodu, tās nozīmi indivīda dzīvē vai sabiedrībā kopumā. Šo skatījumu ietekmē politiskie notikumi un sociālekonomiskie faktori gan lokālajā (nacionālajā), gan starptautiskajā līmenī. Valoda kā izpētes objekts ir šķērsojusi valodniecības zinātņu nozares robežu, un valodnieki vairs neiztiek tikai ar to aprīkojumu, ko dod lingvistika. Tā ir vēlme aplūkot valodu un ar to saistītos jautājumus kontekstā, veikt starpdisciplinārus pētījumus.

Raksta mērķis ir sniegt latgaliešu valodas ekonomisko novērtējumu, nosakot tiešā un netiešā lietojuma vērtību kultūras un tūrisma industrijā. Pamatā ir izmantoti lingvistiskās ainavas dati, sekundāri izteikto atziņu argumentācijai izmantoti arī kvalitatīvie dati (intervijas).

Raksta struktūra ir šāda: vispirms tiek dots ieskats pētījumos un pētījumu virzienos, kas atklāj integrētu valodniecības un ekonomikas zinātņu nozaru skatījumu. Tālāk tiek aprakstīti kritēriji, pēc kuriem iespējams analizēt valodas zīmes publiskajā sfērā (lingvistisko ainavu), nosakot to lietojuma ekonomisko vērtību. Kritēriji tiek ilustrēti ar Rēzeknes lingvistiskās ainavas datiem, koncentrējot uzmanību uz latgaliešu valodas tiešā un netiešā lietojuma vērtību. Noslēgumā starpdisciplinārais skatījums uz valodas un ekonomikas jautājumiem tiek iekļauts reģionālās attīstības kontekstā, sniedzot piemērus, kas atklāj zinātnisko pētījumu pārneses iespējas reģiona tūrisma attīstībai nozīmīgu izdevumu sagatavošanā.

Valoda un ekonomika

Kopš 20. gs. 60. gadiem starpdisciplinārie pētījumi valodniecībā atklāj, ka valoda tiek aplūkota kā vērtība, bagātība pati par sevi (ekolingvistikā valodu dažādība tiek vērtēta un veicināta pēc analoģijas ar bioloģisko dažādību: Haugen 1972, Crystal 2000, Calvet 2006), kā nozīmīgs etniskās identitātes komponents (Fishman and Garcia 2010) un — arī kā kapitāls, kas līdztekus tādai nemateriālai vērtībai kā izglītība ir izmantojams dzīves kvalitātes uzlabošanai kā indivīda, tā sociuma līmenī (Grin 2006).

Valodas un ekonomikas korelācijas pētījumi, kas aizsākušies 20. gs. 60. gadu vidū, turpina attīstīties arī mūsdienās. Kā vienus no pirmajiem var minēt ekonomikas zinātņu rakstus, kas tapuši un publicēti Kanādā (īpaši Kvebekā), atklājot angļu un franču valodas lietojuma strīdus jautājumus plašākā, ne lingvistiskā līmenī, kā arī ASV veiktos pētījumus — ekonometriskus atklājumus par atšķirīgajiem ienākumiem, ko gūst anglofoni un citās valodās runājošie (Grin 2010). Valodas prasmju ietekme uz indivīda ienākumiem ir viens no visvairāk aplūkotajiem tematiem valodas un ekonomikas integrētajos pētījumos, par ko liecina lielais publikāciju skaits (Grin 2006). Šis jautājums ir skatīts arī Latvijas zinātnieku pētījumos (piem., Druviete, Baltaiskalna, Ernstsone u. c. 2001; Ernstsone, Joma, Lauze u. c. 2004; ESL 2005).

Valodas un ekonomikas savstarpējais sakars tiek uzsvērts arī pētījumos, kuros valoda aplūkota kā cilvēku kapitāls (*human-capital*) blakus citiem ienākumu determinantiem (izglītībai, darba pieredzei, nodarbošanās jomai). Tiek analizēti tādi jautājumi kā valodu loma ražošanā, preču eksportā vai apmaiņā, valodas politikas ekonomika — lingvistiskās dažādības izmaksas u. c. (Grin 2006).

Ekonomiskais novērtējums un lingvistiskā ainava

Aplūkojot valodas jautājumu no ekonomiskās perspektīvas, var apgalvot, ka valodai piemīt kas tāds (kāda īpaša vērtība), kas ir atšķirīgs no materiālo standarta preču vērtības: jo vairāk cilvēki to lieto, jo bagātāka, produktīvāka un neaizstājamāka tā kļūst. Tā nenolietojas, tieši otrādi — lietojumā attīstās, iegūst augstāku valenci.

Vides ekonomikā jēdziens absolūtā ekonomiskā vērtība tiek lietots vides piedāvāto labumu novērtēšanai. Kā zināms, tirgū tiek piedāvāts liels, daudzveidīgs preču un pakalpojumu klāsts, kam noteikt tirgus vērtību nav sarežģīti. Tai pat laikā cita satura vai nozīmes preces un pakalpojumi nevar tikt pārdoti vai nopirkti tiešā veidā, tiem piemīt ārpustirgus/netiešā tirgus vērtība (*non-market value*) (Nunes, De Blaeij 2005). Šādu raksturlielumu var attiecināt arī uz valodu: tirgus vērtība tai nepiemīt, to nevar pārdot, iemainīt pret ko citu vai iegūt savā īpašumā. Tomēr noteiktas valodas lietojums kādā konkrētā vietā var būt viens no faktoriem, kas spēj ietekmēt dzīvojamās telpas, darba vietas vai ceļojuma mērķa izvēli.

Vienas vai vairāku valodu lietojums publiskajā telpā jeb lingvistiskā ainava pēdējo gadu laikā ir kļuvusi par nozīmīgu izpētes objektu sociolingvistikā, kas pievēršas multilingvisma jautājumu analīzei. Par to liecina gan lingvistiskās ainavas pētījumu apkopojums atsevišķos izdevumos

(Backhaus 2006; Gorter 2006; Shohamy & Gorter 2009; Jaworski & Thurlow 2010; Shohamy, Ben⁄Rafael & Barni 2010; Gorter, Marten and Mensel 2012), gan lingvistiskās ainavas izpētei veltītās konferences, kas notiek kopš 2008. gada.

Izvērtējot pilsētvides lingvistisko ainavu no ekonomikas viedokļa, padziļinātai izpētei tiek pieteikti samērā sarežģīti jautājumi (Hult 2009; Cenoz, Gorter 2009; Crystal 2000), piem.:

— Vai mazās, retāk lietotās, apdraudētās valodas ir tikpat nozīmīgas, cik apdraudēto augu vai dzīvnieku sugas (ekolingvistikas pētījumos ir uzsvērts, ka daudzveidība ir nepieciešama evolūcijai — ekosistēmas stiprums ir tās daudzveidībā)?
— Vai ir iespējams noteikt valodu absolūto ekonomisko vērtību?
— Vai cilvēki būtu ar mieru izdot papildu līdzekļus, lai tiktu nodrošināta valodu dažādība (piem., lingvistiskajā ainavā lietota reģionālā vai kāda minoritāšu valoda)?

Atbildot uz šiem un citiem jautājumiem, lingvistiskās ainavas pētnieki piedāvā daudzveidīgas pieejas un metodes. Viena no tām — ārpustirgus/netiešās tirgus vērtības noteikšana kādas/-u valodas/-u lietojumam (Cenoz, Gorter 2009), par to sīkāk nākamajā nodaļā.

Lingvistiskā ainava un latgaliešu valodas ekonomiskais novērtējums

Baltijas valstu lingvistiskās ainavas datu bāzē[1] ir iekļautas 4884 valodas zīmes (dati uz 2012. g. janvāri) no 6 pilsētām. Latvijā dati tika vākti divās pilsētās: Rēzeknē un Ventspilī; Rēzeknē no 1188 valodas zīmēm 18 (1,5%) ir konstatētas latgaliešu valodā, parādot rakstu valodas niecīgo klātbūtni publiskajā telpā. Plašāks un daudzveidīgāks ir latgaliešu valodas lietojums virtuālajā vidē, kā arī tās *skanējums* Rēzeknes ielās, apliecinot, ka latgaliešu valoda kā saziņas līdzeklis pamatā funkcionē mutvārdu formā.

Lai noskaidrotu latgaliešu valodas lomu un funkcionalitāti Rēzeknes lingvistiskajā ainavā un noteiktu valodas ārpustirgus/netiešo tirgus vērtību, nepieciešams izmantot divus valodas lietojuma kritērijus:

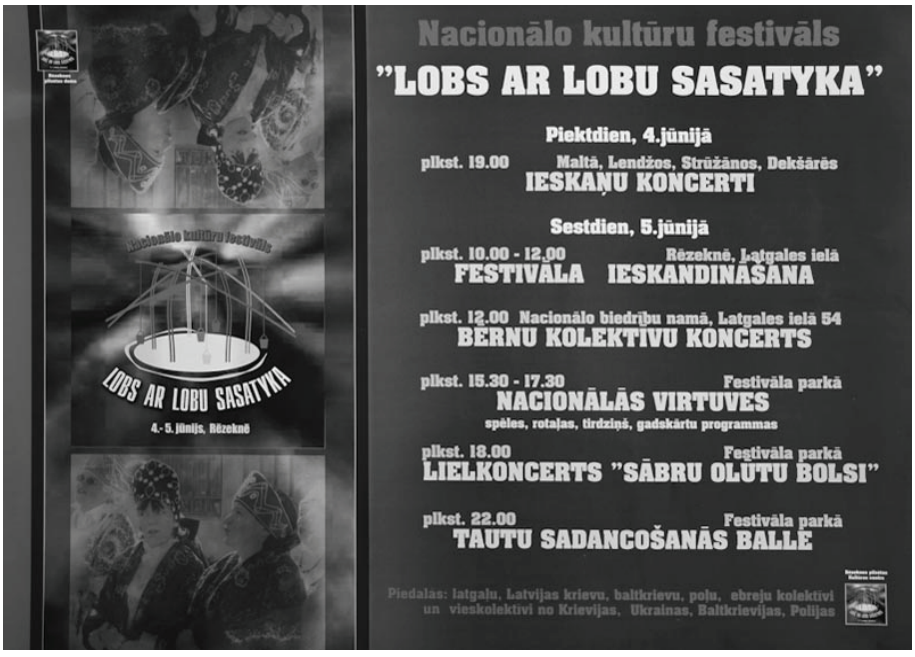
1) tiešā lietojuma vērtību (*direct use value*);
2) netiešā lietojuma vērtību (*indirect use value*).

[1] Izveidota ESF atbalstītā projekta Nr. 2009/0227/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071 „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā“ laikā (2009–2012).

Ar tiešā lietojuma vērtību lingvistiskās ainavas un latgaliešu valodas kontekstā tiek saprasts valodas zīmju lietojums ar tiešu, uz saziņu orientētu mērķi, pieņemot, ka lasītājs prot lasīt latgaliski, ir spējīgs saprast uzrakstā pausto informāciju un, iespējams, var arī sazināties latgaliešu valodā. Uz šo brīdi tiešā lietojuma vērtība ir piemērojama tādiem uzrakstiem kā veikalu un kafejnīcu nosaukumi (piem., ,,Mōls“, ,,Mozō Rogovka“, sk. 1. att.), afišu teksti, kas pārsvarā ir latviešu un latgaliešu valodā (izrādes vai pasākuma nosaukums latgaliski, piem., ,,Obi lobi voi bōz tik maisā“, ,,Lobs ar lobu sasatyka“, bet informatīvā daļa, kad un kur notiks — latviski, sk. 2. att.), izņēmums ir jaunākās RA kultūras pasākumu afišas (piem., ,,Gola punkts — pītura ,,Andreji!“ “). Atsevišķas piebildes vērta ir konditoreja ,,Mozō Rogovka“, kas tāpat kā *leluo* Rogovka (apdzīvota vieta Rēzeknes novada Nautrēnu pagastā) ar laiku var attīstīties par Rēzeknes pilsētas latgaliskās mikrovides simbolu (pie kases aparāta ir uzraksts:

1. att. Konditoreja
,,Mozō Rogovka“ Rēzeknē

2. att. Festivāla afiša ,,Lobs ar lobu sasatyka“
(foto — M. Justs)

„Paļdis par tū, ka runojat latgaliski“; uz sienām tapešu vietā ir dažāda laika avīzes, kurās lasāmi raksti, kas veltīti Latgales tematikai vai aplūkojamas fotogrāfijas ar Latgalei nozīmīgām personībām).

3. att. Grafiti uz sporta stadiona žoga (foto — S. Pošeiko)

Bilingvālās (latgaliski-latviski) vai monolingvālās (latgaliski) zīmes ir izmantotas piemiņas plākšņu tekstos, kā arī grafiti (sk. 3. att.).

Uz tiešā lietojuma vērtību ir attiecināmas arī reklāmas, sludinājumi, pakalpojumu piedāvājumi u. tml.; šāda žanra teksti latgaliešu valodā publiskajā telpā nav fiksēti.

Minētie piemēri liecina, ka latgaliešu valoda pilsētainavā galvenokārt tiek izmantota ļoti īsu (1–5 vārdi) tekstu radīšanā, kas lielākoties ir simboliski objektu nosaukumi, kultūrvēsturisks vai ar kultūru saistīta pasākuma ziņojums, taču ne — utilitāram nolūkam (pārdošanai, pirkšanai u. tml.) veidots teksts. No valodas zīmju radītāja perspektīvas iemesli tam varētu būt vairāki: 1) neprasme rakstīt latgaliski; 2) nevēlēšanās lietot latgaliešu rakstu valodu (nav prestiža, vairāk — mājas, ne biznesa valoda); 3) pieradums rakstīt latviešu literārajā valodā; 4) iedomātā lasītāja tēls — potenciālais lasītājs var nesaprast latgaliski rakstīto vai neizlasīt līdz galam, ja tas prasa vairāk laika un pūļu, lai saprastu ziņojumu.

Otrais kritērijs — netiešā lietojuma vērtība — tiek attiecināts uz valodas/-u lietojumu publiskajā telpā ne tiešiem, ar vietējo iedzīvotāju komunikāciju saistītiem mērķiem, bet gan citiem papildu nolūkiem: lai veicinātu tūrisma vai kultūras industriju, lai sekmētu sabiedrības integrāciju (piem., minoritāšu valodu lietošana, lai novērstu iespējamos konfliktus), lai radītu mūsdienīgas, kosmopolītiskas un multikulturālas pilsētas tēlu u. tml. Rēzeknes pilsētvides ainavā ar augstu netiešā lietojuma vērtību izceļas angļu valoda (29% no visām valodas zīmēm, sīkāk sk. Marten 2012), jo tā tiek izmantota nosaukumos ar klaji simbolisku nozīmi vai reklāmās starptau-

4. att. Uzraksts uz T-krekla (foto — M. Justs)

5 att. Magnētiņš ar uzrakstu latgaliešu valodā

tisku zīmolu apzīmēšanai. Savukārt latgaliešu valoda vairāk tiek izmantota kultūras un tūrisma industrijā: T-kreklu apdrukās (piem., *Drūšam i laime paleidz; Dīvs ni mozais bārns, napīmuoneisi; Byusim cīši kai zuodža zūbi*, sk. 4. att.), mūzikas CD, nozīmītēs, magnētiņos (piem., *Vasals!*; *As tevi ļūbeju!*; *Maņ krize pi čūksta!*; *Kas pard, tys dzeivuos!*, sk. 5. att.). Minētie piemēri norāda uz rakstītāju vēlmi pievērst sev (valodai?) uzmanību, izcelties ar citādo. Šim nolūkam izmantotais rīks — latgaliešu valoda — tiek likts lietā ne tik sen (pēc 2004. gada, pastiprinoties globalizācijas tendencēm), bet plašākas, radošākas un neparastākas izpausmes guvis pēdējos gados.

Salīdzinot latgaliešu valodas lietojuma tiešo vērtību ar netiešo, jāsecina, ka plašākas, daudzveidīgākas un radošākas izpausmes piemīt latgaliešu valodas izmantojumam kultūras un tūrisma industrijā vai atsevišķu Latgales organizāciju (Rēzeknes Augstskola, Latgales Kultūrvēstures muzejs) reklāmas mārketingā, uzsverot reģionālo identitāti. Tas liecina, ka augstāka vērtība šobrīd ir netiešajam lietojumam, lai ar latgaliešu valodu pievērstu uzmanību, lai sekmētu preces noietu u. tml. Valodas netiešā lietojuma vērtības pētniecībā ir grūti balstīties uz kvantitatīviem datiem, jo valodas zīmes (uzraksti uz automašīnu stikliem vai krekliņiem, nozīmītes u. tml.) nav statiskas. Šī ir vismainīgākā lingvistiskās ainavas daļa, kas atrodas nepārtrauktā dinamikā un bieži vien nav fiksējama (datu bāzei nepievienojama) kāda vienkārša iemesla dēļ — piemēram, brīdī, kad garām brauc automašīna ar uzrakstu *Vasals!* vai *Latgalīts*, nav līdzi fotoaparāta vai arī pats esi pie stūres, un nav iespējams nofotografēt.

Mūsdienu kultūras un tūrisma industrijā tieši reģionālās attīstības kontekstā īpaši tiek uzsvērta saistība starp vietu un produktu. Par sevišķi vērtīgiem tiek uzskatīti produkti vai izdevumi, kas pēc iespējas autentiskāk atspoguļo noteiktu vidi (vietu) un kas ir bagāti kā ar verbālo, tā semiotisko ziņojumu (Power, Scott 2011). Latgales vizītkarte varētu būt preces un pakalpojumi, kuros tiek izmantota latgaliešu valoda vai radošā, atraktīvā veidā stāstīts par latgaliešu valodu, tādā veidā atspoguļojot vides autentiskumu.

Latgaliešu valoda un tūrisms

Latgaliešu valodas netiešā lietojuma vērtību ir iespējams paaugstināt, izmantojot to vairāk un daudzveidīgāk vietējo un ārzemju tūristu piesaistē. To darot, ir jāizvairās no stereotipu kultivēšanas vai informācijas pasniegšanas triviālā, lai gan, iespējams, tūristam atraktīvā veidā. Citu Eiropas reģionālo valodu lietojums tūrisma veicināšanai rāda, ka utilitārie mērķi var ietekmēt tūrisma produktu kvalitāti un aizskart vietējās sabiedrības pašcieņu. Tā, atveidojot sāmu kultūru un dzīvesveidu tūrisma industrijas produktos, sāma tēls ir ieguvis mistisku šamaņa veidolu, radot Somijas Sāmu jaunatnes organizācijas SSN (*Suoma Sámi Nuorat*) protestus pret sāmu valodas un kultūras ekspluatāciju (*Protest against the exploitation of Sámi culture*). Tūristiem paredzētie izdevumi un suvenīri (atklātnes, pastmarkas, brošūras, spēļu kārtis u. tml.) rada stereotipisku priekšstatu, ka visi sāmi, ģērbušies tradicionālajos etnogrāfiskajos kostīmos, pulcējas Lapzemē, brauc ar ziemeļbriežiem un ikvienā piemērotā brīdī veic senus mistiskus rituālus. Tādā veidā tiek radīts sāma kā mitoloģizētas būtnes tēls, kura ikdienu veido seno etnisko tradīciju un ieražu piekopšana. Pret šāda vienkāršota, vienpusēji veidota tēla radīšanu tad arī ir iestājušies sāmu jaunieši.

Latgalieša tēls tūristiem paredzētajos izdevumos līdz šim nav atveidots kādā aizskarošā veidā, tomēr samērā stereotipiska ir Latgales tūrisma materiālu satura izvēle. Visbiežāk tiek uzsvērta reliģiskā daudzveidība un katoļu tradīcijas, multikulturālā vide, dabas resursu bagātība (zilo ezeru zeme) un keramikas tradīcijas. Latgales (īpaši — latgaliešu valodas) dziļākai iepazīšanai šā raksta vērē minētā projekta laikā ir sagatavoti trīs izdevumi.

Pirmais — „Latgalieša CV“ (2011) — primāri ir adresēts tūristiem: gan vietējiem (izdevums ir latviešu un krievu valodā), gan arī ārzemniekiem (angļu valodā), lai mazinātu mītus par Latgali un rosinātu lielāku toleranci pret vietējo ļaužu valodu un reģionā dzīvojošajiem. Izdevumā ir divas nodaļas par latgaliešu valodu senatnē un mūsdienās, par tās lietojumu privātajā un publiskajā sfērā, dots neliels latviešu un latgaliešu literārās

valodas salīdzinājums, fragmenti no dažām vārdnīcām un cits materiāls, kas sniedz pamatzināšanas (lingvistiskās un metalingvistiskās). Pētot lingvistiskās ainavas datu bāzes kvalitatīvos datus (intervijas), tika nolemts, ka tūrisma nolūkiem izdevums latgaliešu valodā šobrīd netiks izdots tā potenciāli šaurā lasītāju loka dēļ. Ieskatam kāds intervijas fragments ar tūrisma informācijas centra darbinieci (intervēja S. Pošeiko, S. Murinska 2010):

> Ja mēs runājam par tūrismu, tad pamatā tūristi ir tie, kas apmeklē šo citu reģionu, teritoriju, un latgaliešu valodā vidzemnieks vai kurzemnieks — viņam tā būs vēl trakāk kā angļu vai vācu. Viņus [tūristus — S. L.] interesē latgaliešu valoda nelielās devās.. Tad, kad viņi atbrauc, viņiem ļoti patīk, ja saimnieks runā latgaliski, bet bieži vien liela daļa nesaprot. Ja cilvēks iebrauc pilnīgi no malas — viņam patīk paklausīties un kādu brīdi. Lasīt, es domāju, viņš noteikti nelasīs..
> Var būt tāds kā papildinājuma pielikums, kurā ir galvenie „labdien", „sveiki", „ kā sauc", nu, kas var būt ceļotājam, kad viņš ieiet kaut kādā mājā vai vēl kaut kur.

Intervijā teiktais pastiprināja autoru ieskatus gatavot izdevumus tieši latviešu valodā, par pamatmērķi izvirzot pārnovadnieku iepazīstināšanu ar Latgales cilvēkiem, vietām, tradīcijām, vēsturi un kultūru. Tai pat laikā nodaļā par valodu tika iekļauts plašāks materiāls, nekā, iespējams, vidusmēra tūristam tas būtu nepieciešams (bez sasveicināšanās frāzēm arī iepazīšanās un atvadīšanās frāzes, kā arī īss latgaliešu valodas lingvistisks un sociolingvistisks raksturojums). Tas tika darīts ar cerību, ka kādam tomēr varētu būt dziļāka interese par Latgales reģionā lietoto valodu.

Otrs izdevums — „Multikulturālā Rēzekne" (Murinska, Senkāne 2011) — ir tūrisma ceļvedis (arī — vietējiem un ārzemju tūristiem latviešu, angļu un vācu valodā), kurā pilsētas vēsturiskos un mūsdienu objektus tiek piedāvāts iepazīt caur valodu daudzveidību. Brošūrā ir iekļauti dažādi objekti ar uzrakstiem latgaliešu, latviešu, krievu, poļu u. c. valodās.

„Latgaliešu valoda Eiropas reģionālo un minoritāšu valodu kontekstā" (Pošeiko, Lazdiņa, Marten 2011) ir izdevums, kura pamatadresāts ir skolēni un studenti, mazāk — tūristi. Tajā tiek skaidroti lingvistiski termini, sniedzot specifisku informāciju par citām mazāk lietotajām valodām Eiropā un pasaulē.

Aplūkojot lingvistisko ainavu tūrisma kontekstā, būtiski ir paturēt prātā, ka tūrists parasti nav pasīvs vērotājs, bet ar lielāku vai mazāku interesi/vajadzību lasa un izmanto pilsētā redzamās valodas zīmes, taujā pēc informācijas par videi raksturīgo, tipisko, kā arī neparasto. Tūristu piesaistē lingvistiskajai ainavai ir lielāka nozīme, nekā sākotnēji tas varētu šķist. Droši vien nav iespējams konstruēt tūrisma auditorijas tipiskākos

pārstāvjus tā, lai tiktu ņemtas vērā visas iespējamās variācijas. Tomēr īru valodnieks J. Kallens (Kallen 2009) apgalvo, ka tūristiem ceļojuma mērķa izvēlē noteicošie ir šādi faktori:

1) vēlme redzēt īstu svešu zemi — gūt iespaidus, pieredzi par kādu autentisku vietu;
2) nepieciešamība justies droši, vēlme iepazīt ko ļoti atšķirīgu, bet lai šis atšķirīgais neapdraudētu vai neradītu nepatīkamas izjūtas;
3) vēlēšanās bēgt no rutīnas;
4) vēlme atgriezties no ceļojuma ar iespaidiem, kas nav bijuši pēc citu vietu apmeklējuma.

Minētie cēloņi rosina secināt, ka latgaliskais (iekļaujot lingvistisko aspektu) augstāku kapacitāti un vērtējumu varētu iegūt vietējo tūristu (pārnovadnieku) ieinteresēšanā. Tomēr sarunas ar lauku tūrisma uzņēmējiem atklāj, ka pieaug to ārzemju tūristu daļa, kas izrāda interesi ne tikai par Baltijas reģionu kopumā, bet arī par atsevišķu valstu reģionālo specifiku (vēstures, kultūrvēstures un valodas jautājumiem).

Nobeigums

Lai gan valoda tradicionāli tiek uzskatīta par humanitāro zinātņu pētniecības objektu, jau gandrīz pusgadsimtu tā tiek aplūkota ne tikai kā kultūras vērtība vai domu formulēšanas līdzeklis, bet korelācijā ar sabiedrības un noteiktas vides attīstības jautājumiem arī kā līdzeklis, kas primāri izmantojams praktiskiem un pragmatiskiem nolūkiem.

Latgaliešu valodas lietojums lingvistiskās ainavas kontekstā neatspoguļo pilsētās, piem., Rēzeknē, latgaliešu valodas funkcionēšanu ikdienas komunikācijā. Izvērstākai analīzei ir nepieciešami dati par valodu lietojumu m u t v ā r d u saziņā (Latgales pilsētās), lai niecīgo zīmju skaitu latgaliešu valodā (nepilni 1,5%) varētu salīdzināt ar transkribētiem audio ierakstiem.

Jaunākajos lingvistiskās ainavas pētījumos (izdevumi ir minēti iepriekš tekstā) ir vērojama virzība no šauri vizuālā materiāla (kvantitatīvo datu) izpētes uz to aplūkošanu noteiktā diskursā. Tādā veidā uzraksti, to semantika un pragmatika tiek analizēti sociālajā (iekļaujot ekonomisko aspektu) un fiziskās vai kultūrtelpas kontekstā.

Valodas tiešā lietojuma vērtības noteikšana atklāj, ka pēdējos gados latgaliešu valoda tiek izmantota vairāk (īpaši bilingvālās ar kultūras industriju saistītās valodas zīmēs), kas gan bieži ir atsevišķu indivīdu iniciatīvas — reģionālās identitātes izpausmes rezultāts. Tomēr daudzveidīgāks un plašāks latgaliešu valodas lietojums ir vērojams produktos un izdevu-

mos, kas atklāj valodas netiešā lietojuma vērtību. Tie ir veikalos nopērkamie magnētiņi, T-krekli, CD, keramikas krūzītes ar uzrakstiem u. tml., tūristiem adresētie izdevumi, kas sinerģiski iekļaujas tūrisma industrijas, līdz ar to arī Latgales reģiona attīstībā. Vienā no jaunākajiem Latgales attīstības dokumentiem „Latgales stratēģija 2030“, kura izstrādē piedalījušies vairāk nekā 100 Latgales reģiona pārstāvju, starp īpašajām reģiona iezīmēm kā Latgales identitātes komponents ir minēta arī latgaliešu valoda. Diemžēl citās ar nākotnes redzējumu saistītajās sadaļās šā komponenta konkrētākas izmantošanas iespējas netiek atklātas. Nodaļā „Latgales iespējas“ Latgale tradicionāli ir raksturota kā daudzkulturāla zeme, norādot uz iespējām „plašāk „atvērt“ reģiona izaugsmes potenciālu sadarbībai [ar pārējiem Latvijas reģioniem, Krieviju, Baltkrieviju un Lietuvu — S. L.] un zināšanās balstītai ekonomiskai aktivitātei“ (LS 2010: 7). Lai gan pie iespējām latgaliešu valodas jēdziens vairs neparādās, tomēr tā ir un paliks viens no iespēju kopuma elementiem Latgales reģiona stiprināšanā.

Literatūra

Backhaus 2006 — P. Backhaus. Signs of Multilingualism in Tokyo: A Linguistic Landscape Approach. Clevedon, 2006.

Calvet 2006 — L.-J. Calvet. Towards an Ecology of World Languages. Cambridge, 2006.

Cenoz, Gorter 2009 — J. Cenoz, D. Gorter. Language economy and Linguistic Landscape // Linguistic Landscape. Expanding the Scenery / Ed. by E. Shohamy, D. Gorter. New York, 2009. — P. 55–69.

Crystal 2000 — D. Crystal. Language Death. Cambridge, 2000.

Druviete, Baltaiskalna, Ernstsone u. c. 2001 — I. Druviete, D. Baltaiskalna, V. Ernstsone u. c. Latvijas valodas politikas analīze: ekonomiskie aspekti. Rīga, 2001.

Ernstsone, Joma, Lauze u. c. 2004 — V. Ernstsone, D. Joma, L. Lauze. Latviešu valodas prasme un lietojums Liepājā 2004. gadā. Rīga, 2004.

Fishman and Garcia 2010 — Handbook of Language and Ethnic Identity / Ed. by J. A. Fishman and O. Garcia. Vol. 1. Disciplinary and Regional Perspectives. New York, 2010.

Gorter 2006 — Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism / Ed by D. Gorter. Clevedon, 2006.

Gorter, Marten, Mensel 2012 — Minority Languages in the Linguistic Landscape / Ed. by D. Gorter, H. F. Marten, L. Van Mensel. Hampshire, 2012.

Grin 2006 — F. Grin. Economic Considerations in Language Policy // An Introduction to Language Policy: Theory and Method / Ed. by T. Ricento. Malden, MA, 2006. — P. 77–95.

Grin 2010 — F. Grin. Economics // Handbook of Language and Ethnic Identity / Ed. by J. A. Fishman and O. Garcia. Vol. 1. Disciplinary and Regional Perspectives. New York, 2010. — P. 70–88.

Haugen 1972 — E. Haugen. The ecology of language. Stanford, CA, 1972.
Hult 2009 — F. M. Hult. Language Ecology and Linguistic Landscape Analysis // Linguistic Landscape. Expanding the Scenery / Ed. by E. Shohamy and D. Gorter. New York, 2009. — P. 88–104.
Jaworski & Thurlow 2010 — Semiotic Landscapes: Language, Image, Space / Ed. by A. Jaworski & C. Thurlow. New York, 2010.
Kallen 2009 — J. Kallen. Tourism and Representation in the Irish Linguistic Landscape // Linguistic Landscape. Expanding the Scenery / Ed. by E. Shohamy and D. Gorter. New York, 2009. — P. 270–285.
Latgalieša CV 2011 — Latgalieša CV: no senlaikiem līdz 21. gadsimtam 2011 / Red. S. Lazdiņa. Rēzekne, 2011.
LS 2010 — Latgales stratēģija 2030 // http://strat.latgale.lv/wp-content/uploads/2011/01/Latgales-strategija_2030_apstiprinata_01.12.2010.pdf (11.01.2012.).
Marten 2012 — H. F. Marten. 'Latgalian is not a Language': Linguistic Landscapes in Eastern Latvia and how they Reflect Centralist Attitudes // Minority Languages in the Linguistic Landscape / Ed. by D. Gorter, H. F. Marten, L. Van Mensel. Hampshire, 2012. — P. 19–36.
Murinska, Senkāne 2011 — S. Murinska, O. Senkāne. Multikulturālā Rēzekne. Rēzekne, 2011.
Nunes, De Blaeij 2005 — P. Nunes, A. De Blaeij. Economic assessment of marine quality benefits: Applying the use of non-market valuation methods // Marine Resource Damage Assessment / Ed. by F. Maes. Berlin, 2005. — P. 135–163.
Pošeiko, Lazdiņa, Marten 2011 — S. Pošeiko, S. Lazdiņa, H. F. Marten. Latgaliešu valoda Eiropas reģionālo un minoritāšu valodu kontekstā. Rēzekne, 2011.
Power, Scott 2011 — D. Power, A. J. Scott. Culture, creativity, and urban development // Handbook of Local and Regional Development / Ed. by A. Pike, A. Rodríguez-Pose and J. Tomaney. London and New York, 2011. — P. 162–171.
Shohamy, Ben⁄Rafael & Barni 2010 — E. Shohamy, E. Ben Rafael & M. Barni. Linguistic Landscape in the City. Bristol, 2010
Shohamy & Gorter 2009 — Linguistic Landscape. Expanding the Scenery / Ed. by E. Shohamy, D. Gorter. New York, 2009.
SSN (Suoma Sámi Nuorat). Protest against the exploitation of Sami culture // http://boreale.konto.itv.se/rovaniemi.htm (16.01.2012.).
Zepa, Šūpule, Kļave u. c. 2005 — B. Zepa, I. Šūpule, E. Kļave u. c. Etnopolitiskā spriedze Latvijā: konflikta risinājuma meklējumi / Baltic Institute of Social Sciences. Rīga, 2005 // http://politika.lv/article/etnopolitiska-spriedze-latvija-konflikta-risinajuma-meklejumi (09.01.2012).

The Latgalian Language as a Tool in the Development of the Region of Latgale: Linguistic Landscape Data in the Context of the Tourism Industry

The aim of this paper is to investigate the economic value of the Latgalian language by determining its d i r e c t a n d i n d i r e c t u s a g e v a l u e in the context of the culture and tourism industry. It is based on data from Linguistic Landscape research which has been supplemented by qualitative data taken from interviews.

In the linguistic cityscape, Latgalian is predominantly used in very short texts (1–5 words). These are mostly symbolic object titles or information related to cultural objects or cultural history, whereas texts with practical functions (e.g. for buying or selling) are rare. From the perspective of the sign authors, there could be two reasons for this: a lack of competence in writing Latgalian, or the image of the assumed readers. Potential readers may not understand written Latgalian, so they might not read the texts until their ends if it takes more time and effort to understand the signs.

The analysis of the direct usage value reveals that the use of Latgalian has increased during the past years, in particular on bilingual signs which are related to the cultural industry. These are often rooted in different individual initiatives as an expression of regional identity. The indirect usage value can be seen on food and publications which contain Latgalian in many different ways. These are, for instance, fridge magnets, T-shirts, CDs, ceramic mugs with inscriptions and similar, or publications for tourists which not only support the tourism industry but simultaneously also contribute to the development of the region.

A higher appreciation of Latgalianness (including its linguistic aspect) may be achieved by an increased interest by tourists from other parts of Latvia. Conversations with rural tourism entrepreneurs show, however, that also the amount of foreign tourists is on the rise. These increasingly do not only show interest in the Baltic regions as a whole, but also in specific regional aspects of history, cultural history or linguistic questions.

Contemporary culture and tourism industry focuses in its relation to regional development on the connection between a place and its local products. Food or publications are considered to be of particular value if they reflect the local environment in a highly authentic way and if they are at the same time rich in verbal and semiotic content. In this sense, goods and services which use the Latgalian language or which tell about Latgalian in a creative way and thereby reflect the authentic nature of the environment, could serve as an attractive calling card of Latgale. It is in this context that several recent publications by Rēzekne University College may be seen: the "Latgalian CV" which provides an overview of the region, the tourist guide "Multicultural Rēzekne", and the popular scientific "Latgalian in the Context of Regional and Minority Languages of Europe".

SANITA LAZDIŅA
sanita.lazdina@ru.lv

Rēzeknes Augstskolas
Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte
Filoloģijas katedra

Atbrīvošanas aleja 115
Rēzekne, LV-4600, Latvija

Lideja Leikuma
(Latvejis Universitatis Humanitarūs zynuotņu fakultate)

Stefanejis Uļanovskys trilogejis „Łotysze Inflant Polskich“ (1891, 1892, 1895) personu vuordi latgalīšu antroponimikys koņtekstā

Īvodam

Objektivs prīškstots par kaidu naviņ sistemu var izaveiduot tik tūlaik, kod jam vārā daudzus (ka na vysus) juos komponentus. Tai i ar latgalīšu personu vuordim, kurī da šam pietnīku nagona apsavārti i kurim kūpeigajā latvīšu antroponimikonā ir pavysam moza vīta. Kaids eisti ir Latgolys latvīšu (prīšk)vuordu resp. krystomūs vuordu kūpums, piec kurūs vēļ naseņ varēja nūsaceit ļaužu izaceļšonys vītu? Niule tys varams tik ar tāvu (muošu) voi, vēļ skaidruok, vacūstāvu (vacūsmuošu) vuordim. Kod i kai Latgolys latvīšu personu vuordi veidovuos, kaidi jī beja oficialā i naoficialā apritē — itys vyss byutu pietejams atseviški i smolkuok, tik pamata fakts palīk nagrūzoms: Latgolys latvīšim beja s o v s personu vuordu kūpums, kurs s t a b i l a i p a s t u o v ē j a v a i r u o k u s g o d u s y m t u s.

Stefanejis Uļanovskys trilogejai „Łotysze Inflant Polskich“ (1891, 1892, 1895) veļteitā konfereņcē ruodejuos saistūši apsavērt pietneicys aizraksteitūs personu vuordus, — i na tik viņ jūs atrast i saskaiteit, a i paanalizēt kūpeigā latgalīšu (katuoļu) personu vuordu koņtekstā. Kruojumā līstuotūs antroponimu kūpums ir svareiga līceiba par Viļānu apleicīnis (plotuok — vysys t. s. pūļu Inflantejis) latvīšu īrodumim, kulturys tradicejom. Zynuotnē autentiska materiala fiksacejai svareiga lūma ir bejuse vysūs laikūs, i tei beja eistyn „breineiga Dīva apsavieršona“, kai roksta vacajuos latgalīšu katuoļu gruomotuos, ka par Latgolys latvīšim 19. g. s. beiguos aizaiņteresēja pūlīte Stefaneja Uļanovska. Pietneica Krakovys Zynuotņu akademejis aizdavumā Viļānu apleicīnē savuoce unikalu vītejim ļaudim rakstureigūs etnografejis i folklorys materialu kruojumu. Juos vuokuma snāgtūs ziņu nūviertiešona i līstuošona pietejumim ir vēļ tikai suokumā.

Par S. Uļanovskys trilogejis personu vuordim vyspuoreigi

Rokstā teik apsavārti vysuos trejuos apceriejuma daļuos resp. jaunajā izdavumā „Pūļu Inflantejis latvīši“ (Uļanovska 2011) līstuotī personu vuordi. Kūpā taidu nav cīš daudz — da symta. Daļa vuordu materialūs atsa-

kuortoj, i tys nav nikaids vītejuo antroponimikona minuss, dreižuok ūtraiži — nalelais prīškvuordu kūpums aplīcynoj sistemys tradicionalitati i stabilitati. Vysi S. Uļanovskys pietejumā pīmynātī personu vuordi rokstam ir ekscerpāti, par atsevišku vīneibu skaitūt tūs, kurī pasaruoda jaunā folklorys vīneibā voi kurā cytā aproksta daļā. Tys zeimoj, ka vīnā i tamā pošā tautysdzīsmē divejis ci vairuok reižu pīmynātais *Juoneits* (originalā *Joniejts*[1] voi, ar pareizraksteibys klaidu, *Jojniejts*) voi vairuok reižu vuordā sauktais kurs naviņ puorsokys varūņs (kai *Zierneits* puorsokā „Ap Zierniejti“) teik skaiteiti par vīnu antroponimisku vīneibu, cytā tautysdzīsmē voi puorsokā — jau par cytu (aprokstā īkovuos aiz personys vuorda piec vajadzeibys teik pīmynāts antroponima līituojuma bīžums). Saceisim, tautysdzīsmē zamuok apdzīduotī *Juoneits*, *Pīters* (*Pītereņš*), *Jākubeņš* skaiteiti par trejom antroponimiskajom vīneibom naatkareigi nu jūs pīminiejuma reižu:

Bogots, bogots Jojniejts bieja, lejgo, lejgo!
Wiel bogotoks Pitierieńc, lejgo, lejgo!
Jojniejts niesia sîra kuli, lejgo, lejgo!
Pitiers zolu wazumieniu, lejgo, lejgo!
Jakubieńcz wiel bogotoks, lejgo, lejgo!
Tys wâd majzis wazumieniu, lejgo, lejgo! (73.–74. pl.)

Sovukuort kuozu dzīsmēs

Myŭsu pujszi badojos,
Kur byŭś szkial’ lemieśnicas?
Tiekliejtiaj łyła pira,
Ti byŭś szkialt’ lemieśnicas.

Myŭsu bobas badojos
Kur byŭś lît’ sumażdzienis?
Tiekliejtiaj łyłs wadars,
Ti byŭś lît’ sumażdzieniś. (151. pl.)

vuords *Tekleite* skaiteits par divejom vīneibom, koč obejis dzīsmeitis varātu byut dzīduotys par vīnu i tū pošu meitu. Nu ūtrys pusis, tai varātu i nabyut, partū ka dzīsmis lyktys nūdaļā „Eisī kuozu paņteni“ („Krotkie strofki weselne“; 143.–156. pl.), kur kotrai dūts sovs numers (90., 91.), i pietneicai varēja byut nūdzīduotys kai paraugs, kam vydā vajag i personys vuorda.

Statistika par trilogejā līituotajim personu vuordim ir vysā vīnkuorša, i jū var nūsaukt dreiži. I tai — bīžuok līituotī sīvīšu vuordi ir: *Tekļa* (*Tekleite*) (15 pīminiejumu), *Brigita*, *Madaļa*, *Aņneņa*, *Iļza*, *Grīta*, *Katriņa*, *Mase* — kotra saukta vuordā pa vīnai reizei; atseviški vēļ — *Sv. Mora* (3), *Jumprova Marja* (1). Bīžuok līituotī veirīšu vuordi ir: *Juoņs* (*Juoneits*; te i

[1] Personu vuordu raksteiba pīmārūs te i tuoļuok teik myusdīniskuota, originala raksteiba paturāta citiejumūs, pīroksta napiļneibys voi korekturys klaidys (kai *majzis*, kur vajadzātu byut *majziś*; *szkial’*, kur vajadzātu byut *szkialt’*, i tml.) citejūt nateik lobuotys.

Sv. Juoņs) (24 pīminiejumi), *Pīters* (7), *Meikuls*, *Jurs*, *Odums*, *Aleksandris* (*Aleksandra*) — vysim pa 2 pīminiejumim, *Tanslavs*, *Puovuls*, *Ontons*, *Jākubs*, *Siders*, *Muorteņš*, *Donats*, *Dovids*, *Karla* — vuordā saukti pa vīnai reizei. Vairuoki personu vuordi līstuoti i deminutiva formā: *Juoneits*, *Pītereņš* (itei forma nadabeiga, viļuonīši līstoj regularū — *Pītereits*), *Jākubeņš*, *Muorteņš*; *Jumeits* (koč i na par personu, vērtīs 76. pl.); *Jezeņš — Tekleite*, *Aņneņa*; *Jumaleņa*. Nazkurī personu vuordi raksteiti latgaliski i pūliski — *Karla* (*Karol*), *Iļza* (*Elżbieta*), divejis reizis pūliskuo aproksta tekstā pīmynāta *Agatka*, vīnu reizi — *moskal Kirył*. Kruojumā sūpluok latgaliskajom folklorys vīneibom vysur dūtys pūliskuos atbiļsmis, jūs personu vuordi kūpeigajā puorskotā, saprūtams, nateik īskaiteiti.

Latgaliskī personu vuordu aizraksteiti vysu folklorys žanru materialā. Vairuoki ekscerpti dabuoti taišni nu eisuos folklorys, tys zeimoj, ka apleicejūs cylvāku vuordi nūderiejuši i truopeigam izasacejumam. Pīmāram nazcik meikļu ar jūs kuortys numerim:

95. Sidiers sîkstu kustynoj. (Błûsa);

96. Sieszy wierszy kławā, a Pitiers ajz durowu.
(Sieszy majzi cieplā i dzâsłonc.);

182. Diwpaćmit Katriniu ap winu Mortieniu. (Skritula spiczi.)

Viereibys peļnej Stefanejis Uļanovskys aizraksteitūs puorsoku varūņu vuordi, kurī ir vysā originali, tys ir, jī nav Vydzemis voi Kūrzemis viesteituojis folklorys varūņu prīškvuordu ci puorsauku voi pasauku puorcālumi. Tai puorsokā „Ap biednu pujsi i ap łopsu“ (44. nr.) dorbojās kieneņš *Grudiņs* ar meitu *Zibsni*, vylks ir *bīzauss*, luocs — *greizīsdepe*, brīds — *valns ragatyjs*. Puorsokys „Ap Pałnuruszku“ golvonais varūņs ir *Juoņs Palnuruška.* Puorsokā „Ap Aleksandri, kur mocieja putnu wołudu“ golvonuo varūņa vuordam ir diveji varianti — *Aleksandris* i *Aleksandra*. Cyta puorsoka stuosta par *Vieja Juoneiti* („Ap Wieja-Joniejti“), vēļ cyta — par *Zierneiti* („Ap Zierniejti“). Puorsokā „Ap zaczejti“ lopsa izdūmoj sovim „krysta bārnim“ eisti latgaliskus vuordus — *Vierslyzga*, *Vydslyzga* i *Dybynalyzga*... Viļuonīšu puorsoku varūņu vuordūs nav cytu latvīšu antroponimikys īspaida, ir iztykts ar sovim volūdys leidzeklim, i tys vēļ reizi aplīcynoj latgalīšu rokstu patstuoveibu. Asociativuo leidzeiba ar cytu indoeiropīšu tautu folkloru nav nūlīdzama.

Latgalīšu personu vuordi kai krystomī vuordi

Latgolys latvīšu (= latgalīšu) personu vuordi Stefanejis Uļanovskys pietnīceibys laikūs piļneibā sakreit ar tradicionalajim katuoļu krystomajim vuordim. Latgalīšu vuordi veidoj sovu sovpateigu antroponimu grupu, kur

storptautyskais, universalais sasavejs ar lokalū, nacionalū. Deļ latgalīšu vīndabeiguos konfesionaluos pīdareibys jūs agruokuo personu vuordu sistema vairuok leidzynojās pūļu i lītaunīku antroponimu kūpumim, koč, kai paruoda Klāva Siliņa pietejums (Siliņš 1990), daļa personu vuordu sakreit vysim latvīšim. Latgalīšim tipiskī krystomī vuordi skaitomi bazneicu gruomotuos, arhivu materialūs, latgalīšu kalendarejūs, dailliteraturā i tml., smolkuok itei sistema cikom kas nav pieteita (studeju par Sibira latgalīšu personu vuordim naseņ publiciejuse roksta autore (Leikuma 2008: 43–80)). Vyspuorlītojamūs latvīšu kalendarūs specifiskuoki latgalīšu prīškvuordi napasaruoda, koč atrast jūs byutu na gryuši atteiceigūs laiceiga i goreiga rakstura olūtūs (var vērtīs: Strods 1933, 193–201, Teicit Kungu 1986, 537–542 (= 2008[3]: 480–485) voi kurū naviņ katuoļu kalendari). Taidi, Vydzemis i Kūrzemis latvīšim pa lelai daļai naparosti, a Latgolys (nazkodejuos pūļu Inflantejis, vāluok — Vitebskys gubernis latvīšu dalis) ļaudim dajiukti, jūs metrikūs aizraksteiti i sadzeivē līituoti personu vuordi nūsastyprynovuši leidza ar katuoļu ticeibys pījimšonu. Daudzys paralelis latgalīšu katuoliskajim personu vuordim i jūs sistemys veiduošonuos mehanismam var atrast lītaunīku volūdnīka Zigma Zinkeviča monografejā „Lietuvių asmenvardžiai“ (Zinkevičius 2008: 341–486), piec kuo izguojs i atseviškys populars izdavums (Zinkevičius 2010), taipat cytūs onomastu pietejumūs.

Myusu dīnuos Latgolys voi latgaliskys izaceļšonys ļaužu vacī katuoļu krystomī vuordi (par taidim — Leikuma 1994) koč cik stabili turīs vēļ tamā paaudzē, kurai niule ap 50–60 godu i vairuok. Latgolys latvīšu antroponimiskuos sistemys patstuoveiba i sovpateiba izaglobova da pat 20. g. s. 2. pusei, kod t. s. padūmu godūs suocēs vysu Latvejis pušu kulturvidis niveliešonuos, vacūs tradiceju gaisšona, kulturys atškireibu izaleidzynuošona. Deportacejis i kolektivūs saimisteibu (kolhozu, sovhozu) veiduošona veicynova ļaužu sasamaiseišonu, atsaļšonu nu Bazneicys. Vysumā vēļ stabilajā Latgolys latvīšu katuoļu pasaulī suocēs tradicionalūs katuoļu Bazneicys kalendareja vuordu nūmaineišona ar cytim — puorejim Latvejis nūvodim vairuok rakstureigim (taipat kai 20. g. s. izskaņā aizasuoce i nasabeidz latvīšu pīsamāruošona Rītumeiropys vaļstu vierzeibai i kulturys tradicejom, pasaļaušona angļu volūdys īspaidim). „Vacūs“ vuordu deļ sovu atlašu ļauds vaira naizalaseja, i Bazneica nikuo korigēt vaira navarēja, kai tik pi īstyprynuošonys. Volūdneica Daina Zemzare (1971: 128) ruoda, kaidus sovus „namodernūs“ vuordus vīna daļa ļaužu 20. g. s. 60.–70. godūs steidz puormeit pret cytim, i pamatā tī ir tradicionalī katuoļu krystomī vuordi.

Latvīšu kalendaru kalendarejus papietejūt uzmaneiguok, radzams, ka 19.–20. godu symtu mejā konfesionaluo navīndabeiba kūpeigajā latvyskuos kulturys apritē, kurei i tūlaik ir vysā nūsaceita, īvāruota cīšuok — vairuokūs kalendarūs katuoļu krystomī vuordi pasaruoda pi ļutaru (luteraņu) i pareizticeigūs prīškvuordu. Tai, saceisim, Eduarda Zīslaka „Latviešu kalenderī“ iz 1879. goda (LatvK) sūpluok radzamys divejis ailis: „Luteru wecais kalenders“ i „Katuļu kalenders“. Obeju kalendareju saturā atsaškir i personu vuordi, i svietejamuos dīnys voi jūs nūsaukumi. Katuoļu pīmynamūs personu vuordi kalendarā dūti genitiva formā. Sal.[2]:

P. *Jaunā gada d. — Jaunagoda dīna*;
O. *Ābels un Sets — Makara Opata* ‘abata’;
T. *Enoks i Dan.⟨iels⟩ — Jenf. ⟨Jenovefas⟩ Jumpr.⟨ovas⟩, Dan.⟨ieļa⟩ Nūm.⟨ūceita⟩*;
C. *Metuzalems — Titusa Veiskupa*;
P. *Sīmanis — Telesf.⟨ora⟩ Papeža* ‘pavesta’ *Nūmūc.⟨eita⟩*;
S. *Zvaigznes d. — Treju Kieniņu ⟨dīna⟩*.

Sovukuort katuoļu kalendareja vuordi i nūtykumi saskaņ ar agruoku laiku Latgolys latvīšim gataveitūs izdavumu ziņom (sal., pīmāram, itū pošu nedeļu ar G. Manteifeļa kalendara 1866. godam kalendareju: 1. *Jaunagoda dīna*, 2. *Makara Opata*, 3. *Danieļa Nūm. un Jenowefas Jumpr.*, 4. *Tytusa Veiskupa*, 5. *Telesfora Papeža Nūmūceita*, 6. *Treju Kieneņu* (GM 1866: 4).

Pamonoms i tys, ka nazkodejūs Latgolys latvīšim dūmuotūs kalendareju mienešu aileitē pi vuordu sadalejuma pa nedelis dīnom stuov raksteits — „Dinys wordi“ (GM 1866) voi „Dīnu vōrdi“ (KK 1940, Tzkal 1947 i c.), i svinēt ci kai cytaiži atzeimuot, izceļt sovu t. s. vuorda dīnu cytu dīnu vydā Latgolys latvīšim nabeja pījimts. Prūtama līta, ka laika skaiteišonā pīminēja Bazneicys svātūs vuordus (sokūt: *iz Juoņa dīnys*, *zam Petrinis*, *ap Anis dīnu*, *Mikeļdīnā*, *Vysūs Svātajūs* i tml.) voi Bazneicys svātkus i svietejamuos dīnys (*ap Aizgavieni*, *Palnu dīnā*, *iz Vosorys svātku*, *zam Pokrova*), i vysim beja skaidrys, par kurū laiku ir runa. Bazneicys svātūs voi jim pīleidzynuotūs personu vuordi kai vīneigī skaitomi goreiga, vāluok laiceiga satura latgalīšu gruomotuos, kalendarūs, cytūs izdavumūs.

Dīnu vuordi „Goda svātkūs“

Ar vuordim saisteituos dīnys jom rakstureigā koņtekstā pasaruoda Stefanejis Uļanovskys trilogejis „Pūļu Inflantejis latvīši“ 1. dalis nūdaļā „Goda svātki“ („Uroczystości doroczne“; 54.–76. pl.). Atseviški teik apraksteita Jura dīna (*święty Jerzy*) i Juoņa dīna (*święty Jan*). Ar mitologis-

[2] Pīmārūs raksteiba myusdīniskuota, saeisynuojumu papyldynuojumi pīvīnuoti styurainajuos īkovuos.

kūs personažu voi Bazneicys svātūs vuordim apceriejumā saisteitys vēļ i cytys dīnys.

Goda gūdu aproksts suocās ar Jezus Kristus pīdzimšonys svātkim voi tai sauktajim Zīmyssvātkim. Pietneica pastuosta, kas pi vītejūs ļaužu ir *Kūču dīna*, kas *kūčys* i kai juos gatavej, par *kaladu lauzšonu*, par jaunūs meitu varažeišonu i vysaidim ticiejumim, kū vāluok breineigi atdzeivynoj vīns ūtrys literats. Tymūs laikūs ļauds ticēja, ka Zīmyssvātku naktī iudiņs palīk soldons, ka lūpi runoj, i tml. Pi itūs svātku S. Uļanovska pīmiņ Sv. Stepuona (*święty Szczepan*) dīnu, kurei ir 26. decembrī, tūdīn jau var ēst i prīcuotīs da valis, īt čyguonūs. Niule Sv. Stepuona vuorda viļuonīši saisteibā ar čyguonim voi bārnu rūtaļom, kuramuos taipat nūteik īsajussšona vysaidūs tālūs, vaira nadaudzynoj, koč auzu svieteitu iz bazneicu nas pa vacam. Čyguonūs īšonu, puorsataiseišonu par jim i vysaidys izadareišonys S. Uļanovska aproksta plotai, taipat citej čyguonu dzīsmis (ar divejaidu pīdzīduojumu — *kaladō*, *kaladō!* i *tandarō*, *tandarō!*) i smolkai izstuosta par bārnu rūtaļom, saceitū ilustrādama ar tekstim. Vysā sasajaukuši jau ir tuoleji seņču i kristticeibys nastī prīškstoti par lītom i paruodeibom, aprokstā pīmynāts vacvacs seņču dīvs *Jumola* — jū autore saleidzynoj ar cytu tautu *Jumalu* (57.–58. pl.) — i *Jumaleņa* (bārnu spēlē „Svuoti“, 62. pl.), cytuos rūtaļuos „īsaisteituos“ personys ir *Sv. Juoņs* i *Madale ar Tekli*.

Cīši svareiga dīna pietejamā apleicīnē asūte Sv. Jura dīna, pi juos autore izstuosta par pyrmū gonu dīnu i pīguļu ar vysom izdareibom, kuruos labi atsakluoj seviškā „Pīguļas dzīsmē“. Iz tīni pīguļnīka radzeņš sauc vysu soluonu, nabeigdams skandynuot sova *tuli, tuli, uz pīguli!* Itamā garajā nazynoma autora saceriejumā Sv. Juram teik davīreita zyrgu ganeišona, jūs pīganeišona par tuklim, dreizim, styprim, skaistim, uobulainim, jūs sorguošona nu vylku, zagļu i slimeibu. Tys zeimoj, ka 19. g. s. beiguos Latgolā ir dzeiva vēļ vīna Sv. Jura funkceja — zyrgu patrons. Apraksteitys i cytys Sv. Jura dīnys aktualitatis — *pontuogs*, *rumyluošonuos*.

Stuosteidama par Sv. Juoņa dīnu, S. Uļanovska roksta, ka latvīšim juos sagaideišona nūteik ar lelu trūksni, ļauds dzīd vysu nakti, pa stuoškim meklej aizglobuotuos naudys, laiž vaiņukus *klusā iudinī*, kur nav straumis. Viļānu pogostā gunkuru vaira nadadzynoj, kam bazneickungi aizlīdze, tik ar dzīsmem i vaiņukim staigoj vysleidza, cikom sagaida, kai *sauleite rūtoj* (pīdzīduojums vysom dzīsmem vystik ir *leigo, leigo!*). Ilustracejai pietneica citej 12 Juoņa dīnys dzīšmu, saukdama juos par *pieśni świętojańskie*, koč ar Sv. Juoni Kristeituoju sakaru tamuos īraudzeit pagryuši. Paraugam — 4 tautysdzīsmis nu 74. pl. originala nūdrukuojumā (vērtīs 1. att.). Dzīsmeitē ar 8. nr. radzams vītejais *Pītera dīnys* nūsaukums — *Petrine*, tai itū svietejamū dīnu daudz kur Latgolā sauc pa šudiņ dīnai.

6.

O Joniejti, Dîwa dâłs,
lejgo, lejgo!
Ku tu wiedi wazumâ?
lejgo, lejgo!
Pujszim rûtu, miejtam rûtu,
lejgo, lejgo!
Pujszim caŭniu capuriejtias,
lejgo, lejgo!
Miejtam ziejlu wajniucienius,
lejgo, lejgo!

7.

Joniejts goja par kalnieniu,
lejgo, lejgo!
Zolu nosta mugorâ,
lejgo, lejgo!
Joniejts siad' lipieniâ,
lejgo, lejgo!
Jonia barni zarieniûs,
lejgo, lejgo!

8.

Joniam sîwa izgajsusia,
lejgo, lejgo!
Jonia-dîna wokorâ,
lejgo, lejgo!
Ab Piatrini acaroda,
lejgo, lejgo!
Notritiâs gulejusia,
lejgo, lejgo!

9.

Joniejszam, brolejszam,
lejgo, lejgo!
Trejs biedienis wosorâ,
lejgo, lejgo!
Zaczi, kaczi aŭzys edia,
lejgo, lejgo!
Lîtuńc joja laŭdawieniu,
lejgo, lejgo!

6.

O Janku, Boży synu,
lejgo, lejgo!
Co ty wieziesz w wozie?
lejgo, lejgo!
Chłopcom strój (weselny), dziewczę-
[tom strój (weselny)
lejgo, lejgo!
Chłopcom z kuny czapeczki,
lejgo, lejgo!
Dziewczętom paciorkowe wianeczki,
lejgo, lejgo!

7.

Janek szedł przez góreczkę,
lejgo, lejgo!
Trawy brzemię na grzbiecie,
lejgo, lejgo!
Janek siedzi na lipce,
lejgo, lejgo!
Jana dzieci na gałązkach,
lejgo, lejgo!

8.

Janowi żona zgubiwszy się,
lejgo, lejgo!
W Jana dzień wieczorem,
lejgo, lejgo!
Około Piotra znaleźli,
lejgo, lejgo!
W pokrzywach spawszy,
lejgo, lejgo!

9.

Jankowi, braciszkowi,
lejgo, lejgo!
Trzy biedki na wiosnę,
lejgo, lejgo!
Zające, kaczki owies jadły,
lejgo, lejgo!
Zmora tłukła żonę,
lejgo, lejgo!

Trilogejā pīmynāts nazcik mitologiskūs personažu — i trilogejis 1. daļā pi goda svātku aproksta, i vāluok. Pi *appļuoveibu* S. Uļanovska izstuosta par *Jumu*, *Juma kiuleiti* i izdareibom ap jū, tautysdzīsmē pasaruoda i *Jumaleņa*:

Juma saŭcia Jumaleniś
Iz akmienia stoŭadama,
Aza-saŭcia Jumalenia
Tiejrumienia galenia. (76. pl.).

Mitologiskuos byutis daudz reižu pasaruoda i 2. dalis dzīsmēs, nūsauksim ite vysys ar nalelim citatim līituojuma ilustracejai:

Juma, *Jumaleņa*	Juma saŭcia Jumaleniś; Łobs wokors jumalenia
Dīvs, *Dīveņš*	Pyutit guni, lauzit skolu, Laidit Dīva ustabā, Dīveņš stuov aiz vuorteņu Nūsveidušu kumeleņu
Laime, Laimeņa	Žāłoj, Dīus, žałoj łājmia; Kur, Laimeņ, tu stuovieji?; Paļdis soku Laimeņai
Dīva dāli i *Saulis meitys*	Kur palyka Dīva zyrgi? Dīva dāli nūjuoja Saulis meitys pracātu!; Saulis meita velējās, Iz laipenis stuovādama

Pyrmskristīteibys *Dīva* i *Muorys* vuordi ļaužu apziņā i folklorā sasajaukuši ar katuoļu *Dīvu, Dīveņu* i *Muoru* (*Sv. / meiluo Muora*), koč *Dīvs Kungs* i *Jumprova Marija* (*Jumprowa Marja*) ir pīmynāti i skaidrā koņtekstā. Tai materialu 2. daļā ir „Dīva dzīsmis“ („Święte pieśni“) ar sirsneigu folklorys tekstu par Kungu Jezu, kurs tāluots kai globojams bārns Jezeņš, kurs jau pīdzeivovs sovys mūkys. Sv. Muora jū ītyn paladzeņā i nūnas iz Dīva bazneiceņu, nūdūdama eņģelim šyupuošonai (runojūt viļuoniskuok, kai i tekstā, — leiguošonai). Kotru dzīsmis ryndu pavoda pīdzīduojums: *Jezeņu, Jezeņu!* Vuordu *Dīvs* Uļanovska vysur rakstejuse ar lelū suokuma burtu (*ar Diwu*; *Ok, Diwień, i-świd' mań i utru liziejcieniu!*), *Laime*, *Laimeņa*, *Saulis meitys* — ar mozū. Materialūs atrūnami itaidi Bazneicys svātūs vuordi: *Sv. Muora*, *Sv. Juoņs*, *Sv. Jurs*, atseviški pūliski i *Św. Szczepan*. Aprokstā atguodynuots tradicionalais katuoļu sveicīņs — *Łaj byŭś pagudynots Jezus Krystus!*

Pīmynāti i ļauna dareituoji: *Valns, Ļucipers*, *Judašs*.

Bazneicys svātī i svieteigī

Dīnu vuordi agruokajūs kalendarejūs atguodynova gūdynojamūs Bazneicys svātūs, mūcinīku voi kai cytaiži par jūs seviškim nūpalnim Bazneicys, ticeibys i ciļvēcis lobā pīmynamūs ticeigūs ļaužu vuordus. Tys tyka nūsprīsts Tridentys koncilā (1545–1563) (Zinkevičius 2008: 344); koncilam beidzūtīs, izdūti vairuoki dekreti, jūs vydā — i par svātūs i relikveju gūdynuošonu (Trūps 1992: 222). Par Romys katuoļu Bazneicys svātajim, jūs pīminiešonys dīnom i nūpalnim ziņu atrast na gryuts — var skaiteit i drukuotūs olūtūs (saceisim, Broks 1995), i internetā (saceisim, http://www.catholic.lv/main.php?parent=168). Svātūs dzeivu aprokstu natryukst ni katuolim, ni cytu konfeseju puorstuovim. Romys katuoļu Bazneicys svātūs cyldynuošonai, tyvuokai īpazeistynuošonai ar jūs dzeivem žurnals „Katōļu Dzeive“ 2012. goda janvarī suocs jaunu sereju — „Kristus dzīvo savos svētajos!“ (iz žurnala beigu vuoka).

Kod Bazneicys svātūs i svieteigūs kuortā tyka īcaltys jaunys personys, vuordu kalendarejūs na tik viņ palyka vairuok, jī suoce i atsakuortuot. Vīnlaiceigi tei beja leluoka bārna vuorda izalaseišonys vareiba deļ krystāva ar krystamuoti. Jaunpīdzymušuo kristeišona agruok beja svareigs saimis nūtykums, koč olpom pi pavysam nalelys materialuos rūceibys, i ari krysta vacuoku pīnuokumi beja nūpītni — nūteikūt kaidai nalaimei ar krystabārna dzymdynuotuojim, jūs funkcejis bārna audzynuošonā puorjēme krystāvs ar krystamuoti. Ļauds ticēja tam, ka, „pi krysta“ sajimdams atteiceigu Bazneicys kalendareja svātuo voi svieteiguo vuordu, bārns reizē daboj i sova aizbyldātuoja voi patrona, simboliska sorga vysai ituo pasauļa dzeivei. Na par veļti katuoļu litanejā par vysim svātajim piec kotra nūsauktuo skaņ lyugums: *Łyudź tu Diwa por mums! / Łyudzit Diwa por mums*! (agruok); *Lyudz(-it) Dīvu par mums!* (niule; puorvaļdejuma forma pamaineita iz akuzativa). Bārnim jūs vuordi vysbīžuok datyka nu tāva ar muoti voi jūs bruoļu ar muosom, nu vacvacuoku voi pat agruok myrušūs bruoļu i muosu. Reizem bārna vuordu izalaseja tik krystāvs ar krystamuoti — jim itamā ziņā beja lela nūsaceišona, bārna dzymdynuotuoju jī varēja i naklauseit. Par izdareibom, koč i na par bārna vuorda izalaseišonu, piec bārna pīdzimšonys roksta i Stefaneja Uļanovska (2011: 32–34).

Kai sovūs etnografejis materialūs paruoda pietneica, taida tradicionalūs Bazneicys kalendareja vuordu izalaseišona na vysod beja optimala i dzymdynuotuojim voi pošam nūkristeitajam na vysod nese tik prīcu. Pi vītejūs ļaužu runys raksturuojuma trilogejis suokumā S. Uļanovska pastreipoj, ka vītejūs ļaužu mutēs leidzskaņs *h* puorsavierš par *g*, *ch* — par *k*, *f* — par *p*, tik bazneickungi, ituo apstuokļa naīvāruodami, vysleidza krysta bārnus vuordūs, kurī suocās ar nūsauktajim leidzskanim, tai golā izīt *Pilips*

(*Pilip*), *Praņcišeks* (*Pranciszek*), *Pilemonija* (*Pilemonja*), *Gelena* (*Gielena*) i tt. Tepat pariņdis pīzeimē Uļanovska pastuosta, ka nacik seņ vīnā draudzē nazkuram puikai pi kristeibu īlykts vuords *Faustyns*, kurs dreiži puorsavierts par *Pautinu* (skaiti: *pauteņu*) — vuordu ar nakaunisku nūzeimi, partū muote aiz lela sirds ryugtuma prasejuse Dīva, kab bārns lobuok nūmiertu: jai bejs kauns, ka bārns nūsaukts tik brīsmeigi (14. lpp.). Patīseibā personys vuords *Faustyns* saistoms ar latiņu *faustus* 'laimeigais', tik biedeiguo muote jau tuo navarēja zynuot — izagleituošonys laiks deļ Latgolys latvīšu vēļ nabeja daguojs...

Lelai daļai Bazneicys svātūs voi jim pīleidzynuotūs ļaužu vuordu ir sova simboliskuo nūzeime: Sv. Jezups — lobs saimis tāvs i amatnīku aizstuovs, koč „Litanijā uz svātū Jezupu" juo nūpalnu i paļuoveibys iz juo īmaslu uzskaitejums ir daudz garuoks (Teicit Kungu 1986: 138–139). Sv. Jezups ir daudzu Latvejis katuoļu bazneicu patrons. Sv. Jurs ir bruninīku aizstuovs i, kas, pasasokūt bazneicu obruozim, Latgolā zynoms vēļ vairuok, — eļnis pyuča izvarātuojs, a Uļanovskys materialūs skaidri pasaruoda juo kai zyrgu patrona lūma (sal. ar Līdeks 1991: 155). Sv. Cecileja ir Bazneicys muzykys aizbyldātuoja, Sv. Luceja — ocu sliminīku aizbyldātuoja i reizē gaismys simbols. Jaunuo izdavuma „Teicit Kungu" (2008) nūdaļā „Dzīsmes Dīva svātūs gūdam" atrūnami dzīšmu veļtejumi vairuokim svātajim: Jezupam, Mikeļam, Ontonam, Pīteram, Juoņam Kristeituojam, Stanislavam, Juram, Andryvam, Fraņčam, Terezei, Agatai, Cecilejai. Cyta svātuo vuords, pītyvynuots svareigom ļaužu vajadzeibom, palyka tik pazeistams, ka jū zynova lels i mozs. Sv. Agatys dīnā pasvieteita maize i iudiņs sorgova sātys guņsgrāka laikā, beja par sorgu i celinīkam. Sv. Agata kai vīna nu pyrmūs ītykuse i latgalīšu veiduotajā katuoliskajā literatūrā. Tai bazneickunga Mikeļa Dukaļska vēļ latiņu drukys aizlīguma laikā sastateitajā gruomotā „Gorejga majze del' ticejgim katolim" (Gorejga majze 1901: 57) apraksteits, kai Sv. Agata, byudama jau myruse, izgluob ļauds nu vulkana vardūšuos guņs — lavys (vērtīs ituo nūtykuma aprokstu 2. att.).

Na vysom katuoļticeigajom tautom vīnaiži svareigi beja vīni i tī poši svātī, tai Sv. Lucejis gūdynuošona Latvejā jaunu gaitu suokuse, nūsaverūt nu zvīdru, a, saceisim, Sv. Izidors-oruojs Latgolā gūdynuots jau agruok, acimradzūt tykdams plotuok pazeistams caur Gustava Manteifeļa kalendarim. Katuoļu ticeibys izplateiba i juos nastuo kultura daudzejuos zemēs i tautuos ir ar sovom vītejom niaņsem, partū 1969. godā katuoļu Bazneica ir puorguojuse iz jauna kalendareja, kurymā īļimti „golvonī" svātī i jim pīleidzynuotī nu vysu pasauļa molu, tai veidojūt unificātu nūteiktā dīnā pīmynamūs personu sarokstu.

Sv. Agata ir atzejta par Sorgotoju nu guns. Jau tiulen utrajá godá pec jos noves, kad Etnas kolns soka izvemt brismejgu ļeļu guni, Katanijas dzejvotoji liudzia Diva caur sv. Agatu izglobt jus nu nelajmes. Stovuklis bej brismejgs. Guns ar vinu vajrok soves ora nu kolna. Zeme isoka tricet. Peçok kolns jemia svajdet nu sevis ora ar ļeļu rejbini nukorsušus akminius. Ti jau skreja uz mista pusi; rejzé ar tim akminim soka litis uz pilsatas pusi ļeļa un korsta šķejstuma straume, kuru sauc par ļavu. Visim biutu atnocs gols, jo sv. Agata nebiutu izliuguse nu Diva apsaţaļošonas. Raug, kajds brejnums nutika. Kad visi kristejti un pogoni saskreja pi sv. Agatas misas, karšķi liugdami globšonas ar rejzi zemes tricešona aprima, brismejgajs kolns nuklusa, un gunejgo sveçu straume atsagrizia. Kaj brejnejgs ir Divs ikš sovim Svatim!

2. att.

Litaneja iz Vysim Svātajim

Litaneja ir katuoļu lyugšona, kurū veidoj daudzkuorteiga apžāluošonys praseišona nu Dīva (i kai Sv. Trejadeibys), taipat Sv. Marijis i cytu svātūs pīsaukšona, kab lyudziejus pi Dīva aizbyldātu jī. Litaneja iz Vysim Svātajim ir breineiga līceiba par tūs personu vuordim, kuruos caur lyugšonu Latgolys katuoļu apritē tyka daudzynuotys vysvairuok. Leidza ar tū dzymdynuotuoji i krystavacuoki itūs svātūs vuordu deļ sovu atlašu varēja gribēt vysupyrmom kuortom. Taidu vuordu ir vairuokys desmitis.

Myusu dīnuos, saleidzynojūt ar 19. g. s. suokumu (sal. tabulā), litanejā pīsaucamūs personu lūks ir pacīš mainejīs, koč pasapyldynovs nadaudz. 1986. g. (= 2008. g.) lyugšonu i dzīšmu gruomotā „Teicit Kungu!“ īkovuos aiz vairuoku svātūs vuordu, kab jūs lobuok atškiert nu cytu, par jim teik pasaceits vēļ kas naviņ. Saleidzynuojumā teik izlaisti vyspuoreigi pīmynātī svātī (kai *vysi svātī apostoli* i tml.); vuordi raksteiti taidā seceibā, kaidā jūs atteiceigā laikā dīvalyudzieji izsauce litanejā.

DzSw 1820: 195–198	DzSw 1833: 190–192	Teicit Kungu 1986: 141–143; 2008: 118–120
Swatays Mikiels	*Swatays Mikiels*	*Svātais Mikeļ, Gabrieļ un Rafaeļ*
Swatays Gabriels	*Swatays Gabriels*	*Svātais Abraham*
Swatays Rafaels	*Swatays Rafaels*	*Svātais Mozu*
Swatays Jońs krystitoys	*Swatays Jońs krystitoys*	*Svātais Elij*
Swatays Jezups	*Swatays Jezups*	*Svātais Jezup*
Swatays Pieters	*Swatays Pieters*	*Svātais Jōņ Kristeitōj*

Swatays Powuls	*Swatays Powuls*	*Svātais Pīter un Pōvul*
Swatays Andryws	*Swatays Andryws*	*Svātais Andrej*
Swatays Jâkubs	*Swatays Jakubs*	*Svātais Jōņ un Jākub*
Swatays Jońs	*Swatays Jońs*	*Svātais Tomas*
Swatays Tumasz	*Swatays Tumasz*	*Svātais Matej*
Swatays Jàkubs	*Swatays Jâkubs*	*Svātais Lukas*
Swatays Filips	*Swatays Filips*	*Svātais Mark*
Swatays Bartuls	*Swatays Bartuls*	*Svātais Barnaba*
Swatays Mateusz	*Swatays Mateusz*	*Svātō Marija Magdalena*
Swatays Sieymans	*Swatays Sieymans*	*Svātais Stepōn*
Swatays Tadeusz	*Swatays Tadeusz*	*Svātais Ignat (nu Antiochijas)*
Swatays Matieys	*Swatays Matieys*	*Svātais Polikarp*
Swatays Barnaba	*Swatays Barnaba*	*Svātais Justyn*
Swatays Łukasz	*Swatays Łukasz*	*Svātais Laurencij*
Swatays Markus	*Swatays Markus*	*Svātais Ciprian*
Swatays Stopons	*Swatays Stopons*	*Svātais Bonifacij*
Swatays Łaurs	*Swatays Łaurs*	*Svātais Tomas (Beket),*
Swatays Wincents	*Swatays Wincents*	*Svātais Jōņ (Fišer) un Tomas (Mor)*
Swatays Woycieks	*Swatays Woycieks*	*Svātais Pōvul (Miki)*
Swatays Stonsławs	*Swatays Stonsławs*	*Svātais Izāk (Žog) un Jōņ (nu Brebefas)*
Swatays Wacsławs ⟨Tai!⟩	*Swatays Wacławs*	*Svātais Pīter (Šanel)*
Swatays Florians	*Swatays Florians*	*Svātais Kārli (Lvanga)*
Swatays Fabians un Sebastyans	*Swatays Fabians un Sebastyans*	*Svātō Perpetuja un Felicita*
Swatays Jońs un Powuły	*Swatays Jońs un Powuły*	*Svātō Agnese*
Swatays Kozma un Damians	*Swatays Kozma un Damians*	*Svātō Marija (Goreti)*
Swatays Gerwazy i Protazy	*Swatays Gerwazy i Protazy*	*Svātais Leon un Gregor*
Swatays Silwesters	*Swatays Silwesters*	*Svātais Ambrozij*
Swatays Gregors	*Swatays Gregors*	*Svātais Hieronim*
Swatays Ambroży	*Swatays Ambroży*	*Svātais Augustin*
Swatays Augustins	*Swatays Augustins*	*Svātais Atanazij*
Swatays Jeronims	*Swatays Jeromins* ⟨Tai!⟩	*Svātais Bazilij un Gregor (nu Naziances)*
Swatays Mortins	*Swatays Mortins*	*Svātais Jōņ Chrizostom*
Swatays Mieykoły	*Swatays Mieykoły*	*Svātais Mōrteņ*
Swatays Kazimiers	*Swatays Kazimiers*	*Svātais Patrik*
Swatays Benedykts	*Swatays Benedykts*	*Svātais Ciril un Metodij*
Swatays Ontons	*Swatays Ontons*	*Svātais Kārli (Boromej)*
Swatays Dominiks	*Swatays Dominiks*	*Svātais Francisk (Salezīt)*
Swatays Bernards	*Swatays Bernards*	*Svātais Pij (Dasmytais)*
Swatays Franciszeks	*Swatays Franciszeks*	*Svātais Ontōn*

Swatays Ignats	*Swatays Ignats*	*Svātais Benedikt*
Swato Ania	*Swato Ania*	*Svātais Bernard*
Swato Marya Madala	*Swato Marya Madala*	*Svātais Francisk un Dominik*
Swato Agata	*Swato Agata*	*Svātais Tomas (nu Akvinas)*
Swato Cecilia	*Swato Cecilia*	*Svātais Ignat (nu Lojolas)*
Swato Katra	*Swato Katra*	*Svātais Francisk (Ksaverij)*
Swato Zola	*Swato Zola*	*Svātais Vincent (nu Paula)*
Swato Jadwiga	*Swato Jadwiga*	*Svātais Jōņ Marija (Vianej)*
Swato Ilża	*Swato Ilźa*	*Svātais Jōņ (Bosko)*
Swato Borbuła	*Swato Borbuła*	*Svātō Katrīna (nu Sjenas)*
		Svātō Terezija (nu Avilas)
		Svātō Rūze (nu Limas)
		Svātais Ludvig
		Svātō Monika
		Svātō Elizabete (nu Ungarijas)

Kai var sprīst nu itūs sarokstu, aizbyldātuoju uzskaitejums palics „steivuoks“, vaira „oficials“, patīseibā — tyvynuots latvīšu literarajai volūdai. Tai *Andryva* vītā ir *Andrejs* (koč Teicit Kungu 2008: 393 suocās dzīsme „Uz svātū Andrivu“), *Francišeka* vītā *Francisks* (koč turpat 394. pl. skaitoma „Svātō Franča himna“). Pādejū var saprast kai pūliskuo īspaida mazynuošonu, pa tam litanejā *Tumaša* vītā ir *Tomass*, *Mateuša* vītā *Matejs*, *Lukaša* vītā *Lukass*. Parkū agruokuo *Laura* vītā otkon ir *Laurencijs*, saprast jau gryutuok. Nu litanejis izjimti pūliski raksteitī vuordi *Gerwazy i Protazy*, *Ambroży* (tautā — Ambrožs) nūmaineits pret *Ambrozijs*. Izmainis ir i sīvīšu vuordūs: *Marijis Madalis* vītā ir *Marija Magdalena*, a *Anis* (< *Anna*), *Zolis* (< *Zofija*), *Iļžys* (< *Elizabete*) i *Buorbulys* (< *Barbara*) litanejā vaira nav. Žāļ, ka tai, izlaistī vuordi skaņ eisti tautyski — *Marija Madaļa*, *Aņa*, *Zole*, *Iļža*, *Buorbula*. Nav vaira i agreimi latvyskuotuo *Seimaņa* (< *Simons*), taipat *Stonslava* (< *Stanislavs*), koč gruomotys 391. pl. ir dzīsme „Uz svātū Stanislavu“.

Vēļ vairuok Bazneicys svātūs vuordu var īpazeit piec katuoļu kalendaru, kur, pīmāram, Tzkal 1947 ruoda pat pa 5, pa 6 vuordi vīnā dīnā. Sal. tū pošu janvara pyrmū nedeļu, kurei jau apsavārta piec GM 1866:

	GM 1866: 4	Tzkal 1947: 5
1.	*Jaunagoda dīna*	*Jauns Gods. K. Jezus apgraizeišona, Fulgentijs, Eufrozina, Konkordijs*
2.	*Makara Opata*	*Makarijs, Adelhards*
3.	*Danieļa Nūm. un Jenowefas Jumpr.*	†*Florentijs, Genovefa, j., Bertila*
4.	*Tytusa Veiskupa*	*Agejs, Akvilins un Eugenijs, mūc., Eufrazijs, Priscilijans*
5.	*Telesfora Papeža Nūmūceita*	*Emilijana, j., Telesfors, Balderichs*
6.	*Treju Kieneņu*	*Treju Kēneņu dīna, Viltrudis, Melanijs*

Pādejuo aina jau beja par raibu, jū vajadzēja vīnkuoršuot, kas i tyka padareits kalendarūs iz prīšku.

Personu vuordi i vuordu eisynuojumi

Latvīšu onomastiskajā literaturā par latvīšu personu vuordim, jūs izaceļšonu, variantim iz vysa vaira ziņu savuocs ir Klāvs Siliņš (Siliņš 1990), jū ar atseviškim pietejumim papyldynovuši volūdnīki D. Zemzare, L. Balode, O. Bušs, P. Balodis, R. Piņķe-Siliņa. Vystik vaicuojumu par t. s. oficialajim („pylnajim“) personu vuordim i jūs saeisynuojumim voi cytaidim puorveiduojumim (hipokorostikom) vēļ navar turēt par atrysynuotu. Piec VPSV 2007: 144 definicejis, par hipokoristiskom saucamys personys vuorda (parosti prīškvuorda) saeisynuotys voi kai cytaiži puorveiduotys naoficialys formys, kuruos nav deminutivi. Tik kū turēt par personys vuorda oficialu, kū — naoficialu formu? Personu vuordu vīnkuoršuošona latgalīšu (taipat kai cytu latvīšu (i cytu tautu)) rokstūs nūtykuse jau seņ: daļa myusu dīnu oficialūs resp. dokumentūs lītojamūs personu vuordu ir vacūs krystomūs vuordu saeisynuojumi voi cytaidi puorveiduojumi nu vairuoku volūdu: *Juoņs* < seņebr. *Jōhānān* ‘Jahve izklauseja, resp., Dīvs ir žieleigs’ (Siliņš 1990: 174; Zinkevičius 2008: 364); *Zuze*, *Zane* < *Zuzanna*, izlūkšņu *Zuzona*, *Zuzana* < seņebr. *šōšannā* ‘boltuo iudiņa lileja’ (Siliņš 1990: 340), *Šōsannāh* ‘lileja’ (Zinkevičius 2008: 385); *Ignats* < *Ignacejs* < latiņu *Ignatius*), lat. *ignis* ‘guņs’ (?) (Siliņš 1990: 158), *ignātus* ‘guneigais, līsmainais’ (Zinkevičius 2008: 432). Vystik ni *Juoņs*, ni *Zane* voi *Zuze*, ni *Ignats*, piec latvīšu onomastikys prīškstotu par hipokoristikom skaiteiti nateik.

Voi par hipokoristikom byutu saucami taidi tautā lītuotī vuordi, kaidus paruoda na tik litanejis voi svātuos dzīsmis, a i cyti olūti, īskaitūt S. Uļanovskys trilogeju? Latgalīšu literatūrā dominej tradicionalī katuoļu krystomī vuordi, kurī iz vysa bīžuok lītuoti saeisynuotā variantā: *Oņte* < *Ontuons* (izlūkšņu *Ontons*, *Ontans*); *Juze*, *Joze* < *Jezups*; *Mile*, *Miļa* < *Emileja*; *Brone*, *Broņa* < *Bronislava*; *Mare*, *Muora* < *Mareja* i tt. Ka bazneicys metrykūs aizraksteitais vuords ruodejuos par garu voi kai cytaiži nabeja pa pruotam, jis dreiži tyka pīmāruots lītuotuoju parūceigumam. S. Uļanovskys fiksātī personu vuordi i jūs saeisynuojumi ir tipiski centraluos Latgolys izlūksnem, cytuvīt Latgolā vuordi var byut puorveiduoti jau cytaiži: Uļanovskai *Izidors* > *Siders*, izlūksnēs vēļ i *Sidors*, *Sidars*; *Stanislavs* > jai *Tanslavs*, litanejā i daudzvīt cytur *Stonslavs*, izlūksnēs vēļ i *Stoņs*, *Stone*, *Stoņuks*, *Taņcs*; *Tekļa* var byut *Tece* i tml. Cyta hipokoristika nav tik vīgli atvadynojama iz pylnuo vuorda, saceisim, *Mase* ir eisynuojums nu vuorda *Mareja*.

Volūdnīki skaita, ka taidi tautā līstuotī personu vuordu varianti ir cīš svareigi: jī ir īplyuduši cytūs antroponimūs, kurī sovukuort saisteiti ar toponimim.

Stefanejis Uļanovskys etnografiskūs tradiceju vyspuoreigajā aprokstā dūtais jaunuo puora saukšonu pīmārs ruoda „naoficialūs“ latgalīšu personu vuordu „oficialumu“ — jī nūteiktā formā tyka aizraksteiti Bazneicā deļ saukšonu (piec Bazneicys agruokuos kuorteibys jauniči da laulobu nu ambonys teik izsaukti treis reizis). Ūtrom kuortom, pietneica ir fiksiejuse latgalīšu „dubultuos gruomotvedeibys“ paraugu: pūliskajā tulkuojumā (oficialuo puse) personu vuordi atsaškir nu krystomuo vuorda kasdīnys līstuojuma varianta, kurs varēja ītikt i dokumentūs:

> „Grib łaŭłotis Tansłaŭs, Pitiera Gajgalnika dałs jaŭns, ar Brigitu, Jonia Dyŭkstinia miejtu jaŭnu nu cima Biernanu, oba diwi paraf. Wilanu.
>
> Chcą zaślubić się Stanisław, Piotra Gajgalnika syn młody, z Brygidą, Jana Dyukstinia córką młodą, ze wsi Biernany, oboje z parafii Wielońskiej.“
>
> (40. pl.)

Pi krysta dūtajim personu vuordim ļaužu dzeivē beja svareiga vīta, daudzi dzeivova paļuoveibā iz sova patrona voi patronkys, ituo apstuokļa apspēle atrūnama daildorbūs i na tik latgalīšu. Klasiskys ir „Katōļu kalendara“ (KK 1940: 73–76) stuosts „13 lilijas“ — par Sv. Ontona paleigu jaunam Latgolys cansūņam, par kuruo jiutom beja pasasmiejuse boguota tāva meita Antonina voi, stuostā, Tonis jaunkuņdze. Beja gadīni, kod kristeituo vuorda pylnuo forma dzeivis laikā tai i natyka līstuota, pasaruodeidama tik dokumentūs. Cytai latgalīšu daļai eisynuotuo personys vuorda forma nūguojuse leidza i jūs pādejā gaitā (vērtīs 3. att.).

Vuordu ciļme

Te jaunys Amerykys vaira naatkluot — krystomūs vuordu etimologejis jau seņ kai teik skaidruotys i ir nūskaidruotys. Atsaškir tik atseviškys niaņsis, kai materials teik pīraksteits, rūnās naleli preciziejumi ciļmis skaidruojumūs. Latgalīšu bīžuok līstuotī krystomī vuordi ir seņebreju (*Odums*, *Juoņs*, *Jākubs*, *Jezups*, *Mareja*, *Anna*, *Zuzona*), greku (*Aleksandris / Aleksandra*, *Andryvs*, *Izidors*, *Jurs*, *Pīters*, *Stepuons*, *Agata*, *Zofeja*, *Tekle*, *Veronika*), latiņu (*Ontuons*, *Puovuls*, *Ignats*, *Viktors*, *Vincents*, *Emileja*, *Regina*, *Rozaleja*), germaņu (*Adoļfs*, *Aļberts*, *Aļfons*, *Ļudvigs*, *Adeļa / Adele*, *Jadviga*), slavu (*Boleslavs*, *Bronislavs*, *Stanislavs*, *Vladislavs*, *Kazimers*) ciļmis (par jim i cytim — i Leikuma 1994). Paraugam ite nazcik personu vuordu nu S. Uļanovskys materialu ar jūs ciļmis skaidruojumu piec diveju vuordineicu. Naleli papyldynuojumi — hipokoristiku deļ:

3. att.
Uzroksti Borkovys katuoļu kopūs
2011. g. vosorā

Meikuls (< *Mikeļs* < *Mihaels* < seņebr. *Mīkā'ēl* ‘Dīvam leidzeigs’) (Siliņš 1990: 238; Zinkevičius 2008: 372);

Siders (izlūksnēs vēļ *Sidors, Sidars*) < *Izidors* < gr. *Isis*, egiptīšu mitologejis dīvīte *Izīda* + *dōron* ‘duovona’ (Siliņš 1991: 172); nu latinizāta greku vuorda *Isidoreus*, kas zeimoj ‘dīvītis Isidis duovona’ (Zinkevičius 2008: 407). Ite var dūmuot i par boltkrīvu *Ciəap* īspaidu.

Tanslavs (< *Stanislavs*, pūļu *Stanisław*; seņslavu *stani* ‘palic par!’ + *slava* ‘slave’) (Siliņš 1990: 297; Zinkevičius 2008: 473);

Katra (< nu latinizāta greku vuorda *Catharina*, *Catherina*, kas sovukuort nu greku vuorda *Aikatherinē* ‘teiruo’ (Siliņš 1990: 192; Zinkevičius 2008: 411);

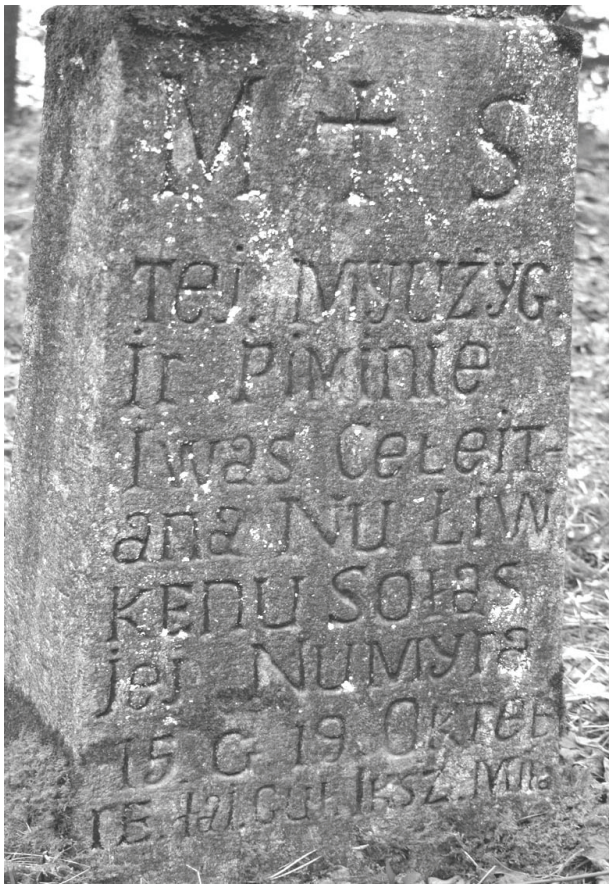
Madaļa (< *Magdalēna* < seņebr. ‘sīvīte nu Magdalys (piļsāta Palestinā) (Siliņš 1990: 224; Zinkevičius 2008: 371);

Mase (< *Marija* < *Mirjama* < seņebr. *mārā* ‘byut, turētīs pretim’ voi *mārar* ‘byut ryugtam’; **Marija** < *Mirjām* (Siliņš 1990: 242; Zinkevičius 2008: 371);

Tekļa, Tekle (< nu latinizāta greku vuorda *Thecla*: greku *theós* ‘Dīvs’ + *kléos* ‘slave’ ar pūļu starpnīceibu (Zinkevičius 2008: 420; Siliņš 1990: 304).

Nūbeigumam

Sovā leluokajā vairumā S. Uļanovskys etnografejis i folklorys materialu kruojumā „Łotysze Inflant Polskich“ („Pūļu Inflantejis latvīši“) aizraksteitī personu vuordi ir tradicionali katuoļu krystomī vuordi, kuramūs pasaruoda sova regularitate i līstuojuma bīžums, aplīcynojūt kuruo naviņ vuorda popularitati. Daudzi jūs nav — ap symts pīminiejumu kaidim 25 krystomajim vuordim. Bez jūs materialūs bīži daudzynuots Dīvs i Sv. Muora — i seņču, i kristticeibys izpratnē, taipat vairuokys mitologiskuos byutis. Puorsoku varūņu vuordu izguodā sūpluok pazeistamim krystomajim vuordim veiksmeigi lykta līstā tautys rodūšuo fantazeja, līstprateigi izmontuotys latgalīšu volūdys poteņcis.

4. att. Pīminieklis Īvai Celeitāns
Izvolta vacajūs kopūs

Latgolys latvīšu pasaukšonai līstuotūs personu vuordu kūpumam byutu vajadzeiga speciala, vaira detalizāta i vyspuseiga, apsavieršona. Arhivu metryku, atsevišku literarūs saceriejumu, etnografiskūs apcerieju-

mu antroponimi i pat kopu pīminiekļu attāli, iz kurūs natryukst i latgalisku uzrokstu (vērtīs 4. att.), taidam potencialam pietejumam labi nūder kai fona materials. Folklorys i etnografejis materialu apkūpuojums „Pūļu Inflantejis latvīši“ sova autentiskuma i piļneiguma deļ taidam nūdūmam ir seviški vierteigs.

Olūti i literatura

Broks 1995 — J. Broks. Svēto dzīves apraksti. Rīga, 1995.

GM 1866 — Inflantuziemies Łajkagromota aba kalenders uz 1866^{tu} godu kotram ir 365^{cas} dinas / Sast. un izd. G. Manteifelis. Rejgâ, [1865] (cenzura).

Gorejga majze 1901 — Gorejga majze del’ ticejgim katolim. Rejgâ, 1901.

KK 1940 — Katōļu kalendars 1940. godam. Divdesmitpyrmais goda gōjums. Rīga, 1939.

LatvK — Latweeschu Kalenderis ar bildehm uz 1879 gadu. Jelgawâ, [1878] (cenzūra).

Leikuma 1994 — L. Leikuma. Nu myusu vōrdu vēsturis // Tāvu zemes kalendars 1994. godam. Rēzekne, 1994. — 225.–232. pl.

Leikuma 2008 — L. Leikuma. Sibīrijas latgaliešu personvārdi laika griežos // LU Raksti. 728. sēj. Valodniecība. Rīga, 2008. — 43.–80. lpp.

Līdeks 1991 — O. Līdeks. Latviešu svētki. Latviešu svinamās dienas. Rīga, 1991 (pēc 1940. g. izdevuma).

Strods 1933 — P. Strods. Pareizraksteibas vōrdneica. Rēzekne, 1933.

SwDz 1820 — Gromota łyugszonu uz guda Diwa Kunga, ikszan Tryadibas winiga, wyssu swatokas Jumprawas Maryas un Diwa swatu. Ar dzismiem un eysu katoliszku mocieybu diel waiadzieybas łatwiszu iz drukowota. Połocka, 1820.

SwDz 1833 — Gromota łyugszonu uz guda Diwa Kunga, ikszan Tryadibas winiga, wyssu swatokas Jumprawas Maryas un Diwa swatu. Ar dzismiem un eysu katoliszku mocieybu diel waiadzieybas łatwiszku izdrukawota. Wilna, 1833.

Tzkal 1947 — Tāvu zemes kalendars 1947. godam. Ostoitais goda gōjums. Neuötting, [1946] (atļuove).

Teicit Kungu 1986 — Teicit Kungu! Lyugšonu gromota katolim. Rīga, 1986.

Teicit Kungu 2008 — Teicit Kungu. Rēzekne, 2008.

Trūps 1992 — H. Trūps. Katoļu Baznīcas vēsture. Rīga, 1992.

Uļanovska 2011 — S. Ulanowska. Pūļu Inflantejis latvīši, i seviški Rēzeknis apriņka Viļānu pogosta: Etnografiskys tāluojums. Reiga, 2011. (= S. Ulanowska. Łotysze Inflant Polskich. Część I, II, III. Kraków, 1891, 1892, 1895).

VPSV 2007 — Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca / Atb. red. V. Skujiņa. Rīga, 2007.

Zemzare 1971 — D. Zemzare. Piezīmes par mūsdienu latviešu personu vārdiem // Latviešu valodas kultūras jautājumi. 7. laidiens. Rīga, 1971. — 123.–142. pl.

Zinkevičius 2008 — Z. Zinkevičius. Lietuvių asmenvardžiai. Vilnius, 2008.

Zinkevičius 2010 — Z. Zinkevičius. Krikščioniško vardyno kelionė į Lietuvą. Vilnius, 2010.

The Personal Names of the Trilogy by Stefanija Ulanowska "Łotysze Inflant Polskich" (1891, 1892, 1895) in the Context of the Latgalian Antroponymics

At the end of the 19th century the Polish researcher Stefanija Ulanowska on the instructions of the Cracow Academy of Sciences gathered a very rich collection of ethnographic and folklore materials in the environment of Viļāni. The material and non-material culture of the local people — management practice, social life customs and folklore — are reflected in them.

The majority of the registered antroponyms in the materials traditionally is Catholic baptismal names in which the system in Latgale is homogeneous in general even up to World War II and for a time following it. A part of Latgalian personal names has remained unfamiliar for other Latvians; a lot of them have never appeared in the common Latvian calendars due to their specific character although in all times they have been shown for the Catholics of Latgale in the printed publications, Catholic calendaria. Still in the middle of the 20th century in these calendars names of days are spoken about, not name days as it is now. Earlier such names of days reminded names of the honourable saints of the Church, martyrs or names of believers to be remembered for some particular merits. When selecting such a Catholic name for one's child, the offspring received also the name of one's tutor, defender for the life of this world. A part of such names of the saints of the Church has already been used in course of time symbolically: Sv. Agata — a protector from fire, Sv. Jurs — a winner of the hell dragon, etc.

In the trilogy of S. Ulanowska quite a lot of mythological characters are found: *Juma* (*Jumaleņa*), *Dīvs* (*Dīveņš*), *Laime* (*Laimeņa*), *Dīva dāli*, *Saulis meitys*. The names of pre-Christian *Dīvs* i *Muora* have mixed up with the Catholic *Dīvs* (*Dīveņš*) and *Sv.* (or *meiluo*) *Muora*. *Dīvs Kungs* and *Jumprova Marija* have been mentioned also separately. *Jezeņš* has been folklorised from *Jezus Kristus*. In the ethnographic descriptions the researcher has paid a great attention to the days of Sv. Jurs (*św. Jerzy*) and Sv. Juoņs (*św. Jan*); while speaking about Christmas the day of Sv. Stepuons (*św. Szczepan*) is talked about when it was already allowed to eat as much as one wants to, to enjoy oneself and take part in mummering. At present the name of Sv. Stepuons during Christmas seems not to be mentioned in this meaning. The name of Sv. Jurs, in its turn, in the ethnographic essay is related to the first day when the cattle is driven to pasture and night-watch of horses at grass with all their activities. The doers of the evil: *Valns, Ļucipers*, *Judašs* have been mentioned in the description.

In the essay "Łotysze Inflant Polskich" most of all the male names *Juoņs* and *Pīters* have been used, more seldom — *Jurs*, *Meikuls*, *Odums*, *Aleksandris*/*Aleksandra*. Female names are less frequent, they have been used more seldom, *Tekļa* i *Muora* (*Marija*, *Marja*) have been mentioned more frequently. These personal names in folk songs often are used in the diminutive form: *Juoneits*, *Pītereits/Pītereņš*, *Jākubeņš*, *Tekleite.* A part of the antroponyms as registered by S. Ulanowska is typical abbreviations of the Latgalian personal names or the so-called hypocoristics: *Tanslovs* (< *Stanislavs*), *Siders* (< *Izidors*), *Madaļa* (< *Magdalena*), *Mase* (< *Marija*). As such they are typical for subdialects of the central Latgale,

in other places of Latgale they may be transformed in a different way (*Stonslavs*, *Stoņs*, *Stone*, *Stoņuks*, *Taņcs* (< *Stanislavs*), *Tece* (< *Tekļa*) and the like).

The Latgalian names (*kieneņš Grudiņs*, *meita Zibsnis*, *Juoņs Palnuruška*, *Zierneits*, *Vieja Juoneits*, *Vierslyzga* and the like) given to the heroes of fairy-tales confirm the permanence of the Latgalian antroponymics, its independence from the influence of other Latvians although associatively a lot of them do not differ from other Indo-European peoples.

A set of personal names used to name the Latvians of Latgale should need a separate, more detailed research. Antroponyms of particular literary compositions, ethnographic essays for such a potential research come in useful as a background material. The essay "Łotysze Inflant Polskich" due to its authenticity is especially valuable for such a purpose.

LIDIJA LEIKUMA
lleikuma@inbox.lv

Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultātes
Baltu valodniecības katedra
Visvalža 4a
Rīga, LV-1050, Latvija

Inese Ločmele
(Rēzeknes Augstskolas Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte)

Vēja patmales kultūrvidē un kolektīvajā atmiņā Latgalē 21. gadsimta sākumā

Ievads

Katrai etniskai vai citai grupai piemīt noteiktu īpašību un vērtību kopums, tāpat savi identitāti apliecinoši s i m b o l i, kas laika gaitā nostiprinājušies kolektīvajā apziņā un tiek nodoti nākamajām paaudzēm. Simbolam ir ambivalenta daba — no vienas puses tas ietver arhetipisku, nemainīgu saturu, no otras — cilvēku veidotajos socializācijas procesos pauž to emocionālās, psiholoģiskās īpatnības, kas, atkarībā no apstākļiem, var būt arī mainīgas (Бенуас 2004: 45–49). Ņemot vērā tādas simbola pazīmes kā daudznozīmība, motivācija, satura komplicētība, arhetipiskums, simbola nozīmju robežu pārklāšanās, simbola neatkārtojamība kādā konkrētā kultūrā (Маслова 2007: 98), to iespējams tvert kā augstāko nozīmes un satura būtību.

K u l t ū r v i d e ietver gan materiālās, gan nemateriālās kultūras fenomenus, tai skaitā kultūrainavu un sociālos kontekstus. Savukārt k o l e k t ī v ā a t m i ņ a ir dzīvā tradīcija, kas stabili nostiprināta rakstītajā materiālā, tas, ko cilvēki atceras par kādu noteiktu notikumu. Filozofi par atmiņas specifiku ir rakstījuši jau aptuveni divarpus tūkstošus gadu, psihologi to pētījuši kopš 19. gs., bet kolektīvās atmiņas zinātniskais diskurss sāka veidoties pagājušā gadsimta pirmajā pusē. Liela nozīme bija franču sociologa Morisa Halbvaksa (Halbwachs 1992) pētījumiem, kurš pievērsās kopīgās pieredzes analīzei, izmantojot kolektīvās atmiņas jēdzienu.

Vispusīgu pētījumu par senajām dzirnavām Latgalē ir salīdzinoši maz. Autori, kuri pievērsušies šīs nozares pētniecībai, norādījuši, ka bieži vien nav saglabājušies vai iznīcināti rakstu avoti, dzirnavu „laikabiedru" paaudze izmirusi, bet cilvēku, kuri par tām atceras, — kļūst arvien mazāk. Nozīmīgs publicējums ir inženiera Kārļa Ielejas apskats „Vēja patmaļas Latgolā un citur" žurnālā „Dzeive" Nr. 98 (1969), kur autors apkopojis ziņas par vējdzirnavām Latgalē. Arno Teivena trimdā sarakstītajā grāmatā „Latvijas dzirnavas" (1985), kas jau kļuvusi par bibliogrāfisku retumu, rodama plašākā informācija par dzirnavām Latvijā. Rolanda Puriņa darbā „Senās vējdzirnavas: pa vējdzirnavu vēstures lappusēm" (1987) aplūkota vējdzirnavu rašanās un attīstība, sniedzot ziņas arī par Latgali. Viktora

Trojanovska publikācijā „Dzirnavas“ (2004) nosauktas galvenokārt Ludzas apkaimē esošās dzirnavas u. c.

Raksts ir veltīts vēja patmalēm (turpmāk autores tekstā — vējdzirnavas; citātos saglabāts pirmavota pieraksts) kā vienam no Latgales reģionu raksturojošiem elementiem un ir sagatavots Rēzeknes Augstskolas realizētajā ESF projektā „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā“ (Nr. 2009/0227/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071; tuvāk sk. tilra.ru.lv).

Raksta mērķis ir raksturot vējdzirnavas Latgales kultūrvidē, ietverot arī par tām saglabātos priekšstatus kolektīvajā atmiņā.

Publikācijā sniegts dzirnavu veidu vēsturiskais apskats un situācijas raksturojums mūsdienās, tiek aktualizētas vējdzirnavu simboliskās nozīmes, kas izpaužas literatūrā, gleznie cībā, skatuves mākslā, sadzīvē.

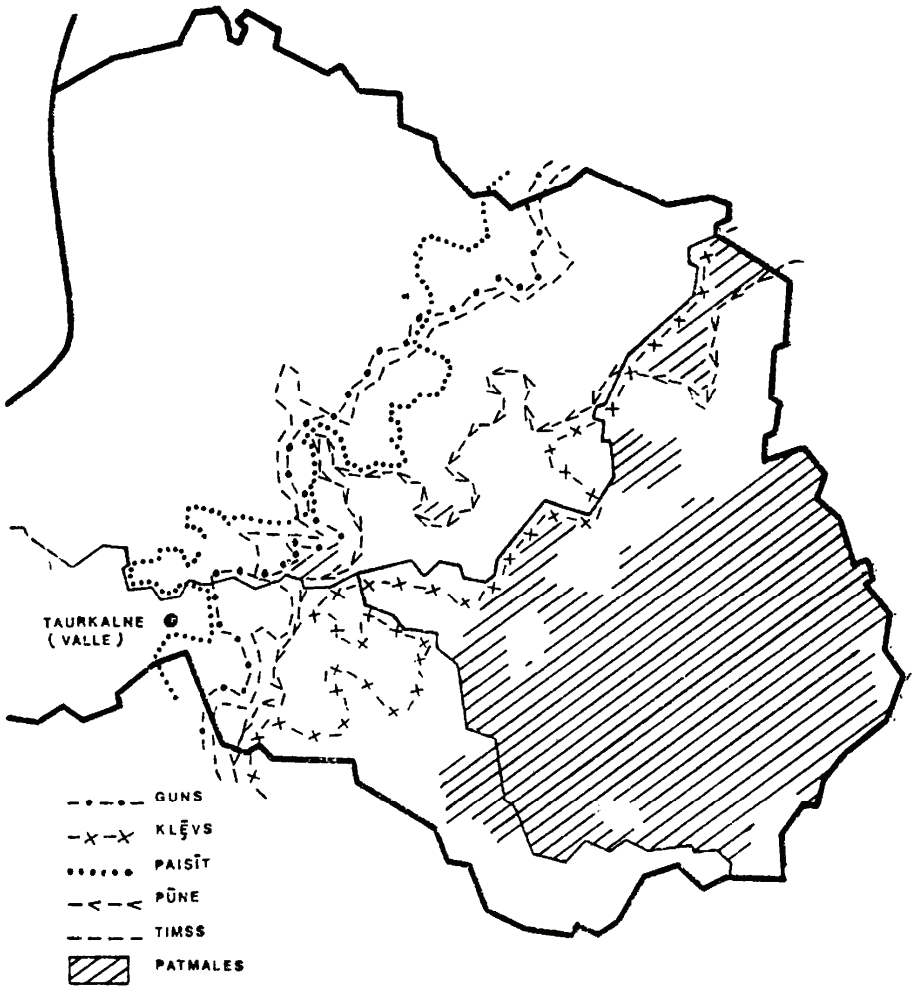
Vējdzirnavu raksturojums un galvenās funkcijas

Vārds „patmalas“ nozīmē ‘vēja vai ūdens dzirnavas, kas darbojas bez cilvēka spēka pielietojuma — die Wind- oder Wassermühle, die ohne Menschenkraft in Bewegung gesetzt wird’, nosaukuma *patmaļas* lietošana atzīmēta Kaunatā, Kārsavā, Zaļmuižā, *patmaļi* — Vallē (ME 1955: 123). Jēdziens „patmalas“ lietots arī citviet: *patmales* (Aulejā), *patmaļas* (Bērzgalē, Zvirgzdenē) (EH 1956: 183). 20. gs. beigās Konstantīna Karuļa sastādītajā „Latviešu etimoloģijas vārdnīcā“ vārds „patmalas“ skaidrots kā nosaukums, kas „izveidojies vēja un ūdens dzirnavu apzīmēšanai pretstatā rokas dzirnavām“ (2001: 659).

20. gs. 80. gadu sākumā veiktajos lingvistiskajos pētījumos norādīts, ka „nosaukums *patmales* sastopams galvenokārt tikai Latgalē, ārpus Latgales reģistrēts tikai nedaudzās tai tuvākajās izloksnēs: Koknesē, Pļaviņās, Dignājā, Bebrenē, Pilskalnē“ (Laumane 1982: 128). Vārda „patmales“ (sal. *sudmalas* Kurzemē, Zemgalē; nelielā izlokšņu grupā ap Aknīsti, Krustpili un Līvāniem sastopams variants *sutmalas* (Laumane 1982: 128)) lietojuma areālu valodniece ir arī kartējusi (sk. 1. att.).

Mūsdienu avotos joprojām tiek lietoti dažādi vējdzirnavu apzīmējumi, kā, piemēram: *viejineicys* (Reķēna 1998: 188), *vēja (vieja) patmales (patmalis)* (Kursīte, Stafecka 2003: 372), *patmales (-eites)* (Bērzkalns 2007: 379), *vējoneicas* (Būmanis 2008: 362), *patmaļas* (Slišāns 2009: 30).

Ar šiem nosaukumiem šaurākā nozīmē saprot ierīci, kurā notika graudu pārstrāde miltos, grūbās, putraimos, plašākā — ēku, kurā šāda ierīce darbojās un kur veica dažādus darbus: zāģēja dēļus, kārsa vilnu, vēla vadmalu, kulstīja linus, mala ģipsi, ražoja elektrību u. c. (Puriņš 1987: 41–42).

1. att. Vārda *patmales* lietojuma areāls (Laumane 1982: 124).

Maize izsenis ir bijusi viens no galvenajiem ēdieniem cilvēku uzturā. Arī mūsdienās tā ir ne tikai uzturviela, bet dziļi jēgpilns latviešu tautas simbols; rudzu maize iekļauta „Latvijas kultūras kanona“ sadaļā „Tautas tradīcijas“ (http://www.kulturaskanons.lv/lv/1/4/136/). Maizes iegūšana saistās ar garu darba procesu. Viens no tā posmiem — graudu sasmalcināšana miltos. Šim mērķim laika gaitā cilvēki izgudroja un izgatavoja arvien jaudīgākas labības pārstādes ierīces. Kā senākie tiek minētas graudberži, rotējoši dzirnakmeņi (Teivens 1985: 9–10).

Vēlāk tika izdomātas ūdensdzirnavas. Radušās Seno Austrumu zemēs, minētas antīko autoru darbos 2. gs. p. m. ē., bet „pirmās ūdensdzirnavas ar vertikālo apakšējās plūsmas ūdensratu un koka zobratu pārvadu tika konstruētas Senajā Romā 1. gs. m. ē.“ (Puriņš 1987: 8–9). Pārstrādes ražīguma dēļ vēlāk strauji izplatījās romāņu, ģermāņu, slāvu zemēs. Latvijā tās sāka būvēt pie ordeņa un bīskapa pilīm. Pirmoreiz rakstos ūdensdzirnavas Latgalē pieminētas 1464. g. (Teivens 1985: 72) sakarā ar zemesgabala izlēņošanu pie Zaļmuižas (tagad Rēzeknes novads). 1920. g. Latgalē funkci-

onēja 105 ūdensdzirnavas, bet 20. gs. 30. gadu beigās — 146 (Teivens 1985: 202–203).

Salīdzinoši jaunākas cilmes ir ar vēja spēku darbināmas dzirnavas, kā pirmsākumi rodami Persijā 7. gs. (Puriņš 1987: 10). Latgalē pirmās vējdzirnavas 1730. gadā uzcēluši jezuīti (Teivens 1985: 147). 1784. g. saskaitītas 62 dzirnavas, no kurām tikai vienas — vēja (Dunsdorfs 1973: 509). Kārsavas pagastā ir bijušas vecākās zināmās vējdzirnavas (Ieleja 1969: 11). Daudzas vējdzirnavas laika gaitā tika nolietotas vai iznīcinātas Pirmajā pasaules karā. 1920. g. Latgalē bija 28 vējdzirnavas, 1923. g. uzskaitītas 84, no tām 52 darba kārtībā. 20. gs. 30. gadu beigās saskaitītas 32 vējdzirnavas (Teivens 1985: 203). Arī Otrā pasaules kara laikā daudzas vējdzirnavas tika nopostītas. 20. gs. 50. gadu sākumā, sākoties kolektivizācijai un attīstoties rūpniecībai, vēl palikušās darbojošās ūdensdzirnavas un vējdzirnavas vairs nespēja konkurēt ar daudz jaudīgākajām tvaika, elektrodzinēju dzirnavām, tāpēc lēnām iznīka.

Vējdzirnavas Latgales ainavā

Vējdzirnavas īpaši izcēlās ainavā, jo tika būvētas izolēti no citām ēkām — uz pakalna vai atklātā laukā un atpazīstamas pēc augstā koka vai laukakmeņu korpusa, ar četriem (retāk — 6 vai 8) spārniem. Klimatiskie apstākļi noteica malšanas laiku. Kad pūta vējš, vējdzirnavas strādāja ar pilnu jaudu, to vidēji 20 m garie spārni, gar korpusu skrienot, švīkstēja, iekšā dobji dūca dzirnakmeņi. Tās bija ar savdabīgu romantiku apvītas un iemiesoja harmonisku pasaules kārtības ainu:

> Miļzis izplāstom rūkom ceinōs pret vēju; / Pologi klab pret steivajim redeļu pērstim. (..) Palāks patmaļnīks lānom kai myužeibas stuņdinīks īt / Pa izmeitim seņtāvu kōpšļim un klausōs myužeigōs / Kōrteibas dzīsmi: „Kotrys sovā vītā, kotrys sovā vītā. Pasauļa sōkumā kōrteiba beja, kōrteiba kōrteigūs pasorgōja“ (Latkovskis 1972: 128).

Lai arī teiksmainais senatnīgums ir vējdzirnavu neatņemams raksturlielums, nepārtrauktas attīstības procesam pakļautajā sabiedrībā arvien aktuālāka kļūst kultūras mantojuma vērtību saglabāšana un tā potenciāla izmantošana. Gandrīz visās Latvijas Republikas ministriju, Latgales reģiona un novadu attīstības programmās vai stratēģijās ir pieminēts kultūrvēsturiskā mantojuma nozīmīgums un pausts mērķis to saglabāt. Lai arī nepieciešamo veicamo uzdevumu scenāriji nav izvērsti, kā šo mērķi sasniegt, tomēr dažādi pasākumi tiek veikti.

Viens no jaunākajiem publicējumiem ir grāmata „Ūdensdzirnavas un dzirnavnieku stāsti Latgalē“ (2012), kas tapusi Daugavpils novada Kultūras pārvaldes īstenotā projektā.

Tradicionālās Eiropas Kultūras mantojuma dienas katru gadu ir veltītas kādai noteiktai tēmai. 2002. gadā tas bija industriālais mantojums. Balvu novada muzejs realizēja projektu „Nāc, palīdz, tautu dēls, dzirnaviņu ritināt“ un kopā ar Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Balvu rajona nodaļu apmeklēja 75 dzirnavu vietas Balvu rajonā (tagad Balvu, Viļakas, Baltinavas novads), no tām — 28 vējdzirnavu. Daudzas no tām nav pat pieminētas nevienā no autores apzinātajiem publicētajiem avotiem. Tas liecina, ka vējdzirnavu varētu būt vairāk nekā līdz šim zināms. Piemēram, nekur nav atrodama publicēta informācija par Kručinovas vējdzirnavām (Balvu novada Briežuciema pagastā), bet to kādreizējo esamību apliecina vietas nosaukums un dažu cilvēku atmiņas, kuriem savukārt par dzirnavām stāstījuši viņu senči.

Līdzīgi nostāsti apvij daudzas vējdzirnavas, visbiežāk raksturojumā izskanot frāzēm: „Bija ļoti senas...“, „Nekas nav saglabājies.“ Apkopojot pieejamos avotus, ir sastādīts vējdzirnavu saraksts (sk. pielikumu). Dati iegūti no: 1) publicētajiem materiāliem (Ieleja 1969, Puriņš 1987, Teivens 1985, Dzirnavas Latvijā 1938. g. — neoficiāls izdevums); 2) nepublicētiem avotiem: Balvu novada muzeja krājuma materiālu kartotēkas — izrakstu sadaļa „Dzirnavas“; 3) raksta autores lauka pētījumos iegūtās informācijas.

Savukārt kartes, kas atspoguļotu šīs un, iespējams, vēl citas vējdzirnavu vietas Latgalē, izveidošanai būtu jāveic atsevišķs komplekss pētījums.

Līdz 2011. gadam saglabājušās vai atjaunotas nedaudzas vējdzirnavas. Par to infrastruktūras, apkārtnes uzturēšanu un sakopšanu rūpējas privātīpašnieki vai pašvaldības. Lielākā daļa ir arī tūrisma objekti. Šobrīd visplašāk pazīstamas ir piecas: 1) Riebiņu novada Stabulnieku pagastā atrodas vienīgās Latvijā rekonstruētās holandiešu tipa Pastaru vējdzirnavas (1891) ar grozāmu vējtveres mehānismu (Kultūrvēsturiskie objekti Riebiņu novadā), kas ir valsts nozīmes arhitektūras piemineklis (kopš 1993. g. — Vitālija Pastara īpašumā). 2010. g. ziemā vējš Pastaru dzirnavām nolauza spārnus, taču notiek rekonstruēšanas darbi un, iespējams, kādreiz tās ieraudzīsim arī darbībā (sk. 2. att.); 2) Līvānu novada Cīruļu vējdzirnavas (spārni nav saglabājušies) plašāk atpazīstamas ar tajās ierīkoto Keramikas fantāzijas darbnīcu „Crazy ceramics“ (vadītājs Leonīds Cīrulis); 3) Ludzas Novadpētniecības muzejā skatāmas tā sauktās staba tipa Barisu vējdzirnavas (1891. g.); 4) Līvānu novada Rožupes pagasta Jadvigovas vējdzirnavām (celtas 1920.–1935. g.; no 2006. g. — Naura Lazdāna privātīpašumā) saglabājušās tikai sienas, dzirnakmeņi, daži zobrati, 2007. g. uzlikts jauns

jumts un spārni; kalpo privātām vajadzībām; 5) sava laika liecība ir Pakalnu vējdzirnavas, kas celtas 19. gs. beigās, bet no Ludzas apriņķa Rundēnu pagasta Pakalnu pusmuižas uz Latvijas Etnogrāfisko brīvdabas muzeju pārvestas 1968. g. (Vēveris 1984).

2. att. Pastaru vējdzirnavas (celtas 1891. g.) Riebiņu novada Stabulnieku pagastā 2011. g. pavasarī (foto — Inese Ločmele)

Salīdzinot ar vējdzirnavām, nedaudz labākā situācijā ir ūdensdzirnavas. Vienas no retajām sakoptajām ūdensdzirnavām atrodas Rēzeknes novada Pušas pagastā — Baldas ūdensdzirnavas (celtas 1767. g.). Tām atjaunotas saimniecības ēkas. Tur uzņemtas arī filmas „Latgolys laikadečs“ (2011, režisors Edgars Blinovs) atsevišķas epizodes. Viļānu novada Dekšāru pagastā Kārļa Veitmaņa Lejas dzirnavās (celtas 1783. g.) joprojām (lai gan ar elektrību) var samalt labību. Arī Kameņecas ūdensdzirnavās (celtas 1873. g.) Aglonas novadā ir atjaunotas iekārtas, kaut nekāda aktīva saimnieciskā darbība pagaidām nenotiek.

Atsevišķās lauku mājās tiek veidotas interesantas dzirnakmeņu kolekcijas, piemēram, Tilžas pagasta „Ezerlīčos“, Lazdukalna pagasta (Balvu novads) „Saipetniekos“.

Savulaik mazu dzirnavu — rotaļlietu konstruēšana bija aizraujoša nodarbe puikām. Īpaši ganos, kur varēja nodoties arī kādam vaļaspriekam. Latgaliešu literāts un sabiedriskais darbinieks Jānis Cibuļskis atceras, ka ganībās: „Laika pītyka ari nūdarbeibom ar nazi — tauru un stabuļu taiseišonai, vēja dzērnovu pagatavošanai“ (Cybuļskis 1995: 85–86).

Minētie piemēri vairāk liecina par vējdzirnavu, ūdensdzirnavu kultūrvēsturisko nozīmi. Mūsdienās dzirnavu ekonomisko nozari raksturo Rēzeknes Speciālās ekonomiskās zonas a/s „Rēzeknes dzirnavnieks“ (dibināts 1949. g.) un a/s „Daugavpils dzirnavnieks“ (dibināts 1970. g.) darbība. Uzņēmumi nodarbojas ar graudaugu un sēklu iepirkšanu, apstrādi,

spēkbarības un miltu ražošanu, gatavās produkcijas realizāciju u. tml. un ir lielākie šāda veida pakalpojumu nodrošinātāji Latgalē.

Daudzās lauku saimniecībās savām vajadzībām ierīkotas elektriskās graudu malšanas iekārtas.

Vējdzirnavu simboliskā nozīme

Dzirnavas ir cieši saistītas ar ļaužu sociālo un sabiedrisko dzīvi daudzu gadsimtu garumā. Tāpat kā baznīca, tirgus, krogs, arī dzirnavas bija nozīmīga pulcēšanās un darbu veikšanas vieta: „Lielsaimnieki brauca uz dzirnavām gandrīz katru nedēļu, bet Latgalē — katra sēta 4–6 reizes gadā“ (Puriņš 1987: 47). Bieži vien dzirnavas atradās tālu no kāda saimnieka dzīvesvietas, tāpēc pajūgi ar labības maisiem stāvēja garās rindās, gaidot savu malšanas kārtu jau no agra rīta. Tā tautā radās teiciens: *Kurs pyrmais brauc, tys pyrmais maļ*.

Vējdzirnavas laika gaitā ir nostiprinājušās kā Latgalei raksturīgs kultūrvides simbols, kas atspoguļo reģiona būtiskākās kultūrvēsturiskās, mākslas un ideju vērtības.

Folklora, būdama tautas filozofiskās un sociālās domas priekšvēsture, akumulē sevī tautas garīgo pieredzi, ētiskos un estētiskos uzskatus. Pasakās savijusies no senčiem mantotā izpratne par lietām un parādībām, ikdienas vērojumi, tāpēc tajās atklājas arhaiski sižeti, tēli, priekšstati par kolektīvi veiktiem rituāliem daudzu gadsimtu garumā.

Latgaliešu pasakās šķiramas šādas dzirnavu nozīmes: 1) utilitāra, 2) sakrāla, 3) mitoloģiska. Dzirnavu galvenā funkcija ir graudu pārstrāde miltos un citu mājsaimniecībā nepieciešamu izstrādājumu sagatavošana. Sakrālā nozīme ietveras apstāklī, ka vējdzirnavas to monumentālā izskata, atrašanās vietas dēļ bieži pielīdzinātas baznīcai un tās rituāliem. Piem., pasakā pausts, kā viena meita reiz devusies uz baznīcu grēkus sūdzēt, bet nokļuvusi dzirnavās:

> (..) Svāta Jumprova stuov zemē aiz nazkaida lela skrituļa un vysu laiku runoj: Ļa-ta-ta! ļa-ta-ta, bet Jezus Kristus viersā klīdz: Ber! Es nūsabeidu un dūmuoju, ka man ībērs por koklu, bet na taida muļķite, tyuleņ izskrēju uorā, dūmuodama, lobuok es pi veira naīšu, bet tai grākus syudzēt nagribu! (Šmits 1925–1937a)

Uz mitoloģiskajām velna dzirnavām (Šmits 1925–1937b) šķietami nepaveicamā pārbaudījumā pasakās tiek sūtīta kāda persona (drosmīgs stiprinieks, muļķītis). Atrisinājums parasti ir labvēlīgs uzdevuma veicējam.

Vislabāk līdz mūsdienām saglabājušās dzirnavu sastāvdaļas — dzirnakmeņi — mīklās salīdzināti ar spēcīgiem dzīvniekiem: lāci, zirgu vai

vērsi: *Divi vērši vīnā jyugā: vīns brīn pa upi, ūtrs īt pa sausu celi* (Opincāne 2000: 24). To griešanās rezultātā iegūst miltus: *Divi keili grīžās, boltas putas kreit* (Opincāne 2000: 23).

Gan vējdzirnavas, gan ūdensdzirnavas tēlotas daiļdarbos. To asociācijas saistībā ar cilvēku dzīvi ir pretrunīgas: *(..) ryuce cītā mīgā kai nūdylušu dziernovu akmini* (Plencinīks 1943: 64), vai arī: *(..) tauta mutuļōja kai yudiņs pi dziernovu slyužom* (Rupaiņs 1963: 540). Dzejnieka Antona Slišāna daiļradē vējdzirnavas uztveramas kā radošuma, ģimeniskuma simbols:

> Es asu boguots! I byušu boguots reitu, / Ja viņ Saimes ustoba muna byus pylna / Ar runom i dzīsmem, i dvieseļu patmaļūs / Biers gryudi nu siržu orūdim meilīm... (Slišāns 1997: 36).

Vējdzirnavas ir kā sirds metafora, ko rakstnieks Jānis Klīdzējs stāstā „Jaunības vasara“ tēlo kā nepārtrauktu sevis meklēšanas ceļu:

> Redziet, mani nekur īsti tā nevar nolikt kā godīgu grāmatu plauktā un, paskatījies pēc virsraksta, atkal izņemt. Es nekad nevaru kārdinātājai un mocītājai Dzīves grāfienei roku noskūpstīt pirms nenospļāvies uz viņas parketa, bet mesties ceļos tās priekšā, lai viņa necer, lai gan manas bikses ir pavisam vecas un putekļus no ceļgaliem nevajadzētu nopurināt (..) Šodien esmu mierīgāks un varu to visu pārdomāt — parastās sirds kartupeļa vietā vai tik nav kādas vēja patmales? (Klīdzējs 1946: 6–7).

Nemitīgi sastopami šķēršļi un kārdinājumi, taču tiem ļauties vai nē — pastāv brīvas gribas izvēle:

> Īsōcis laiziet dzērnovas, suņs sova paraduma nikod namainūt. Ar Jōni beja taipat. Jo tōļōk Voicecha jautrōs dzērnovas molōs, jo vairōk Jōņs aplypa ar tūs myltim, dreiži pats juzdamīs kai eists dzērnovnīks (Pūrmalīts [1966]: 73).

Laikraksta „Jaunais Vōrds“ izsludinātajā stāstu konkursā savulaik pirmo godalgu ieguva Leonarda Latkovska stāsts „Patmaļnīku saime“ (1936), kas šajā pašā laikrakstā tika publicēts no 1936. g. 30. decembra līdz 1937. g. 24. martam (Nr. 218–229). Stāstā tēlotas Patmaļnīku dzimtas likteņgaitas.

Latgalē par *patmaļnīku*, retāk *melderi*, arī *meļnīku*, kas saistāms ar sarunvalodā sastopamo slāviskas cilmes vārdu „meļnica — dzirnavas ‘мельница’ Baltinavā, Viļakā“ (Лаумане 1977: 52), sauc dzirnavnieku. Šis amats ir viens no vecākajiem, un folkloras teksti liecina, ka tas bijis ļaužu cienīts. Taču atšķirīgas bija katra dzirnavnieka rakstura īpašības, attieksme pret klientiem, no kuriem bieži tika ņemta augsta maksa par malšanu (Malšonas taksa 1920).

20. gs. sākumā uzvārds Patmaļnīks, Patmalnieks, Meļders ir izplatīts Asūnes, Bukmuižas, Feimaņu, Izvaltas, Preiļu (Cakuls 1997: 32, 119, 162, 177, 335) u. c. draudzēs.

21. gs. sākumā joprojām sastopami ar dzirnavām saistīti vietu, māju, ielu, uzņēmumu u. c. nosaukumi. Patmaļnīki ir apdzīvotas vietas Pušas, Ezernieku, Kalniešu pagastos, tāpat kā Patmalnieki, Riebiņu, Stabulnieku, Lazdukalna pagastos. Latgalē ir 12 Dzirnavu ielas. Patmaļu kapsēta (Daugavpils novadā Līksnas pagastā) ievērojama ar kapliču, kas celta bez naglām aptuveni pirms 200 gadiem un ir arī grāfu Plāteru-Zībergu dzimtas kapi (visitdaugavpils).

SIA „Patmalas“ (Daugavpils) veic būvakmeņu un dekoratīvo akmeņu zāģēšanu, apdari un apstrādi (Lursoft).

Dzirnavas kā Latgales ainavas spilgtu sastāvdaļu gleznojuši vairāki mākslinieki: Jakovs Beketovs, Juris Gaigals, Jānis Plivda, Vitālijs Kalvāns, Osvalds Zvejsalnieks u. c.

Tradicionāli kopš 1992. g. Latvijā notiek starptautisks tautas deju festivāls „Sudmaliņas“, kurā piedalās arī deju kolektīvi no Latgales. Jau pats nosaukums raksturo dzirnavu motīva daudznozīmīgo izmantojumu tautas dejās, rotaļās. Viens no izteiksmīgākajiem elementiem dejā ir vējdzirnavu spārnu atveidojums (Sūna 1956: 75–77).

Ne tik pozitīvā nokrāsā nostiprinājusies vējdzirnavu (tāpat kā ūdensdzirnavu) pārnestā nozīme, kas izsaka negatīvas pārmaiņas kādas tautas, sabiedrības grupas dzīvē. Agrāko vējdzirnavu sarežģītā arhitektoniskā uzbūve apliecināja 19.–20. gs. Latgales iedzīvotāju inženierspējas. Taču bieži vien tieši augstās un it kā slēpņiem, novērošanas punktiem izmantotās ēkas bija par iemeslu, lai Pirmā un Otrā pasaules kara laikā tās tiktu iznīcinātas, tāpat kā cilvēki tika pakļauti mainīgajiem un sarežģītajiem vēsturiskajiem apstākļiem: *Tod karūs, molti svešōs patmaļōs* (Spōgis 1958: 15). Teiciens: *Pustôs patmalas, koč bez wêja, da mal* (Jūrdžs 1999: 159) var raksturot arī dažādas ekonomiskās un politiskās kolīzijas. Publicists un sabiedriskais darbinieks Bonifacijs Briška grāmatā „Latgali politiskajōs patmaļōs“ (1957) skata, kādi notikumi risinājušies līdz 20. gs. 40. gadiem Latgalē un kā tie ietekmējuši tās iedzīvotāju likteni.

Mūsdienās vējdzirnavu atainošanai un izmantošanai piešķirta kultūrvēsturiskas vērtības simboliskā nozīme, piem., Riebiņu novada logo attēlotas stilizētas vējdzirnavas (Riebiņu novada simbolika. Logo). Arī 2000. g. pirmo reizi sarīkotajai nometnei skolotājiem „Vosoruošona“ tika izveidots savs karogs, kurā atveidotas vējdzirnavas (sk. 3. att.). Karogu darinājušas māsas Annele un Lienīte Slišānes: „..ar ideju par myužeigū latgaliskuma

3. att. Veronika Dundure un Imants Slišāns ar „Vosoruošonys“ karogu Špoģos 2002. gadā (foto — Ilze Sperga)

liskuma kusteibu i atsadzeivuošonūs, kai patmaļu spuornu grīzšonūs pi vysmozuokuos vieja plyusmys, pi apslāptuos vysdvieseliskuokuos ryupis par latgaliskuma saglobuošonu“ (Slišāns 2010: 121). Tajā pašā gadā tiek nodibināta Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācija (vadītāja Veronika Dundure), kas turpmāk vējdzirnavu simboliku izmanto zīmogā un savos dokumentos.

Kā pagātnes norišu apliecinājumu, arī kā dizaina elementu pie sabiedriskām iestādēm, māju dārzos daudzviet uzstāda dekoratīvas vējdzirnavas.

Secinājumi

Senās vējdzirnavas fiziskā nolietojuma un ekonomiskā neizdevīguma dēļ mūsdienās vairs nepilda savas sākotnējās funkcijas. Nedaudzās vēl saglabājušās vējdzirnavas (vai to teritorijas) atrodas pašvaldību pārziņā vai privātīpašumā un tiek apsaimniekotas, cik to īpašniekam ļauj pieejamie līdzekļi un citas iespējas. Pastāvot labvēlīgākai finansiālajai situācijai, vienotai īpašnieku un valsts realizētajai pasākumu politikai, vējdzirnavas (arī ūdensdzirnavas) varētu uzturēt vismaz to darbošanās režīmā, attīstīt kā perspektīvu tūrisma produktu. Šobrīd tās ir apskates objekti vai arī to ēkas tiek izmantotas privātām vajadzībām.

Vējdzirnavas ir spilgta Latgales ainavas sastāvdaļa. Tās sastopamas šādās stadijās: 1) saglabājušās un rekonstruētas būves, 2) drupas (akmeņu kaudzes), 3) bijušo vējdzirnavu vietas, kas atpazīstamas tikai pēc nosaukumiem. Tajās sakuplojoši koki, krūmi vai norit cita saimnieciskā darbība.

Laika gaitā vējdzirnavas nostiprinājušās kā Latgales kultūrvides simbols, ietverot kopēju pagātnes un atmiņu ainu, kas kalpo par tās šodienas skaidrojumu. Zināms sentiments un nostalģija par kādreizējo laiku stiprinājusi kopības izjūtu par vērtībām. Ja senāk vējdzirnavas bija dzīves nepieciešamība, dabas un darba vienotas saskaņas, laika ritējuma raksturotājas, tad mūsdienās notikusi to būtības transformēšanās — tās galvenokārt apliecina vēlmi saglabāt mantojumu, kopt un popularizēt latgaliskās tradīcijas. Netiek aizmirsta arī vējdzirnavu pārnestā nozīme, raksturojot gan cilvēku individuālos pārdzīvojumus, gan sarežģītos apstākļus, kas dažādos kontekstos aktuāli arī 21. gs. sākumā.

Nozīmīga informācija iegūstama plašākos lauka pētījumos, izmantojot muzejos, arhīvos u. c. glabātās liecības. Digitālas kartes par vējdzirnavām (tāpat — ūdensdzirnavām), to pastāvēšanas vietām Latgalē izveidošana būtu viens no veidiem, kā iemūžināt spilgtu Latgales bagātā kultūrvēsturiskā mantojuma daļu, padarot to zināmu Latvijā un ārpus tās.

Avoti un literatūra

Bērzkalns 2007 — A. Bērzkalns. Latgaļu volūdas vōrdu krōjums. Rēzekne, 2007.

Būmanis 2008 — J. Būmanis. Ošas upes krastu dziesmas un raksti. Rēzekne, 2008.

Cakuls 1997 — J. Cakuls. Latvijas Romas katoļu draudzes. Rīgas Metropolijas kūrija, 1997.

Cybuļskis 1995 — J. Cybuļskis. Pēc dailis, zynōtnis un patīseibys! // J. Cybuļskis, Myuža dīnys, myuža dūmys. Rēzekne, 1995. — 128.–141. pl.

Dunsdorfs 1973 — E. Dunsdorfs. Latvijas vēsture 1710–1800. [B.v.], 1973.

EH 1956 — J. Endzelīns un E. Hauzenbergs. Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai, VI sēj., 2. negrozīts izdevums. Čikāga, 1956.

Halbwachs 1992 — M. Halbwachs. On Collective Memory. Chicago, London, 1992.

Ieleja 1969 — K. Ieleja. Vēja patmaļas Latgolā un cytur // Dzeive. Nr. 98. 1969. 3.–13. lpp.

Jūrdžs 1999 — A. Jūrdžs. Myužeygays kalinders: ar sayminiceybas iwirojumim por wyssu godu // Zin. red. un ievada aut. A. Stafecka. Rēzekne, 1999.

Karulis 2001 — K. Karulis. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Rīga, 2001.

Klīdzējs 1946 — J. Klīdzējs Jaunības vasara // J. Klīdzējs. Mīlētāji un nīdēji. Mercfelda, 1946. — 5.–16. lpp.

Kursīte, Stafecka 2003 — J. Kursīte, A. Stafecka. Latgale: valoda, literatūra, folklora. Rēzekne, 2003.

Latkovskis 1972 — L. Latkovskis. Vēja patmales // Tāvu zemes kalendars. München, 1971. — 128. pl.

Laumane 1982 — B. Laumane. Dažas izlokšņu īpatnības pirms 350 gadiem un patlaban // Latviešu valodas kultūras jautājumi. 18. laid. Rīga, 1982. — 122.–131. lpp.
Lursoft — www.lursoft.lv, ierakstot uzņēmuma nosaukumu „Patmalas“ meklētāja logā.
Malšonas taksa 1920 — Malšonas taksa // „Latgalits“. 1920. g. 25. apreli. 3. pl. (Izmantota interneta versija: http://data.lnb.lv/nba01/Latgalits/1920/Latgalits 1920-13.pdf.)
ME 1955 — K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, III sēj., 2. negrozīts izdevums. Izdevusi Čikāgas baltu filologu kopa. Čikāga, 1955.
Opincāne 2000 — B. Opincāne. Atmini munu meikli. Rēzekne, 2000.
Plencinīks 1943 — K. Plencinīks. Labāna kukuļs // K. Plencinīks. Atmūda. Daugavpiļs, 1943. — 59.–65. pl.
Puriņš 1987 — R. Puriņš. Senās vējdzirnavas: pa vējdzirnavu vēstures lappusēm. Rīga, 1987.
Pūrmalīts [1966] — J. Pūrmalīts. Kūrmuļa apglobōšona // J. Pūrmalīts. Ar lukturi. [Minhene], [1966]. — 58.–89. pl.
Kultūrvēsturiskie objekti Riebiņu novadā // www.riebini.lv/lv/trismsunatpt/apskates obje (26.09.2011).
Riebiņu novada simbolika // http://riebini.lv/lv/novads/Simbolika (06.09.2011.).
Reķēna 1998 — A. Reķēna. Kalupes izloksnes vārdnīca, II. Madona, 1998.
Rupaiņs 1963 — O. Rupaiņs. Tauta grib dzeivōt. [Minhene], 1963.
Slišāns 1996 — O. Slišāns. Baļtinovā, 27.01.96. // O. Slišāns. Ar myužeibu sasarunoj. Daugavpils, 1997. — 36. pl.
Slišāns 2009 — O. Slišāns. Latgaļu volūdys vuordneica. [Upīte], 2009.
Slišāns 2010 — O. Slišāns. Pārdomas par Latgolu // O. Slišāns. Čipierksneits jeb apcirsto sakņu pieaudzēšana. [Upīte], 2010. — 50.–53. lpp.
Spōgis 1958 — A. Spōgis. Sōpu Latgolai // A. Spōgis. Boltōs dūmas. Rēzekne, 2000. — 15. pl.
Sūna 1956 — H. Sūna. Latviešu rotaļas un rotaļdejas. Rīga, 1957.
Šmits 1925–1937a — Dzirnavas par baznīcu // Latviešu pasakas un teikas / Pēc Anša Lerha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis P. Šmits (Schmidt). I–XII sēj. Rīga, 1925–1937. (Izmantota interneta versija: http://valoda.ailab.lv/folklora/pasakas/gr11/1106201.htm)
Šmits 1925–1937b — Stiprais Ansis // Latviešu pasakas un teikas / Pēc Anša Lerha-Puškaiša un citiem avotiem sakopojis un rediģējis P. Šmits (Schmidt). I–XII sēj. Rīga, 1925–1937. (Izmantota interneta versija: http://valoda.ailab.lv/folklora/pasakas/gr08/0802519.htm)
Tilra.ru.lv — Rēzeknes Augstskola. Projekts Nr. 2009/0227/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071 „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā“ // http://tilra.ru.lv (07.09.2011.)
Teivens 1985 — A. Teivens. Latvijas dzirnavas. Stockholm, 1985.
Vēveris 1984 — E.Vēveris. Pakalnu dzirnavas. Buklets. Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs, Rīga, 1984.

visitdaugavpils — Pa grāfu Plāteru-Zībergu pēdām Daugavpils apkaimē un Daugavpilī // http://www.visitdaugavpils.lv/lat/index.php?p=19&id=26
Бенуас 2004 — Л. Бенуас. Знаки, символы и мифы. Москва, 2004.
Лаумане 1977 — Б. Лаумане. Лексический материал диалектологического атласа латышского языка, отражающий латышско-русско-белорусско-польские контакты // Б. Лаумане. Контакты латышского языка. Рига, 1977. — С. 48–95.
Маслова 2007 — В. А. Маслова. Лингвокультурология. Учебное пособие. Москва, 2007.

Pielikums

Vējdzirnavas un to atrašanās vietas Latgales reģionā

Vējdzirnavu nosaukuma un atrašanās vietas pierakstā norādīti avotos sniegtie dati. Pēc administratīvi teritoriālās reformas 2009. gadā atsevišķos gadījumos tie var būt mainījušies. Objektiem, kuri vairs nav saglabājušies, bet pierakstīti pēc teicēju stāstītā vai atsevišķās publikācijās atrodamajām ziņām, kā arī citām aptuvenām ziņām klāt likta jautājuma zīme. Saglabāta avotos rodamā oriģināla pieraksta forma (*Idenas*, nevis *Īdeņas* u. tml.).

Vējdzirnavas Balvu, Rugāju, Viļakas novadu teritorijās (agrāk — bijušais Abrenes (Jaunlatgales) apriņķis)

Akmeņsalas (Briežuciema pag.)
Antonovkas (Šķilbēnu pag.)
Augstasila (Briežuciema pag.)
Berezņaku (Vīksnas pag.)
Bilgas (Briežuciema pag.)
Briežusalas (Briežuciema pag.)
Bubņevas (Linavas pag.) [tagad Krievijas Federācijas teritorijā]
Cūkupes (Lazdukalna pag.)
Dukuļevas (Briežuciema pag.)
Gusakovas (Šķilbēnu pag.) [tagad Krievijas Federācijas teritorijā]
Ičas (Bērzpils pag.)
Jauru (Šķilbēnu pag.)
Kapūnes (Lazdukalna pag.)
Kroņu (Šķilbēnu pag.)
Kručinovas (Briežuciema pag.)
Lazdeņu (Šķilbēnu pag.)
Lukjanovkas (Lazdulejas pag.)
Masandrovkas (Šķilbēnu pag.)
Medveževkas (Lazdulejas pag.)
Mežariju (Vīksnas pag.)
Nikolajevkas (Šķilbēnu pag.)
Peksinas (Šķilbēnu pag.)
Pleševas (Lazdulejas pag.)
Puļinovas (Lazdukalna pag.)
Stabļevas (Šķilbēnu pag.)
Supretkas (Šķilbēnu pag.)
Šķilbēnu (Šķilbēnu pag.)
Vēdeniešu (Susāju pag.)

Vējdzirnavas Daugavpils, Dagdas, Līvānu, Krustpils novadu teritorijās (agrāk — bijušais Daugavpils apriņķis)

Baltākroga (Kalupes pag.)
Birutas/Pētera Kiopa? (Kalupes pag.)
Bortnīku vieja patmalis (Vaboles pag.)
Kirupa/Kirupes (Līksnas pag.)
Līvānu (Līvānu pag.)
Osagola (Līksnas pag.)

Saldus (Dagdas pag.)
Senas vējdzirnavas? (Jasmuižas pag.)
Senas vējdzirnavas? (Višķu pag)
Skramanu (Krustpils pag.)
Staņislavova (Rudzētu pag.)
Stivrasātas (Vārkavas pag.)
Tīnūžu (Krustpils pag.)
Trakšu (Līvānu pag.)
Višķu (Višķu pag.)

Vējdzirnavas Ciblas, Ludzas, Zilupes novadu teritorijās (agrāk — bijušais Ludzas apriņķis)

Eversmuižas (Ciblas pag.)
Felicianovas (Ciblas pag.)
Kubulovas (Ciblas pag.)
Livzinieku (Nautrēnu pag.)
Myltukolna (Ciblas pag.)
Pakalnu (Rundēnu pag.)
Pokumīnas (Zvirgzdenes pag.)
Posines (Pasienes pag.)
Ruskulovas (Kārsavas pag.)

Līvānu, Riebiņu, Rēzeknes, Varakļānu, Viļānu novadu teritorijās (agrāk — bijušais Rēzeknes apriņķis)

Idenas (Gaigalavas pag.)
Jadvigovas (Rožupes pag.)
Lešku (Bērzgales pag.)
Lielmežnieku (Borkova)
Ļovānu (Varakļānu pag.)
Mazleimaņa (Varakļānu pag.)
Pastaru (Stabulnieku pag.)
Rijnieku (Atašienes pag.)
Skūškovas (Dricānu pag.)
Stoļerovas (Rēznas pag.)
Ūdrenieku (Bērzgales pag.)

Wind mills (*patmales*) in cultural environment and collective memory of Latgale at the beginning of the 21st century

Under the current circumstances of globalization and mass culture, it is significant to maintain the memory of the past and traditions being essential for explaining life guality values also today.

The aim of the article is to describe the wind *patmales* (lit. self-grind) in the Latgale culture environment, outlining the notions maintained in the collective memories. The label ‘patmalas’ is usually used to refer to a ‘windmill’ or ‘watermill’.

Over the centuries, the operation of windmills was closely related to social and public life. Nowadays, however, they no longer fulfil their functions the grain processing is not carried out and other housekeeping works do not take place. Until the year 2011 only a few windmills remained or were restored. Individual proprietors or parish councils take care of maintaining and putting in order their infrastructure and environment. The largest part of windmills are tourism objects at the same time, or they serve individual needs. Their former presence in landscapes is confirmed by the ruins or people’s memories, materials in archives and museums. Also separate parts of mills are preserved — millstones, for instance. In separate rural properties peculiar collections of millstones are being compiled.

Over the course of time windmills have put down their roots as a typical symbol of Latgale culture environment. Symbols not only accumulate the most

ancient views of a certain society, but also fulfil the function of information and communication facilitating exchange of ideas and values, and simultaneously testify to the existence of strong ethnos traditions. In games and folk dances the elements of windmills are widely used. They are reflected in the folklore, art and literature. Villages, homes, streets and companies carrying names related to windmills may still be seen. Furthermore decorative windmills are placed near public institutions and in the gardens of private houses.

The complicated architectural construction of windmills confirmed the engineering abilities of the Latgale inhabitants in the 19th and 20th centuries, facilitating the development of housekeeping Technologies. During the world wars, when Technologies advanced buildings were destroyed, windmills became the symbol of nations subjected to ever-changing, complicated historical circumstances. Thus the figurative meaning of *patmales*, including the topic of war and political collision, have set and are still common.

The significance of cultural heritage value is reflected in the popularity of windmill-related symbolic — flags, logotypes and other objects containing such symbols testify to perseverance of movement of expressing and maintaining Latgalian identity.

INESE LOČMELE
e-pasta adrese: inito@inbox.lv

Rēzeknes Augstskolas
Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte
Atbrīvošanas aleja 115
Rēzekne, LV-4600, Latvija

Renāte Miseviča-Trilliča
(Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte)

Aizguvumi no slāvu valodām anonīmajā „Poļu-latviešu vārdnīcas“ manuskriptā (Jana Karigera „Lexicon Lothavicum“)[1]

Latviešu valodniecībā aizguvumiem ir veltīts bagātīgs literatūras klāsts, tomēr plašāki apcerējumi par aizguvumiem no slāvu valodām vēl nav parādījušās. Valodnieki nepietiekamo pētījumu skaitu pamato ar vairākām neskaidrībām, kas saistītas ar slāvismiem latviešu valodā. Vārdus, kas ir kopīgi baltu un slāvu valodām, var iedalīt trīs grupās: pirmkārt, radniecīgā leksika, kas mantota no indoeiropiešu kopvalodas; otrkārt, leksika, kas reģistrēta tikai baltu un slāvu areālā un ir uzskatāma par kopīgu radniecīgu inovāciju; treškārt, savstarpēji aizguvumi vai aizguvumi no kāda trešā avota (Лаучюте 1985: 26). Šis iedalījums ir ļoti nosacīts, jo vienozīmīgi kritēriji, pēc kuriem varētu noteikt aizguvumus no slāvu valodām, līdz šim nav izstrādāti. Nav vienkārši veikt arī pašu aizguvumu klasifikāciju. Piemēram, slāvu aizguvumu gadījumā valodu struktūras līdzības dēļ ir sarežģīti noteikt, no kuras tieši slāvu cilts vārds ir pārņemts (Endzelīns 1971: 83). Trūkst arī sistēmiska un pilnīga priekšstata par šo aizguvumu dažādajiem slāņiem (Koškins 2005: 54). Tradicionāli tiek uzskatīts, ka vecākais slāvu aizguvumu (rusismu) slānis aptver 9.–12. gadsimtu. 16.–18. gadsimts ir baltkrievu un poļu valodu ietekmes laiks, ko nosaka šī perioda vēsturiskie apstākļi. 18. gs. beigās un 19. gs. latviešu valodā ir ienākuši daudzi aizguvumi no krievu valodas (Laua 1981: 108–109). Kopš 18. gadsimta latviešu vārdnīcās parādās norādes par vārda izcelsmi. Nozīmīgākie darbi par slāvu aizguvumiem latviešu valodā ir Jāņa Endzelīna raksti (Endzelīns 1971), Augusta Zumenta disertācija (sk. Kolbuševskis 1963), Dainas Zemzares apcerējumi (Zemzare 1961), arī Igora Koškina raksti par atsevišķu slāvismu izcelsmi un semantiku (Koškins 2003, 2005 u. c.). Slāvu un Latgales izlokšņu attiecībām pievērsies Antons Breidaks (Breidaks 2007a) un Antoņina Reķēna (Reķēna 1998a, Reķēna 1998b, Reķēna 2009).

[1] Šis darbs ir izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē“.

Šajā rakstā ir aplūkoti aizguvumi no slāvu valodām anonīmās poļu-latviešu vārdnīcas manuskriptā, kas glabājas Viļņas Universitātes bibliotēkas Rokrakstu nodaļā ar nosaukumu „Lenkiškai-latviškas žodynas“ („Poļu-latviešu vārdnīca“), šifrs F1–D11 (sk. vārdnīcas teksta paraugu attēlā). Poļu letonists Staņislavs Kolbuševskis uzskata, ka tas ir pirmais leksikogrāfiskais avots, kurā fiksēta augšlatviešu (mūsdienu terminoloģijā — augšzemnieku) dialekta leksika, pārsvarā no bijušās poļu Inflantijas (Latgales) teritorijas (Kolbuszewski 1977: 22). Vārdnīca nav minēta ne Dainas Zemzares monogrāfijā „Latviešu vārdnīcas” (1961), ne Pjotra Gžegorčika (Piotr Grzegorczyk) bibliogrāfijā „Index lexicorum Poloniae“ (1967).

Pirmās ziņas par to sniegusi Daina Zemzare 1967. gadā Arturam Ozolam veltītajā konferencē (Kolbuszewski 1977: 9), bet 1974. gadā S. Kolbuševskis atrada manuskripta fotokopiju D. Zemzares materiālos (Breidaks 2007b: 496). 1977. gadā Poznaņā iznāca manuskriptam veltītā Kolbuševska monogrāfija „Jana Karigera Słownik polsko-łotewski na tle leksykografii b. Inflant polskich“ („Jana Karigera Poļu-latviešu vārdnīca uz bijušās poļu Inflantijas leksikogrāfijas fona“). Kolbuševskis noskaidroja, ka manuskripts ir 18. gadsimta vārdnīcas kopija, kuras autors varētu būt jezuīts no Varmijas Jans Karigers (Jan Kariger; 1664–1729).

Poļu valodnieka pētījuma mērķis bija noteikt, kad, kur un kāpēc vārdnīca tikusi sastādīta, kādi ir tās avoti un, pats galvenais, atrast pierādījumus tam, ka vārdnīcas materiāls pamatā atspoguļo augšzemnieku dialektu. Kolbuševskis konstatēja, ka vārdnīca, kuru dēvē par „Lexicon Lottavicum“ (pieņemot, ka tieši šis darbs, par kuru liecina 18. gs. avoti, ir saglabājies Viļņas Universitātes bibliotēkā — Kolbuszewski 1977: 174), adekvāti rāda tālaika situāciju poļu Inflantijas (Latgales) leksikogrāfijā, kas cieši saistīta ar sava laika sabiedriski politiskajiem un kultūrvēsturiskajiem apstākļiem: vidus dialektā sarakstītā un 1683. gadā Viļņā izdotā jezuīta Georga Elgera poļu-latīņu-latviešu vārdnīca „DICTIONARIVM Polono-Latino-Lottauicum“ nebija piemērota misionāru darbam ar šīs teritorijas iedzīvotājiem, tāpēc bija nepieciešama vārdnīca, kas ietvertu arī augšzemnieku dialekta materiālu. Un tieši „Lexicon Lothavicum“ simts gadu garumā (līdz 1858. gadā tika izdots „Słownik polsko łacinsko łotewski ułozony i napisany przez xiędza Jana Kurmina“) varēja būt avots, kuru katoļu garīdznieki izmantoja saziņai ar vietējiem iedzīvotājiem.

Liela nozīme ir tam, ka Karigera vārdnīcā pārstāvēta abu latviešu valodas dialektu leksika — bieži ir doti divi vai vairāki poļu vārda ekvivalenti, no kuriem viens ir no tagadējā vidus dialekta apvidus, bet otrs nāk no mūsdienu Latgales teritorijas: *Chlew. Kława, Kuts* (KAR 11)[2]; *Ożyły. Dziws, dzeyws* (KAR 77), kaut vārdnīcā netiek norādīts, kuru tieši novadu pārstāv konkrētais vārds. Vārdnīcas autors acīmredzot ir labi sapratis atšķirību starp abiem latviešu dialektiem, iespējams, viņš arī ir plānojis ievietot kādas papildu norādes drukas versijā, bet nav paguvis tādas iestrādāt manuskriptā.

Savā pētījumā Staņislavs Kolbuševskis pievērsās galvenokārt lejzemnieku un augšzemnieku (autors tās sauc: *gwary dolnołotewskie* un *górno-*

[2] Iekavās aiz saīsinājuma KAR norādīts „Poļu-latviešu vārdnīcas“ manuskripta slejas numurs, kur atrodams attiecīgais vārds.

łotewskie) izlokšņu fonoloģisko sistēmu konfrontācijai un tās atspoguļošanai vārdnīcā. Viņa galvenie secinājumi ir:

- „Lexicon Lothavicum“ ir latgaliešu rakstu valodas[3] piemineklis, kura leksikas materiālu autors vācis galvenokārt centrālajā un dienvidu Latgalē.
- Vārdnīca sastādīta 18. gs. sākumā, bet vārdnīcas kopija, kas atrasta Viļņā, parādījusies tikai ap 1764. gadu. To, ka Viļņas dokuments nav vārdnīcas oriģināls, pierāda trīs dažādie rokraksti, kas skaidri izšķirami manuskriptā, bet vairākas kļūdas šķirkļu tekstā vai rakstībā liecina par to, ka pārrakstītāji nav pratuši vietējo iedzīvotāju valodu un ne vienmēr varējuši pareizi izlasīt oriģinālu.
- Sagatavošana iespiešanai ieilgusi, līdz manuskripts kļuvis nevajadzīgs augšzemnieku un lejzemnieku rakstības nošķiršanās dēļ. Par šā robežu Kolbuševskis uzskata 1753. gadu, kad publicēta pirmā latgaliešu grāmata „Evangelia toto anno...“. Jāpiebilst, ka šo Kolbuševska pieņēmumu ir apstrīdējis A. Breidaks, norādot, ka „Evangelia toto anno...“ ir tikai vecākais līdz mūsdienām saglabājies latgaliešu rakstības piemineklis, jo avotos ir ziņas par jau 1730. gadā iespiesto grāmatu „Katoliszka Dzismiu gromota...“ (Breidaks 2007c: 499).
- Vācot augšzemnieku leksiku, autors vārdnīcas sastādīšanā ieguldījis daudz darba. Turklāt viņš tiešā vai netiešā veidā izmantojis tādu leksikogrāfu kā Georga Elgera, Georga Manceļa, Konstantīna Sirvīda un Gžegoža Knapska pieredzi.
- Vārdnīcas sastādīšanas mērķis bija atvieglot saziņu starp misionāriem un vietējiem iedzīvotājiem.
- Vārdnīcas praktisko izmantošanu apstiprina piezīmes un labojumi manuskriptā.
- Vārdnīcas teorētiskā nozīme iekļauj šādus aspektus: 1) pateicoties šim atradumam, uz agrāku laika posmu ir atvirzāmas pirmā latgaliešu leksikogrāfiskā darba laika robežas (kaut pirmā iespiestā latgaliešu vārdnīca ir Jana Kurmina darbs); 2) „Lexicon Lothavicum“ apliecina vairāku, vēlāk zaudētu, leksēmu pastāvēšanu Latgales teritorijā 18. gs., kuras pēc tam vairs nav reģistrētas; 3) vārdnīca ļauj spriest par procesiem, kā vācu aizguvumi tikuši aizstāti ar vietējās valodas vārdiem vai ar poļu aizguvumiem (Kolbuszewski 1977: 82–83).

[3] Rakstā tiek lietots oficiālais termins „latgaliešu rakstu valoda“; aplūkojamo valodas paveidu pats S. Kolbuševskis konsekventi sauc par *gwary górnołotewskie*.

S. Kolbuševskis vārdnīcas leksiku analizē galvenokārt opozīcijas noteikšanai starp vidus dialekta un augšzemnieku izlokšņu materiālu (Kolbuszewski 1977: 29–45, 121), aizguvumiem no slāvu valodām pievērsdamies tikai tādos gadījumos, kad tie norāda uz ko īpašu Latgales latviešu valodas vēsturē (piemēram, kā tas ir ar leksēmu *czasnaks* (KAR 17), kas netiek reģistrēta agrākos avotos — Kolbuszewski 1977: 31). Tāpēc autores sāktā „Poļu-latviešu vārdnīcas" manuskripta slāvismu izpēte ir būtisks papildinājums šā dokumenta analīzē.

Par pamatu slāvismu identificēšanai rakstā izmantotas K. Karuļa, A. Briknera, M. Fasmera etimoloģiskās vārdnīcas, kā arī J. Endzelīna, A. Zumenta un D. Zemzares slāvismu saraksti. Īpaša uzmanība ir pievērsta Karigera vārdnīcā atrodamo slāvismu esamībai divos poļu-latīņu-latviešu leksikogrāfiskajos darbos — 1683. gada Georga Elgera „DICTIONARIVM Polono-Latino-Lottauicum" un 1858. gada Jana Kurmina vārdnīcā „Słownik polsko łacinsko łotewski ułozony i napisany przez xiędza Jana Kurmina". Karigera manuskripta slāvismi tiek salīdzināti ar abu pārējo vārdnīcu materiālu. Atšķirībā no Karigera darba Elgera un Kurmina vārdnīcas tika publicētas, tātad to saturs varēja sasniegt lielāku lietotāju skaitu; tas ir arī aprobēts un pētīts mūsdienās. Turklāt Elgera vārdnīca varēja būt par pamatu Karigera manuskriptam, bet Kurmina darbs reprezentē leksiku apmēram no tā paša ģeogrāfiskā areāla. Lai noteiktu, vai Karigera vārdnīcā sastopamie slāvismi tiek lietoti latgaliešu rakstu valodā mūsdienās, salīdzināšanai izmantoti H. Stroda (Strods 1991), A. Reķēnas (Reķēna 1998a, 1998b), J. Kursītes un A. Stafeckas (Kursīte, Stafecka 2003) darbi.

Pēc S. Kolbuševska, „Poļu-latviešu vārdnīcā" ir 6290 šķirkļu poļu valodā un vairāk nekā 9500 latviešu un latgaliešu ekvivalentu. Puse no tiem ir latgaliešu, ceturtā daļa — latviešu, pārējos ir grūti viennozīmīgi klasificēt (Kolbuszewski 1978: 312). Iepazīstot Karigera manuskriptu, autore tajā konstatējusi vairāk nekā 80 aizguvumu no slāvu valodām (neskaitot atvasinājumus). Pārsvarā tie ir leksiskie aizguvumi; ir arī daži hibrīdvārdi — vārdi, „kuriem viena daļa ir identa svešcilmes paraugam, bet otra daļa ir burtiski tulkota vai izteikta ar kādu līdzvērtīgu latviešu elementu" (Baldunčiks 2005: 194).

Vairāki aizguvumi, kas atrodami Karigera vārdnīcā, pieder senākajam aizguvumu slānim, tie sastopami Elgera un Kurmina vārdnīcās un ir pazīstami arī latviešu literārajā valodā. Šādiem aizguvumiem pieskaitāmi vārdi, kas saistīti ar reliģiju: *baznīca* (*baznica*, KAR 39), *grēks* (*graks*, KAR 29), *gavēnis* (*gaweni*, KAR 88), *svēts* (*svats*, KAR 125). Daļai leksēmu senkrievu vai krievu valoda bijusi tikai starpnieks — tādu vārdu kā

grāmata (*gromota*, KAR 43), *krusts* (*krusts*, KAR 43), *kristīt* (*es krystu*, KAR 12), *pagāns* (*pogons*, KAR 85) cilme ir meklējama klasiskajās valodās. Senāko aizguvumu grupā var iekļaut arī tādus vārdus kā *bagāts* (*bogots*, KAR 7), *bezmēns* (*bezmens*, KAR 30), *karogs* (*karogs*, KAR 11), *kažoks* (*kazuks*, KAR 40), *klanīties* (*es klaniaju*, KAR 36), *kokalis* (*kiukali*, KAR 34 — p. *kąkol*, kr. *куколь*), *ķīselis* (*kissels*, 175), *lemesis* (*lemeszys*, KAR 46), *nedēļa* (*nedela*, KAR 59; 134), *pagrabs* (*pagrabs*, KAR 81), *pavārs* (*pavaris*, KAR 43), *pīrāgs* (*pyrags*, KAR 81), *prāva* (*prova*, KAR 93) (par *prāva* sk. Koškins 2003), *slava* (*słove*, KAR 116), *ūsas* (*ussy*, KAR 143). Vārdam *nedēļa* gan Karigera, gan citās 17. un 18. gs. vārdnīcās blakus nozīmei ‘septiņas diennaktis no pirmdienas līdz svētdienai; septiņu diennakšu ilgs laika sprīdis’ (SV) ir arī nozīme ‘svētdiena, brīvdiena, nestrādājamā diena’, ko varētu skaidrot ar šī vārda nozīmēm slāvu valodās: senkrievu *недѣля* ‘svētdiena, septiņas dienas’, poļu *niedziela*, baltkrievu *недзеля* ‘svētdiena’ (tuvāk par to Timuška 2010). Vārds *ķīselis* funkcionē latviešu literārajā valodā, bet ir mainījis savu nozīmi — pēc SV, *ķīselis* ir ‘saldais ēdiens, kas gatavots parasti no augļiem, ogām, arī no miltiem vai piena un iebiezināts ar cieti’. Taču Karigera vārdnīcā tas parādās kā ekvivalents vārdam *żur* ‘zupa na zakwasie z chleba lub mąki’ — ‘skābputra uz maizes vai miltu ierauga bāzes’ (SJP 2002: 1025). Arī LEV (2001: 477) ir norādīts: „Aizguvums; no kr. *кисель* tā agrākajā nozīmē ‘skāba miltu putra’ (…). Aizg. minēts 18. un 19. gs. vārdnīcās ar noz. ‘(skāba) auzu putra’.“

Atšķirībā no iepriekš minētajiem aizguvumiem, kas latviešu valodā no citām valodām ienākuši ar slāvu valodu starpniecību, nākamā Karigera vārdnīcas analizējamo leksēmu grupa reprezentē vārdus, pamatā ģermānismus, kuru mūsdienu latviešu valodā nav, bet kuru aizgūšana tāpat varēja notikt ar slāvu valodu starpniecību:

Balwers (KAR 15) — Manceļa vārdnīcā ir forma *ballbeers*, ķirurga nozīmē no viduslejvācu *balbēr*, kas aizgūts no franču valodas. Citās vārdnīcās atrodama forma *balbeers* (J. Langija 1685. g. latviski-vāciskajā vārdnīcā) un *balbeeris* (K. Elversa 1748. g. vāciski-latviskajā vārdnīcā, G. F. Stendera 1789. g. „Lettisches Lexicon“) (Zemzare 1961: 452). Tikai Elgera un Karigera vārdnīcās ir sastopama forma ar „w“, kas pieļauj aizgūšanu no poļu *balwierz*, kas pēc SEJP (1957: 12) nāk no vācu *balbēr*.

Browarniks (KAR 8) — p. *browar*, *browarnik* ‘aldaris’, no lejasvācu *broawer*, tagad *Brauer* (SEJP 1957: 42). Elgera vārdnīcā reģistrēta

forma *bruwers* (ELG 373), kas nāk no tā paša viduslejasvācu vārda. Aizguvuma forma norāda uz poļu valodas ietekmi.

Czynszys (KAR 17) — p. *czynsz*, bkr. *чыниш*, kr. *чиниш*. Krievu valodā vārds ienācis ar poļu valodas starpniecību no viduslejasvācu *zins* 'nodeva', kas no latīņu *cēnsus* (ЭСФ 1986, т. 4: 363–364). Vārds ir arī „Evangelia toto anno..." (Stafecka 2009: 89).

Krachmel (KAR 41) — p. *krochmal* 'ciete', no vācu *Kraftmehl* (SEJP 1957: 267), bkr. *крахмаль*, aizgūts ar poļu valodas starpniecību no vācu *Kraftmehl* (ЭСФ 1986, т. 2: 369).

Kuszneris, *kusznis* (KAR 44) — p. *kuśnierz*, kr. *кушнер*, bkr. *кушнер* 'kažokādu skroderis'. ЭСФ norāda, ka krievu vārda izcelsme ir jāmeklē senpoļu *kurznierz*, kas savukārt nāk no vācu *kürsenære* (*Kürschner*) (ЭСФ 1986, т. 2: 439).

Rakunkis (KAR 103) — p. *rachunek* 'rēķins', no vācu *rechnen* — vēls aizguvums, kas vēl nav pazīstams 16. un 17. gadsimtā (SEJP 1957: 451). SEJP norādīts, ka no Polijas tas izplatījies visā Krievijā; arī ЭСФ, pamatojoties uz Briknera vārdnīcu, apstiprina, ka kr. dialektisms *рахунок* 'kārtība' ienācis ar poļu valodas starpniecību — (*rachunek*) no viduslejasvācu *rech(e)nunge* 'rēķins' (ЭСФ 1986, т. 3: 450), sal. bkr. *рахунак*. Vārds ir arī „Evangelia toto anno..." (Stafecka 2009: 89).

Szkode (un atvasinājumi *szkodigi*, *szkodigs*, KAR 178) — p. *szkoda* 'zaudējums, kaitējums', bkr. *шкода* (aizgūts ar poļu valodas starpniecību, sk. ЭСФ 1986, т. 4: 449). SEJP norāda, ka vārds nāk no vācu *Schaden* (SEJP 1957: 549), turklāt Elgera vārdnīcā ir sastopama forma *skade* (ELG 535). Aizguvuma forma Karigera vārdnīcā norāda uz poļu valodas ietekmi. Mūsdienās *škode* (Kursīte, Stafecka 2003: 371).

Żarts (KAR 164) — p. *żart* 'joks', no vācu *Scherz*, kas poļu valodā ienācis caur čehu *žert* (SEJP 1957: 662), sal. arī bkr. *жарт*, liet. *žartas* (saskaņā ar ЭСФ (1986, т. 2: 36) aizguvums no poļu valodas.

Nākamā rakstā aplūkojamā aizguvumu grupa ir leksēmas, kuras sastopamas visās trijās (Karigera, Elgera, Kurmina) vārdnīcās, kas apliecina daža aizguvuma lietojumu jau vismaz trīs gadsimtu garumā:

Kława (KAR 11) / *klawa* (ELG 33) / *kłaus* (KUR 14) — p. *chlew*, kr. *хлев*, bkr. *хлеў*, sensl. *хлѣвъ* 'kūts'; Stendera 1761. g. vārdnīcā vārds *klahwa* reģistrēts kā augšzemnieku vārds (Zemzare 1961: 439); Endzelīns min, ka *klēvs* vai *klāvs* sastopams pierobežas izloksnēs

(1971: 101). Vārds ir arī „Evangelia toto anno...“ (Stafecka 2009: 89). Mūsdienu forma ir *klāvs* (Kursīte, Stafecka 2003: 361).

Nawolnica (KAR 63) / *naewallieneca* (ELG 289) / *nawalnejca* (KUR 103) — sal. p. *niewolnica*, bkr. *нявольніца*, kr. *невольница* ‘cietumniece, verdzene’.

Podwods (KAR 84) / *podwods* (ELG 395) / *podwoda* (KUR 149) — sal. p. *podwoda*, kr. *подвода* ‘rati kravu pārvadāšanai, kurus velk zirgs’.

Smerte (KAR 118) / *ſmerte* (ELG 505) / *smierts* (KUR 201) — p. *śmierć*, kr. *смертьь*, bkr. *смерць*, pirmslāvu **sъmьrtь* ‘nāve’; Endzelīns norāda, ka vārds ir lietots pierobežas izloksnēs (1971: 99); mūsdienās *smērts* (Reķēna 1998b: 419).

Woits (KAR 148) / *woits* (ELG 592) / *wojts* (KUR 241) — p. *wójt* ‘pagasta vecākais’, 17. gs. aizguvums no poļu valodas.

Karigera un Elgera vārdnīcās ir sastopami septiņi kopīgi slāviskie aizguvumi: *dranica* (KUR 21, ELG 56) — sal. p. *dranica* ‘dēlis’, sk. Reķēna 1998a: 275; *erks* (KUR 31, ELG 109) — p. *jarka* ‘vasaras labība’; *gaspaża* (KAR 41, 43), *gaſpôſz* (ELG 357) — sal. kr. *госпожа*, bkr. *гаспажа*, „Kalupes izloksnes vārdnīcā“ ar norādi ‘vecākās paaudzes valodā’ (Reķēna 1998a: 319); *kallita*, *kulleyte* (KAR 36, 132), *kalita*, *kullita* (ELG 546) — sal. kr. *калита* ‘maks, soma, maiss, kabata’, bkr. *каліта*; *pabors* (KAR 17), *pobors* (ELG 380) — sal. kr. *побор* ‘nodoklis, nodeva’.

Karigera manuskriptā dažkārt fiksēti aizguvumi no citām valodām (ne slāvu) vai baltiskas izcelsmes vārdi, kad Elgera vārdnīcā poļu valodas šķirkļu pamatvārdi tiek tulkoti ar slāvu izcelsmes vārdiem, tostarp nedaudz pārveidotiem poļu valodas ekvivalentiem: *cieśla — bawmeysters*, *timermans* (KAR 14), *timmermanis*, *czeſlis* (ELG 42); *dusza — dwesele* (KAR 22), *dvesele*, *duſza* (ELG 69); *ostrow — zallia* ‘sala’ (KAR 76), *kampa* (ELG 347), no p. *kępa*; *mieszczanin — pilsatniks* (KAR 51), *namniks*, *meſczanis* (ELG 221); *plemię — tauta*, *cilts* (KAR 81), *plennie*, *cilta* (ELG 375); *rozboynik — słapkawa* (KAR 105), *slepkavs*, *rozboineks* (ELG 203).

Karigera un Kurmina vārdnīcās atkārtojas sešpadsmit slāvisko aizguvumu. Daži no tiem:

Czasnoks (KAR 17) / *czosnaks*, *czasnaks* (KUR 21) — p. *czosnek*, kr. *чеснок*, bkr. *часныk* ‘ķiploks’. Kolbuševskis norāda, ka tieši Karigera vārdnīca pirmoreiz reģistrē leksēmu *časnaks*, kas neparādās agrākos leksikogrāfiskos darbos (Kolbuszewski 1977: 31). Leksēmas izmantošanu formās *casnaks*, *časnags* mūsdienās apstiprina „Latviešu valodas dialektu atlants“ (LVDA 1999: 48).

Godnys (KAR 27) / *godnys* (KUR 34) — p. *godny*, kr. *годный* ‘cienīgs, derīgs’; Endzelīns formu *negadns* atzīmē kā dialektos lietotu (1971: 92). Vārds *godna* ir „Evangelia toto anno...“ (Stafecka 2009: 88). Mūsdienās *godns* ‘cienīgs, vērts; derīgs, vajadzīgs’ (Stafecka 1999: 797).

Kanawals (KAR 39) / *kanawałs* (KUR 54) — p. *konował*, kr. *коновал* ‘zirgu dziedinātājs’; aprakstot aizguvumu, kas minēts Kurmina vārdnīcā, Zemzare nav pārliecināta, no kuras valodas — krievu vai poļu — aizgūts šis vārds (1961: 494); Fasmers norāda uz krievu vārda polisko izcelsmi — no p. *walić konia* ‘валить жеребца для кастрации’ (ЭСФ 1986, т. 2: 311). Endzelīns *kanevals* reģistrē kā dialektālu vārdu (1971: 92).

Kupczys (KAR 44) / *kupczys* (KUR 63) — p. *kupiec*, kr. *купец* ‘tirgotājs’, sal. liet. *kupčius*; Endzelīns *kupcis* reģistrē kā sarunvalodas vārdu, *kupča* — kā dialektālu vārdu (1971: 108), sal. Kursīte, Stafecka 2003: 361.

Pakuta (KAR 85) / *pakuta* (KUR 152) — p. *pokuta* ‘grēku nožēlošana’, kr. *покута* ‘sēras’ no poļu valodas (ЭСФ 1986, т. 3: 306), sal. bkr. *пакуты* ‘ciešanas’. Endzelīns to apzīmē kā dialektālu vārdu (1971: 93), sastopams arī „Evangelia toto anno...“ (Stafecka 2009: 89). Mūsdienās *pakuta* ‘mokas, ciešanas’ (Reķēna 1998b: 123).

Rucyios (KAR 103) / *ruczejus* (KUR 180) — p. *ręczyć*, kr. *ручаться* ‘galvot’, bkr. *ручаԥца*, sal. arī liet. *ručytis*. Mūsdienās *ručeitīs* (Kursīte, Stafecka 2003: 367).

Skawroda (KAR 79) / *skaworda* (KUR 11) — kr. *сковорода*, p. dial. *skowroda* (sal. pirmslāvu **skovorda* un pirmslāvu grupas *TORT attīstību); Endzelīns min *skavārds* kā pierobežas izloksnēs (konkrēti, Vitebskas guberņā) lietotu formu (1971: 94), sal. arī Strods 1991: 45, Reķēna 1998b: 402.

Starowejos, *starowoszana* (KAR 122) / *starawijuos*, *starawiszana* (KUR 206) — p. *starać się*, kr. *стараться* ‘censties’, „Evangelia toto anno...“ ir *staravāšana*, *staravāties* (Stafecka 2009: 88). Mūsdienās *staravōtīs* ‘censties’ (Kursīte, Stafecka 2003: 370).

Wierbnica (KAR 44) / *wierbniejca* (KUR 65) — kr. *вербница*, bkr. *вербніца* ‘pūpolsvētdiena’, sal. Strods 1991: 58.

Zastawa (KAR 24) / *zastaw* (KUR 29, 266) — p. *zastaw* ‘lieta, kura nodrošina parāda atmaksu’ (SJP 2002: 899).

Żenijos (KAR 169) / *żenejus* (KUR 272) — p. *żenić się*, kr. *жениться* ‘precēties’, *ženîtiês* norāda arī Zuments (sk. Kolbuszewski 1963: 332), sal. Reķēna 1998b: 598, Kursīte, Stafecka 2003: 373.

Karigera manuskriptā ietverti arī tādi aizguvumi no slāvu valodām, kas nav reģistrēti abās pārējās aplūkojamās vārdnīcās, bet tiek minēti darbos par latgaliešu valodas leksiku: *kwors* (KAR 11) — p. *chory*, kr. *хворый*, bkr. *хворы* ‘slims’, Endzelīns reģistrē formu *kwars*, kas lietota pierobežas izloksnēs (1971: 93), „Kalupes izloksnes vārdnīcā“ ir leksēma *kvoroba* (Reķēna 1998a: 540); *polaks* (KAR 86) — p. *Polak* ‘polis’, Endzelīns norāda uz vārda dialektālu lietojumu (1971: 95), sal. arī Reķēna 1998b: 257; *rodnys* (KAR 41) — vārdnīcas šķirklī dots kā ekvivalents p. *krewny* ‘radinieks’, sal. kr. *родной*, bkr. *роднай*, sal. Stafecka 1999: 806; *sedla* (KAR 114) — p. *siodlo*, kr. *седло*, bkr. *сядло*, latviešu *segli* pēc dažiem uzskatiem (ЭСФ 1986, т. 3: 589–590, Endzelīns 1971: 99) ir aizguvums no slāvu valodām, „Kalupes izloksnes vārdnīcā“ minēts vārds *sedlinieks* ‘seglinieks’ (Reķēna 1998b: 383); *szanowoju* (KAR 126) dots kā ekvivalents p. *szanuję* ‘cienu’ kopā ar sinonīmiem *cinu*, *gudinu tayssu.* Reķēna min *šanavāt*, bet ar nozīmi ‘saudzīgi, uzmanīgi valkāt; rūpēties (par apģērbu, apaviem)’ (1998b: 464).

Ne visai parasts ir hibrīdvārds *bylekas* (KAR 43) — vārdnīcā dots kā ekvivalents p. *ktokolwiek*; *byle* ir partikula, kura poļu valodā, atrodoties pirms vietniekvārda, nozīmē to pašu, ko latviešu vietniekvārdu pirmā daļa *jeb-*, piem., *byle kto*, *byle co* ‘jebkurš, jebkas’. Kurmina vārdnīcā p. *ktokolwiek* tiek tulkots ar citu hibrīdvārdu — *kurskolwiek*, — kurā no poļu valodas ir pārņemta vārda otrā daļa.

Pēc Karigera vārdnīcas leksikas analīzes var secināt, ka gandrīz visi vārdi, kas uzskatāmi par slāvismiem, parādās arī citos avotos (Kurmina un / vai Elgera vārdnīcā) vai ir reģistrēti līdzšinējos pētījumos, arī tādos, kuri analizē 20. gadsimta latgaliešu leksiku. Tas nozīmē, ka „Poļu-latviešu vārdnīcā“ ir atspoguļota konkrēta laikmeta un ģeogrāfiskā areāla leksika, kas tik tiešām ir lietota saziņā un saglabājusies līdz mūsdienām (izņemot historismus, kā *konował*, *podwods* u. c.). Nevar izcelt vienu kuru slāvu valodu aizgūšanas procesā, tomēr jāatzīmē poļu valodas kā starpnieces būtiskā loma aizguvumu pārņemšanā no citām valodām. Karigera un Kurmina vārdnīcās ietverts plašāks kopīgās aizgūtās leksikas slānis — tādas leksikas, kas piederīga augšzemnieku dialektam. Kurmina vārdnīcā ļoti plaši ir pārstāvēti aizguvumi no poļu valodas, kuri saistīti ar baznīcas terminoloģiju (*błogosławeju* (KUR 9) ‘svētu’, *spowedz* (KUR 203) ‘grēksū-

dze', *zakoniks* (KUR 206) 'mūks' u. c.), kas nav raksturīgi Karigera vārdnīcai.

Salīdzinot „Lexicon Lothavicum" ar G. Elgera un J. Kurmina poļu-latīņu-latviešu vārdnīcām, var secināt, ka Karigera vārdnīcā ir plašāks slāvismu klāsts nekā Elgera vārdnīcā, tomēr to ir mazāk nekā Jana Kurmina darbā. Pārsteidz tas, ka dažkārt Elgera vārdnīcā to pašu šķirkļa pamatvārdu tulkojumā sastopami dažādi poļu vārdu fonētiskie un morfoloģiskie varianti, kur to nav Karigeram. Nav izslēgts, ka manuskripta autors jau skaidrāk apzinājās vairāku šādu formu nevajadzību plašākai auditorijai domātā darbā, tāpēc bijis diezgan selektīvs (Kurmins šai ziņā šķiet daudz nekritiskāks, kaut šā pieņēmuma apstiprinājumam, protams, nepieciešami dziļāki pētījumi). Jana Karigera „Poļu-latviešu vārdnīca", kaut gan palikusi manuskriptā (bet varbūt tieši tāpēc), ir vērtīgs avots lejzemnieku un augšzemnieku leksikas izpētei un salīdzināšanai dažādos aspektos.

Literatūra

Baldunčiks 2005 — J. Baldunčiks. Aizguvumi 1872. gada krievu-latviešu-vācu vārdnīcā // Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums, 9. sēj. Liepāja, 2005. — 193.–200. lpp.

Baldunčiks 2006 — J. Baldunčiks. Aizguvumi 16. gadsimta latviešu valodas rakstu pieminekļos un G. Manceļa vārdnīcā // Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksti. Rīga, 2006. — 40.–47. lpp.

Breidaks 2007a — A. Breidaks. Darbu izlase. 1.–2. daļa. Rīga, 2007.

Breidaks 2007b — A. Breidaks. Divi vērtīgi manuskripti // A. Breidaks. Darbu izlase. 2. daļa. Rīga, 2007. — 496.–497. lpp.

Breidaks 2007c — A. Breidaks. Vērtīgs pētījums latviešu valodas vēsturē // A. Breidaks. Darbu izlase. 2. daļa. Rīga, 2007.— 498.–502. lpp.

ELG — DICTIONARIVM | Polono-Latino-Lottauicum | Opus posthumum. | R. P. GEORGII ELGER Soc. IESU. | In gratiam Studiosae Iuuentutis | In lucem datum. | — Vilnae | Typis Academicis Soc. IESU. A. D. 1683.

Endzelīns 1971 — J. Endzelīns. Латышские заимствования из славянских языков // J. Endzelīns. Darbu izlase četros sējumos. 1. sēj. Rīga, 1971. — 80.–113. lpp.

KAR — Lenkiškai-latviškas žodynas. Viļņas Universitātes bibliotēkas Rokrakstu nodaļa, F1–D11 (J. Karigera „Poļu-latviešu vārdnīca").

Kolbuszewski 1977 — S. Kolbuszewski. Jana Karigera Słownik polsko-łotewski na tle leksykografii b. Inflant polskich. Studium z historii języka łotewskiego i dziejów kultury b. Inflant polskich. Poznań, 1977.

Kolbuszewski 1978 — S. F. Kolbuszewski. Studies in metaphony, III: Latvian and Latgalian vowel quality in Kariger's Lexicon Lothavicum (ca 1725) // Journal of Baltic Studies. Volume 9, Issue 4. Washington, 1978. — P. 312.–314.

Kolbuševskis 1963 — S. F. Kolbuševskis. Unbeachtete slavische Lehnwörter im Lettischen von August Summent (Göttingen 1950) // Filoloģijas zinātnes. P. Stučkas LVU zinātniskie raksti. 35. sēj. Rīga, 1963. — 313.–335. lpp.
Koškins 2003 — I. Koškins. Vārds *prāva* kā slāvisms latviešu valodā // Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums, 7. sēj. Liepāja, 2003. — 77.–81. lpp.
Koškins 2005 — I. Koškins. Senākā posma slāvismi (rusismi) latviešu valodā: *mēteli*s // Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums, 9. sēj. Liepāja, 2005. — 54.–57. lpp.
KUR — Słownik polsko łacinsko łotewski ułozony i napisany przez xiędza Jana Kurmina. Vilnae, 1858.
Kursīte, Stafecka 2003 — J. Kursīte, A. Stafecka. Latgale: valoda, literatūra, folklora. Rēzekne, 2003.
Laua 1981 — A. Laua. Latviešu leksikoloģija. Otrs, papildināts izdevums. Rīga, 1981.
LEV 2001 — K. Karulis. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Rīga, 2001.
LVDA 1999 — Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika. Kartes. Rīga 1999.
Reķēna 1998a — A. Reķēna. Kalupes izloksnes vārdnīca. 1. sēj. Rīga, 1998.
Reķēna 1998b — A. Reķēna. Kalupes izloksnes vārdnīca. 2. sēj. Rīga, 1998.
Reķēna 2009 — A. Reķēna. Raksti valodniecībā. I–II daļa. Liepāja, 2009.
SEJP 1957 — A. Brückner. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1957.
SJP 2002 — Słownik języka polskiego pod red. M. Szymczaka. T. 3. Warszawa, 2002.
Stafecka 1999 — A. Stafecka. Īpatnējo vārdu vārdnīca // A. Jūrdžs. Myužeygays kalinders ar sayminiceybas iwirojumim por wyssu godu. Rēzekne, 1999. — 792.–812. lpp.
Stafecka 2009 — A. Stafecka. Aizguvumi no slāvu valodām senajos latgaliešu rakstu avotos // Baltu un slāvu kultūrkontakti. Rakstu krājums. Rīga, 2009. — 86.–90. lpp.
Strods 1991 — H. Strods. Latgales etnogrāfisko terminu skaidrojums: mācību līdzeklis. Rīga, 1991.
SV — Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca / Sast. A. Spektors. // www.tezaurs.lv/sv
Timuška 2010 — A. Timuška. Nedēļa — laikposms vai atsevišķa diena? // Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums, 14. (1) sēj. Liepāja, 2010. — 323.–327. lpp.
Zemzare 1961 — D. Zemzare. Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam). Rīga, 1961.
Лаучюте 1985 — Ю. Лаучюте. О методике исследования и интерпретации общей балто-славянской лексики // Baltu valodas senāk un tagad. Rīga, 1985. — 25.–31. lpp.
ЭСФ — М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка. Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. В 4 т. Москва, 1986.

Borrowings from Slavic Languages in the Manuscript of the Anonymous Polish-Latvian Dictionary (Jan Kariger "Lexicon Lothavicum")

The paper examines the borrowings from the Slavic languages found in the 18th century anonymous manuscript of Polish-Latvian dictionary, which, according to Polish researcher of Latvian Stanisław Kolbuszewski, is considered to be the first lexicographic source in which language forms of High Latvian are recorded. The Slavic borrowings found in the manuscript are compared to the Slavic borrowings in other lexicographic works — Georg Elger's Polish-Latin-Latvian language dictionary from 1683 and Jan Kurmin's Polish-Latin-Latvian dictionary from 1858, because the dictionary of Elger could be the basis of the manuscript, while the dictionary of Kurmin represents the lexis from almost the same geographic area — former Polish Inflanty, where the High Latvian dialect was used. There are more than 80 borrowings found in the dictionary (excluding derivatives). Those are mostly lexical borrowings and only one of them could be considered as semantic borrowing. Many borrowings, found in Kariger's dictionary, belong to old borrowings and are found also in the Latvian literary language. Almost all Slavic borrowings, fixed in the dictionary, are also found in the dictionary of Elger and/or Kurmin, only some of them are not found in other lexicographic works or studies. It means that the manuscript contains the lexis of a certain period and geographic area, which was used in everyday communication. Despite the fact that Polish-Latvian language dictionary by Jan Kariger is left only in the form of a manuscript — but maybe therefore — it is a valuable source for multifaceted research and comparison of the forms of words in Low Latvian and High Latvian.

RENĀTE MISEVIČA-TRILLIČA
m.renate@gmx.net

Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultāte
Bohēmistikas un polonistikas centrs

Visvalža iela 4a
Rīga, LV-1050, Latvija

Solvita Pošeiko
(Rēzeknes Augstskolas Reģionālistikas zinātniskais institūts)

Valodas loma sociālās identitātes veidošanā latgaliskajās tīmekļa vietnēs

1. Ievads

Informācijas tehnoloģiju un tīmekļa izmantojuma pieaugums dažādās dzīves jomās ir viens no faktoriem, kas veicinājis jaunu mūsdienu cilvēka sociālo pieredzi, pasaules uztveri un attieksmi pret sevi un citiem, pret vērtībām, notikumiem un apstākļiem. Līdz ar to paplašinājusies izpratne par sociālo identitāti; tās izveides elementi un izpausmes formas ir aplūkojamas un aptveramas ne tikai fiziskās laiktelpas kontekstā, bet arī atvērtajā kibertelpā jeb virtuālajā realitātē.

Par aktuālu problēmu kļuvusi dubultas sociālās dzīves organizēšana — reālās un virtuālās vides sasaistīšana un nošķiršana. Tā, piem., emuāru rakstītāji atzīst, ka izjūt atbildību pret lasītāju, ka jaunu tekstu nepublicēšanas gadījumā pastāvīgie lasītāji sāk interesēties par „klusumu", kam tiek meklēts kāds attaisnojošs iemesls. Piem.: *Paseņ nav nikas raksteits. Maņ daž pošam nav sev attaisnuojuma, kur veļ puorejīm* (Raibīs Suņs: 1). Tātad dubulta sociālā dzīve zināmā mērā tiek uztverta par normu.

No lingvistiskā viedokļa raugoties, kibertelpas pamatā ir nepārtrauktā kustībā esoši procesi — tekstu izveide (arī koriģēšana un papildināšana), to sasaistīšana un nomaiņa, arī uztvere un interpretācija. Virtuālās identitātes pastāvēšanas forma ir galvenokārt rakstveida vēstījums ar dažādu valodas līdzekļu izmantojumu; tā ir dzīvošana un izdzīvošana tekstā, katram verbālam ziņojumam kļūstot par autoru raksturojošu pazīmi, atpazīstamības un identificēšanas zīmi.

Tikpat svarīga ir valodas izvēle kibertelpā, sevišķi sevis un sev būtisku konceptu definēšanā. Kā zināms, noteiktas valodas lietojums kibertelpā pauž noteiktu vēstījumu (piem., piederības izjūtu, attieksmi pret izsakāmo teksta kodu), paplašina valodas funkcionēšanas jomas, nodrošinot rakstu formas (nereti ar nobīdēm no normas) saglabāšanu, arī konkurētspēju un prestižu. Sevišķi nozīmīgi tas ir skaitliski mazākām valodām, to starpā arī latgaliešu.

2. Metodoloģija

Pētījumam ir izvēlētas deviņas latgaliskās tīmekļa vietnes, par pamatkritērijiem to atlasē izvirzot tīmekļa vietņu uzturētāja/–u darbību: latgaliskā pilnveidošanu, saglabāšanu un popularizēšanu dažādos veidos galvenokārt reālajā vidē, un latgaliešu rakstu valodas lietojumu kibertelpā. Tās ir sadalītas trīs grupās: 1) vadošās latgaliešu organizācijas: Latgolys Studentu centrs (LgSC), Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācija (LVLKSA) un Latgales radio (LR); 2) Latgales mūziķu tīmekļa vietnes: „Bez PVN", „Sovvaļnīks" un „Laimas muzykanti"; 3) individuālie blogi jeb emuāri: Ilzes Spergas (*saprges*), Oskara Orlova (*Raibā Suņa*) un Jura Viļuma (*jureiša*). Papildus aplūkotas tajās iekļautās norādes uz citām tīmekļa vietnēm (hipersaites), piem., LgSC uzturētā mājas lapa http://lakuga.lv, mūzikas sadaļa tīmekļa vietnē www.draugiem.lv, grupas „Bez PVN" un biedrības LgSC emuāri, J. Viļuma ieraksti organizācijas „Latgolys Saeima" tīmekļa vietnē, „Sovvaļnīka" izveidotais kanāls tīmekļa vietnē www.youtube.com.

Tīmekļa vietņu aplūkošana un tekstu izpēte notikusi no 2011. g. 1. maija līdz 2012. g. 1. februārim ar mērķi noskaidrot, kā kibertelpā atklājas virtuālās identitātes izveide un demonstrēšana citiem un kāda loma un nozīme šajos procesos ir valodai.

Pētījumā izmantota virtuālās lingvistiskās ainavas izpētes metode (D. Ivkovic, H. Lotherington) valodu lietojuma, izvēles iespēju un lingvistiskās attieksmes noskaidrošanai un raksturošanai. Atšķirībā no lingvistiskās ainavas reālajā vidē, kurā izpētes objekts ir valodas zīme, virtuālās lingvistiskās ainavas pamatvienība ir tīmekļa vietne (Ivkovic, Lotherington 2009: 2–3). Papildus izmantojot kontentanalīzi, aplūkotajās tīmekļa vietnēs ir ekscerpēti — nokopēti un saglabāti *Microsoft Word* dokumentā — dažāda garuma teksta fragmenti, kuros tiešā vai netiešā veidā atklājas radītā virtuālā tēla, latgalieša un Latgales tēla definēšana, pasaules uzskata, izjūtu un vērtību atskārsme, kā arī lingvistiskā attieksme. Tīklogrāfijas (*netnography*) metode (R. V. Kozinets, M. Del Fresno) ir izmantota, lai atsegtu tekstuālo diskursu, virtuālā tēla pašreprezentācijas stratēģijas un komunikāciju ar citiem tēliem kibertelpā. Līdzīgi kā etnogrāfija tā paredz iegūto datu — pēc noteiktiem kritērijiem atlasīto tekstu vai to fragmentu — metaforisku, hermeneitisku un analītisku interpretāciju (Kozinets 2002: 3–4).

Savukārt virtuālās identitātes (T. Nobeth, A. Talamo, D. Wiszniewski, R. Coyne, B. Marcus, F. Machilek) un arhetipu teorija (K. G. Jung, B. Anderson, L. Meyer, C. Silbert) izmantota plašākam un daudzpusīgākam skatījumam uz identitātes izveides īpatnībām kibertelpā.

Raksta struktūra: vispirms tiek dots izpētes avotu raksturojums, tad sociālās identitātes izveides elementu un stratēģiju analīze, beigās — kopsavilkums un būtiskākie secinājumi.

3. Latgalisko tīmekļa vietņu raksturojums

Vispārīgam tīmekļa vietņu raksturojumam ir izvirzīti pieci kritēriji, kas atklāj būtiskākās izveides īpatnības un norāda uz atsevišķām satura iezīmēm (sk. 1. tabulu).

3.1. Vadmotīvs

Tīmekļa vietņu tematisko nostādni gana skaidri definē vadmotīvs. To izveidē vērojamas divas tendences: tiešā veidā paužot noteiktu adresātu — latgaliešus (šaurākā nozīmē, arī nelielu draugu grupu vai organizāciju) un tēlaini atainojot iekšējos pārdzīvojumus un izjūtas, arī attieksmi pret sev nozīmīgu telpu (sk. 1. tabulu). Tīmekļa vietnēs tieši jauniešu loma un nozīme latgaliskā uzturēšanā un veicināšanā ir izvirzīta kā prioritāte. Piem., zināma misijas apziņa jaušana LgSC biedrības devīzē: *Latgolu saulē ceļt!* (LgSC: 1) un LVLKSA mērķī — *saglobuot latgalīšu rokstu volūdu, veicynuot kulturviesturiskuo montuojuma vuiceišonūs Latgolys školuos* (LVLKSA: 1). Idejiskais uzstādījums tiek ievērots arī tīmekļa vietņu (īpaši LgSC) tekstveidē; pamatā vērojama informācijas koncentrēšanās uz pieteikto mikrovidi un tieši šai mērķauditorijai.

Vadošā organizācija informācijas par Latgali un latgaliešiem izplatīšanā kibertelpā ir LgSC. Tā savā tīmekļa vietnē paralēli biedrības darbības koordinēšanai un komunikācijas uzturēšanai biedru starpā tāpat kā tīmekļa vietnē http://lakuga.lv regulāri sniedz daudzpusīgu un aktuālu informāciju dažādās dzīves jomās (sk. 1. tabulu). Te arī skatāmi un klausāmi dažādu žanru teksti: audio stāsti, dzeja, afišas, mācību un uzziņas materiāli (piem., latgaliešu valodas pareizrakstības noteikumi un vārdnīca) u. c. teksti.

3.2. Tekstu publicēšanas aktivitāte

Aktivitāte kibertelpā raksturīga arī *saprgei* un J. Viļumam vēlāk izveidotajā emuārā ar tādu pašu tīmekļa vietnes adresi (http://jureits.wordpress.com). Tā kā emuāra uzturētāji ir Saeimas deputāti J. Viļums un G. Igaunis (*Latgolys deputati*), šajā emuārā bieži tiek aplūkoti politiski jautājumi, piem., sadaļās *Saeimys dorbs*, *Intervejis*. Jāpiebilst, ka *jureits* kibertelpā sociāli aktīvs ir tviterī (*twitter*), jaunus paziņojumus (paša veidotus tekstus, spilgtus citātus vai hipersaites) publicējot vairākas reizes dienā. Šie apjoma ziņā ierobežotie paziņojumi paralēli parādās arī emuārā un tīmekļa vietnē www.draugiem.lv, paplašinot informācijas lauku.

Kā mazaktīvas ir raksturojamas tīmekļa vietnes ar neregulāru tekstu pievienošanu, bet ar lingvistiskām aktivitātēm pēdējā gada laikā. Taču lielākoties latgaliskās tīmekļa vietnes ir pasīvas ar pēdējo tekstuālo papildinājumu pirms vairāk nekā gada (sk. 1. tabulu). Šajā gadījumā tajās ievietotie teksti funkcionē tikai kā uzziņas līdzeklis par konkrēto tīmekļa vietnes uzturētāju un tā darbību, vairākas sadaļas ir arī funkcionāli neaktīvas (piem., LR: *Radejis bolsi* un *Topi;* LVLKSA: *Aktualitatis*, *Literatura* un *Kulturviesture*), tādējādi nepiesaistot lasītāju un neattaisnojot savu pastāvēšanu.

Redzams, ka kibertelpā latgalisko informācijas telpu veido un aktīvi uztur vien atsevišķas personības un LgSC. Laika trūkums un virtuālās mērķauditorijas pietiekama nenovērtēšana būtu minami kā būtiskākie iemesli pasivitātei kibertelpā.

3.3.Tekstveide

Tīmekļa vietnēm raksturīgās tekstveides īpatnības: teksta žanru daudzveidība un apvienošana, tāpat žanriski nedefinējamu tekstu izveide un hipertekstualitāte, ir attiecināmas arī uz latgaliskajām tīmekļa vietnēm. Atšķirības vērojamas vien satura un valodas līmenī. Piem., *Raibā Suņa* un *saprges* emuāros ievietotie skaipa (*skype*) vai tvitera sarakstes fragmenti uztverami kā dramaturģiski darbi, kur remarkas aizstātas ar emociju un attieksmi izsakošiem simboliem — emocijikonām (*emoticon*). Tieši emuāros biežāk konstatēts dažādu literatūras, mākslas, kino un mūzikas žanru izmantojums, imitējot teksta izveides brīža noskaņu un tuvinot lasītāju ar autoru. Citu tekstu (pārpublicējumu un skenētu materiālu) tiešs ievietojums vairāk vērojams LgSC, *saprges, Raibā Suņa* un *jureiša* tīmekļa vietnēs.

Pētītajos avotos vērojama tendence ieteikt lasītājam galvenokārt citas latgaliskās tīmekļu vietnes, tādējādi veidojot nosacīti slēgtu informācijas tīklojumu. Retāk uzrādītas sadarbības partneru un atbalstītāju adreses (piem., izdevniecību, zinātnisko institūtu, SIA tīmekļa vietnes LgSC gadījumā) vai tīmekļa vietnes ar līdzīgiem mērķiem, interesēm un pasaules skatījumu, kas nav latgaliskas. Piem., „Laimas muzykanti“ iesaka *Latvian Folk Radio, Lietuvas sēļu tautas mūzikas, Iļģu* u. c. adreses. Savukārt „Sovvaļnīka“ tīmekļa vietnē hipersaites (piem., biogrāfijas lapā 15 un sadaļā „Saites. Par Sovvaļnīku raksta“ 11 hipersaites) veido arhīvu par mūziķu kolektīvu, apkopojot citviet publicēto informāciju, rādot citu portālu interesi par sevi, mūziku un pasākumiem, kā arī atainojot mūziķu popularitāti ne tikai latgaliskajās vietnēs vien.

3.4. Atslēgas vārdi

Viens no tekstu tematiku atklājošiem elementiem ir atslēgas vārdi, kas tīmekļa vietnēs ir izceltie vai biežāk lietotie vārdi un vārdu savienojumi galvenokārt latgaliešu rakstu valodā, ar tekstiem bagātākās sadaļas, atainojot autora priekšstatus un attieksmi pret tekstu saturu (sk. 1. tabulu). *Jureiša* tīmekļa vietni raksturo nenoteiktība, par to liecina vietniekvārdu — *naz kas* 'kaut kas', *vysa kas* 'viss kaut kas' — izvēle, arī sadaļas nosaukuma izveidē: „Nu twittera naz kas."[1]

Visās tīmekļa vietnēs kā būtiski atslēgas vārdi tiek izcelti: Latgale (arī atsevišķas pilsētas), latgaliešu valoda un latgalieši, uzsverot reģionālisma ideju — filozofisko un psiholoģisko virzību uz sevi — „savējo". Tie ne tikai ataino tekstu tematisko ievirzi, bet arī funkcionē kā nozīmīgi kolektīvās virtuālās identitātes izveides komponenti, arī kibertelpā uzsverot piederību noteiktai teritorijai (teritoriālo identitāti), valodai (lingvistisko identitāti) un noteiktai sociālajai grupai (subetnosa identitāti). Kā piemēru var minēt grupas „Bez PVN" stāstījumu par sevi (pašreferenci): *Latgalīšu volūdys patrioti i aizstuovji nu Kuorsovys* (Bez PVN: 1). Šie atslēgas vārdi visbiežāk atklājas to reālajā (retāk idealizētajā) aprakstā, pārnovadnieku stereotipu paušanā un komentēšanā, arī jaunu stereotipu radīšanā. Piem.: *Jāpiemin Latvijas nedalāmības jēdziens, kurš pēdējos gados pakāpeniski atkal aktualizējas, kad Latgales iedzīvotāji redz, ka centrālā vara piemirst par reģionu* (jureits: 1).

3.5. Valodu lietojums

Pievēršot uzmanību valodu lietojumam tīmekļu vietnēs, redzams, ka funkcionāli nozīmīgs ir divu idiomu — latgaliešu un latviešu — lietojums (sk. 1. tabulu). Septiņās no vietnēm biežāk izmantotā ir latgaliešu rakstu valoda.

Koplatviskā vai latgaliskā rakstības veida izvēles motivācija tiek komentēta. Sevišķi uzskatāmi tas parādās *saprges* emuārā: *Maņ vīnkuorši daudz vīgļuok rokstuos latgaliski (..). latgaliski es asu es poša. (..) latvyski es maloju i atkuortoju cytu tekstus. latgaliski skaņ nu mane pošys, munys bierneibys i tim dziļumim, kur vari atsazeit sev byut vuojs, nadrūss, nalaimeigs, tok reizē ari styprys, prīceigs* (saprge: 1); *latgaliski (..) rokstu tod, ka mane ir vysā moz — nūsaglobuot vysmoz volūdā. pīsagiut pi vacu i seņ zynomu līvu, kab ītu tuoļuok* (saprge: 2). Latgaliešu valoda tiek izjusta kā daļa no sevis, iekšējs spēks un patvērums.

[1] Tekstos ir saglabātas autoru rakstības īpatnības, — arī gadījumos, kad nav ievēroti latviešu literārās valodas vai latgaliešu rakstu valodas pareizrakstības nosacījumi.

Valodas izvēles motivācija netieši atklājas tās savdabības un atšķirības apzināšanā, piem., LgSC biedri uzskata, ka īsts latgalietis ir tas, kurš *izmontoj latgalīšu volūdu škārsteiklā* (LgSC: 2).

Latgaliešu valodas situācijas vērtēšana, savas attieksmes paušana un citu viedokļu komentēšana lasāma gandrīz visās latgaliskajās tīmekļa vietnēs (izņēmums — „Laimas muzykanti"), rādot, ka valodas jautājumam tiek piešķirta būtiska nozīme. Atbildība par valodu atklājas kā personu raksturojošs un kolektīvo identitāti veidojošs elements. Taču valodas lietojuma pamatā jābūt katra personiskai pārliecībai un iekšējai nepieciešamībai, ne citu uzspiestai prasībai vai viedoklim: *Voi maņ pīnuokums raksteit tikai latgaliski kulturalus rokstus, kab byutu loba latgaliskajam pasauļam?* (saprge: 3).

Citvalodu lietojums tekstos parādās galvenokārt kā ekspresīvs izteiksmes līdzeklis. Īpaši uzskatāmi tas ir *Raibā Suņa* tīmekļa vietnē, kur krievu valoda nereti tiek izmantota, lai ironiski atainotu sociālo vidi vai paustu attieksmi pret tanī notiekošo, savukārt angļu valoda — mūsdienu kosmopolītisko cilvēku un pompozitāti. Svešvalodā (piem., poļu, latīņu, zviedru, vācu u. c.) lietotie vārdi un vārdu savienojumi visbiežāk tiek rakstīti slīprakstā, ar šifra maiņu norādot valodas kodu maiņu.

Valodu maiņa piedāvāta trijās tīmekļa vietnēs, taču informācija tikai daļēji vai nemaz netiek tulkota izvēlētajā valodā. Piem., sadaļu nosaukumu tulkojums angļu, krievu un latviešu valodā ir vērojams „Bez PVN" tīmekļa vietnē, savukārt tajās iekļautā informācija paliek nemainīga — latgaliski.

Apkopojot iepriekš sacīto, var secināt, ka kopumā aplūkotās tīmekļa vietnes (pamatā aktīvās un mazaktīvās) veido gana noslēgtu un savpatīgu latgaliski veidotās informācijas telpu.

4. Sociālās identitātes izveide latgaliskajās tīmekļa vietnēs

Ikviens teksts kibertelpā veido pašradītu pasauli un attīsta virtuālo dzīvi. Tā vienmēr, ja vien nav ierobežota piekļuve (resp., autorizācija), ir sociāla un vērsta uz nekontrolējamu lasītāju auditoriju neatkarīgi no atrašanās vietas un laika un neprognozējamu atgriezenisko saikni. To apzinās arī rakstītāji: *Teiklā privatuos dzeivis nav — pīraksteitū skaita tyukstūšom dzeivu i Gūglis ciocis ocu i dzeivoj munu dzeivi* (saprge: 4). Nereti paustā informācija tiek nekritiski pieņemta kā patiesa arī reālajā vidē, demonstrējot virspusēju informācijas uztveri un nevēlēšanos iedziļināties situācijā un izprast kontekstu. Piem., mātes jaunības uzvārda norādīšana tīmekļa vietnes www.draugiem.lv profilā var būt par iemeslu kāzu apsveikumu saņemšanai.

4.1. Reālās un virtuālās vides pretstatījums

Aplūkojot sociālās identitātes kibertelpā, saistošs liekas tīmekļa vietņu īpašnieku reālās un virtuālās vides salīdzinājums, attieksme pret ieradumiem un lasītājiem, arī izjūtas tanīs.

Virtuālajā vidē vērojama gan reālās vides situāciju imitēšana, gan laika gaitā izveidojušies tai raksturīgi komunikācijas un virtuālo tēlu saskarsmes ieradumi (piem., ķēdes vēstules, pārspīlēta laipnība), kas emuāru rakstītājiem bieži vien nav iedomājami vai nešķiet pieņemami. Piem.: *Klaviaturys simboly ir viņ simboly kū pierksti satreneiti uzspīž iz auto, bet dzeivē auto nastruodoj i tu tam cylvākam daž napadūd Lobreitu, voi paprosi — Kai, tev dzelys? (..) Da… i, kai ta byus, ka bučuosi draugu milljons bučeņom, (..) voi saciesi — Tu, smukā! — … a, atbiļdē jau gaidiesi copy — paste atbildi — No tādas dzirdu* (Raibīs Suņs: 2); arī *Cik verīs (..) vysaidūs draudzeigūs saitūs… vysi ir voi nu čabuleiši, bumbuleiši, soldonī, foršuļi, začeiši, perfektī, jaukumeņi (..) voi ari vysVYSvysVys lobuokī draudzeņi, draudzineitis, tok pazaruoda vaicuojums — kur to pasaulī pazajuovej cik daudz stervu i lūpu, ka bais?* (Raibīs Suņs: 3). Piemēros tiek aktualizēta postmodernisma kultūrai raksturīgā spēles noteikumu apzināšanās un ievērošana kibertelpā, arī attālināšanās no realitātes un nereti fiziskās distances ieturēšana ar virtuālajiem draugiem klātienē.

Neskatoties uz kibertelpā pavadīto laiku, nozīmes ziņā hierarhiski augstāk tiek vērtēta reālā vide, apliecinot tiešās komunikācijas un klātesamības nepieciešamību. Iespējams, tieši laiktelpas sašķeltības un „laika zuduma“ dēļ, reālā saskarsme vēl vairāk tiek izjusta kā vērtība. Piem.: *Prioritašu sarokstā īlikt — (..) satikt draugus i saimi. tys tūmār ir lāmums. da tuo lāmuma juoteik* (saprge: 5), un *Taišni LgSC draugi i cyti lobi ļauds ir tī, kas atīt iz biroju, mes parunojam par dzeivi, dorbim, studejom, (..) par LgSC, un tod rūnās taida pateikama „placa“ sajiuta, ka draugi vysod ir blokus, vyss ir paveicams i smogais nav vaira tik smogs* (LgSC: 3). Arī citos LgSC tekstos tiek uzsvērta biedru, draugu un interesentu kopā sanākšana (piem., *Sasateikam birojā!; Tiksimīs dzeivajā!*), piedalīšanās dažādos tematiskos pasākumos un „savējo“ mikrovides radīšana.

Emuāru rakstītāji min arī teksta radīšanas un uzglabāšanas atšķirības reālajā un virtuālajā vidē. Pēc *saprges* domām, teksts uz papīra ir nepastāvīgs un ziņkārīgam lasītājam pieejams, bet datorā saglabāts teksta fails ir noslēpjams datora lietotāja paroles uzstādījuma dēļ. Citādi tas ir ar emuāriem, jo tie tiek radīti lasītājam un *pastāv publikas dēļ* (saprge: 6). Savukārt *Raibīs Suņs* uzsver izjūtas, ko rada rakstīšana uz papīra, un atzīst, ka tekstveidi datorā kavē uzmanību novērsošas iespējas (galvenokārt tīmek-

lis): *Saīt tai, ka iz papeira rokstūtīs dūmojās lobuok. (..) Papeira pīskuorīņš, zeimuļa voi pyldspolvys izdvastīs skons pret papeiru — pateikamai. Ja kū vaira drukoj datorā, tod nav taidu voi itaidu sajiutu. (..) Datorā verūtīs suokās cytys interesis, cytus vajadzeibys* (Raibīs Suņs: 4). Emuāra rakstīšanas pamatā — vēlme runāt ar tekstu, *jo cik var runuot ar sevi* (Raibīs Suņs: 5), tātad egocentriska runa tiek attīstīta komunikācijā.

Paštēla uzturēšana kibertelpā ir vairāk pārdomāta un kontrolēta nekā reālajā vidē, arī komunikācija notiek ar tēla paša brīvi izvēlētu laika limitu. Piem., *Sovvaļnīks* atbild uz fanu komentāru mūzikas sadaļā www.draugiem.lv pēc apmēram stundas, grupas „Bez PVN" dalībnieks G. Rasims — pēc dienas, bet „Laimas muzykanti" uz publicētajiem jautājumiem neatbild vispār, kaut seko līdzi komentāriem, cenzējot to saturu: *Lai neļaunojas tie, kas taisnīgi rakstīja viesu grāmatā par negatīvām lietām — mēs centīsimies šīs negatīvās lietas izskaust, bet arī negatīvu enerģiju viesu grāmatā neturēsim* (Laimas muzykanti: 1).

4.2. Virtuālās identitātes izveide

Par virtuālo identitāti ir uztverams kibertelpā veidots un uzturēts tēls vai tēlu kopums, kā izveide un prezentēšana norit ar tīmekļa kā sociālo aktivitāšu mediatora palīdzību un galvenokārt ar lingvistiskiem līdzekļiem. Tā kibertelpā var izpausties kā eksplicīta sociālā identitāte, kas atklājas tīmekļa vietnes uzturētāja un tekstu autora — reālā vai viltus virtuālā tēla — pašreferencē, un kā implicīta sociālā identitāte, kas savukārt atklājas netieši — savos un citu virtuālo tēlu tekstos, piedalīšanās noteiktās tematiskajās grupās, hipersaišu norādīšanā (Nabeth 2005: 2).

Tāpat kibertelpā ir šķiramas divu veidu sociālās identitātes: 1) reālo vidi reprezentējošās lomas, kas ataino personisko informāciju, profesionālo darbību un intereses reālajā vidē, un 2) kibertelpā radītās lomas.

Latgaliskajās tīmekļa vietnēs dominē reālo vidi pārstāvošas sociālās identitātes (sk. 2. tabulu), kas norāda, ka kibertelpa tiek uztverta kā līdzeklis sevis reprezentēšanai, nevis mērķis pašrealizācijai. Piem., LVLKSA — skolotāju nometnes–kursu „Vosoruošona" organizētāja, Ar4a (A. Morozs, „Bez PVN") — *sytamūs instrumentu virtuozs,* LgSC — pasākumu organizētāji, *Raibīs Suņs* — kamerkora „Graidi" dalībnieks (vairāk sk. 2. tabulu). Šajā gadījumā virtuālā identitāte ir reālās vides identitātes papildinājums, tās turpinājums kibertelpā, galvenokārt uzsverot personības pozitīvo pusi (labākās rakstura īpašības, personiskos sasniegumus, nozīmīgākās jomas).

Par kibertelpā radītām lomām — „īstajām“ virtuālajām identitātēm — uztveramas Ilzes Spergas izveidotās: 1) *saprge: saprge. juoroksta ar mozū burtu, partū ka itymā burtu salykumā nav nivīna golvonuo burta. itys vuords nanūzeimoj nikuo. saprge asu es. Tei nav nūsaglobuošona publiskajā telpā. Tys ir tikai vuords — sešu burtu apzeimuojums subjektam, kas pasaroksta ar itim sešim burtim* (saprge: 7); 2) *Sv. Speerx* ‘īsu un kodolīgu aforismu un atziņu paudēja, filozofe’. Piem.: *Dzeive ir pagaidom. Napīrūņ* (saprge: 8); 3) *naktineica: Naktineica partū, ka rokstu naktīs. I partū, ka šmuka nazuole* (saprge: 9), arī *naktineica lai ir i palīk kai pamats. vīta, kur sakopēt i salikt vysu* (saprge: 10). Pirmajā citātā redzams apgalvojums, ka burtu salikums neko nenozīmē, taču, līdz ar tā aktualizēšanu kibertelpā, tas kļūst par dinamisku informācijas nesēju (kodu), virtuālās lomas — emuāra rakstītājas — esamības formu. Savukārt, lai gan leksēma *naktineica* ‘rudzupuķe’ ir emuāra apzīmējums, tā uztverama arī kā viena no autores izpausmes formām kibertelpā — ‘cilvēks, kas strādā un raksta naktīs, kura radošais laiks ir nakts’. Pārnestā nozīme veidojas no vārda sastāvdaļas.

4.3. Eksplicītas un implicītas sociālās identitātes

Par daudzšķautņainām personām, kas sastāv no vairākiem sociālajiem tēliem (maskām) abās paralēlajās realitātēs, liecina tīmekļa vietnēs nosaukto eksplicīto identitāšu un no konteksta izsecināmo implicīto identitāšu skaits (sk. 2. tabulu). Daudzpusīgāk kibertelpā atklājas emuāru rakstītāji (*saprge* un *Raibīs Suņs*), jo viņi sevi piesaka kā personības, kam iespējamas vairākas sociālās lomas. Organizācijām vairāk raksturīgas ir implicītas identitātes, kas atklājas to darbības un aktivitāšu atainojumā. Piem., LgSC — projektu rakstītāji un realizētāji, LR — latgaliešu dziesmu translētāja. Savukārt „Sovvaļnīks“, Bez PVN“ un „Laimas muzykanti“ kibertelpā sevi piesaka kā mūziķu kolektīvus, līdz ar to katra dalībnieka dominējošā loma ir mūziķis, taču tīmekļa vietnēs vērojama arī citu sociālo lomu demonstrēšana (īpaši „Sovvaļnīka“ tīmekļa vietnē, sk. 2. tabulu).

Par vairāku virtuālo identitāšu uzturēšanu kibertelpā liecina arī fakts, ka tīmekļa vietņu autori (izņēmums — LVLKSA) ir izveidojuši profilu vai domubiedru grupu arī citās tīmekļa vietnēs (visbiežāk: www.draugiem.lv, www.facebook.com, www.twitter.com). Spēja veiksmīgi iekļauties un pielāgoties katrai no tām atkarībā no vides, situācijas un vajadzības liecina par mainīgā jeb hameleona arhetipa projekciju mūsdienu cilvēkā (Silbert 2008: 63–75).

Virtuālās identitātes galvenokārt tiek skaidrotas vai komentētas (sk. iepriekš), visbiežāk pašreferenci veidojot latgaliski, izņēmums ir mūziķu kolektīvi „Laimas muzykanti“ un „Sovvaļnīks“, kas sevi raksturo latviski. Emuāru rakstītāji *Raibīs Suņs*, *saprge* un daži „Bez PVN“ dalībnieki pašreferenci ir veidojuši pirmajā personā, radītās lomas (priekšstatus) tiešā veidā attiecinot uz sevi. Piem., *Es publiski atzeistu, ka asu vampirs. (..) Taidā ziņā, ka maņ cīši pateik pa dzelai parunuot, pačatuot i raksteit viestulis* (Raibīs Suņs: 6), *Tomēr es esmu latviete, citāda latviete. Un arī latgaliete.* (saprge: 11). Pēdējais citāts ataino piederību etnosam un subetnosam; šo abu identitāšu paralēla pieņemšana ļauj runāt par kopējo, abu apvienojošo identitāti — nacionālo identitāti. Vēl viens piemērs, kas ilustrē vairāku sociālo identitāšu apzināšanos: *Es sev vysu laiku uzdūdu vaicuojumu — voi es asu artistisks muzikis voi muzykals aktīrs. (..) Es vysu laiku raugu sev definēt, iz kū tod vaira slīcūs, bet beiguos saprotu, ka vīnkuorši asu muokslenīks* (Bez PVN: 2). Piemērs rāda personas iespēju izvēlēties, brīvu spēlēšanos ar sociālajām lomām; šajā gadījumā tiek saglabātas abas sociālās lomas, tās apzīmējot ar vispārīgu vārdu (identitāti) — mākslinieks.

Organizāciju un mūziķu kolektīvu pašreferencēs sociālās lomas tiek definētas galvenokārt trešajā personā, ieturot neitrālu pozīciju, pat distancējoties no tām un cenšoties izvairīties no subjektīvisma.

4.4. Eksplicītas sociālās identitātes izveides stratēģijas

Viena no virtuālās identitātes izveides un demonstrēšanas stratēģijām ir segvārdu, personvārdu vai no personvārda atvasinātu palamu lietojums, pēc apjoma plašākos tekstos tiem piedēvējot arī noteiktas rakstura iezīmes.

Sociālo lomu konsekvents šķīrums ir vērojams „Sovvaļnīka“ tīmekļa vietnē. Divu sociālo lomu — *Sovvaļnīks* un *Ingars* — paralēls lietojums konstatēts pat viena teikuma robežās: *Ingars (..) spēlē gan kopā ar „Borowa MC“, gan arī pasākuma noslēgumā spēlē ar Sovvaļnīku* un *Pēc klipa filmēšanas Sovvaļnīks savāc puišus, kas ir gatavi brīvajā laikā palīdzēt Ingaram muzikālo ideju izstrādē* (Sovvaļnīks: 1). Segvārds *Sovvaļnīks* ‘palaidnis, sava ceļa gājējs’, arī ‘*latgaliešu dziesminieks, kas mūzikā ietērpj moderno latgaliešu dzejas pārstāvju vārsmas*’ (Sovvaļnīks: 2) tiek lietots, galvenokārt runājot par sociālo lomu — latgaliešu rokmūzikas izpildītājs, publiskā „seja“: *Piektdien 30. oktobrī Sovvaļnīks dodas uz vienu no skolām, (..) tur notiek sarunas ar bērniem, kā arī akustiska uzstāšanās* (Sovvaļnīks: 3). Segvārda izvēle, iespējams, skaidrojama ar mūziķa vēlmi atšķirties, nesekojot kāda noteikta mūzikas žanra kanoniem un neorientē-

joties uz masu kultūru. Savukārt īpašvārds *Ingars* izmantots, sniedzot: 1) personisko informāciju (piem., vizuālā izskata aprakstu, atmiņas un pārdzīvojumus): *2009. gada 17. februārī (Ingara dzimšanas dienā) tika palaists „Pats sevī dzeivs“* (Sovvaļnīks: 4), arī *Ar pārvietošanos gan pašreiz ir sarežģīti, tāpēc Ingars ir no sirds pateicīgs draugam un kolēģim Ērikam (..) Vislielākie atbalstītāji gan neapšaubāmi ir ģimene — draudzene Ilga un dēlēns Mareks, kas uzmundrina tēti, cienājot ar gardumiem* (Sovvaļnīks: 5). Citātā redzamas arī implicītas sociālās identitātes — draugs un tētis; 2) ieskatu darbā pie ideju apkopošanas, mūzikas radīšanas, apstrādāšanas, ierakstīšanas u. tml., kā arī paveikto darbu raksturojumu; 3) informāciju par aktivitātēm ārpus muzikālās darbības (piem., darbu LU un RA). Abu identitāšu saistījums *Ingars jeb Sovvaļnīks* konstatēts informācijā par CD albumu „Bolts susātivs“ (2010), piedalīšanos kinofilmā „Latgolys laikadečs“ (2011).

Savu personvārdu emuārā atklāj arī *saprge*, netieši izceļot, viņasprāt, sev piemītošās īpašības: *dvēselē jau katra latviete ir Ilze. :) būt Ilzei nav nekāda baigā izklaide. tā ir smaga un pamatīga atbildība — nest latviešu sievietes nastu un nesagumt zem stereotipu smaguma. :) galu beigās, latviešu literatūrā nav nevienas negatīvās varones Ilzes, visas tādas dvēseliskas, labas un gaišas* (saprge: 12).

Mūzikas grupu „Bez PVN“ un „Laimas muzykanti“ tīmekļa vietnēs vairāk nekā citās aplūkotajās redzamas no personvārdiem veidotas palamas. Piem., grupas „Bez PVN“ — *Kips* (Kristaps) un *Aja* (Aija); grupas „Laimas muzykanti“ — *Skraģis* (E. Skrāģis) un *Elks* (M. Elksnis).

Bieži izmantota stratēģija ir arī sociālo lomu raksturojošas darbības atainošana. Piem., LVLKSA — *sabīdriska organizacija,* kas rīko latgaliešu valodas un kultūrvēstures olimpiādi, dažādus seminārus un kursus skolotājiem; *tanks* ‘cilvēks, kas uzņēmīgi savāc vienkopus dzejoļu pantiņus’; *trokais* ‘cilvēks, kas nesavtīgi strādā, ar entuziasmu veic dažādus darbus ārpus saviem tiešajiem pienākumiem’: *Trokais daboj naudys i sataisa sātyslopu voi sēd naktim i sataisa blogu, lyudzu — latgalīšu literatura i kultura. Trokais sataisa latgalistikys konferenci, ortografejis normys, gramatiku, vuordineicu — lyudzu, latgalīšu zynuotne* (saprge: 13).

Tiek izmantota arī stratēģija — individualitātes (personisko īpašību, rakstura iezīmju, paradumu un attieksmes) raksturošana, pieņemot un atainojot arī ēnas arhetipa projekcijas sevī — ne tik viennozīmīgi vērtējamas rakstura iezīmes. Piem., *maita* — pieredzē balstīta sociālā loma, ko raksturo pašapziņa un pārliecība par sevi, izcelšanās ar savu uzvedību un runu (*taisa dumpi un lec acīs*), sava viedokļa un attieksmes nemainīga saglabā-

šana, piem., ignorējot bezpersoniskus apsveikumus, pārsūtītas vēstules tīmekļa vietnē www.draugiem.lv. Nozīmes ziņā līdzīga ir arī sociālā loma *kuce*, to pieņemot, nav jāizliekas labākai un var atļauties neliekuļojot izteikt savas domas. Atšķirībā no iepriekš minētās sociālās lomas, šās lomas pieņemšanu un izjušanu ietekmē citu cilvēku apzināti radīta situācija, kurā segvārda īpašniece tiek provocēta uz noteiktu darbību un viedokļa izteikšanu, kā dēļ nākas izjust vainas apziņu, negatīvu attieksmi un pārmetumus no citiem.

Savukārt *trilla* ir bērna arhetipa reprezentējoša loma, ko raksturo bezrūpība, bērnišķīgs naivums un neizlēmība.

Ironizējot par stereotipisku uzvedību, *Raibīs Suņs* atzīst: *vyspuor es asu nainteresants cylvāks. TV ar godu stāžu ignoreju, regionalū avīzi naoboneju, viņ radeja i nets, kur (..) īkleistu puordīnuos* (Raibīs Suņs: 7).

4.5. Implicītas sociālās identitātes izveides stratēģijas

Tīmekļa vietnēs sociālās lomas raksturojamas arī pēc kontekstā izsecināmas attieksmes un pozīcijas pret cilvēkiem, tekstiem, notikumiem vai izjūtām — pasaules uztveres. Piem., *Raibīs Suņs* konceptuāli pauž ironisku, reizēm pat sarkastisku (piem., bieži lietots vārdsavienojums *ļaunijenotsmīkly*) attieksmi pret savos tekstos aktualizēto, kas ļauj viņu uztvert par ironisko personu. Mūzikas grupas „Bez PVN“ dalībnieku aizpildītās anketas ataino, ka mūziķi sevi pozicionē kā nenopietnas, humoristiskas personas. Savukārt *jureiša* emuārā izceltas nopietnas un uzņēmīgas personas iezīmes.

Personas individuālais raksturojums parādās arī citu novērtējumā: *daGunci* par *Kipu — Zāns, kura dieļ meitiņis nūmat līkū svoru...* (Bez PVN: 3); *Kips* par *Aju — Jei nav nu ituos planetys (..) prūtams, lobā nūzeimī!!* (Bez PVN: 4).

Netieši virtuālo identitāti atklāj arī dialogs ar lasītāju. Skatot izvēlētos avotus, redzams, ka tīmekļa vietnēs (sevišķi LgSC un *Raibā Suņa*) notiek tieša vēršanās pie lasītāja, potenciālā sabiedrotā, izmantojot 2. personas vietniekvārdu un uzrunas formas. Piem.: *Nasiedi kai bednais sābru suņs aiz vuortu! (..) Brauksi LgSC laivu braucīnī? Juobrauc!* (LgSC: 4) un *Ka Tev ir kas labs padūmā, dūd ziņu!* (LgSC: 5), arī *Čau, kačeiši!* (Raibīs Suņs: 8). Atsevišķu vārdu skaidrojums latviešu literārajā valodā tāpat rāda, ka par lasītāju tiek domāts. Jāpiebilst, ka atgriezeniskā saikne ir raksturojama kā mazaktīva, tomēr lasītāji tīmekļa vietnēs raksta galvenokārt pozitīvus komentāros un izsaka atbalstu un pateicību par uzņēmību un paveikto, arī par latgaliskās izjūtas stiprināšanu (piem., mūziķu atsevišķu

dziesmu vērtējumā): *Paldies par ieguldīto darbu latviskās un latgaliskās identitātes uzturēšanā un kopšanā!* (Laimas muzykanti: 2).

Iepriekš minētais apliecina, ka kopējo kolektīvo identitāti aplūkotajās tīmekļa vietnēs veido jau iepriekš minēto atslēgas vārdu un latgalisko tematu aktualizēšana un diskusijas par tiem, kopīgi pasākumi un aktivitātes klātienē. Savukārt personisko identitāšu varietāte kibertelpā tiek uzturēta, atainojot personības daudzveidīgās šķautnes, pasaules izjūtu, nodarbes un intereses, arī citu priekšstatus par sevi.

5. Secinājumi

1. Kopumā latgalisko tīmekļa vietņu raksturīgākās iezīmes ir: 1) reta un neregulāra jaunu tekstu pievienošana; 2) dažādu teksta žanru apvienošana un hipersaišu izmantošana; 3) atslēgas vārdi — Latgale, latgalietis un latgaliešu valoda; 4) latgaliešu rakstu un latviešu valodas lietojums.

2. Valoda latgaliskajās tīmekļa vietnēs funkcionē trīs savstarpēji saistītos līmeņos: 1) valoda kā līdzeklis virtuālās identitātes izveidē; 2) valoda kā virtuālās identitātes eksistences forma; 3) valoda kā virtuālās identitātes elements.

3. Virtuālā identitāte latgaliskajās tīmekļa vietnēs atklājas, pirmkārt, kā eksplicītas sociālās identitātes stāstījumos par sevi — pašreferencēs — galvenokārt trešajā personā (*dzejnīks*, pasniedzējs augstskolā, latgaliete, Juris Viļums), un kā implicītas sociālās identitātes, kas atklājas kontekstā, citu tekstos un uzskatos (*Latgalian Wiking,* literatūrzinātniece, sporta fani, entuziasti). Otrkārt, kā reālu vidi reprezentējošas sociālās lomas (*basgitarys monstrs,* basketbola spēlētājs, tulkotāja) un kā kibertelpā radītas sociālās lomas (*saprge, Sv. Speerx, naktineica*).

4. Par tipiskām virtuālās identitātes izveides un demonstrēšanas stratēģijām kibertelpā uzskatāmas: personvārdu un no tiem atvasinātu palamu lietojums; profesionālās darbības, interešu un hobiju atspoguļošana; individualitātes raksturojums; attieksmes paušana pret sevi, citiem, pasauli un tajā notiekošo; dialogs ar lasītāju.

5. Vairākas eksplicītas un implicītas sociālās identitātes un profili dažādās tīmekļa vietnēs ļauj secināt, ka latgalisko vietņu personības ir daudzšķautnainas; tām piemīt spēja pielāgoties paralēlām realitātēm — fiziskajai laiktelpai un kibertelpai — un konkrētām situācijām, notikumiem.

Avoti

Bez PVN: 1 — Bez PVN. Mes poši // http://bezpvn.lv/?menu=aboutus

Bez PVN: 2 — Bez PVN. Bez PVN. Muzyka — ite nazkas ir! // http://bezpvn.wordpress.com

Bez PVN: 3 — Bez PVN. da Gunchi //http://bezpvn.lv/?menu=aboutus&nr=dagunchi
Bez PVN: 4 — Bez PVN. Kips // http://bezpvn.lv/?menu=aboutus&nr=kips
Jureits: 1 — Grozījumi likumā par akcīzes nodokli un ar to saistītie protesti Latgalē // http://jureits.wordpress.com/2012/01/25/grozijumi-likuma-par-akcizes-nodokli-un-ar-to-saistitie-protesti-latgale/#more-57
Laimas muzykanti: 1 — Laimas muzykanti. Jaunumi // http://laimas-muzykanti.lv/jaunumi.php
Laimas muzykanti: 2 — Laimas muzykanti. Laimas muzykanti // http://www.draugiem.lv/laimas-muzykanti/
LgSC: 1 — LgSC. Latgolys studentu centrs // http://lgsc.lv
LgSC: 2 — LgSC. Idealais latgalīts i latgalīte? Kaids jis/jei ir? // http://lgsc.lv/idealais-latgalits-i-latgalite-kaids-jisjei-ir/
LgSC: 3 — LgSC. Myusu sirdis pukst latgaliski // http://lgsc.lv/myusu-sirdis-pukst-latgaliski/
LgSC: 4 — LgSC. LgSC laivu braucīņs 11. i 12. septembrī // http://lgsc.lv/laivys
LgSC: 5 — LgSC. Kai paleidzēt LgSC? // http://lgsc.lv/paleigs
LVLKSA: 1 — LVLKSA. Asociacija // http://lvlksa.nautreni.lv/lg.htm
Raibīs Suņs: 1 — Raibīs suņs. Bombardier // http://raibiis.wordpress.com/category/mistifikacejis
Raibīs Suņs: 2 — Raibīs suņs. Use your fingers // http://raibiis.wordpress.com/2010/11/
Raibīs Suņs: 3 — Raibīs suņs. Mistifikaceju pasauļs // http://raibiis.wordpress.com/2009/06
Raibīs Suņs: 4 — Papeiri // http://raibiis.wordpress.com/2010/02/
Raibīs Suņs: 5 — sātmaļi // http://raibiis.wordpress.com/?s=s%C4%81tma%C4%BCi
Raibīs Suņs: 6 — Raibīs suņs. Captī bolūdeiši // http://raibiis.wordpress.com/?s=vampirs
Raibīs Suņs: 7 — Raibīs suņs. Salauztīs balets // http://raibiis.wordpress.com/?s=nainteresants+cylv%C4%81ks
Raibīs Suņs: 8 — Raibīs suņs. Smīkleņi i pasmīkleņi // http://raibiis.wordpress.com/2010/12/13/smikleni-i-pasmikleni
saprge: 1 — saprge. Naktineica. beidzūt aizeju nu lv.lv // http://www.naktineica.lv/?p=1437
saprge: 2 — saprge. Kai es guoju piec mandarinu // http://www.naktineica.lv/?p=4857
saprge: 3 — saprge. volūda i privātīpašums // http://www.naktineica.lv/?p=4800
saprge: 4 — saprge. volūda i privātīpašums // http://www.naktineica.lv/?p=4800
saprge: 5 — saprge. tuoli tepat // http://www.naktineica.lv/?p=5806
saprge: 6 — saprge. balso nu! 2009. gada Gūgles tantes vārdi // http://www.naktineica.lv/?p=2547
saprge: 7 — saprge. kas ir saprge? // http://www.naktineica.lv/?page_id=3949
saprge: 8 — saprge. Sv. Speerx i pagaidom // http://www.naktineica.lv/?p=41
saprge: 9 — saprge. kas ir naktineica? // http://www.naktineica.lv/?page_id=3949
saprge: 10 — saprge. beidzūt aizeju nu lv.lv // http://www.naktineica.lv/?p=1437
saprge: 11 — saprge. Kulturālais analfabētisms // http://www.naktineica.lv/?p=5035

saprge: 12 — saprge. Latgaliešu sievietes — tautas attīstības bremzētājas // http://www.naktineica.lv/?p=2746
saprge: 13 — saprge. Latvīšus saskaiteit, na atjimt latgalīšus // http://www.naktineica.lv/?p=2412
Sovvaļnīks: 1 — Sovvaļnīks. Biogrāfija // http://www.sovvalniks.lv/biografija
Sovvaļnīks: 2 — Sovvaļnīks. Biogrāfija // http://www.draugiem.lv/sovvalniks/biography/
Sovvaļnīks: 3 — Sovvaļnīks. Biogrāfija // http://www.sovvalniks.lv/biografija
Sovvaļnīks: 4 — Sovvaļnīks. Biogrāfija // http://www.sovvalniks.lv/biografija
Sovvaļnīks: 5 — Sovvaļnīks. Sovvaļnīks pēc basketbola mača uz kruķiem // http://nimda.kasjauns.lv/lv/news/?news_id=13331&poll_id=782

Literatūra

Ivkovic, Lotheington 2009 — D. Ivkovic, H. Lotherington. Multilingualism in cyberspace: Conceptualizing the virtual linguistic landscape // International Journal of Multilingualism, 6 (1), 2009. — P. 1–20.
Kozinets 2002 — R. V. Kozinets. The Field behind the Screen: Using Netnography for Marketing Research in Online Communities // Journal of Marketing Research, 39, No. 1. 2002. — P. 61–72. (Izmantota interneta versija: http://www.nyu.edu/classes/bkg/methods/netnography.pdf)
Nabeth 2005 — T. Nabeth. Understandig the Identity Concept in the Context of Digital Social Environments // http://www.calt.insead.edu/Project/Fidis/documents/2005-fidis-Understanding_the_Identity_Concept_in_the_Context_of_Digital_Social_Environments.pdf
Silbert 2008 — C. Silbert. Chameleon Butterfly Draconfly. Del Mar, California, 2008. — P. 51–101.

The Role of Language in Shaping Social Identity in Latgalian Websites

The increased use of information technologies and the Internet nowadays has changed the understanding of social identity; now it is considered not only in the context of real space-time but also cyberspace.

Nine websites divided into three groups were chosen for the study: 1) the leading Latgalian organizations: LgSC, LVLKSA, and LR; 2) websites of Latgalian musicians: Bez PVN, Sovvaļnīks and Laimas muzykanti; 3) blogs: *saprges*, blogs of *Raibais Suņs* and *jureitis*.

The aim of the study is to find out how shaping, sensing, and demonstrating virtual identity to others develops in the cyberspace stressing the role and meaning of language in these processes. Applied study methods are virtual linguistic landscape and ethnography, theories of virtual identity and archetypes.

In general websites are characterized by: 1) irregular text publishing; 2) combining different text genres, including various texts and hyperlinks; 3) use of Latgalian and Latvian; 4) attaching importance to the issue of Latgalian language; 5) entertainment-related topics; 6) shaping a dialogue with the reader.

Main conclusions are the following:

1. Latgalian websites demonstrate active, many-sided and puzzle-type personalities; each author shows several explicit virtual identities which they themselves define in Latgalian mostly in the third person, several implicit virtual identities can also be inferred from the context and found in the texts of other virtual images.

2. Shaping a virtual identity mostly makes use of the following strategies: interest, professional activity, depiction of hobbies and values; attaching importance to certain topics; showing attitude towards oneself, others, and the world; defending one's opinion and position; creating a circle of friends ('one's own'), use of paralinguistic means.

3. Latgalian language in Latgalian websites is both a means of shaping virtual identity and a form of its expression, as well as an element of individual and collective Latgalian identity.

SOLVITA POŠEIKO
solvita.poseiko@inbox.lv

Rēzeknes Augstskolas
Reģionālistikas zinātniskais institūts
Atbrīvošanas aleja 90
Rezekne, LV-4600, Latvija

Teresa Rączka
(University of Silesia)

"From the Polish-Livonian Treasure Chest of a Romantic Collector": the idea of 19th century collecting in the works of Stefania Ulanowska

> „Nicht die Schätze sind es, die ein so unaussprechliches Verlangen in mir geweckt haben", sagte er zu sich selbst; „fern ab liegt mir alle Habsucht: aber die blaue Blume sehn' ich mich zu erblicken. Sie liegt mir unaufhörlich im Sinn, und ich kann nichts anders dichten und denken."
>
> (Novalis 1960: 195)

One thing is certain — secrets, exoticism and otherness appeal to Romantics. Many of them, as Novalis suggests in his famous novel of early German Romanticism, "Heinrich von Ofterdingen" quoted above, follow the paths of dreams and yearning. However, others did not hesitate to stay closer to the ground and look for "treasure" there, even though poetic imagination still is the most important tool. Adam Mickiewicz especially, encouraged archaeological-literary "excavations" in his "First Paris Course of Lectures", delivered in 1840–1841 at the College de France when he pointed to the common language source of Slavic literature and tradition:

> Before states and empires were established on the lands where Slavic peoples lived they all spoke one language. Dialects had not yet evolved, national legends did not exist. This is a good time for us to consider a general tradition for all Slavs and we shall search for it in a common source — language — the oldest monuments of which are fairytales and folk songs
>
> [Ludy słowiańskie przed utworzeniem się państw i cesarstw na ziemiach, które zamieszkiwały, mówiły wszystkie jednym językiem. Dialekty jeszcze się nie wytworzyły, podania narodowe jeszcze nie istnieją. Sposobna to pora rozważyć powszechną tradycję ludu słowiańskiego. *Będziemy jej szukać we wspólnym źródle, w języku, którego najstarszymi pomnikami są baśnie i pieśni gminne*] (Mickiewicz 1997: 96–97).

The territory of the former Polish Livonia where Stefania Ulanowska[1] (Krzyżanowski 1965: 414), author of numerous ethnographic

[1] It is also interesting to consider the question of why Ulanowska went to a research area so far away from what fascinated her. The authors of "Stefania Ulanowska" in

works, travelled had not been of interest to her predecessors. Mickiewicz does not mention it either, after all it is outside the Slavic territory pictured by the poet. However during the two centuries and more that it was a part of the Polish-Lithuanian Commonwealth (1561–1772) its inhabitants took up, via the Polish and Lithuanian nobility and the Catholic clergy, many elements of Slavic culture. Gustaw Manteuffel scoffed that Livonia should be described to Poles as "a newly discovered land, knowledge of which, even in the literary salons of Warsaw, is as scarce as that of Borneo or Sumatra" (Manteuffel 1910: 6). However, as it turned out, this "exotic land" had supplied rich material for the publication by the end of the 19th century of a large three-volume study on the "Latvians of Polish Livonia". In addition to numerous descriptions of life, appearance, customs and superstitions, it includes about 285 songs along with dozens of their melodies, 474 proverbs, 215 riddles, 17 puzzles, 2 folk tales, 53 fairytales and 22 epigrams in both the original Latgalian and with a translation into Polish (Krzyżanowski 1965). The history of literature however has not appreciated the Polish–Livonian voice of the author. The "Polish Folklore Dictionary" of 1965, edited by Julian Krzyżanowski, notes that the work of Ulanowska was criticized strongly by reviewers (Krzyżanowski 1965: 414–415). However, her work, due to the multitude of published historical texts and unearthed material such as folk tales, fairytales and songs, can be called, quoting Mickiewicz, a "modern excavation". So is not Stefania Ulanowska — a researcher and specialist in folklore — also a Romantic collector?

Through "journey" to "treasure"

She surely fits into the tradition of 19th century collecting and it is enough to go through her literary oeuvre and compare it to the works of her predecessors. Stefania Ulanowska devoted a lot of attention to folk symbolism by writing on, for example, "Stone in Symbolism and Folk Tales", "The Rose in Polish and Foreign Poetry and Customs", "The Symbolism of Animals and Plants" and "The Symbolism of Spring". Parts of her monographs and numerous articles were published in highly regarded folklore periodicals, such as "ZWAK"[2] — "Zbiór Wiadomości do Antro-

"Słownik folkloru polskiego" (Krzyżanowski 1965) in their entry point to the fact that the researcher "rarely left Galicia in her research, the people she knew best and which were her main subject of folklore interest".

[2] See "ZWAK" vol. 8: 1884: 247–323; vol. 15: 1891: 181–282; vol. 16: 1892: 104–218; vol. 18: 1894: 232–492.

pologii Krajowej" (Compendium of National Anthropological Knowledge) or "Wisła"[3], a geo-ethnographic monthly; as well as literary magazines, e.g. "Kurier Warszawski"[4] (Warsaw Courier), "Ateneum"[5], and "Tygodnik Ilustrowany"[6] (Illustrated Weekly). She also wrote several dramas, the inspiration of which was taken from folk customs, dances and songs, for example a one-act comedy entitled "If not a Maiden" and a folk drama "On Patrimony".

19th century collecting was more than a tradition. This is confirmed by the numerous field trips made during this period and the collections of folk tales, legends and songs brought back. Many people had taken part and it was considered to have been started by the Heidelberg Romantics, Clemens Brentano and Achim von Arnim, who travelled along the Rhine (Eichendorff 2007: 13). At the beginning of the 19th century (1805–1808) they collected, edited and published about 700 texts divided into three volumes, mostly folk songs, symbolically entitled "Des Knaben Wunderhorn", that is "Youth's Magic Horn"[7]. The list also includes Joseph von Eichendorff of Silesia who wrote a Romantic short story masterpiece — "Aus dem Leben eines Taugenichts", "Life of a Good-For-Nothing" — which is a partly fabulous story of a merry miller who travels through the world with song and music. The poet knew the Silesian variant of Polish and listened to and collected folk songs, tales and legends from the region. So it is not a surprise that in his poetry "he freed himself from the typically sentimental manner, by achieving the affection and simplicity so characteristic of folk tales" (in Eichendorff 1997: 7–11). Such trips often followed the banks of great rivers. A friend of Mickiewicz and the secretary of the Philomath Society, Jan Czeczot, searched for folk "treasures" while travelling in the basins of the Nieman, Dnieper and Dniester Rivers. His journey resulted in the translation and publication in Vilnius in 1845 of a collection[8] entitled "Peasant Songs of the Nieman,

[3] See "Wisła" vol. 1: 1887: 279–280; vol. 2: 1888: 98–119, 179–180; vol. 4: 1891: 383–384.

[4] See "Kurier Warszawski" 1885, no. 130, 131, 138, 140.

[5] See "Ateneum" vol. 4: 1888: 526–545.

[6] See "Tygodnik Ilustrowany" 1886, no. 183, 185, 186.

[7] The title of the collection was taken from a poem, a fragment from an Old French romance preserved in a translation into English. It tells the story of a boy who arrived at the court of King Arthur with an ivory horn and clothed in hundreds of small bells (Arnim & Brentano 1982: 14).

[8] Czeczot left six volumes of "Peasant Songs" devoted to Polish, Ukrainian and Byelorussian folklore.

Dnieper and Dniester". It is worth noting that Czeczot was one of the first to introduce "Polish and Byelorussian folk elements, including first attempts at ballads, based on folk legends and tales" (Krzywicki 2006: 19) into poetry. Zygmunt Gloger, author of "The Historical Geography of Old Poland" visited the Nieman, Vistula, Bug and Biebrza basins (Gloger 1903) and published the results of his research in the "Wisła" journal. A "pioneer of Slavic folklore"[9] and the "first field researcher of Byelorussian folk culture" (Olechnowicz 1986: 11) — Zorian Dołęga-Chodakowski (pseudonym of Adam Czarnocki) — journeys to the Boh, Bug and Upper Vistula regions (Dołęga-Chodakowski 1973). Mścisław Olechnowicz emphasizes that during his four-year trip to Byelorussia, Czarnocki "enthusiastically devoted himself to folk archaeology and ethnography in order to recreate the pre-Christian history of the Slavic lands based on historical sites and those traces of the past that are preserved in folklore and geographical names" (Olechnowicz 1986: 14). He also notes that in his works the collector places prehistoric archaeology first, above ethnography and folklore (Olechnowicz 1986: 14). To complete a list of 19th century folk culture collectors another important figure is the well-known folklore researcher, Oskar Kolberg, who "loved the common people, and gathered "treasures" from them taking nothing for himself". This short sentence, spoken at the 50th anniversary of Kolberg's folklore research activity, as quoted by Małgorzata Kośka, presents his biography and the road "he travelled from "a Romantic folk enthusiast" to an inquisitive researcher of all forms of folk culture, their meticulous re-corder, narrator and editor"[10] (Kośka 2000: 3). In fact his folklore passions reflect numerous, excellently edited ethnographic texts, for example the 23 volumes of "Folk" and the 11 volumes of "Ethnographical Images". The following fragment of Oskar Kolberg's correspondence to the editorial team of "Biblioteka Warszawska" (Warsaw Library) of February 1865 is surely worth quoting here:

> While gathering songs, tales and customs I travelled the country with good effect as it brought many *important ethnographical details* to my files
>
> [Zajmując się od lat wielu zbieraniem pieśni, podań i zwyczajów, robiłem w tym celu nie bezowocne po kraju podróże, gdyż podróże te, nagromadziły już do mojej teki mnóstwo nader *ważnych szczegółów etnograficznych*] (Kolberg 1865: 102–105)

[9] A term from a title of a publication by Małasz-Aksamitowa (1967).

[10] The author also cites an interesting fact from his biography. In 1836 Kolberg was employed as a piano teacher in Mitau in Livonia by Baroness Karolina de Kreutz but resigned after one year (Kośka 2000: 13).

Travel is an inseparable element of the long and often laborious "path of the collector". However, apart from sacrifice and perseverance it requires one further thing from a collector. Zorian Dołęga-Chodakowski mentions this:

> One needs to go and bow down under the peasant thatch in many faraway places; one needs to attend their feasts, festivities and various adventures. There, in the smoke rising above their heads, *old customs are still present, old songs are hummed and the names of forgotten gods are spoken between simple dances*
>
> [Trzeba pójść i zniżyć się pod strzechę wieśniaka w różnych odległych stronach, trzeba śpieszyć na jego uczty, zabawy i przeróżne przygody. Tam, w dymie wznoszącym się nad głowami *snują się jeszcze stare obrzędy, nucą się dawne śpiewy i wśród pląsów prostoty odzywają się imiona bogów zapomnianych*] (Dołęga-Chodakowski 1967: 195).

Roads "Faraway and Small"

Stefania Ulanowska walks on those faraway, although really, as Kazimierz Bujnicki would say, small roads and finds her way "under the peasant thatch". The map of her "journey" includes, as written in the subtitle of every volume, "the Wielony commune of the Rzeżyca district". She visits the Wielony commune, the centre of which was the village of Wielony, nowadays Viļāni, held from the end of the 15th century by a number of families, among others the Overlacker's, Offenberg's, Ryk's and Manteuffel's (Novalis 1960: 195). She takes meticulous notes in every place visited in order to include as many folk "treasures" in her collection as possible, and from other parts of the Rzeżycki poviat too, for instance the Andrepno area, now Andrupene, located near the fortified settlement where the Teutonic Order built small defences in the second half of the 13th century and which was the seat of the separate "Wolkenburg" commandery until 1263 (Biskup 2002: 50, 100, 121; Löwis of Menar 1922: 125). Some texts are quoted from Gustaw Manteuffel whom she calls "the only and exceptional expert on Latvia" (Ulanowska 1891: 3), for example tales about Karol Borch, the Lord of Warklany, his enchanted money and broadsword bricked up in the Warklany palace, about Wolkenberg, and the witches of Lake Raźno (Ulanowska 1895: 2–5). The idea behind all her journeys seems interesting and she presents it in the article on "Stone in Symbolism and Folk Tales", printed in the fourth volume of the "Ateneum" journal of 1884:

> And even though [man TR] has finally reached, through knowledge, an awareness of himself and the surrounding world, primary older beliefs —

> closely bound to religious rites — that over countless centuries had become his blood and bone, had not faded from his mind. They were fixed in the memory of peoples and preserved there until our times, creating these huge reserves of what are now generally known as symbols. It includes the oldest relics of our forefathers' imagination which come to life not only in folk tales and superstitions, their most explicit expression, but also in everyday life, in proverbs, in the sayings of colloquial speech, in fairytales and folk songs. And not only, as even in our literature almost every natural poetic simile is just a droplet springing from this fathomless ancient source
>
> [A chociaż [człowiek TR] ostatecznie doszedł za pomocą nauki do świadomości siebie i otaczającego świata, nie mniej jednak nie zatarły się w jego umyśle — ściśle zresztą połączone z religijnymi obrządkami — pierwotne stare wierzenia, które w ciągu wieków niezliczonych przeszły w sok i krew i szpik kości jego. Utkwiły owszem w pamięci ludów i przetrwały tam aż do naszych czasów, utworzywszy tę wielką kopalnię, która została objęta dzisiaj ogólną nazwą symboliki. Mieszczą się w niej najstarsze zabytki fantazyi naszych praojców i żywo się dotąd odzywają nie tylko w podaniach i przesądach, które są ich wyrazem najwymowniejszym, ale nadto jeszcze i w życiu codziennem, w przysłowiach, w zwrotach mowy naszej potocznej, w bajkach i w piosnkach ludowych. I nie dość na tem — boć nawet w literaturze naszej każde niemal porównanie poetyczne, będące w związku z przyrodą, jest po prostu kropelką jakąś, tryskającą bezwiednie z tego starego, a niewysychającego źródła] (Ulanowska 1888: 526–527).

This describes the Romantic "mine of symbols" which according to Ulanowska is a "source" feeding the poetic imagination. It safeguards the most precious "treasures" of folk culture. We could say that the collector has taken these words directly from Mickiewicz, who undoubtedly too has drawn from the same source. In the following "Lecture (VIII)", cited at the beginning of the "First Paris Course of Lectures", the author of "Pan Tadeusz" calls "the relics of our forefathers' imagination" or in an even more precise way — "fossil literature":

> Those traditions are a part of literature that we may call fossil. Parts of this literature, just like the bones of antediluvian animals, can be found under any sky and in every country. We cannot mark out the homeland of those animals, just as we cannot know where the ancient myths come from. However, the lands where most of those fossil bones were found are also those where folk tales are most abundant: the Slavic lands
>
> [Słowem, tradycje te należą do literatury, którą można by nazwać kopalną. Ułamki tej literatury, podobnie jak kości zwierząt przedpotopowych, odnajdują się pod każdym niebem i we wszystkich krajach. Nie można oznaczyć praojczyzny tych zwierząt, podobnie nie można wiedzieć, z

> jakich stron pochodzą starożytne mity. Jednakże kraj, gdzie najwięcej tych kości kopalnych znaleziono, to zarazem kraj, w którym i baśnie ludowe są najobfitsze; to Słowiańszczyzna] (Mickiewicz 1997: 98).

Even though the words of Mickiewicz lay bare the extent of the reserves in the old Slavic lands, they also correspond to the works of Ulanowska who collects and puts together fragments of folk literature. In this view a 19th century collector is similar to an archaeologist who, with his trowel, uncovers deeply buried "relics" of the past. But is Ulanowska using a similar trowel?

The "Trowel" of Ulanowska

Before we answer this we need to introduce a further perspective to the discussion, this time it will be the theoretical view of an American Jesuit priest, Walter J. Ong, a researcher of oral and written culture. In his most important work "Orality and Literacy" (Ong 1982) he differentiates oral culture into so called "primary orality", unchanged by the knowledge of writing and printing, and the "residual orality" found in today's high technology culture, the existence and functioning of which is supported by writing and printing (Ong 1992: 32). Ong follows in the footsteps of Milman Parry, a researcher of primary oral cultures, and his student Albert B. Lord who was the author of the classic 1960 monograph, "The Singer of Tales", based on field research in the Balkans and numerous oral recordings of Serbo-Croat singers, and which was simultaneously a folklore textbook (Lord 2010: 24). In 1971 he published an article based on these theories in which "the poetics of technology" is placed alongside the "Romantic otherness" that has been mentioned here many times (Ong 2009: 27–53). The theses proposed by Walter Ong are commented on by Anna Opacka while she searches for traces of orality in romantic texts, for example in "Pan Tadeusz" by Adam Mickiewicz and "Anafielas" by Józef Ignacy Kraszewski. Opacka emphasises Ong's view that "Romanticism is considered as the ending of the topicality of what is described as oral mentality. The transition from pre-literate culture, the culture of primary orality, to chirographic culture (romanticism finally incorporates print and decreases the oral *residuum*) takes place gradually over a long time" (Opacka 1998: 25). She also points to the issue of so-called "Romantic fragmentarism" and tries to treat it as a "*residuum* in Romantic, so therefore literary, chirographic works". According to her it allows us to point to traces of oral composition techniques in chirographically-controlled culture (Opacka 1998: 15). A similar *residuum* can be noticed in the work of

Ulanowska which first patiently gathers various texts taken from oral culture and later puts them together and writes them down in an extensive collection. Her findings include "pieces" and "fragments" and what is interesting is that they are easily subject to "oral" interpretation as they are saturated with episodic structures (e.g. in folk tales, legends and songs), epithets and formulas. It is enough to quote the sayings, riddles, puzzles or fragments of songs gathered by the author of the "Latvians of Polish Livonia", that are still alive in the folk consciousness[11]. For example:

> Nā runoj dāudź, ēd' sōli un mājzi. — Nie gadaj wiele, jedz sól i chleb.
> [Don't talk so much, eat bread and salt] (Ulanowska 1892: 86).
>
> Diŭs aŭkszi, kienińcz toli. — Bóg wysoko, król daleko.
> [God is on high, the king is far away] (Ulanowska 1892: 90).
>
> Galis bûcienia, dzielża stiejpinia. Gradzyns iż piersta. — Mięsna beczułeczka, żelazny obręczyk. Pierścionek na palcu.
> [Barrel of meat and band of iron. (Riddle) Ring on a finger]
> (Ulanowska 1892: 101)
>
> Kas miejkstoks por spyłwynu? Motis-klepś. — Co miększe od pierzyny? Matki łono.
> [What is softer than a feather quilt? A mother's womb]
> (Ulanowska 1892: 114)
>
> Jaŭni broli, mozys mosys, Jaŭ nu manis wysi toli, Ok łajmień, momuleń, Kam tu mani ti at-diewi? A eś wina ti pałyku Boriniejti raudodama, Ok, łaimień, momuleń, Kam tu mani ti at-diewi?
> [Young brothers, small sisters. They are all far away. Oh poor me, mommy, why did you give me away? And I was left there alone, a crying orphan. Oh poor me, mommy, why did you give me away?][12] (Ulanowska 1891: 39).

Ulanowska transforms "primary" into "residual", by recording "oral heritage" in writing. She gathers what is "remote and exotic" and at the same time introduces modern "poetic technology". It is characteristic that she uses the typically Romantic "trowel", inherited from Mickiewicz and the 19th century collectors of folk culture. "Romanticism and technology",

[11] The "treasure" gathered by Ulanowska existed earlier deeply rooted in the folk consciousness. But it was Romanticism (thanks to writing and print) allowed it to be brought into the light of day and put in a final "written" form.

[12] The quoted fragment is a refrain of a marriage celebration song; Ong would call it a "formula" or a "formula phrase". Japola, the translator of Walter J. Ong's works into Polish, writes that "formulas or formula phrases are included among the relics of residual orality (written), which for an oral man were a matter of cognitive life or death (without them he was unable to recall previously spoken thoughts), the most important element of mnemonics" (Japola 1998:25).

says Walter J. Ong, "are a reflection of each other, as creations of human dominance over nature, and the poetic dimension that was created by the chirographic and typographic techniques of gathering and processing knowledge that enabled this domination" (Ong 2009: 35). And he summarises: "Although this may seem strange, the poetics of Romanticism was the poetics of the era of technology. (…) Romanticism and technology can be considered as coming from the same background, even if at first glance they appear to be in opposition, one — technology, rational in principle, the other — Romanticism, concerned with transrational or arational if not irrational reality. (…) Both Romanticism and modern technology appear at the same time, as each in its way grows from the poetics of abundance that men had never known before. Technology uses abundance for practical reasons. Romanticism uses it as a precaution, treating it as a springboard into another world. "Wordsworth was never to find romance in steam locomotives" as Carl Woodring noticed. In the meantime Romanticism shows an idea of control over nature, based on the poetics of progress, which is strangely in alliance with the spirit of technology (Ong 2009: 49–50). Even though the three-volume study by Ulanowska is not, as Krzysztof Zajas noted, a synthetic work "but just a collection of very different Latgalian folk tales, gathered in no particular order and published in a parallel bilingual edition", including "folk material that was not processed in any literary or academic way" (Zajas 2008: 325), still it can be included into what Walter Ong calls "Romantic poetic technology". After all the enthusiast of Galicia had brought it from lands that were very "exotic to Poles".

> Er sah nichts als die blaue Blume und betrachtete sie lange mit unnennbarer Zärtlichkeit. Endlich wollte er sich ihr nähern, als sie auf einmal sich zu bewegen und zu verändern anfing; die Blätter wurden glänzender und schmiegten sich an den wachsenden Stengel, die Blume neigte sich nach ihm zu, und die Blütenblätter zeigten einen blauen ausgebreiteten Kragen, in welchem ein zartes Gesicht schwebte (Novalis 1960: 197).

The character from the Novalis' novel saw the "blue flower" he dreamed of. With his mind's eye he touched what was "mysterious and remote". This "droplet springing from this fathomless ancient source" mentioned by Ulanowska undoubtedly digs deep into old Polish Livonia. The "Romantic archaeologist" holds her "trowel" with care and looks at the "treasure" she has found "*with indescribable tenderness*".

Bibliography

Arnim, Brentano 1982 — L. A. von Arnim, C. Brentano. Cudowny róg chłopca / Przekł. R. Stiller. Warszawa, 1982.

Biskup 2002 — Inflanty w średniowieczu. Władztwa zakonu krzyżackiego i biskupów / Red. M. Biskup. Toruń, 2002.

Dołęga-Chodakowski 1967 — Z. Dołęga-Chodakowski. O Sławiańszczyźnie przed chrześcijaństwem i inne pisma i listy. Warszawa, 1967.

Dołęga-Chodakowski 1973 — Z. Dołęga-Chodakowski. Śpiewy sławiańskie pod strzechą wiejską zebrane / Oprac. J. Maślanka. Warszawa, 1973.

Eichendorff 2007 — J. von Eichendorff. Niegdyś przeżyłem / Przekł. W. Kunicki. Kraków, 2007.

Eichendorff 1997 — J. von Eichendorff. Poezje. Gedichte. Z życia nicponia / Przekł. A. Lam. Warszawa — Opole, 1997.

Gloger 1903 — Z. Gloger. Dolinami rzek. Warszawa, 1903.

Japola 1998 — J. Japola. Tekst czy głos? Waltera J. Onga antropologia literatury. Lublin, 1998.

Kolberg 1865 — Korespondencja Oskara Kolberga. Cz. 1 (1837–1876) / Zebr. i oprac. M. Turczynowiczowa. Warszawa, 1965. (Dzieła wszystkie, t. 64.)

Kośka 2000 — M. Kośka. Oskar Kolberg. Warszawa, 2000.

Krzywicki 2006 — T. Krzywicki. Szlakiem Adama Mickiewicza po Nowogródczyźnie, Wilnie i Kownie: przewodnik. [Białystok], 2006.

Krzyżanowski 1965 — Słownik folkloru polskiego / Red. J. Krzyżanowski. Warszawa, 1965.

Lord 2010 — A. B. Lord. Pieśniarz i jego opowieść / Red. G. Godlewski. Przekł. P. Majewski. Warszawa, 2010.

Löwis of Menar 1922 — K. von Löwis of Menar. Burgenlexikon für Alt-Livland. Riga, 1922.

Małasz-Aksamitowa 1967 — L. Małasz-Aksamitowa. Pionier folklorystyki słowiańskiej Zorian Dołega-Chodakowski // Literatura ludowa, R. 2: 1967, nr. 1–3.

Manteuffel 1910 — G. Manteuffel. O starodawnej szlachcie krzyżacko-rycerskiej na kresach inflanckich. Lwów, 1910.

Mickiewicz 1997 — A. Mickiewicz. Prelekcje Paryskie. Kurs pierwszy grudzień 1840 — czerwiec 1841 / Oprac. M. Piwińska. Kraków, 1997.

Novalis 1960 — Novalis. Schriften: Die Werke Friedrich von Hardenbergs. Bd. 1. Das dichterische Werk / Hrsg. von P. Kluckhohn, R. Samuel, H. Ritter und G. Schulz. Stuttgart, 1960.

Olechnowicz 1986 — M. Olechnowicz. Polscy badacze folkloru i języka białoruskiego w XIX wieku. Łódź, 1986.

Ong 1982 — W. J. Ong. Orality and Literacy: The Technologizing of the Word. London and New York, 1982.

Ong 1992 — W. J. Ong. Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii / Przekł. J. Japola. Lublin, 1992.

Opacka 1998 — A. Opacka. Trwanie i zmienność. Romantyczne ślady oralności. Katowice, 1998.

Ong 2009 — W. J. Ong. Romantyczna odmienność a poetyka technologii / Przekł. J. Japola. Warszawa, 2009.
Polwka 1888 — J. Polwka. Folklorystyka czeska. Przegląd bibliograficzny // Wisła, t. 2, z. 3. 1888. — S. 563–583.
Ulanowska 1888 — S. Ulanowska. Kamień w symbolice i badaniach // Ateneum, t. 4. Kraków, 1888. — S. 526–527.
Ulanowska 1891, 1892, 1895 — S. Ulanowska. Łotysze Inflant Polskich. Część I, II, III. Kraków, 1891, 1892, 1895. (Sk. arī: S. Ulanowska. Pūļu Inflantejis latvīši, i seviški Rēzeknis apriņka Viļānu pogosta: Etnografiskys tāluojums. Reiga, 2011.)
Zajas 2008 — K. Zajas. Nieobecna kultura. Przypadek Inflant Polskich. Kraków, 2008.

„No poļu Inflantijas romantiskā krājēja dārgumu lādes“: 19. gadsimta krāšanas paradums Stefanijas Uļanovskas darbos

19. gadsimtā folkloras krāšana bija vairāk nekā tradīcija, par ko liecina daudzums šajā periodā organizēto ekspedīciju pēc tautasdziesmām, leģendām un nostāstiem. Šādas ekspedīcijas bija populāras visā Eiropā, bet par to aizsācējiem uzskata Arnimu un Brentano un viņu ceļojumu gar Reinu. Tiem sekoja: Jozefs fon Eihendorfs (Joseph von Eichendorff) Silēzijā, Jans Čečots (Jan Czeczot) Nemunas, Dņepras un Dņestras baseinos, Zigmunds Glogers (Zygmunt Gloger), kurš publicējis savu pētījumu rezultātus žurnālā „Wisła“, un Zorians Dolenga-Hodakovskis (Zorian Dołęga-Chodakowski), kas apceļojis Bugas un Vislas augšteces reģionus. Poļu Inflantija un Daugavas krasti 19. gadsimta krājējiem izrādījās lielisks šādu pētījumu objekts; toreiz tā bija dīvaina un sveša *terra incognita*, ne tikai no dzimto poļu skatpunkta. „Latviešu tautas dziesmu...“ (“Lettische Volkslieder...”, 1869) vācēja Celina Platere, barons Gustavs Manteifelis, bet īpaši Stefanija Uļanovska ir tie, kas iesaistījās poļu Inflantijas folkloras vākšanā. Raksts ir balstīts galvenokārt uz Stefanijas Uļanovskas darba „Łotysze Inflant Polskich…“ (trijos sējumos: 1891, 1892, 1895) un teksta „Symbolika Wiosenna“ (1884), kas skatīti plašākā „romantiskās krāšanas“ kontekstā. Pirms Uļanovskas viņas pētītais reģions nevienu īpaši neinteresēja. Taču informācijas, ko viņai izdevās savākt, daudzveidība ir apbrīnojama. Viņas vākuma pretstatījums un salīdzinājums ar citu Eiropas autoru darbiem ļauj spriest, cik lielā mērā Uļanovska, aprakstīdama un pētīdama tautas tradīcijas pēc viņas priekšteču vīzijas, palika „romantiskā krājēja“. Viņas darbu analīze un interpretācija veikta pēc 20. gadsimta salīdzinošās metodes principiem, uzmanību pievēršot „mutvārdu un literāro“ parādību (ang. *orality and literacy*) problēmām saskaņā ar pamatiem, kurus lika Milmens Perijs (Milman Parry), Alberts B[eitss] Lords (Albert B. Lord) un Valters Džeksons Ongs (Walter Jackson Ong).

TERESA RĄCZKA
teresa.raczka@gmail.com
University of Silesia
Private address: ul. Bystrzańska 72/5
Bielsko-Biała 43-300 Polska

Andžejs Ratajs
(Krakovas Etnogrāfiskais muzejs)

Stefanijas Uļanovskas noslēpumainais dzīvesstāsts*

19. gadsimta otrās puses poļu etnogrāfu vidū Stefanija Uļanovska ir unikāla personība, it īpaši kā etnogrāfisko materiālu krājēja un nozīmīgu dokumentācijas darbu veicēja. Viņa nav tikai zinātnisko un publicistisko tekstu autore; viņas veikumu sarakstā atrodamas arī noveles un divas lugas. Savās publikācijās S. Uļanovska parasti izmantojusi īsto vārdu, bet dažreiz arī pseidonīmu — E. S. (Czarkowski 1922: 28). Tāds pats pseidonīms bijis poļu dzejniekam un rakstniekam Edvardam Sloņskim (Edward Słoński; 1872–1926), kas radījis iemeslus dažādiem pārpratumiem. Stefanijas Uļanovskas zinātniskās publikācijas ir zināmas un augsti vērtētas, taču viņas biogrāfijas detaļas bija — un lielā mērā ir joprojām — neizskaidrojami noslēpumainas. Rūpīgi meklējumi ļāvuši dažus noslēpumus atklāt, taču vēl joprojām nav zināms, kad un kur S. Uļanovska dzimusi, kāds ir bijis viņas pirmslaulību uzvārds, trūkst ziņu par viņas vecākiem, bērnības gadiem, jaunību un izglītību. Dažādos avotos minētie dzimšanas gadi — 1852 vai 1862 — nevar būt pareizi, ņemot vērā, ka viņas dēls Adams ir dzimis 1862. gadā. Tas pats sakāms par iespējamajām dzimšanas vietām — Poļu Inflantija vai Galīcija — tās nav pietiekami dokumentētas.

Uz to, ka viņas izcelsmes vieta varētu būt Mazpolija (Małopolska[1]), norāda viņas aprakstīto tautu kultūras elementu salīdzinājumi ar analoģiskiem kultūras elementiem Krakovas apkārtnē vai vispār Polijas kalnu reģionos. Tādi S. Uļanovskas tekstos parādās bieži. Taču salīdzinošo metodi viņa izmantojusi arī pretējā virzienā — rakstot par Polijas kultūrām, salīdzinājusi tās ar Latgales kultūras parādībām (sk. 7. zemsvītras piezīmi 163. lpp.), bet latgaliešu valodas zināšanas var rādīt uz viņas ciešajām saitēm ar Poļu Inflantijas zemi.

Vienīgie biogrāfiskie dati, kurus līdz šim bijis iespējams noskaidrot, attiecas uz S. Uļanovskas dzīvi precētas sievietes statusā. Ir zināms, ka viņas vīrs bijis muižas īpašnieks, ārsts Vladislavs Uļanovskis (Władysław Ulanowski) (no Sulimas ģerboņa[2]) (1832–1872). Viņš bija studējis tiesību

* No poļu valodas tulkojusi Joanna Hojņicka (Joanna Chojnicka).

[1] Vēsturisks reģions Polijas dienvidos Vislas augštecē (tulk. piez.).

[2] Uļanovsku ģimene piederējusi muižnieku kārtai; kā katrai dižciltīgai ģimenei, viņiem bijis savs ģerbonis. Vladislavam Uļanovskim bija tiesības parakstīties kā

zinātnes, pēc tam medicīnu (1850–1858) Tartu (Dorpat) (Igaunijā). Bijis studentu korporācijas „Konwent Polonia“[3] dalībnieks. Tartu studējis arī viņa jaunākais brālis Ignacijs (Ignacy; 1833–1874?), kas bijis uzņemts tai pašā korporācijā.

Uļanovsku ģimenei, visticamāk, piederējusi Baltinava (Baltynów) Ludzas (Lucyn) novadā. Tieši tur 1862. gadā dzimis Vladislava un Stefanijas dēls — Adams (Rodowody[4]). No 1862. līdz 1864. gadam Uļanovski dzīvojuši Viļņā. Pēc janvāra sacelšanās gan Vladislavs, gan viņa brālis Ignacijs izsūtīti trimdā[5], bet Baltinava kopš 1866. gada pieder Horožaņskiem (Horożański) (SGKP 1880–1914: 92). Vladislavs Uļanovskis „izsūtīts dziļi Krievijā, pēc tam — apcietināts Pleskavā (Pskow)“ (Kośmiński 1888: 526). Marcinam (Marcin) Uļanovskim, kurš droši vien bijis Vladislava un Ignacija radnieks, šajā laikā piederējuši vairāki īpašumi: Šķilbēni (Szkiełbany), Franciskopole (Franciszkopol), Liepna (Lipno) un Kūdupe (Kudep) (Manteuffel 2009: 186–187) tajā pašā Ludzas novadā[6]. Stefanijai Uļanovskai šīs vietas bija labi zināmas, vismaz Šķilbēni, ko viņa piemin skicē „Co to jest Rękawka?“ („Kas ir Renkavka?“) (Ulanowska 1884a)[7].

Władysław Ulanowski herbu Sulima (Sulimas ģerboņa Vladislavs Uļanovskis), taču 19. gs. beigās tas vairs nebija plaši pieņemts.

[3] Šīs korporācijas interneta mājaslapā (www.konwentpolonia.pl) atrodama Vladislava Uļanovska fotogrāfija.

[4] „Rodowody“ bija Jageloņu universitātes administratīvais dokuments, kas apstiprināja, ka students ir pieņemts nākamajam semestrim. Adama Uļanovska „Rodowody“, kas ir saglabājušies līdz mūsdienām, liecina par viņa studijām šādos semestros: 1881/82, II semestris; 1882/83, I sem.; 1882/83, II sem.; 1883/84, II sem.; 1884/85, I sem.; 1884/85, II sem.

[5] Ziņas par brāļu Uļanovsku dzimšanas un nāves datumiem, kā arī izsūtīšanu trimdā ir pieejamas korporācijas „Konwent Polonia“ interneta mājaslapā. Īsa Vladislava Uļanovska biogrāfija atrodama arī PLK (1873: 263).

[6] Par citiem Uļanovskiem Poļu Inflantijā un viņu īpašumiem informē Manteuffel 2009: 154–187.

[7] „Wszak na Inflantach Polskich, w Lucyńskim powiecie Witebskiej guberni, jest miejsce w lesie należącym do dóbr Szkiełbany, gdzie lud dziś jeszcze nosi dębowi ofiary. Swoją drogą uczęszcza na nabożeństwo do katolickiego kościoła parafialnego — są to łotysze rzym. kat. wyznania; ale i pod dębem składa jaja, wosk, węgle, włóczkę czarną, a to z obawy, aby mu się co złego nie stało, gdyby tego starego zwyczaju zaniechał.“ („Galu galā Poļu Inflantijā, Ludzas novadā Vitebskas guberņā, ir vieta mežā, kas pieder Šķilbēnu muižai, kur tauta joprojām nes ozolam ziedojumus. Pie tam apmeklē katoļu draudzes baznīcu — tie ir Romas katoļi; taču viņi zem ozola noliek olas, vasku, ogles, melnu vilnas dziju, un tas viss no bailēm, ka kas slikts varētu notikt, ja viņi no tā atteiktos.“)

Par turpmāko Stefanijas Uļanovskas likteni zināms maz. Skaidrs ir tikai tas, ka viņi bieži mainījuši dzīvesvietu. Iespējams, ka no 1871. g. viņa kopā ar vīru dzīvojusi Krakovā. Pēc atgriešanās no trimdas viņš plānojis iegūt medicīnas doktora grādu un tāpēc sācis stažēties Krakovas klīnikās. Šā plāna īstenošanu pārtraukusi saslimšana ar holeru un nāve 1873. g. 1. augustā (Rodowody).

19. gadsimta septiņdesmito gadu otrajā pusē Stefanija Uļanovska, visticamāk, dzīvojusi Latvijā, par ko liecina fakts, ka 1879. gadā viņa dāvinājusi Zinātņu akadēmijai (Akademia Umiejętności; turpmāk PAU) „16 bronzas un dzelzs priekšmetus no Marienhauzes (Maryanhauz) kapsētas Livonijā“ (Rocznik 1879: 146). Tomēr nākamajos gados dzīvojusi Krakovā, Sv. Tomaša ielā 30, rūpējoties par dēlu, kas mācījies Sv. Annas ģimnāzijā.

Adams vidusskolas eksāmenus nolicis 1882. g. 30. martā un tajā pašā gadā uzsācis studijas Krakovā — Jageloņu universitātes Medicīnas fakultātē (1882–1883), pēc tam — Filozofijas fakultātē (1884–1885). Ir zināms, ka vēl 1884. un 1885. gadā Stefanija Uļanovska rūpējusies par dēlu, bet tajā pašā laikā dzīvojusi Rabkā (Rabka).

Par Adama Uļanovska, precīzāk, Sulimas ģerboņa Adama Uļanovska (Estreicher 1906: 429), dzīvi zināms maz. Visticamāk, tieši viņš 1876. gadā dāvinājis PAU krājumam akmens cirvīti (Rocznik 1876: 117)[8], kā arī uzrakstījis darbu „Z fauny coleopterologicznej Inflant Polskich“ (Ulanowski 1883). Zoologs, vēlāk — Ļvovas universitātes darbinieks ar tādu pašu vārdu un uzvārdu, iespējams, ir Stefanijas un Vladislava Uļanovsku dēls, bet pilnīgi droši par to būt nevaram[9].

Stefanija Uļanovska pirms 1884. g. uzturējusies arī pie radiem Lukovecā (Łukowiec) netālu no Parisovas (Parysów), mūsdienu Mazovijas vojevodistē. Par to ļauj spriest viņas darbi par Mazovijas reģionu (Ulanowska 1884b, Ulanowska 1884c). Savukārt astoņdesmito gadu beigās, vismaz līdz 1890. gadam, Uļanovska dzīvojusi Viļānos (Wielony) Latgalē, krājot materiālus un rakstot savu nozīmīgāko zinātnisko darbu — etnogrāfisku apcerējumu par šā reģiona latviešiem („Łotysze Inflant Polskich, a w

[8] „Ulanowski Adam z Litwy darował siekierkę kamienną z Inflant Litewskich“ („Uļanovsku Adams no Lietuvas dāvinājis akmens cirvīti no Lietuvas Inflantijas“).

[9] Ļvovas prese ziņoja par Uļanovska plāniem kopā ar vāciešiem organizēt ekspedīciju Āfrikā. Vai šie plāni tika realizēti, diemžēl nezinām. Henriks Senkevičs apsvēra iespēju piedalīties ekspedīcijā un šajā sakarā uzrakstīja Uļanovskim vēstuli, kas diemžēl nesaglabājās; nav zināms arī, vai Uļanovskis rakstniekam ir atbildējis: www.henryk-sienkiewicz.eu/kalendarium/1888.

szczególności z gminy Wielońskiej, powiatu Rzeżyckiego. Obraz etnograficzny“). Zināms arī, ka 1894. gadā S. Uļanovska dzīvojusi Maskavā (Ulanowska 1894, Ulanowska 1895), bet 1898. gadā — Rostovā pie Donas[10]. Viņas turpmākais liktenis, dzīvesvietas, arī nāves datums un apstākļi, apbedīšanas vieta — šie fakti joprojām paliek neatklāti.

Stefanijas Uļanovskas zinātniskie sasniegumi no jauna saista pētnieku uzmanību, jo viņas darbos atspoguļojas apbrīnojamas 19. gadsimta reāliju zināšanas. Viņas tekstos mūsdienu zinātnieki atklāj bagātīgus informācijas avotus. S. Uļanovskas tekstus var klasificēt pēc piederības noteiktam žanram. Etnogrāfi par nozīmīgākajām uzskata autores monogrāfijas tipa publikācijas, tai skaitā darbus par lauku kultūru Lukovecā un Viļānu apkārtnē, kā arī par tautas kultūru Krakovas un Rabkas apkaimē. Savās etnogrāfiskajās monogrāfijās Stefanija Uļanovska izmanto ne tikai Oskara Kolberga (Henryk Oskar Kolberg; 1814–1890) — „poļu etnogrāfijas tēva“ — metodes (Karłowicz 1871); saskatāmas arī ievērojamā poļu valodnieka un etnogrāfa Jana Karloviča (Jan Aleksander Ludwik Karłowicz; 1836–1903), vēlāk — galvenokārt etnogrāfa Romana Zaviliņska[11] (Roman Zawiliński; 1855–1932) ietekmes (pateicoties viņu metodiskajiem norādījumiem un metodoloģiskajām izstrādēm, Uļanovskas darbiem ir zinātniska vērtība).

Otrs S. Uļanovskas iecienīts žanrs ir komparatīvās esejas, kas veltītas tautiskajai simbolikai. Šajos darbos spilgti atklājas viņas erudīcija, īsts rakstnieces talants un literatūras zināšanas. Līdzīgai problemātikai, ko autore skar monogrāfijās un komparatīvajās esejās, ir veltītas arī īsākas publicistiskas un populārzinātniskas publikācijas presē, īpaši izdevumos: „Czas“ („Laiks“), „Przegląd“ („Pārskats“), „Bluszcz“ („Efeja“), kā arī „Kurier Warszawski“ („Varšavas kurjers“) (S. Uļanovska bija šā žurnāla oficiāla korespondente, publicējusies tajā no 1883. līdz 1890. gadam).

S. Uļanovskas sasniegumi daiļliteratūrā un drāmā zināmi mazāk. Viņas veikums literatūrā ir „Powieści i nowele“ („Romāni un noveles“) divos sējumos, komēdija „Byle nie panna“ („Tikai ne jaunkundze“) un traģēdija „Na ojcowiźnie“ („Tēvzemē“), kas teātros izrādīta arī ar nosaukumu „Górale“ („Gurali“). Šo darbu S. Uļanovska radījusi kopā ar literātu un publicistu Alfredu Ščepaņski (Alfred Szczepański; 1840–1909), par to

[10] Izsecināts pēc vēstules, kas saņemta no Varšavas izdevniecības „Gebethner und Wolff“; vēstule glabājas Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkā: P. Smeltera kolekcija, 2. mape, 7. poz.

[11] Uļanovsku iedvesmojuši galvenokārt šādi darbi: Zawiliński 1886, Zawiliński 1887.

1889. gadā abi autori saņēmuši otro balvu poļu aktiera Aloiza Žulkovska (Alojzy Fortunat Żółkowski; 1777–1822) lugu konkursā.

No 1894. gada 10. aprīļa PAU Antropoloģijas komisijas sēdes protokola var uzzināt, ka komisija nolēmusi uzņemt S. Uļanovsku savu biedru lokā, taču akadēmijas valde šim lēmumam nav piekritusi. No astoņām komisijas piedāvātajām personām valde nav akceptējusi divas, t. i., S. Uļanovsku un Ellu Šulcu-Adajevsku (Ella Schultz-Adaiewska; 1846–1926), kas bija ievērojama pianiste, komponiste, etnomuzikoloģe. Pārējie kandidāti bijuši vīrieši, kas liecina par tā laika šovinismu zinātniskajā pasaulē. Komisija cerējusi, ka valde atkārtoti izskatīs abu sieviešu kandidatūras, rakstot, ka viņas ir „[komisijas — J. Ch.] lepnums... un katrā gadījumā var kalpot ar padomu lietās, kurās viņas ir zinātniskās ekspertes...“ No tā izriet, ka vismaz daļa tā laika zinātnieku atzina S. Uļanovskas lietpratību.

Droši vien S. Uļanovskas veikuma popularitāti mūsdienās pastiprina interese, ar kādu zinātnes pasaule pievērsusies baltoloģijas problemātikai. Pēdējā laikā šās intereses pieaugumu ir veicinājuši kopīgie poļu un latviešu zinātnieku pētījumi. S. Uļanovskas nozīmīgākā publikācija „Łotysze Inflant Polskich, a w szczególności z gminy Wielońskiej, powiatu Rzeżyckiego. Obraz etnograficzny“ (Ulanowska 1895)[12] ieinteresējusi gan poļu, gan latviešu pētniekus, par ko liecina arī konferences, veltītas Stefanijas Uļanovskas apcerējuma „Łotysze Inflant Polskich“ 120 gadiem, organizēšana Adama Mickeviča universitātē Poznaņā[13]. „Łotysze...“, iespējams, ir visnozīmīgākais 19. gadsimta latgaliešu valodas materiāla avots. Tas satur precīzi pierakstītas vietējās dziesmas, sakāmvārdus, mīklas un pasakas, ko S. Uļanovska dokumentējusi Viļānu apkaimē un burtiski pārtulkojusi poļu valodā.

Šeit der pieminēt tikai nedaudziem zināmu informāciju par Stefanijas Uļanovskas manuskriptu kolekciju, kas pašlaik glabājas PAN (Polijas Zinātņu akadēmijas) un PAU Zinātņu arhīvā Krakovā. Līdz 1986. gadam tā piederēja Krakovas Etnogrāfijas muzejam; to ieguva muzeja pirmais direktors etnogrāfs Severins Udzela (Seweryn Udziela; 1857–1937), kurš bija arī Romana Zaviliņska vietnieks augstāk minētajā PAU Antropoloģijas komisijā.

Muzejā šī manuskriptu kolekcija apzīmēta ar inventāra numuru 686. Lappušu numerācija, kas atzīmēta ar zilu zīmuli uz lapām, droši vien

[12] Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej, 1895, sēj. XVIII, VII–VIII lpp.

[13] Es gribētu izteikt pateicību profesorei Nikolei Nauai un Skaidrītei Kalvānei. Profesorei pateicos par aicinājumu piedalīties konferencē, abām kundzēm — par to, ka viņas dalījās ar mani informācijā par Stefaniju Uļanovsku, kas bija viņu rīcībā.

veikta tajā pašā periodā. 1986. g. 29. janvārī šie materiāli kvalificēti kā PAU depozīts un, saskaņā ar protokolu, pārvietoti no Etnogrāfijas muzeja uz PAU. Kolekcijas patlabanējais numurs PAN un PAU Zinātnes arhīvā ir — PAU I-29a.

Visa kolekcija atrodas vienā kartona mapē un sastāv no trim Stefanijas Uļanovskas vēstulēm, kas datētas ar 1890. gadu, un vēstuļu pielikumiem (sk. zemāk) — kopā 200 lapu[14]. Vēstules sūtītas no Viļāniem (Latvija) un to adresāts — Romans Zaviliņskis, toreizējais PAU Antropoloģijas komisijas sekretārs Krakovā. Korespondence attiecas uz S. Uļanovskas tekstiem par latviešiem, kas toreiz tika gatavoti iespiešanai. Vēstulēs autore apspriež nepieciešamos teksta izmaiņu nosacījumus. Tajās ir informācija par latviešu valodas materiālu pieraksta metodiku. Vēstules stāsta arī par materiāla vākšanas veidiem, no kā var secināt, ka S. Uļanovska izmantojusi etnogrāfijas metodoloģiju — intervijas un tiešos novērojumus. Nedaudz atklāta arī informācija par pētnieces privāto dzīvi, piem., par sarežģījumiem ar acīm, kas izraisījis materiālu sagatavošanas un izsūtīšanas kavējumus.

Bez minētajām vēstulēm mapē atrodamas arī dažādas formas lapas, kas katalogā atzīmētas kā darba par latviešiem manuskripts. Tās tomēr drīzāk ir skices nekā grāmatas versija. Uz lapām (numerācija no 1.–70., turpmāk skaitļi apzīmē fondam atbilstošu numerāciju) ir pierakstītas „kāzu, ganu, svētās un citas“ dziesmas latgaliešu un poļu valodā. Arī sakāmvārdi (71.–77.), parunas (78.–85.), mīklas (86.–98.), atjautības uzdevumi (99.). Tālāk skatāmas iepriekš minētās S. Uļanovskas vēstules R. Zaviliņskim (100.–105.), teksts tikai poļu valodā ar nosaukumu „II Łotysze gminy Wielońskiej w powiecie Rzeżyckim“ (106.–138.), kam seko dziesmas abās valodās (139.–142.) un nošu raksti (143.–144.). Tad ievietots teksts tikai poļu valodā (145.–146.), ko varētu interpretēt kā autores piezīmju (lapu ar numuriem 106.–138.) turpinājumu. Fondā vēl atrodas teikas (147.–151.) un pasakas (152.–200.). Visi teksti pierakstīti sīkā, pietiekami skaidrā rokrakstā. Plānais papīrs ir labi saglabājies, tinte mazliet izbalējusi, bet burti salasāmi.

No minētajiem fonda materiāliem redzams, ka etnogrāfiskajā darbā „Łotysze Inflant Polskich“, kas nodrukāts PAU krājuma „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej“ 15., 16. un 18. sējumā, nav iekļauts poļu

[14] Kolekcija sastāv no 200 lapām (nevis lappusēm, lai gan numerācija ir veikta nekonsekventi — dažreiz numurētas atsevišķas lapas, citreiz lappuses, t. i., abas lapu puses). Kopumā tekstu fragmentos ir vairāk nekā 52 000 zīmju (ar atstarpēm).

teksts (106.–138. un 145.–146.)[15]. Visticamāk, tā ir rokraksta daļa, kas publikācijā palikusi neizmantota. Iespējams, tas bijis Romana Zaviliņska lēmums; vienā no vēstulēm Stefanija Uļanovska sekretāru drošina, ka viņš tādus lēmumus drīkst pieņemt patstāvīgi. Akadēmija nav izpildījusi savu pienākumu sūtīt S. Uļanovskai atpakaļ neizmantotos materiālus, taču, iespējams, pateicoties tam, tie saglabājušies līdz mūsdienām.

Stefanijas Uļanovskas darbus viņas laikabiedri vērtējuši atzinīgi, taču ir dzirdētas arī kritiskas balsis[16], un ne tikai toreiz, bet arī mūsdienās (Zajas 2008: 325). Vairums šādas kritikas ir vērsts pret faktu, ka viņa, būdama sieviete, gribējusi ko sasniegt zinātnē un sabiedriskajā dzīvē. S. Uļanovskas jaunībā sievietēm ir bijis praktiski neiespējami iegūt augstāko izglītību; tāpat gandrīz neiespējami bija ieņemt kādu amatu akadēmiskās organizācijās un institūcijās, piedalīties kādu institūciju zinātniskajā darbībā. Stefanija Uļanovska ir ne tikai viena no pirmajām poļu etnogrāfēm; viņas sasniegumi apliecina, ka, visticamāk, pašizglītības ceļā, viņa ir ieguvusi plašas zināšanas. Netaisnīgajiem kritiķiem Uļanovska pratusi asi atbildēt (Ulanowska 1894). Etnogrāfijā S. Uļanovska izmantojusi mūsdienīgas pētīšanas metodes. Nav baidījusies skart tam laikam strīdīgas problēmas un jautājumus un prezentējusi apgaismības viedokli, kas raksturīgs pozitīvisma perioda sabiedriski un intelektuāli aktīvām sievietēm.

Nobeigumā gribētu paust pārliecību, ka esam tikai pusceļā uz Stefanijas Uļanovskas „noslēpumainā dzīvesstāsta“ noskaidrošanu. Ir pierādījumi, kas liek domāt, ka nezināmi dokumenti par Stefanijas Uļanovskas dzīvi un darbu glabājas dažādos krājumos, piem., Jana Karloviča vai poļu rakstnieces Elizas Ožeškovas (Eliza Orzeszkowa; 1841–1910) arhīvos. Arī Krakovas PAN un PAU arhīvu manuskriptu sīkāka analīze var dot jaunus materiālus par autores pētījumiem. Šī analīze — pie kuras pašlaik strādāju — palīdzēs labāk izprast S. Uļanovskas etnogrāfisko darbību un sasniegumus.

---

[15] Lapu ar nr. 106.–138. informācija papildina „Łotysze...“ 1. daļu — sniegts pagasta organizēšanas apraksts, raksturotas vietējās tiesāšanas tradīcijas, izglītības institūcijas, vietējā uzņēmējdarbība, reliģiskā dzīve, bernardīnu klostera loma (kas vairs nepastāvēja, kad Uļanovska veica savus pētījumus). 145.–146. lapa ir fragmenta par vietējām katolietēm fanātiķēm turpinājums.

[16] Ārkārtīgi netaisnīgu un kritisku recenziju uzrakstījis Gustavs Manteifelis (Manteuffel 1892). Pamatojoties tikai uz daļu viņas veikuma, recenzents Uļanovskai pārmet, ka viņa nepareizi tulko dziesmas no latviešu poļu valodā, interesējas par neķītrībām un ka viņas reportāžas par latviešu reliģisko dzīvi ir apvainojošas.

Bibliogrāfija

Czarkowski 1922 — L. Czarkowski. Pseudonimy i kryptonimy polskie. Wilno, 1922.
Estreicher 1906 — K. Estreicher. Bibliografia XIX wieku. Lata 1891–1900. Kraków, 1906.
Karłowicz 1871 — J. Karłowicz. Podręcznik dla zbierających rzeczy ludowe. Warszawa, 1871.
Kośmiński 1888 — S. Kośmiński. Słownik lekarzów polskich. Warszawa, 1888.
Manteuffel 1892 — G. Manteuffel. Recenzja „Łotyszy…“ Stefanii Ulanowskiej cz. I // Kwartalnik Historyczny. Recenzye i Sprawozdania. R. VI., 1892. — S. 591.
Manteuffel 2009 — G. Manteuffel. Inflanty Polskie oraz Listy znad Bałtyku. Kraków, 2009.
PLK — Przegląd Lekarski Krakowski. Nr. 32. 1873.
Rocznik 1876 — Rocznik Zarządu Akademii Umiejętności w Krakowie. Kraków.
Rocznik 1879 — Rocznik Zarządu Akademii Umiejętności w Krakowie. Kraków.
Rodowody — Rodowody Adama Ulanowskiego. Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (Jageloņu universitātes arhīvs).
SGKP — Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. I. 1880–1914.
Ulanowska 1884a — S. Ulanowska. Co to jest Rękawka? // Czas. Nr. 88, 1884.
Ulanowska 1884b — S. Ulanowska. Z ziemi czerskiej // Czas. Nr. 170–175, 1884.
Ulanowska 1884c — S. Ulanowska. Niektóre materyały etnograficzne we wsi Łukówcu (mazowieckim) zebrane przez Stefaniję Ulanowską // Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej. T. VIII. 1884. — S. 247.
Ulanowska 1894 — S. Ulanowska. List Stefanii Ulanowskiej — odpowiedź na krytykę Gustawa Manteuffla // Kwartalnik Historyczny. Dział Polemika. R. VIII, 1894. — S. 578.–581.
Ulanowska — S. Ulanowska. Łotysze Inflant polskich, a w szczególności z gminy wielońskiej pow. Rzeżyckiego. Obraz etnograficzny przez Stefanię Ulanowską, cz. III // Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej. T. XVIII. Kraków, 1895.
Ulanowski 1883 — A. Ulanowski. Z fauny coleopterologicznéj Inflant Polskich, Sprawozdanie z wiecieczek entomologicznych do Inflant Polskich w latach 1881 i 1882 przez Adama Ulanowskiego. Kraków, 1883.
Zajas 2008 — K. Zajas. Nieobecna kultura. Przypadek Inflant Polskich. Kraków, 2008.
Zawiliński 1886 — R. Zawiliński. Wskazówki do zbierania właściwości ludowych. Kraków, 1886.
Zawiliński 1887 — R. Zawiliński. O sposobie gromadzenia materiałów etnograficznych. Kraków, 1887.

Stefanijas Uļanovskas vēstules Romanam Zaviliņskim (Roman Zawiliński)*

14.III.90. Wielony

Łaskawy Panie,

Już marzec się u nas także rozpoczął, a praca moja o Łotyszach jeszcze nie gotowa. Stało się to jednak z powodów odemnie niezależnych i czuję się w obowiązku usprawiedliwić się przed Panem. Takie miałam ciężkie strapienie — przed samem Bożem Narodzeniem (tutejszem) zasłabłam na oczy i całe dwa miesiące zmarnowałam, nie będąc w stanie ani czytać, ani pisać, zwłaszcza że ciemne i krótkie dni północne, bodaj ciemniejsze w tym roku niż kiedykolwiek, nawet zdrowym wszelką pracę utrudniały. Były chwile okropne dla mnie gdyż nieraz myślałam, że z mojemi oczami będzie katastrofa... Na szczęście mamy tu w Dyneburgu, o trzy stacje koleją od Wielon, doskonałego okulistę, Dr Noiszewskiego, a choć kuracja, którą mi przepisał, bardzo jest przykra i uciążliwa, dziś jednak mam przynajmniej tę pewność, że nie oślepnę, już światło coraz lepiej znoszę i oto już drugi tydzień jak się zabrałam do porządkowania i przepisywania nagromadzonych materiałów łotewskich. Trapi mię to okropnie, że ich na Marzec nie mogłam przygotować, ale jak Pan widzisz było poprostu fizyczne niepodobieństwo. To jedno mię tylko pociesza, że w jednym z listów swoich, naznaczyłeś Pan termin nadesłania pracy aż do Maja. Piszę więc dzisiaj, aby Panu donieść, że chcąc nie chcąc, mu-

14.03.90. Viļāni

Godātais kungs!

Jau ir arī pie mums marts sācies, bet mans darbs par latviešiem vēl nav gatavs. Tas tomēr noticis no manis neatkarīgu iemeslu dēļ, un jūtu, ka mans pienākums ir attaisnoties Jūsu priekšā. Man bija tādi lieli sirdēsti — tieši pirms (vietējiem) Ziemassvētkiem man kļuva slikti ar acīm un veselus divus mēnešus zaudēju, nespējot ne lasīt, ne rakstīt, it īpaši, kad tumšās un īsās ziemeļu dienas, šogad noteikti tumšākas nekā jebkad, pat veselām acīm apgrūtināja jebkuru darbu. Bija man šausmīgi brīži, kad domāju, ka manas acis būs pagalam... Par laimi pie mums šeit, Daugavpilī, trīs dzelzceļa stacijas no Viļāniem, ir izcils acu ārsts, dr. Noiševskis, un, lai gan terapija, kuru man izrakstīja, ir kaitinoša un neērta, jau šodien man ir pārliecība, ka redzi nezaudēšu, jau mazāk un mazāk traucē gaisma un, lūk, jau otro nedēļu, kā esmu ķērusies pie savākto latviešu materiālu kārtošanas un pārrakstīšanas. Šausmīgi man rūp, ka nespēju tos uz martu sagatavot, bet, kā Jūs redzat, tas vienkārši fiziski nebija iespējams. Tikai tas mani mierina, ka vienā savā vēstulē Jūs piedāvājāt darba atsūtīšanas termiņu pārnest uz maiju. Tātad rakstu šodien, lai Jums darītu zināmu, ka, gribot negribot, esmu spiesta nokavēt un izmantot Jūsu piedāvāto

* S. Uļanovskas vēstules publicēšanai sagatavojis A. Ratajs, tulkojusi J. Hojņicka, tulkojumu rediģējusi J. Paršuta.

szę się spóźnić i muszę korzystać z Pańskiego terminu w Maju, rozumie się, nowego stylu. Być może, iż go wyprzedzę i będę się o to starała, gdyż teraz dni dłuższe, jaśniejsze, oczy co dzień zdrowsze i praca, zwłaszcza pisanie, coraz łatwiej mi przychodzi.

Dziś na próbę, posyłam Panu, zebrane łotewskie przysłowia, — pisałam fonetycznie, pod korektą rodowitego, a umiejącego doskonale czytać i pisać, Łotysza. Tam gdzie przypada akcent, a tem samem samogłoska wymawia się, jak gdyby się zdwajała, np. siiwa, naawa, pisałam sīwa, nāwa, a to już będzie Pańska rzecz dać taki znaczek, jaki Pan będziesz uważał za najodpowiedniejszy i za najdogodniejszy. Co do mnie, w paragrafie o mowie łotewskiej, wyjaśnię wszystko co się tyczy wymowy, akcentu i zdwojenia owych samogłosek, które poprostu tak brzmią, jak gdyby mówiący miał czkawkę.

Przysłowia te przełożyłam na polskie z niewolniczą ścisłością przypadków i czasowników, bez względu na polszczyznę — wypadły tym sposobem trochę cudackie zwroty, np. komu boli, i.t.d. Ale że tu głównie chodzi o łotewszczyznę, więc myślałam że to jest konieczne dla wierności. Jeżeli nie to mi Pan napiszesz, a w tłumaczeniu piosenek zrobię inaczej. A może i to niedobrze że papier taki cienki? Proszę teraz robić uwagi i zarzuty, ażebym się jeszcze mogła zastosować do wymagań.

Materiału mam masę — nawet wszystkich bajek nie dam, boby było za dużo — i tak będzie 30 długich, nie licząc klechd —. Melodje podobierałam wszystkie znane w okolicy, — na weselach przesiadywałam całe noce. Będziesz Pan zemnie zadowolony, będzie rzecz arcyciekawa nawet i pod względem lingwistycznym. Bielenstejna spromaija termiņu, protams, pēc jaunā stila. Iespējams, ka es paspēšu agrāk, un centīšos to panākt, jo dienas tagad garākas, gaišākas, acis ar katru dienu veselākas un darbs, īpaši rakstīšana, veicas arvien vieglāk.

Šodien paraugam sūtu Jums savāktos latviešu sakāmvārdus, — pierakstīju fonētiski, ar dzimta latvieša, kas lieliski prot lasīt un rakstīt, korektūru. Tur, kur liekams akcents, bet patskanis izrunājams tā, it kā tas būtu dubultots, piem., *siiwa*, *naawa*, rakstīju *sīwa*, *nāwa*, bet tas jau Jūsu ziņā dot zīmīti, kāda Jums tur šķitīs vispiemērotākā un visprecīzākā. Es no savas puses, sadaļā par latviešu runu, izskaidrošu visu, kas attiecas uz izrunu, akcentu un dubultotiem patskaņiem, kas skan vienkārši tā, it kā runātājam būtu žagas.

Tos sakāmvārdus iztulkoju poļu valodā, ar verdzisku tiešumu, lai saglabātu locījumu un verbu formas, neņemot vērā poļu valodas likumus, — tādā veidā sanāca mazliet dīvaini izteikumi, piem., *komu boli*, utt. Bet, tā kā šeit runa ir par latviešu valodu, tad es domāju, ka tas ir noteikti vajadzīgs patiesībai ⟨resp., poļu tulkojumā raudzījusi iespējami adekvāti atspoguļot latviešu valodai raksturīgo⟩. Ja ne, Jūs man to rakstīsit, tad dziesmu tulkojumos es darīšu citādāk. Varbūt arī tas nav labi, ka papīrs tik plāns? Lūdzu izteikt tagad piezīmes un aizrādījumus, lai es varētu vēl pielāgoties prasībām.

Materiālu man ir milzums — pat visas pasakas nedošu, jo būtu par daudz — jau būs 30 garo, neskaitot teikas. Melodijas izvēlējos no visā apkārtnē zināmām, — veselām naktīm sēdēju kāzās. Jūs būsit ar mani apmierināts, lieta būs interesanta arī no lingvistiskā

wadziłam i studjuję, ale jest to język łotyszów gub Ryskiej i Kurlandzkiej, łotyszów protestantów, — nasi mają trochę odmienny djalekt miększy i więcej samogłosek ścieśnionych.

Ze się Panu nieudało skłonić jakiego księdza do napisania listu do Dziekana tutejszego, nie zrobiło mi najmniejszej różnicy, owszem może się i lepiej stało — w istocie zwracają tu uwagę na listy zagraniczne od duchowieństwa. A ja i tak sobie poradziłam, mnie wszyscy pomagają i potrzebne wskazówki wiem gdzie znaleźć obejdziemy się bez popów!

Polecając się łaskawej pamięci, łączę wyrazy wysokiego dla Pana szacunku i poważania

Stefania Ulanowska

P.S. Na wszelki przypadek powtarzam adres.

viedokļa. Bīlensteinu dabūju un studēju, bet tā ir Rīgas un Kurzemes latviešu valoda, latviešu protestantu, — mūsējiem ir mazliet citādāks dialekts: mīkstāks un vairāk saspiesto patskaņu.

Ka Jums neizdevās pierunāt kādu mācītāju uzrakstīt vēstuli vietējam Dekānam, tas man neko neizšķīra, varbūt tas ir arī labāk: faktiski šeit pievērš uzmanību ārzemju vēstulēm no garīdzniecības. Bet es tik un tā tiku galā, visi man palīdz, un mani ir zināmi visi vajadzīgie norādījumi, kur ko atrast, tiksim galā bez popiem!

Paļaujoties uz Jūsu laipno atmiņu, pievienoju visdziļākās cieņas un atzinības apliecinājuma vārdus.

Stefanija Uļanovska

P.S. Katram gadījumam atkārtoju adresi.

8.VI.90. Wielony

Łaskawy Panie,

Wyprawiam więc dzisiejszą pocztą kilkanaście kartek jeszcze należących do rozdziału II — rozumie się, że wolno Panu podzielić inaczej i zresztą proszę porządek zmienić, jeżeli się podoba. Przepraszam że jeszcze rysunku chaty nie posyłam, — ale wystrychnęli mię na durnia! Młody artysta, który mię go obiecał, nietylko się nie pokazał wcale, ale się zabrał i wyjechał do Petersburga, — wiem jednak, że rysunek zrobiony, bo go widzieli — i nawet bardzo ładnie. Matka jego przyjedzie lada dzień na wieś, zobaczę się z nią i wyegzekwuję, a wtedy natychmiast Panu odeślę.

Proszę Pana kazać zecerowi, żeby drukując, w tekście łotewskim uważał na końcowe a i u i starał się w tem uni-

08.06.90. Viļāni

Godātais kungs!

Sūtu tātad ar šodienas pastu pāri par desmit lapām, kas vēl attiecas uz II nodaļu — saprotams, Jūs varat dalīt citādāk un vispār lūdzu secību mainīt, ja Jums tas patiktu. Atvainojos, ka lauku mājas zīmējumu vēl nesūtu, — bet mani tā apmuļķoja! Jaunais mākslinieks, kurš man to apsolīja, ne tikai nemaz neparādījās, bet vēl ņēma un aizbrauca uz Pēterburgu, — taču es zinu, ka zīmējums ir gatavs, jo citi to redzēja — un ir pat gluži skaisti. Viņa māte kuru katru dienu atbrauks uz laukiem, satikšos ar viņu un ⟨zīmējumu⟩ dabūšu, tad nekavējoties Jums aizsūtīšu.

Lūdzu pieteikt burtlicim, lai drukājot latviešu tekstā uzmanību pievērstu ***a*** un ***u*** burtiem vārdu beigās un tādējādi censtos izvairīties no kļūdām, jo tā būtu

kać omyłek, gdyż byłby to błąd kardynalny. Starałam się wszędzie dać te głoski jak najwyraźniej, żeby nie można wziąć jednej za drugą. Bardzo byłabym wdzięczną gdybyś Pan był łaskaw pozyskać mi odbitkę korekty, skoro będzie, żebym wiedziała, jak to będzie wyglądać? A może byś Pan sobie życzył, żebym i korektę prowadziła? Wszak to niewielka rzecz przysłać w opasce, rękopisu załączać nie potrzeba. Jeżeli by to było dogodne jestem na usługi.

Mam do Pana prośbę zdaje mi się, że nie będzie Panu trudnym ją spełnić. Bądź Pan taki dobry i łaskawy wziąć w Uniw. Kancelarji absolutorium dla mego syna Adama. Chodził on najpierw na medycynę, potem na filozofię, prosiłabym o świadectwa z obu wydziałów. Łączę przytem jakiś arkusz Nos Rector, nie wiem czy to jest indeks, nie rozumiem się na tem, ale żadnych innych dokumentów nie mam, myślę jednak, że Panu w każdym razie wydadzą te świadectwa — bardzo o nie proszę i bardzo będę wdzięczna. Koszta jakie przy tem będą, zechcesz Pan łaskawie potrącić mię przy przyszłym rachunku za łotyszów.

Teraz to już będę z upragnieniem wyglądać listu Pańskiego, aby się dowiedzieć jak Panu się podobała ta moja praca, czy Pan dużo w niej znalazłeś rzeczy ciekawych? Nazwiska chłopskie już miałam napisane na cienkim papierze, dla tego je tak i posłałam, radzę naprowadzić papier gumą arabską i każdy arkusik podkleić. W przysłowiach wysłanych w zimie jeszcze jest jedno w literze P, nie przetłumaczone na polskie: Płyks kaj jodiejła — znaczy: goły, jak jeździec. Kiedyś pytałam się księży o znaczenie ale oni tego nie rozumieją i powiedzieli mi, że takiego przysłowia

būtiska kļūda. Es centos visur tos patskaņus apzīmēt, cik iespējams, skaidrāk, lai nesajauktu vienu ar otru. Es būtu ļoti pateicīga, ja Jūs būtu tik laipns un dabūtu priekš manis korektūras kopiju, ja tā būs, lai es pati zinātu, kā tas izskatīsies. Bet varbūt Jūs gribētu, lai es pati to korektūru vadītu? Tas taču nav nekas liels atsūtīt iepakojumā (resp., kā bandroli — Red.), manuskriptu pievienot nevajag. Ja tas Jums būtu izdevīgi, es esmu Jūsu rīcībā.

Man ir Jums lūgums, liekas, ka Jums nebūs grūti to izpildīt. Lūdzu, esiet tik laipns un labs un paņemiet no Universitātes kancelejas apliecinājumu manam dēlam Adamam. Viņš gāja vispirms uz medicīnu, pēc tam filozofiju, es lūgtu dabūt apliecinājumus ⟨par klausīšanos⟩ no abām fakultātēm. Pievienoju kādu lapu *Nos Rector*, nezinu, vai tā ir atzīmju lapa, neko no tā nesaprotu, bet citu dokumentu man nav, taču domāju, ka Jums jebkurā gadījumā izsniegs tos apliecinājumus — par šo ļoti lūdzu un būšu ļoti pateicīga. Kādas tur būs izmaksas, lūdzu atskaitīt no mana rēķina par latviešiem (resp., no samaksas par darbu pie „Łotysze“ — Red.).

Tagad jau ar karstu vēlēšanos gaidīšu Jūsu vēstuli, lai uzzinātu, kā Jums patika šis mans darbs, vai Jūs daudz tajā ko interesantu atradāt? Zemnieku uzvārdi man jau ir sarakstīti uz plāna papīra un tāpēc tos tā arī aizsūtīju, iesaku papīru ar gumiarābiku (resp., līmsveķiem — Red.) iesmērēt un katru lapu ⟨uz kā cietāka⟩ uzlīmēt. Tajos sakāmvārdos, kurus vēl ziemā aizsūtīju, ir viens uz *P* burta, kas nav pārtulkots poļu valodā: *Płyks kaj jodiejła*, kas nozīmē ‘pliks kā jātnieks’. Kādreiz mācītājiem jautāju, ko tas nozīmē, bet viņi to nesaprot un teica man, ka tāda

niema. Tymczasem pokazuje się, że oni nic nie wiedzą sama słyszałam na własne uszy w łotewskiej chałupie, jak matka mówiła na chłopaka: U!, tu jodiejła! Stajga płyks kaj jodiejła! Ach, ty, jeździec! chodzi goły jak jeździec! Ale jaki to jeździec był taki goły, że aż poszedł w przysłowie, tego mi wytłumaczyć nie umiała. W Krakowskiem mówią: „Blank jak polski oficer!"

Polecam się łaskawej pamięci i łączę wyrazy wysokiego poważania

Stefania Ulanowska

P.S. Proszę nie zapomnieć napisać (?) czy potrzebna?

sakāmvārda nav. Tomēr izrādās, ka viņi to nezina, pati to dzirdēju savām ausīm latviešu lauku mājā, kad māte teica puikam: *U, tu jodiejła! Stajga płyks kaj jodiejła!* 'Ak, tu jātnieks! Staigā pliks kā jātnieks!' Bet kāds tur bija jātnieks tik pliks, ka tas iegāja sakāmvārdā, to viņa man izskaidrot nemācēja. Krakovas pusē saka: „Kails kā poļu oficieris!"

Paļaujos uz jūsu laipno atmiņu un pievienoju visdziļākās cieņas vārdus.

Stefanija Uļanovska

P.S. Lūdzu neaizmirst uzrakstīt (?), vai vajadzīga?

20.X.90. Wielony

Łaskawy Panie,

List Pański z 10 b m otrzymałam i drugą część łotyszów wyprawiam jutrzejszą pocztą — wyprawiam zaś różnemi manowcami dla tego że przesyłka rękopisu pocztą wprost do Krakowa kosztowała by mię prawie pół czwarta rubla, a byłby to już trochę za gruby żart. Musiałam więc użyć do tego sposobu paczka dojdzie do Pana prywatnie, tylko prosiłabym, abyś Pan był łaskaw oddawcy za fatygę dać 30 centów, jak to i na adresie paczki napisałam. Naturalnie bagatelkę tę proszę tam na mój rachunek zakarbować sobie.

Znajdziesz Pan tu obrzędy i uroczystości doroczne, pieśni, zagadki i przysłowia, a nadto jeszcze mały dodatek do części I. Dodatek ten jest trochę pélé méle, musisz go Pan sam uporządkować i podoklejać do tamtego rękopisu. To zaś co Pan chcesz wyrzucić, albo skrócić, proszę i wyrzucić i skrócić, pod tym warunkiem wszakże, że mi Pan te kartki niepotrzebne odeślesz. Nawet i w tej II części, jeżeliby Panu

20.10.90. Viļāni

Godātais kungs!

Jūsu vēstuli no šā mēneša 10. ⟨datuma⟩ saņēmu un otro daļu latviešu sūtu ar rītdienas pastu — bet sūtu pa apkārtceļiem, jo manuskripta sūtīšana ar pastu tieši uz Krakovu maksātu man gandrīz ceturtdaļu rubļa, un tas būtu jau mazliet par daudz biezs joks. Man bija tātad jāizmanto tāds paņēmiens: saini saņemsit privāti, es tikai lūgtu, lai Jūs būtu tik laipns un dotu atnesējam 30 centus par pūlēm, kā arī uz saiņa adreses uzrakstīju. Protams, šo sīkumu lūdzu no mana rēķina atskaitīt.

Jūs atradīsit te ieradumus un gada svētkus, dziesmas, mīklas un sakāmvārdus, un vēl mazu pielikumu I daļai. Šis pielikums ir nedaudz *pêle-mêle* ⟨fr. 'juceklis, mistrojums'⟩, Jums pašam tas ir jāsakārto un jāpielīmē tam manuskriptam. Bet to, ko Jūs gribat izmest vai saīsināt, lūdzu izmest un saīsināt, tomēr ar tādu nosacījumu, ka Jūs man tās nevajadzīgās lapas atsūtīsit atpakaļ. Pat tajā II daļā, ja Jums liktos par

było za dużo tych pieśni, albo gdyby się nie podobało jakie przysłowie lub jaka zagadka, — to wolno Panu uszczuplić ich liczbę, a wybrać sobie to, co najlepsze. Wszak wiem, że Pan się na rzeczy rozumiesz więc daję Panu carte blanche. Po otrzymaniu rękopisu proszę mi zaraz donieść, że już jest w Pańskiem ręku, bo choć to droga pewna, ale wiadomości będę niecierpliwie wyglądać.

Część III, zawierającą bajki postaram się wysłać niebawem, — pójdzie to o wiele prędzej, bo to już tylko proste przepisywanie gotowego materiału. Jedna ta przeszkoda, że dni teraz ciemne, a więc z oczami muszę być ostrożna ażeby sobie nie zaszkodzić po przeszłorocznemu.

Wśród wielu ciekawych rzeczy, które Pan znajdziesz w części II, zwracam uwagę na ceremonię zdejmowania wieńca p. młodej.

Za obietnicę uzyskania absolutorjum dla mego syna ślicznie dziękuję, bardzo będę wdzięczna gdy je otrzymam. Dziwi mię tylko, że to jest połączone z takiemi trudnościami — och, prawda wszak to metoda krakowska odkładać do nieskończoności! Daj-że Boże, aby ten nowy dziekan, na którego Pan liczysz, nie zawiódł oczekiwania i nie naraził Pana na tyle próżnej fatygi jak tamten.

Polecając się łaskawej pamięci i dziękując najserdeczniej za obiecaną stałą opiekę nad moją pracą, łączę wyrazy wysokiego dla Pana szacunku i poważania.

S. Ulanowska

P.S. Nie zapomnij Pan napisać czy mam dać także słowniczek wyrazów łotewskich? A czy może to niepotrzebne wobec tylu dosłownie przetłumaczonych pieśni, przysłowiów i zagadek?

daudz to dziesmu vai Jums nepatiktu kāds sakāmvārds vai kāda mīkla — Jums ir ļauts to skaitu samazināt, bet izvēlēties to, kas ir vislabākais. Es taču zinu, ka Jūs to visu labi pārzināt, tāpēc dodu Jums *carte blanche* ⟨fr. ‘neierobežotas pilnvaras’⟩. Pēc manuskripta saņemšanas lūdzu uzreiz man paziņot, ka tas jau ir Jūsu rokās, jo, lai gan ceļš ir drošs, tomēr ziņu gaidīšu ar nepacietību.

III daļu, kas satur pasakas, centīšos drīz aizsūtīt — tas ies daudz ātrāk, jo tā ir tikai vienkārši gatava materiāla pārrakstīšana. Viens tikai šķērslis, ka dienas tagad atkal tumšas, tātad man jābūt uzmanīgai ar acīm, lai sev nenodarītu pāri kā pērn.

Starp daudzām interesantām lietām, kuras atradīsit II daļā, vēršu Jūsu uzmanību līgavas vainaga noņemšanas ceremonijai.

Par solījumu dabūt mana dēla apliecinājumu burvīgs paldies, es būšu ļoti pateicīga, kad to saņemšu. Tikai esmu pārsteigta, ka tas ir saistīts ar tādām grūtībām — nu, bet tā taču ir Krakovas specifika visu vilkt līdz bezgalībai! Dod nu Dievs, lai tas jaunais dekāns, uz kuru Jūs paļaujaties, nepieviltu cerības un nekļūtu par iemeslu liekām klapatām kā iepriekšējais.

Paļaujoties uz Jūsu laipno atmiņu un no visas sirds pateicoties par pastāvīgo gādību par manu darbu, pievienoju dziļas cieņas un atzinības apliecinājuma vārdus.

S. Uļanovska

P.S. Neaizmirstiet uzrakstīt, vai man jādod arī latviešu vārdu vārdnīciņa? Vai tomēr tā nav vajadzīga, ja ir tik daudz burtiski pārtulkotu dziesmu, sakāmvārdu un mīklu?

Sandra Ūdre
(Rēzeknis Augstškolys Regionalistikys zynuotniskais institūts)

Ļauna vieliejumu formulys

Īvodam

Latgalīts nav īdūmojams bez soveibys konfliktu situacejuos naslēpt naida pret ūtru i pi izdeveibys verbali izruodeit nagativu attīksmi. Rēzeknis Augstškolys realizātuo ESF projekta „Teritorialuos ideņtitatis lingvokulturologiskī i socialekonomiskī aspekti Latgolys regiona atteisteibā“ (http://tilra.ru.lv) nūtykušajā aptaujā 829 respondenti *kab tu sapelētim/ saskuobtim/ izputietim!* (reprezeņtej ļauna vieliejumu formulys kai taidys) pīzynuši par Latgolys ideņtitati raksturojūšu zeimi. 466 vīneibu (atpazeistami cylvāki, vītys, tradicejis, realejis, frazeologismi, vuordi i tml.) reitingā tai ir 267. vīta.

Pyrmais latgalīšu ļauna vieliejumu apkūpuojums (24 vīneibys, apsaukys ite naskaiteitys) atrūnams Stefanejis Uļanovskys savuoktajūs etnografiskajūs materialūs (Ulanowska 1891: 191–192). Latgalīšu leksikys apzynuotuojs emigracejā Leonards Latkovskis nazcik ļauna vieliejumu ar eisu komentaru publiciejs žurnalā „Dzeive“: *ka napalyktu ni smokas!* (Latkovskis 1958: 22), *ka tevi suni!* (1957a: 16), reducātuo *izgrauž!* (1957b: 21–22), *ej suņam sāka pļautu!* (1956: 15), ari loba vieliejuma *aileņā! aileņā!* komentarā nūsauktī antonimi *Komulī, komulī! Skritulī, maulē!* (1956: 15). Myuslaiku „Latgalīšu-latvīšu-krīvu sarunu vuordineicā“ zam viersroksta „Aizlīgumi. Ļauna vieliejumi ≡ Nūluodiešona“ atrūnamys desmit vīneibys (Andronovs, Leikuma 2008: 168–169). Ari latgalīšu literarajūs tekstūs i kasdīnys runā sateikam bīžu jūs līstuojumu.

Jau apsavārtais materials paruoda, ka formulys[1] prosa daudzpuseja pasavierīņa: kai folklorys žanra (buramūs vuordu) paveids, kai leksiski tematiska grupa, kai konflikta dialogu elements, ari kai literara teksta izteiksmis leidzeklis. Sinhroniskuo i diahroniskuo aspekta laikim navar atškiert i kasdīnys dialogā, partū ka vīns komunikants ļauna vieliejumā naredz nikaidys saisteibys ar seņču praktizātū mageju, viņ sakuopynuotu emoceju radeitu izsaucīni, tok ūtrys tic, ka vysod „navītā voi nalaikā, voi ar ļaunu nūlyuku pasaceits vōrds pīsapylda“ (Opincāne 2000: 56) — vys

[1] Te i tuoļuok tekstā zam vuorda „formula“ dūmuota latgalīšu ļauna vieliejuma formula.

vēļ folklorys vuocieju apstyprynuots pīzynums. Magejis i buramūs vuordu pietnīka Kārļa Strauberga teorejā ļauna vieliejumi klasificāti kai luostu formulys (Straubergs 1941: 576), tok jaunuokūs pietejumūs eisūs vīna teikuma formulu (dūmojams, deļ zudušuos saisteibys ar mageju) vaira naapsaver pi buramūs vuordu (Olupe 1989). Īrostai volūdnīki juos kai atseviškus tradicionalus vuordu savīnuojumus daskaita pi frazeologismu (leksikografejā i teoretiskūs apceriejumūs), naatzeimojūt formys ci līstuojuma kūpejuos specifikys, pīmāram, taišni piec kūpejuos formys daudzys itaidys vīneibys atpazeistamys LFV (LFV 2000: 421, 892, 894, 912, 913, 916, 1330, 1334, 1336, 1365, 1368), Birutis Jasjūnaitis monografejā (Jasiūnaitė 2010: 134, 141–143, 157–158).

Jaunuokajā frazeologejis teorejā par vuordu formulom (*topische Formeln*, *речевые формулы*) pīzeist teikumam leidzvierteigus formuliejumus, atpazeistamus bez koņteksta i specifiskys situacejis (Burger 2010: 41), ituos grupys frazeologismus raksturoj illokutivs spāks[2] i īrūbežuota gramatiska kategoreja (Баранов, Добровольский 2008: 79). Anatolejs Baranovs i Dmitrejs Dobrovoļskis storp daudzejom vuordu formulu grupom škir ari — nūluodiejumus (*проклятия*), akceņtejūt jūs saisteibu ar komunikacejis situaceju, jī pīzeistami par ite apsavārtūs latgalīšu ļauna vieliejumu ekvivalentim (2008: 89). Kab raksturuot taišni komunikacejis situaceju, komunikantu attīceibys, formulu līstuojuma nūdūmu, par ekscerptu olūtu izvālātys 20. godu symta 1. pusis latgalīšu lugys ar sadzeivis tematiku (olūti — sarokstā). Tys paruoda formulu funkcioniešonu adresata i adresanta dialogā. Pi strukturys i leksiskuo sastuova analizis apsavārti vysi nūsauktī formulu apkūpuojumi. Pietejuma mierkis — raksturuot formulu strukturu, komponentus i funkcejis, eipaši — lingvokulturologiskū, literaturteoretiskū, lingvopragmatiskū aspektu.

Formulu struktura i komponenti

Formulys atpazeistamys piec ļauna vieliejuma satura i gramatiskuos formys — vieliejuma, ari pavielis izteiksme, formulu īvoda vieliejuma partikula *kab* (*ka, lai, koč*). Piec komponentu var nūsaceit formulu atbiļsteibu pasaulis redzīņam, kulturys ītekmei, viesturiskuos atteisteibys stadejai.

Bīžuok formulys ar adresatu (ci juo mīsys daļom) subjekta nūzeimē saistomys ar vacuokū čaravuošonys veidu — aktivuos analogejis (Straubergs 1944: 10) voi homeopatiskū (Frazer 1923: III) mageju: kū dora ar līstom ci vīlom, tys nūteik ar upera mīsu. Formulys illokutivais spāks acim-

[2] Termins „illokutivs spāks“ paīt nu runys aktu teorejis, apzeimoj komunikativuo nūdūma realizaceju.

radzams — verbalais akts aizstuoj aktivuos magejis manipulacejis. Predikata funkcejā — nagativys kvalitativys puormainis nūsaucūši verbi *sapelēt, saskuobt, izputēt,* (*at-/nū-*)*kaļst,* pīvadumam: *Kab tu sapelētim! Kab tu saskuobtim! Kab tu izputietim! Kab tev rūkys kuojis atkolstu!*[3] ci precizi formulātim fiziskim kaitiejumim: *Kab tu sasalīktim kai skručs! Kab tu iz pologu acs izdūrtu, kai dīga rasnumu nūtyukštu!*

Formulys ar dominejūšū aizlīguma semu *Kab tovys smokys nabyutu! Kab kuoju te naspertim! Ka tova kuoja te vairs naspartu! Lai munys acis tevis vairs naredz!* atspeidynoj ūtru arhaisku čaravuošonys atzoru — kontagiozū mageju (Frazer 1923: III). Jai pamatā saprasšona, ka vyss, kas bejs fiziskā saskarē ar navālamu personu, patur sevī kontaktu ar jū i turpynoj juo nagativū ītekmi. Kai aizsardzeibys pajiemīņs rodušīs taidi kategoriski aizlīgumi.

Augstuoku magejis atteisteibys pakuopi puorstuov formulys, kas īsadorboj iz nūluodejamuo statusa — izslēgt nu sakraluos telpys. Dominejūšais strukturys modeļs: subjekts — mitologisks personažs, adresats — objekta nūzeimē. Formulu komponenti ir mitologiski elementi (*zeme*, *guņs*, *gaiss* (*viejs*), sakralais skaitlis *deveni,* profanuo telpa *mežs, pūrs* i juos apdzeivuotuoji *vylks, suņs,* nalaimu personificiejumi *lyga, kvoroba*) i tāli (*pārkiuņs, lītūņs,* kristīteibys iespaidā sinkretiziejīs *valns*), pīmāram: *Lai tevi zeme nūrej! Pa devenim eļnis gaņgim! Iz mežim, iz pūrim, iz rotu mutulim! Kab tu zylom (zaļom) gunim sadagtu! Kab tevi pārkiuņs nūspartu! Kab tevi valns parautu! Ka tevi deveni vieji nūrautu! Kab tevi lītūņs nūjuotu! Vylks lai paraun tū gostu! Ka tevi suni! Ka tevi lyga pajimtu! Ka tevi kvorobe paraute!* Ite juopīskaita ari formulys ar zababonu nūteiktu nalabvieleigu zeimi, pīmāram: *Kab nu tovys rūkys i suņs maizis najimtu! Kab tu zemē nasapyutu, kod nūmiersi! Kab tev piec smierts egle caur kryutim izaugtu!*

Eiropys magejis praksē teksti ar kristeigu tematiku īsaīt ar 15. godu symtu (Straubergs 1939: 6). Ticeigam Latgolys katuoļam formulys ar dvēseli „pazudynūšom“ ainom (*slaucama guņs, eļne*) ir seviški iedarbeigys, pīmāram: *Ej pi valna eļnis dybynā!* Smierts breids ir izškirūšais dvēselis nūīšonai pi Dīva, slaucamā gunī ci eļnē. Partū daudzys sinkretiska rakstura formulys saisteitys ar smierts pīsaukšonu, pīmāram: *Kab tu nūspruogtu kai valns! Kab tev valns pyrma smierts volūdu par treis stuņdis izrautu!* ‘kab nūmiertim, naizsyudziejs grāku’; *Kab tev puorsystu kryuts ar ūša kleini, kod nūmiersi!*

[3] Olūtu teksti saraksteiti atškireiguos ortografejuos, lobuokai teksta uztverei pīmāru raksteiba puorlykta piec myuslaiku ortografejis nūsacejumu.

Iz luosta formulu profanizacejis nūruoda nazkurūs komponentu pamaineišona ar sadzeivis sferys leksemom, pīmāram: *Lai brauc eļnē!* Tryukstūšū magiskū inteņci sadzeivis dialogūs kompeņsej ar formulu ekvivalentim, kam komponenti — stilistiski ekspresivys leksemys, pīmāram, *Lai sev žaunās! Lai sev perece klukst!*; naceņzejami vulgarismi, kai *Pabučoj suņam čūkstu!* i tml.

Ļauna vieliejumu formulu funkcejis dramatiskūs tekstūs

Nu vysu apsavārtūs lugu Pītera Stroda dramys „Dzeives viļņūs“ i Pītera Apšinīka komedejis „Deveni vēji“ muokslinīciskuo īcere taišni saisteita ar formulu specifiku, koč luguos jei atsakluoj diametrali preteji. Dīvamžāļ itaidys latgalīšu dramaturgejis literaruos kvalitatis da šam literaturviesturē nav atpazeitys. P. Stroda lugā aktualizāta atziņa par pasaceitū luostu (i baile nu magiskuos ītekmis, i gryuta grāka apziņa katuoļam) pīsapiļdeišonu, vysu pyrmuok ašņaradinīku vydā. Tāva izsaceitais nūluodiejums (ar vairuokom formulom) dālam ir vysys lugys kulminacejis moments (12)[4].

Sovaižuok formulys uztveramys P. Apšinīka komedejā „Deveni vēji“, kur juos roda komisku efektu. Autors pasasmej par latgalīšu namuokuleigū īsakļaušonu Reigys tureiguokajā sabīdreibā. Latgalīšu mēlei nadajiuktuos, „smolkuokuos“ letonizātuos leksemys formuluos (*nuokt*, germanisms *gaņgi*) kontrastej ar tradicionalim komponentim *deveni, eļne,* latgaliskū *mutuļs* i pošu formulu līstuojumu navītā (4–7, 11): *Nuocit jius pa devenim gaņgim! Ej tu pa devenim eļnes gaņgim! Ka tevi deveni vieji nūrautu! Tu izalosi pa devenim mutulim prūjom!* Vuordu salykums *deveni vieji*, dūmojams, pajimts nu vieja vuordu „Žepku, žepku, žepku! Deviņi vēji, astoņi vēji pūš, pūš, pūš!“ (Šmits 1940–1941: 32677).

Puorejuos luguos ar formulom individualizej personažu runu, atkluoj skota emocionalū sprīdzi. 20. godu symta dramaturgejai tipiskais žyda tāls reprezeņtej ekonomiskūs iņterešu prioritati. Ontuona Rupaiņa lugā „Laikmatu maiņa“ Haims formulys līstoj (13, 14), kab atdarynuot latgalīšu runys stilu (patikšona klientam), Aļberta Sprūdža lugā „Vīgla uzvara“ Nuokums demonstrej sātys insektu izdzeišonu ar formulu paleidzeibu (16), kam saimineica nūtic („profesionalys“ pīkolpuošonys pīduovuojums).

[4] Pīmārus vērtīs dalykumā, opolajuos īkovuos dūts vīneibys numers.

Formulys — konflikta dialogu elements

Formulys — adresata atbiļdis reakceja

Ekscerpātais materials paruoda, ka formula vysod ir atbiļde iz stimula. Ari adresanta tik pi sevi izsaceituos formulys izraisa īprīkšejs puoridarejums ci aizvaiņuojums, nagrybātys personys pasaruodeišona (1–3). Tai, verbali izluodejūt emocejis, adresants izavairej nu konfliktu, sevi pasorgoj nu adresata pretreakcejis. Formulu var papyldynuot ekspresiva apsauka (1).

Nakauneigi i adresatam taišni acīs pasaceit ļauna vieliejumu var augstuoka statusa adresants, nasagaidūt nikaidys pretreakcejis (4–6, 8, 9, 11). Nakauneibu pastyprynoj alkohola reibums (9). Reizem formulu līstuojums ir galeja napīcīšameiba, kod cytu psihologiskūs i komunikativūs taktiku īspiejis izsmaltys, pīmāram, veirīts atsabreivoj nu sīvītis psihologiskys uzbuozeibys (10), jau pīmynātais tāva i bārnu konflikta kuopynuojuma kulminacejis punkts (12).

Vīnaida statusa komunikanti apsamaina formulom i bez aizvaiņuojumu turpynoj dialogu (13, 14). Formula te palīk par pīdareibys sovam sociumam (volūdys (žargona) koda zynuošona) aplīcynuotuoju. Lobu draugu i paziņu lūkā formulys daboj atraktivuokus komponentus (*Ka tevi kačs nūspartu!*), juos līstoj, lai ūtru „īvastu“ nanūpītnā situacejā (15).

Ar papyldu komponentim pastyprynuotys formulys

Formulu var pataiseit īdarbeiguoku, na viņ mainūt komponentus, tok ari pi asūšūs dalīkūt kluot — īrostai pronomenu atributus i temu nūsaucūšu komponentu. Efekteiga izaruoda dalyktūs elementu kvantitate: *Lai jūs valns paraun ar vysu jūs paradizi!* (20). Vystik bīžuok izmontoj personu (17), demonstrativūs (19, 22, 23) i posesivūs (18) pronomenus, ari nūteiktū pronomenu *vyss* (20, 21, 24, 32). Taida vītnīkvuordu papyldu nūzeime volūdys praksē atsakluoj ari cyta veida frazeologismūs i ir volūdnīku apzynuota (Mllvg: 505, 506, 519).

Kab dasnēgt ironiska efekta, apzynuoti personu pronomenu *jius* līstoj pīkluojeibys formai, a vyss izsacejuma saturs napīkluojeigs: *Maņ jiusu vakareņu navajag* (31). Koč itei fraze pīzeistama viņ par formulys ekvivalentu, taišni pronomens jū tyvynoj formulys formai, a līstuojuma semaņtika sakreit ar formulu semaņtiku. Leidzeigi funkcionej refleksivais pronomens *sev*: *Lai sev pastabuļoj! Lai sev perece klukst!* (25, 28, 29, 30). Vēļ leluoks efekts, kod *sev* pastyprynoj ekspresivu refleksivū verbu: *Lai sev žaunās!* (26).

Formulys 1. personys formā

Buramūs vuordu koņtekstā formulys 1. personys formā sauc par zvārasta formulom (Straubergs 1941: 577), lugu tekstūs taidys sateikam iz vysu ratuok. Tūs izmontuojums dialogā bolstuos iz tycameibys efekta — ka jau iz sevi spiej koč kū taidu attīcynuot, tūlaik juotic (33–36).

Ūtrys gadejums, kod līkoj formulys 1. personys formā, ir naīspiejamu nūsacejumu deklariešona (37). Formula ar seve nūluodiešonu vysod izaver īspaideiguok par naekspresivu pīzynumu, ka tai nikod navar byut. Puorlīceiba par naīspiejameibu neitralizej psihologiskū baili nu poteņcialūs luostu pīpiļdejuma.

Formulys — frazeologiski izsaukumi

Vysaiduos situacejuos līkuotys, bet semaņtiski vīndabeigu grupu veidoj formulys, kas palykušys par interjekcejom. Vuordu ci frazeologismu leksiskuos nūzeimis zaudiešona ir produktivs interjekceju rasšonuos olūts (Mllvg: 804, 807).

Itom formulom rakstureigs tys, ka juos ir emocionala reakceja iz rodušūs nasaprūtamu, nagaideitu situaceju (40, 45, 47, 50). Nūzeimis zudumu nūsoka tys, ka līkuojuma situacejā nav skaidrys izpratnis par situacejis izraiseituoju i poteņcialū ļauna vieliejuma adresatu. Lela lūma te ari īrodumam līkuot formulys (38, 39, 43, 46, 48, 49).

Piec formys atpazeistamuos formulys izsaukumu funkcejā zaudej predikatu (38, 39, 42, 43, 45, 46, 50). Kod nav adresata, bīžuok reducej taišni verbu, na subjektu. Ir gadejumi ari ar reducātu predikatu i subjektu: *kab tevi..* (41). Tys aplīcynoj, ka golvonais komponents formulā piec inteņcis slūdzis ir verbs. Nanūsauktais verbs reizem padora formulu „pīkluojeiguoku“, kam juo vītā var īsadūmuot cytu — mozuok ekspresivu. Tū var pīzeit par sova veida izavaireišonu nu napīkluojeibys.

Nazcik formulu reduciejumu ir bīžuok līkuoti i lobuok atpazeistami par pylnom formulom: *Pi valna! Valns i deveni zibini!* (44, 47, 49).

Formulu semaņtiskī ekvivalenti

Tī ekvivalenti, kas leidzynojami formulom piec formys i vieliejuma inteņcis, atsaškir ar originalu leksemu izmontuojumu. Jī pīmynāti jau agruok, kai *lai sev žaunās!* i tml.

Vītom lugu tekstūs var atpazeit formulys komponentus bez rakstureiguos formys (51). Acimradzamuo formulys *kab jis (tamā Amerikā) sapyutu!* transformaceja par salykta teikuma atkareigū daļu *Lobuok byutu, ka jis tamā Amerikā byutu sapivis* sagloboj ļauna vieliejuma semaņtiku. Var

redzēt leidzeibu ar idiomu, kas teikumā funkcionej leidzvierteigi vuordam, tok formula tai spiej funkcionēt kai atseviška teikuma daļa.

Par ļauna vieliejumu var palikt ari loba vieliejums, kod īlīk ūtraidu saturu (53). Tok bīžuok formulys aizstuoj idiomys ar draudu semu (52, 54–66). Par formulu eifemismim pīzeit jūs navar, kam ļauna vieliejuma inteņce vēļ stypruoka: *nūmaukšu uodu*, *uoda zemē, cakulu izplyukuošu, nadabuosi ni paūst, pa golvu dabuosi, pīminiesi mani, kraklu zūbūs nosuoji* ‘pierīņa dabuoji’ i tml.

Pīzynumi

Pa pyrmam, realizātais pīguojīņs formulys apsavērt storpdisciplinari pamatoj, ka juos funkcionej kai vairuoku sistemu elements. Formulys reizē var byut arhaiskuokūs kulturys pasaruodejumu relikti i myuslaiku sovejūs volūdys koda elements, i individualys originalitatis aplīcynuojums.

Pa ūtram, formulys, zaudejūt magiskū inteņci i plotuok īsalīkūt komunikacejis jūmā, palīk aizstuojamys ar semaņtiski leidzvierteigim ekvivalentim i pošys suoc funkcionēt cytu volūdys leidzekļu vītā.

Olūti

Apse 1935 — P. Apse [P. Apšinīks]. Deveni vēji // P. Apse. Deveni vēji un Pi fotografa. Bērzgale, 1995 [1935]. — 3.–73. lpp.

Apse 1930 — Apse [P. Apšinīks]. Divi celi // Apse. Rokstu krojums, III. Bērzgale, 1995 [1930]. — 59.–92. lpp.

Apšinīks 1937a — P. Apšinīks. Jaunais politiks // P. Apšinīks. Sešas komedijas. Bērzgale, 1995 [1937]. — 75.–98. lpp.

Apšinīks 1937b — P. Apšinīks. Pi ōrsta // P. Apšinīks. Sešas komedijas. Bērzgale, 1995 [1937]. 68.–74. lpp.

Dainis 1931 — Dainis. Divi izradzātī. Bērzgale, 1995 [1931].

Daugule 1912 — K. Daugule. Guņsgrāks // Dramas / Sak. V. Lōcis. [Minhene], 1977 [1912]. — 17.–32. lpp.

Līpiņš 1914 — P. Līpiņš. Wacì un Jaunì. Bērzgale, 1995 [1914].

Naaizmērstule 1944 — Naaizmērstule [R. Tabine]. Pēc divdesmit godim // Naaizmērstule. Naaizmērstules lugas. Bērzgale, 1995 [1944]. — 22.–36. lpp.

Opyncāns 1923 — J. Opyncāns. Dzeiwes reits. Rēzekne, 1923.

Rupaiņs 1936 — O. Rupaiņs. Dzymtā zemē. Bērzgale, 1995 [1936].

Rupaiņs 1930a — O. Rupaiņs. Laikmetu maiņa. Bērzgale, 1995 [1930].

Rupaiņs 1930b — O. Rupaiņs. Lels cylvaks un sovs pat kabylovskis // Latgolas Vōrds. 1930. Nr. 43(I).

Sprūdžs 1929 — A. Sprūdžs. Vīgla uzvara. Bērzgale, 1995 [1929].

Strods 1924 — P. Strods. Aizdzereibas. Bērzgale, 1995 [1924].

Strods 1926 — P. Strods. Dzeives viļņūs. Bērzgale, 1995 [1926].

Strods 1927 — P. Strods. Pōvuleņš. Bērzgale, 1995 [1928].

Tolivaļds 1929 — Tolivaļds [B. Vaļpitrs]. Patentets inteligents. Viļani.
Vaļpīters 1930 — B. Vaļpīters. Ašneigais zvārasts. Bērzgale, 1995 [1930].
Vaļpīters 1928 — B. Vaļpīters. Čigōni. Bērzgale, 1995 [1928].

Literatura i eisynuojumi

Andronovs, Leikuma 2008 — A. Andronovs, L. Leikuma. Latgalīšu-latvīšu-krīvu sarunu vuordineica. Ačynskys; Reiga, 2008.
Burger 2010 — H. Burger. Phraseologie. Berlin, 2010.
Frazer 1923 — J. G. Frazer. The Golden Bough: A Study of Magic and Religion. London, 1923. (Izmontuota interneta verseja: http://phoenixandturtle.net/excerptmill/Frazer2.htm.)
Jasiūnaitė 2010 — B. Jasiūnaitė. Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje. Vilnius, 2010.
LFV 2000 — A. Laua, A. Ezeriņa, S. Veinberga. Latviešu frazeoloģijas vārdnīca. Rīga, 2000.
Latkovskis 1956 — L. Latkovskis. Filologijas materiali // Dzeive, 23, 1956. — 14.–19. pl.
Latkovskis 1957a — L. Latkovskis. Filologijas materiali // Dzeive, 28, 1957. — 11.–19. pl.
Latkovskis 1957b — L. Latkovskis. Tautas poezija // Dzeive, 27, 1957. — 21.–22. pl.
Latkovskis 1958 — L. Latkovskis. Filologijas materiali // Dzeive, 33, 1958. — 22.–24. pl.
Mllvg — Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I sēj. Rīga, 1959.
Olupe 1987 — E. Olupe. Latviešu buramvārdu struktūra: uzbūves principi un veidi // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 10 (483), 1987. — 109.–117. lpp.
Opincāne 2000 — Jumeit, čumeit, raženeit... / Sak. B. Opincāne. Rēzekne, 2000.
Straubergs 1939 — K. Straubergs. Latviešu buramie vārdi, I. Rīga, 1939.
Straubergs 1941 — K. Straubergs. Latviešu buramie vārdi, II. Rīga, 1941.
Straubergs 1944 — K. Straubergs. Latviešu tautas paražas. Rīga, 1944.
Šmits 1940–1941 — Vējš // Latviešu tautas ticējumi / Sakrājis un sakārtojis P. Šmits. Rīga, 1940–1941. (Izmantota interneta versija: http://valoda.ailab.lv/folklora/ticejumi/)
Баранов, Добровольский 2008 — А. Баранов, Д. Добровольский. Аспекты теорий фразеологии. Москва, 2008.

Dalykums

Ļauna vieliejumu formulys koņtekstā

Formulys — adresata atbiļdis reakceja

1. Buorbola (dusmeigi): *Rogona! Mani apmuoneja. A ka tevi lyga pajimtu, ka tu mani šytai..* (Vaļpīters 1928: 10)
2. Jankeļs: (..) *Nagribi, navajag. Palic vasale* (aizīt pa lobū pusi).
   Odums (pakaļ Jankeļam): *Ej pi valna eļnis dybynā.* (Līpiņš 1914: 6)

3. Jākubs (skorbi): *Jius teišam namuokit zuoļuot nabadzeigūs zemnīku, bet cītumā voi lobuok pasaceit kopā, tod uotri muokat paguldynuot* (izīt).
   Uorsts (vīns): *Ka viņu eļnis gaņki parautu! Tik rups un duls.* (Apšinīks 1937b: 70)
4. Andrivs: *Atvaiņojit, kungs, var byut trauceju?*
   Jākubs: *Ka tevi deveni vieji nūrautu!*
   Andrivs: *Labi, labi, kungs, tikai lyudzu.* (Īt tyvuok.)
   Jākubs: *Ej tu, ezeļs, prūjom, maņ nav laika!* (Apse 1935a: 4)
5. Jākubs: *Meiluo Zose!*
   Andrivs: *Šite jius maņ, kungs, runojit?*
   Jākubs (svīž tam ar gruomotu): *Ej tu pa devenim eļnis gaņgim!* (Andrivs izīt.) (Apse 1935a: 5)
6. Jākubs (roksta).
   Jezups (īīdams): *Kū es gribieju pasaceit?*
   Jākubs (dusmeigi): *Bet tu izalosi pa devenim mutulim prūjom!* (Īrauga Jezupu.) *Ak, te tu, Jezup?* (Apse 1935a: 5)
7. Jākubs: *Klausīs, kolega, tik tev vīnam uztycam. Mes obi asam īsamīļuojuši.*
   Juoņs: *Nuocit jius pa devenim gaņgim! Tur maņ nav nikaidys prīcys.* (Apse 1935a: 15)
8. Anna: *Naaizmierst, ka palyki poruodā symtu latu!*
   Stepuons: *Lai brauc eļnē!* (Rupaiņs 1936: 35)
9. Seimanis (pīsacielis, sādynoj Blauzgu): *Lyudzu pīsiestit, pīsiestit, pīsiestit, jius sanervuoti, es jums atnessu iudiņa, siestitēs..*
   Blauzga: *Ej tu pi valna, es pats varu atsasēst sovā ustobā..* (Līpiņš 1914: 16)
10. Tekle: *Īsim, mīlū veireņ, uz sātu, īsim. Jezupeņš laikam atīs kai pi sastdīnis vokora.*
    Mateušs (izaraun, jo Tekle beja sajāmuse pi rūkys): *Ej tu pa valnim! Kuo tu pi manis sīnīs?* (Rupaiņs 1930a: 12)
11. Frics: *Nu nazaudi golvys. Es tev izdabuošu ar paziņu paleigu lobu vītu Reigā voi Amerikā.*
    Jākubs: *Paļdis.* (Suonim.) *Šytuo viņ tryuka.* (Bolsā uz Andrivu.) *Ej tu prūjom pa devenim viejim!* (Apse 1935a: 22)
12. Juoneits: *Patīši, lobuok jau byutu bejis, jo es nabyutu dzimis, kai šaida tāva — kruopieja — nostu nesis...*
    Rutkys: *Tu nūluodātais! Kai tu dreiksti šai runuot!.. Uorā nu sātys! Lai munys acis tevis vairs naredz! Lai tevi zeme nūrej! Lai tevi pārkiuņs nūsper! Nūluodātais! Nalītis!*
    Rutkīne: *O Dīveņ, Dīveņ! Kū es dzieržu! Tāvs nūluod sovu bārnu.. Odum, vai tu pruotā jucis!.. Kū tu dori?! Jem sovus vuordus atpakaļ! Pīmiņ, ka Dīvs var nūstruopēt i myusus, i bārnus...*
    Rutkys: *Lai sev struopej!.. Uorā nu sātys!.. Ka tova kuoja te vairs naspartu!* (Giun krāslu un grib Juoneišam sist klīgdams) *Nūluodātais... uorā nu sātys!* (Strods 1926: 21)
13. Eduards: *Ak, tu, nateiruo sākla! Tev nav kauna par taidu lūpeņu pasūleit treis tyukstūšys.*

Haims: *Ak, ka tevi hvorobe paraute! Nu labe, lai īt ari četre.* (Rupaiņs 1930a: 47)

14. Valnaška: *Kas beigts, tys beigts.*
    Eduards: *Valns lai ari tevi parautu! Vysom reizem varieji paleidzēt, bet šū reizi navarieji.* (Rupaiņs 1930a: 55)
15. Misiņš: *Sveiki, sveiki! Varat apsveikt Mikeli kai jaunu partejis bīdri.*
    Klepers: *Mikeļ, bruoleit, kū es dzieržu? Ka tevi kačs nūspartu!* (Tolivaļds 1929: 11)
16. Nuokums: *Muse, rabace, plakte, tarakane arois nu ustabem. Arois!* (Dzonoj ar peicku, syzdams par greidu, par sīnom.) *Arois no ustabem! Uz mezem, uz purvem, uz rota mutulem! Arois!* (Sprūdžs 1929: 6)

Ar papyldu komponentim pastyprynuotys formulys

17. Vysi jaunī: *Nu rausim, rausim, sadoncuosim..* (..)
    Blauzga (ceļās ļūti īdzieris): *Pi valna, ejit eļnis dybynā ar jiusu doncuošonu!* (Jaunī sāstās smīdamīs.) *Jius pasaverit, kai es doncuošu!* (Līpiņš 1914: 15)
18. Sylāns: *Tu vēļ pret muoti rīsīs. Uorā nu munys ustobys, lai tovys un smokys nav.*
    Broņa: *Labi, es izīšu* (uotri izgaist aiz durovom). (Opyncāns 1923: 23)
19. Eduards (sanervuots īskrīn): *Ka pārkiuņs saspartu tū Trepšu. Pošam 3 vekseli uz kokla un uzlaide vēļ maņ sovu vekseli.* (Rupaiņs 1930a: 46)
20. Gulāns: *Es ari nasaprūtu: izdzeit navaineigu cylvāku nu sovys ustobys, atjimt tam zemi, gūvs.*
    Ļoņa: *Dzeivuosim kai paradizē.*
    Jākubs: *Lai jūs valns paraun ar vysu jūs paradizi!* (Vaļpīters 1930: 7)
21. Marija: (..) *Vajadzātu, tēt, aizbraukt kaut pi lūpu puorrauga. Tys tak šū tū jādz nu lūpu saslimšonys.*
    Eduards: *Valns lai tevi paraun ar vysim puorraugim! Pagaidi paprīšku Valnašku, lai tys puorrauga.* (Rupaiņs 1930a: 49)
22. Feldšers: *Es vakar dzierdieju, ka Šmuidu Justiņš ari ass īsniedzis lyugumu uz doktora par nakuorteigu juo sīvai bārna sajimšonu, tuos sakrateišonu un bārna nūnuoviešonu!*
    Uorsts: *Ka valns parautu tū Šmuidu!* (Baileigi.) *Var iznuokt slikti.* (Apšinīks 1937b: 71)
23. Īva: (..) *Kū tur, meiteņ, muote saceja, šudiņ gosts byus? Varbyut jaunais Pabierzs?* (..)
    Ane: *Vylks lai paraun tū gostu!* (Daugule 1914: 22)
24. Katreite: *Ka tuos algebrys un geometrejs nabejis, vot, byutu laime!*
    Juoneits: *A maņ, jo vysys viesturis sadadzynuotu un vysus Napoleonus un Cezarus lyga nūrautu, bet matematika un dobys zineibys lai palyktu.* (Strods 1926: 9)
25. Rutkīne: *Nu kaita mes dzeivuosim, kad mums Juoneiša tryuks?* (..)
    Rutkys: *Jo tys padauza nasagrīzs, pajemšu Katreitei īguotni, i dzeivuosim! Lai sev laužgolvu, ka nagrib tāva klauseit!* (Strods 1926: 21)
26. Rutkīne: *Odum, Odum, kū tu padareji! Jiudz zyrgu! Dzenīs bārnim pakaļ!*
    Rutkys: *Lai sev žaunās, ka nagrib tāva klauseit.* (Strods 1926: 22)

27. Rutkys: *Gon jau atīs pats, kad ēst īsagribēs!.. Lai sev žaunās...* (Strods 1926: 22)
28. Iļža: *Ej, ej, kur īdama.. Izarunuot tod tu muoki.* (Dorte izīt.)
Iļža: *Ēd, ēd, dieleņ, nasaklausi!*
Mikeļs: *Lai sev runoj!* (Tolivaļds 1929: 6–7)
29. Jurs: (Uz dālu.) *Ej, dāls, uz mīru! Lai sev tei perece klukst.* (Apse 1930: 73)
30. Jurs: (..) *Kas zyna, kū muna Muora tur tagad pa muojom dora. Lai sev pastabuļoj.* (Apse 1930: 69)
31. Monika: *Ej pi vakareņom!*
Puovuleņš: *Maņ jiusu vakareņu navajag!* (Strods 1927: 21)
32. Jākubs: *Mes sarunuojom vysi šūnakt aizīt uz muižu un aizdadzynuot jū nu vysom četrom pusem. Lai dag valna perieklis! Lai dag ar vysim komunistim!* (Vaļpīters 1930: 26)

Formulys 1. personys formā

33. Haims: *A kab mane hvorobe pajimte, ka tys nabeja tys Breņce!* (Rupaiņs 1930a: 40)
34. Haims: *Lai mene hvorobe pajimte, ka es kam teikte kaut pusplaste vuorde!* (Rupaiņs 1930a: 41)
35. Jezups: *Klausatēs! Kai jiusim kauna nav? Dauzotēs pa pasauli, kruopat ļaudis, zūgat!*
Jākubs: *Lai Dīvs pasorgoj. Nudi, nikod naasmu zadzis. Lai mani pārkiuņs nūsper, jo maloju...* (..) (Vaļpīters 1928: 13)
36. Haims: *Saimnīke, ka mane hvorobe pajemte, ka es nu jiusem nanūpierkse gūve. Es jiusem dūse sese.*
Eduards: *Tod brauc muojā.*
Haims: *Ak, ka jius hvorobe pajemte. Dūde taide noude un vēļ par moz.* (Rupaiņs 1930: 47)
37. Blauzga: (..) *Tu dūmoj, ka es jam Viņci atdūšu? Lobuok lai maņ acis nu pīris izkreit uorā, bet jam munys Viņcis naredzēt kai cyukai dabasu* (vysi dzer). (Līpiņš 1914: 17)

Formulys — frazeologiski izsaukumi

38. Juoņs: *..maņ vīna sīvīte stuosteja, ka progress nūzeimoj taidu napavysam teicamu slimeibu.* Jezups: *Kas tei par taidu slimeibu?!*
Juoņs (klusu Jezupam ausī): *Vai niu saprūti?*
Jezups (smejās): *Ka jū lyga! Pfu, pa valnim ar taidu slimeibu.* (Apšinīks 1937a: 80)
39. Jezups: *Uorpruoteigais! Kū tu dori? Tu myusus pazudynuosi!*
Juoņs: *Kas?! Vēļ izrunys? Pa devenim eļnis gaņgim! Jius gribit, lai es ar tū Juri bučuotūs?!* (Apse 1935a: 54)
40. Jurs: *Kas tur taids nuok! Ka jū vylki nūrautu!.. Lyudzu!* (Apse 1930: 76)
41. Nalivaika (škatarādamīs): *Tu, Mikeļ, panimaiš, kab tevi...* (Tolivaļds 1929: 13)
42. Mikeļs: *Es šūdīn... tai nasaceit...* (Žuovoj.) *Tfu, ka tevi nalobais.* (Nūsaspļaun.) *Es šūdīn tai saceit grybu parunuot...* (Dainis 1931: 6)

43. Mikeļs: *Golvonuo līta byutu izzynuot, kas par lygu byutu tys teļagents?.. Voi tik nabyus tys, nu tys... kai jū vylks, kurs uz teļagramas struodoj...* (Tolivaļds 1929: 9)
44. Pičuks: *Navar gon tai teikt. Pret tim, kuri jū mīļoj, izatur pavysam cytaidi.*
Trumps: *Pi valna! Es tak ari jū mīļoju!* (Rupaiņs 1930a: 23)
45. Tupuļs (..peipe īkreit iudiņa spanī): *Ka tevi lyga!* (Sprūdžs 1929: 3)
46. Buorbola: *Izīšu, naizīšu, izīšu, naizīšu, izīšu, naizīšu. Otkon tys pats, ka tevi nalobais.* (Vaļpīters 1928: 5)
47. Eduards: *Valns un deveni zibini! Kur maņ tei dīnu skaiteišona tai sajuka.* (Rupaiņs 1930a: 46)
48. Valnaška: *Paļdis, paļdis, es pījamu na tikai naudā, bet ari graudā. Kai atskaiteisi otkon nu ūtrys pusis, vēļ lobuok pījimt gotovū, nakai pierkt. Tikai, poguoni, nivīns drēbu gobolus naatnas.*
Iļža: *Ak, ka jū lyga parautu! Nazynuoju. Nu nikas.* (Rupaiņs 1930a: 62)
49. Tupuļs: (..) *Varbyut ūtrā vītā ari nav tik lela nabadzeiba, bet tymsums un nūlaideiba. Ot, valns! Blusys tai sprakst apleik!* (Rupaiņs 1930b)
50. Nuokums (īt ar kramku un peicku): *Lobe dine, saimniec. Voi nagaideje Nokume? Tove lobe droige.*
Tupuline (pi sevis): *Ka tevi valns!* (Apsadz gluozeiti un buteli ar dvīli.) (Sprūdžs 1929: 5)

Formulu semaņtiskī ekvivalenti

51. Stepuons (ar ironeju): *Dīvs pats lyka bārnim tāva klauseit.*
Uška (suopeigi): *Biedeigū Juleit! Nu i sagaideji tāva! Lobuok byutu, ka jis tamā Amerikā byutu sapivis* (izīt). (Naaizmērstule 1944: 31)
52. Duorte: *Eh, ka es byutu juo muote, tai dūtu, tai dūtu jam par dybynu, ka treis dīnys navarātu atsasēst. Tod zynuotu, kai sātu sorguot...* (..)
Mikeļs (īīdams): *Kuo tu te kai vysta kladzynoj?* (Tolivaļds 1929: 15)
53. Trumps: *Bez šaubom cenys byus zamys, jo tikai vakar zam vokoru paziņuojumu izkuorem. Ziņuots tyka vīnam ūtram tikai personeigi.*
Valnaška: *A, lai jau Dīvs dūtu, ka kai na mozuok atītu. Varātu liešuok kū nūpierkt.* (Rupaiņs 1930a: 39)
54. Madaļa: *Bet tevi vysas cīma sīvītis sauc par Jura sīvu! Jau jēmēs ar pluocinim īt...*
Muora (dusmē): *Ej prūjom, cytaidi sūmozgom aizlīšu acis.*
Madaļa: *Ak jau ar taidu pasauļa klaidūni nagrybu pat runuot* (izīt). (Apšinīks 1937a: 83)
55. Duorte: *Un tu kur volkojīs? Voi ta var sātu vīnu atstuot?*
Mikeļs: *O-o, redz šei man aizlīgs staiguot!*
Duorte: *Prūtams, ka aizlīgšu... Nav kuo vēļ dagunu tik augši ceļt: voi seņ kraklus zūbūs nosuoji?* (..) *Pagaid, pastuosteišu muotei, tai dabuosi par biksem, ka oj, jo, oj!* (Tolivaļds 1929: 15)
56. Jurka: *Tēt, vai tu maņ naudu dūsi voi nā?*
Odums: *Nu, dāls, kur ta lai es jū jamu?..*

Jurka (pusklusu): *Nu, pagaidi!.. Peipiesi gon vacuma dīnuos syunys!..* (Strods 1924: 6)

57. Grīta: *Katreit ar Juoni, vai jius maņ napuorstuosit! Pagaidit, lai tik atbrauc tāvs, byus gon uoda zemē!* (Strods 1926: 11)

58. Blauzga: *Viņce (dusmeigi), Viņce! Nikur naej! Palīc te! Tu nagribi manis klauseit? Tu gribi, ka es tev cakulu izplyukuotu?* (Līpiņš 1914: 19)

59. Julīte (jam Andrivi aiz rūkys): *Andriv, lic mīru.* (uz Gruobali) *Un jius izejit uorā.* (..)

Gruobaļs (dusmeigi): *Labi, es izīšu. Bet tu pīminiesi mani.* (Naaizmērstule 1944: 25)

60. Stepuons (styngri): *Naklauseis manis, tod vāzys klauseis.*

Uška (īļaunuots): *Kas? Vāzys? Tu nasabeist Dīva!?* (Naaizmērstule 1944: 31)

61. Juonis: *Mīleiba, loba mīleiba, verīs, lai tu nu sovys mīleibys nanūskrītu uz mežu, soku, verīs, cytaidi slikši byus, motus izpliessu. Redzi, caur taidu meitini mums juopīdzeivoj taidu kaunu.* (Opyncāns 1923: 60)

62. Juoņs: *Tys vīn dzieržams: es tev nūšmaukšu uodu! Tevi muoceišu kai dzeivuot!* (Strods 1926: 18)

63. Rutkys: *Lai Cauneits īdzeivoj sev taidu sātu un montu, kai es, tod variesi pi juo meitys cīmuotīs, bet tagad.. tagad ni ar kuoju! Jo tu maņ vēļ reizi pi juos kuoju spersi, lai gon i students, nūšmaukšu par ausim uodu!*

Juoneits: *Nā, tēt, uodys šmaukšonys laiki jau byus puorguojuši; es jau naasu vairs puika un pats zynu, pi kuo maņ var cīmuotīs, un pi kuo navar.*

Rutkys: *Verīs kaids šis kungs! Nā, puis, jo tu maņ tuos Cauņu palaidnis napamessi, es tev dzeivam nūdeiruošu uodu!..* (Strods 1926: 20)

64. Tupulīne: *Es tev gon ruodeišu! Nadabuosi vokorā ni putrys paūst.* (Sprūdžs 1929: 7)

65. Jankeļs: (..) *Tev vajag Oduma sive, un man — juo pļove... Jo tu gribi... Tad...*

Ceirulis: *Klus, valna bruolis... Juo nakluseisi, es tevi kai vardi sameideišu...* (Līpiņš 1914: 11)

66. Muora (ļūti dusmeigi): *Ej nūst, malnais!* (pajam gruobekli voi akmini) *Jo naīsi tyuleņ nūst, tad dabuosi par golvu...*

Ceiruļs (sasatryucis): *Nu, nu, nu! Labi, labi, es īšu paceļu, bet tu manis napīkruopsi.. Ak tuos acis, tai i apāstu.*

Muora: *Aizareisi, Judaš..* (Līpiņš 1914: 11)

Evil wish formulas

In a survey conducted within the project "Linguoculturological and Socio-economic Aspects of Territorial Identity in the Development of the Region of Latgale" (TILRA), realized by the Rēzekne University College and financed by the European Social Fund (ESF), 829 respondents recognized formulas such as *kab tu sapelētim/saskuobtim/izputietim!* 'may you rot/go sour/get ruined!' as a characteristic feature of Latgalian identity.

Such word combinations are usually classified by linguists as fixed phrases. The most recent theories of phraseology suggest interpreting topical formulas

(*topische Formeln*, *речевые формулы*) as clause equivalents that are recognizable without context (Burger 2010: 41), but also embedded in communicative situations (Баранов, Добровольский 2008: 79). The aim of the present study is to analyze the structure, components and functions of formulas from the perspective of ethnolinguistics, literary theory and pragmalinguistics.

Latgalian formulas may be analyzed in terms of their content and grammatical form which is most often the conditional, also imperative mood, introduced with the particle *kab* (*ka*, *lai*, *kuč*) 'let, may, that, so that'. Formulas with grammatical subject representing an addressee are often based on the active analogy (Straubergs 1944: 10) or homeopathic (Frazer 1923: III) magic: what is being done to objects or substances will also happen to the victim's body (*Kab tev rūkys kuojis atkolstu!* 'May your hands and feet wither!'). Formulas with the dominating seme of prohibition (*kab tovys smokys nabyutu!* 'get your stench out of here!') illustrate the so-called contagious magic (Frazer 1923: III): everything that has been in physical contact with the unwanted person continues to exert negative impact. The highest level of development of magic is represented by formulas where the subject is a mythologized figure, while the addressee is in object form (*kab tevi pārkiuņs nūspartu!* 'may lightning hit you!').

In conflict dialogues, such formulas usually function as reactions to a previous offence or appearance of an unwelcome person. They may be made more expressive by substituting individual components or adding attributives to pronouns or components designating the topic. Formulas which have fossilized as interjections function as an emotional reaction to an unexpected, incomprehensible situation.

SANDRA ŪDRE
sandraiudrei@inbox.lv
Rēzeknis Augstškolys
Regionalistikys zynuotniskais institūts (REGI)
Atbrīvošanas aleja 90,
Rēzekne, LV-4604, Latvija

3. latgalistikys konfereņcis kruojumā (2011) pamaneitūs drukys klaidu lobuojums[1]

	Nūdrukuots	**Vajag**
2_{10}	konsuļtanti	konsuļtants
53^{12}	vil-	vila-
57_{3}	Ščecinu	Ščečinu
148_{8}	naparacāti	napracāti
184^{18}	vēcticībnieku	vecticībnieku
216^{18}	pagasta	pagastā
217^{5}	miltārā	militārā
235_{5}	niulejnejuo	niulenejuo
236_{8}	rakstiet	raksteit
$[278]^{4}$	2010	2011

[1] Kruojumu var skaiteit ite: http://www.lu.lv/filol/latgalistica.

Satura ruodeituojs

Prīškvuordi 3
Ольга Владимировна Фёдорова (Кемерово). Судьбы латгальских переселенцев, приехавших в Сибирь в период Столыпинской реформы (на примере семей Батня и Эйсак)..... 7
Ingars Gusāns (Rēzekne). Latgaliešu mūzikas kompaktdiski un to valodas raksturojums 19
Skaidrīte Kalvāne (Rīga). Par Celinu Plateri un viņas „Piosnki ludowe łotewskie“ (1860) kā pirmo latgaliešu folkloras dokumentējumu..... 31
Antra Kļavinska (Rēzekne). Leksēmas burlaks semantika laikraksta „Drywa“ (1908–1917) diskursā 46
Otīlija Kovaļevska (Rīga). Latgales mazo sādžu nosaukumi kā kultūrvēsturiska vērtība un to saglabāšanas iespējas mājvārdu masveida piešķiršanas apstākļos 58
Sanita Lazdiņa (Rēzekne). Latgaliešu valoda kā instruments Latgales reģiona attīstībā: lingvistiskās ainavas dati tūrisma industrijas kontekstā..... 75
Lideja Leikuma (Rīga). Stefanejis Uļanovskys trilogejis „Łotysze Inflant Polskich“ (1891, 1892, 1895) personu vuordi latgalīšu antroponimikys koņtekstā..... 87
Inese Ločmele (Rēzekne). Vēja patmales kultūrvidē un kolektīvajā atmiņā Latgalē 21. gadsimta sākumā 107
Renāte Miseviča-Trilliča (Rīga). Aizguvumi no slāvu valodām anonīmajā „Poļu-latviešu vārdnīcas“ manuskriptā (Jana Karigera „Lexicon Lothavicum“) 122
Solvita Pošeiko (Rēzekne). Valodas loma sociālās identitātes veidošanā latgaliskajās tīmekļa vietnēs..... 135
Teresa Rączka (University of Silesia). “From the Polish-Livonian Treasure Chest of a Romantic Collector”: the idea of 19th century collecting in the works of Stefania Ulanowska 151
Andžejs Ratajs (Krakova). Stefanijas Uļanovskas noslēpumainais dzīvesstāsts 162
Sandra Ūdre (Rēzekne). Ļauna vieliejumu formulys..... 176
3. latgalistikys konfereņcis kruojumā (2011) pamaneitūs drukys klaidu lobuojums. 190

LATGALISTIKYS KONGRESU MATERIALI, IV

VIA LATGALICA
Humanitāro zinātņu žurnāls
2012

Iespiests SIA „Latgales druka“

Metiens 300 eks.

Reģionālistikas institūts
Rēzeknes Augstskola
Atbrīvošanas aleja 115
Rēzekne, LV 4600, Latvia
rali@ru.lv